

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HIFZI TOPUZ

*Hava Kurşun
Gibi Ağır*

Nâzım Hikmet'in Romanı

Remzi Kitabevi

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi <https://rantey.org>

18. BASIM

**Nâzım Hikmet'i
aşkları, acıları ve tutkularıyla
anlatan bir roman...**

Nâzım Hikmet'i ve dostlarını yakından tanımış olan Hıfzı Topuz, bu romanda şairin bir yandan uğradığı haksızlıkları, çektiği acıları, yurt özlemini, halkına olan sevgisini, bir yandan da tutkularını, aşklarını, mutluluklarını anlatıyor.

Hava Kurşun Gibi Ağır'ı okurken, 1940'lı yılların karanlığına yeniden tanık olacak, yıllar boyu cezaevlerinde yatan büyük Türk şairinin sönmeyen umudunu, açlık grevindeki direnişini, özgürlüğe kavuşma sevincini, Moskova'daki coşkulu, bazen de fırtınalı günlerinin heyecanını, ölümü bekleyişinin hüznünü onunla paylaşacaksınız.

www.remzi.com.tr

Hıfzı Topuz/kıtaplar ve ödülleri:

Roman: *Meyyâle* (1998), *Taifte Ölüm* (1999), *Paris'te Son Osmanlılar* (1999), *Hatice Sultan* (2000), *Gazi ve Fikriye* (2001), *Çamlıca'nın Üç Gülü* (2002), *Devrim Yılları* (2004), *Tavcan* (2005), *Başın Öne Eğilmesin [Sabahattin Ali Romanı]* (2006 – 36. Orhan Kemal Roman Armağanı, 2007), *Özgürlüğe Kurşun* (2007), *Kara Çıgık [Lumumba Romanı]* (2008 – Afrika Barış ve Dostluk Ödülü), *Abdölmecit* (2009), *Hava Kurşun Gibi Ağır [Nâzım Hikmet Romanı]* (2011), *Elbet Sabah Olacaktır [Tevfik Fikret Romanı]* (2012), *Vatanı Sattık Bir Pula [Namık Kemal Romanı]* (2013), *Çılgın ve Özgür [Neyzen Tevfik Romanı]* (2014), *Paris'te Bir Türk Ressam [Fikret Muallâ Romanı]* (2014), *Şanlı Kanlı Yıllar* (2017), *Nevbahar* (2018), *Paris Sürgünü* (2019).

İnceleme-Araştırma: *L'information Internationale dans la Presse Turque* (Strasbourg, 1961), *Basın Sözlüğü* (1968), *Kara Afrika* (1970), *Caricature et Société* (Paris, 1974), *Uluslararası İletişim* (1985), *İletişimde Karikatür ve Toplum* (1985), *Lumumba* (1987), *Kara Afrika'da İletişim* (1987), *Journalist: Status, Rights and Responsibilities* (Prag, 1989), *Basında Tekelleşmeler* (1989), *Yarının Radyo-TV Düzeni* (1990), *Siyasal Reklamcılık* (1991), *Dünya Karikatür Tarihi* (1997), *Dünyada ve Türkiye'de Kültür Politikaları* (1998), *Türk Basın Tarihi* (1973, 1996, 2003), *Kara Afrika Sanatı* (2016), *Büyüklü Afrika* (2018).

Anı: *Elveda Afrika, Hoşça Kal Paris* (2005), *Fikret Muallâ* (2005), *Paris '68: Bir Devrim Denemesi* (2008), *Bana Atatürk'ü Anlattılar* (2010), *Gülümseyen Anılar* (2011), *Ardından Yıllar Geçti* (Öner Ciravoglu ile, 2013), *Gizli Aşkılar* (2015), *Atatürk Sesleniyor* (2016), *Bir Zamanlar Nişantaşı'nda* (2017), *Melih Cevdet Anday* (2019).

Başlıca ödüller: Sertel Demokrasi Ödülü (1998), Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Basın Özgürlüğü Ödülü (2003), Lions Kulüpleri Federasyonu Atatürk Barış Ödülü (2004), Osmangazi Üniversitesi Onursal Doktora Ödülü (2005), Orhan Kemal Roman Armağanı (2007), Uluslararası İletişim Araştırmaları Birliği 50. Yıl Ödülü (Paris, Unesco, 2007), Aydınlanma Onur Ödülü (2012-Yeni Kuşak Köy Enstitüleri Derneği), Lubumbashi İletişim Fakültesi Onursal Doktora Unvanı (2013), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kültür Hizmeti Onur Ödülü (2014), Galatasaraylılar Derneği Onur Ödülü (2014), Aydın Üniversitesi Afrika Dostları Ödülü (2016), Şişli Belediyesi Kitap Haftası Ödülü (2017), Ömür Boyu Basın Başarı Ödülü (Büyükçekmece Belediyesi, 2017) Aydınlanma Ödülü (Beşiktaş Atatürkçü Düşünce Derneği, 2017).

HIFZI TOPUZ

Hava Kurşun Gibi Ağır

Nâzım Hikmet'in Romanı

Remzi Kitabevi

HAVA KURŞUN GİBİ AĞIR / Hıfzı Topuz

© Remzi Kitabevi, 2011

Bu romandaki şiir alıntıları,
Nâzım Hikmet'in 8 ciltlik toplu şiirlerinden
(YKY) yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Neclâ Feroğlu
Kapak düzeni: Ömer Erduran
Kapak fotoğrafı: M. Ali Cimcoz'un objektifinden
1938'de Nâzım Hikmet (Müşerref Cimcoz Arşivi)

ISBN 978-975-14-1445-8

BİRİNCİ BASIM: Mayıs 2011
ON SEKİZİNCİ BASIM: Haziran 2020

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi
4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul
Sertifika no: 44903 / Tel (212) 629 0615

Cilt: Çifçi Mücellit, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi
5. Cad. No: 24-25 Bağcılar-İstanbul
Tel (212) 629 4783

*Nâzım Hikmet'i yaşatan ve
yeni kuşaklara tanıtan
Nâzım Hikmet Vakfı
kurucularına ve yöneticilerine
sevgilerle...*

Sunuş, 9

BÖLÜM I

İstanbul'dan Kaçış, 11

BÖLÜM II

Babıâli'de Bir Fırtına, 71

BÖLÜM III

13 Yıl Hapis, 129

BÖLÜM IV

Af Umutları, Piraye ve Münevver, 176

BÖLÜM V

Özgürlük, Sürgün ve Vera, 222

BÖLÜM VI

Son Yıllar, 272

Teşekkür, 315
Meraklısı İçin, 319

Sunuş

Uzun yıllar Nâzım hakkında kitap yazmayı düşünmemiştim. Nâzım'la ilgili yüzden fazla kitap yayınlandığını biliyordum. Bunlara ekleyecek bir şeyim olmadığı kanısındaydım. Birçok dostum bana “Sen Nâzım'ı ve arkadaşlarını yakından tanıdın, birçoğu senin de dostun oldu, bunları neden yazmıyorsun?” diye sorduğunda anılarımın bir kitaba konu olmayacağını söylüyordum.

2010 başlarında Nâzım Hikmet Vakfı'nın girişimiyle, yaklaşık 30 kişilik bir topluluğa katılarak sevgili Mehmet Aksoy'un yaptığı Nâzım heykelini Küba'ya taşıdık. Dostlarım orada her fırsatta elimi mikrofonu vererek beni konuşturdular. Dönüşte de yine bana “Nâzım'ı tanıyan kaç kişi kaldı, onu yazsana,” diyenler oldu. Ben de kaleme sarıldım.

Nâzım konulu kitap yazmanın birçok güçlüğü var. Anıları değerlendirirken zorlanıyorsunuz. Güçlük belki de Nâzım'ın belleğinin zayıf olmasından kaynaklanıyordu. Nâzım başından geçen bir olayı yıllar sonra değişik biçimlerde anlatabiliyordu. Belleğinin güçlü olmadığını da her fırsatta belirtmekten geri kalmıyordu. Vâlâ'ya yazdığı mektuplarda bunun çeşitli örnekleri vardır.

Vâlâ Bey'in belleği ise şaşırtıcı ölçüde sağlamdı. Kendisiyle 1947'de *Akşam* gazetesinde başlayan dostluğumuz 1967'de ölümüne kadar 20 yıl sürdü. Ondan belleğinin gücünü kanıtlayan pek çok olay dinledim. Anlattıklarına ve yazdıklarına inandım.

Örneğin Nâzım'la birlikte 1920 yılının son günü *Yeni Dünya* vapuruyla İstanbul'dan kaçışlarını Vâlâ Bey 1965'te yazdığı *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*'de tüm ayrıntılarıyla anlatır. Kitabımda

bunlardan alıntılar yaptım. Sonraları Nâzım bu kaçış olayını değişik bir dille anlatmış olabilir. Dinleyenler de olayı değişik biçimlerde yazmış olabilir. Bunların üzerinde durmadım.

Bunun gibi pek çok olay var. Moskova'daki ikinci eşi Lena'nın Nâzım'ın başından bir kova su dökmesi de bunlardan biridir. Nâzım bu olayı önce cezaevindeki genç arkadaşı Faik Bercavî'ye, sonra da Galina ve Vera'ya değişik biçimlerde anlatmıştır. Nâzım olaya gülünç bir görüntü vermek istemiş de olabilir ama değişik anlatımların nedeni öncelikle belleğinin zayıflığındandır.

Ben de buna bir kez şöyle tanık oldum. Paris'te Nâzım'ın kaldığı otel odasında sekiz şiirini banda aldıktan sonra kendisinden "Salkımsöğüt"ü de okumasını istemiştım. "Elimde metin olmadan okuyamam, hafızama güvenemem," demişti.

Bu kitapta benim Nâzım'a yaklaşımım değişik oldu. Ne onun şiire getirdiği yenilikleri ele aldım, ne ideolojisini, ne TKP içindeki savaşlarını ne de duruşmalardaki ayrıntıları. Bunlar çok yazıldı. İsteyen aradığını oralarda bulabilir.

Ben bu kitapta Nâzım'ın uğradığı haksızlıkları, cezaevlerinde çektiği acıları, yaşadığı mutlulukları, aşklarını, aile içindeki sıcak ilişkileri, insanlık sevgisini, Türk halkına ve vatanına olan tutkusunu ve özlemlerini, barışa ve kardeşliğe olan inancını, dostlarına bağlılığını, geleceğe umutla bakışını belirtmeye çalıştım.

Onlardan yola çıkınca yıllar sonra Nâzım'la yeniden bütünleşmiş gibi oldum. Hem çok mutluluk duyduğum anlar oldu, hem de gözlerimin yaşardığı dakikalar. Bunları okuyucularla paylaşmak istedim. *Hava Kurşun Gibi Ağır*, işte bu duygularla ortaya çıktı.

İstanbul'dan Kaçış

İnebolu Yolculuğu

Soğuk bir kış günü, akşamüzeri Galata Köprüsü yakınlarında Cenyo birahanesinin kapısında 18-20 yaşlarında, zayıf, uzun boylu, gözlüklü bir genç telaşla birini bekliyor. Yıl 1920, Aralık ayının son günü. Delikanlı ikide bir saatine bakıyor, arkadaşı daha ortalarda yok. Soğukkanlı görünmeye çalışıyor ama ürkek bir görünüşü var. Kafasında astragan taklidi bir kalpak, sırtında bej renkli daralmış bir palto, boynunda beyaz yollu kahverengi bir atkı, ellerinde deri eldivenler, ayaklarında yeni pençe vurulmuş eski ayakkabılar.

Vâlâ adındaki bu genç, orta halli bir memur ailesinden geliyordu. Babasının görevi dolayısıyla Selanik'te doğmuştu. 11-12 yaşlarında Galatasaray'da okurken babası beş para bırakmadan ölmüş, Vâlâ da birkaç yıl sonra bir bankanın açtığı sınavı kazanarak Viyana'da bir süre okuma fırsatı bulmuştu. İstanbul'a dönünce ufak bir memur olarak bankada çalışmaya başladı. Ama bu ona göre bir iş değildi. Şiire meraklıydı, ya şair olacaktı ya da yazar.

Genç yazarların ve şairlerin çevresinde dostlar edindi. Kimler vardı onların arasında? Faruk Nafiz, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya. O toplulukta Vâlâ'nın en yakın arkadaşı Nâzım Hikmet'ti.

Nâzım ve Vâlâ aynı yaşlardaydı. İlk sınıflarda Galatasaray'da

arkadaş olmuşlar ama birkaç yıl sonra yolları ayrılmıştı. Nâzım, Heybeli Deniz Harp Okulu'na girmiş, Vâlâ da Viyana'ya gitmişti. 16 yaşlarında yeniden buluştular, şairlik onları birleştirdi. Çok sıkı dost oldular.

Aynı edebiyatçı, şair ve bohem çevresinin içindeydiler. Birlikte Sultanahmet, Beyazıt, Şehzadebaşı gibi semtlerdeki kahveleri dolaşıyor, günlerini oralarda geçiriyorlardı. Bazen dost evlerinde buluşuyor, edebiyat, sanat ve politika konularını tartışıyorlardı. Yazları da parklarda, bahçelerde, kıyılardaki gazinolarda türlü eğlencelere daldıkları oluyordu.

Nâzım, annesi ile babası ayrı olduğu için evinden kopmuş gibiydi. Sık sık arkadaş evlerinde geceliyordu. Ne var ki, gençler hiç de mutlu değildi. İşgal askerlerinin varlığı onları huzursuz ediyordu. En ufak bir olay birdenbire büyük boyutlara ulaşıyor ve gençleri isyan ettiriyordu.

İşte bir örnek, Vâlâ ile yakın arkadaşlarından Hıfzı Tevfik (Gönensay) bir gün Kalamış dolaylarında kıyıya yakın bir yerde dalgın dalgın yürürlerken suratlarına doğru bir kamçının şaklamasıyla irkildiler. Karşılarında biri Senegalli, biri Hintli iki işgal askeri duruyordu. Yanlarında da bir Galata fahişesi. Meğer askerler Vâlâ'nın kadına baktığını sanmışlar, neredeyse kamçıyı suratına indireceklermiş. Vâlâ bu olayı hiç hazmedemedi.

Nâzım da buna benzer olaylar yaşamıştı, yabancı subaylar saldırgan davranışlarıyla annesi Celile Hanım'ı bir gün çılgına çevirmişlerdi. Herkes her gün türlü çirkinliklere tanık oluyordu. Bunlara katlanmak hiç de kolay değildi.

Kışların silah depolarının önünde İngilizler, İskoçyalılar, Yeni Zelandalılar, Hintliler, Senegalliler korku içinde nöbet tutuyorlardı. Tam nöbet değiştirirlerken bizimkiler üzerlerine atlıyor ve silahlarını alarak nöbetçileri temize havale ediyorlardı. Hintli Müslüman nöbetçiler ise hiç karşı koymadan, gık demeden teslim oluyorlardı. Hele hele Beyoğlu'nun arka sokaklarında işgalciler, gündüz bile tek başlarına dolaşmaktan korkuyorlardı. Nâzım, padişahın polisiyle işbirliği yaparak evleri basan İngilizlerin insanlarımızı karakolda türlü işkenceler yaptığını ve sağ kalanları sömürgelere sürdüğünü biliyor ve direnişçilerin işgal askerlerini

öldürmelerine hak veriyordu. Ama “Ben ne öldürmesini beceririm ne de silah kaçırmasını,” diyordu.

İstanbul artık özgür düşünceli insanların yaşayabileceği bir kent olmaktan çıkmıştı. Başkent İngiliz, Fransız ve sömürge askerlerinin işgali altındaydı. Yabancıların baskılarına, ezici ve aşağılayıcı bakışlarına, küstah davranışlarına katlanmak insanlara çok ağır geliyordu. En iyisi Anadolu’ya kaçarak bu havadan kurtulmak, özgürlük ve bağımsızlık için savaşınlara, yani milli mücadeleye katılmaktı.

Orada da huzur olmadığını biliyorlardı ama bağımsızlık için savaşa katılmanın vereceği bir mutluluk yok muydu? Böyle bir durumda olaylara seyirci kalmak onlara çok güç geliyordu. Hava kurşun gibi ağırdı.

Yunanlılar Anadolu’da ilerliyorlardı, öte yandan Trakya’ya da uzanmış, her türlü baskıyı ve küstahlığı yaparak halkı eziyorlardı. Mudanya, Bursa, Susurluk, Bandırma, Balıkesir, Erdek, Uşak, Kırklareli, Edirne düşmüştü, vatan elden gidiyordu.

İstanbul Hükümeti birkaç ay önce Sevr Antlaşması’nı imzalayarak devletin tüm bağımsızlığını yitirmesini kabullenmiş durumdaydı. Yunan kralı zafer şenlikleriyle Edirne’ye girmiş, İzmir’de Yunan işgal yönetimi kurulmuştu. Yunanlılar şimdi Eskişehir’e saldırıyordu. Çerkez Ethem Yunanlılarla anlaşıp onlara teslim olmuş ve düşmanla işbirliğine yönelmişti. Anadolu’da yer yer başkaldıran çeteler vardı. Konya ve Yozgat kaynıyordu.

Damat Ferit Hükümeti milli mücadeleye karşı koyabilmek için İngilizlerden silah istiyordu. İstanbul’daki işbirlikçi basın da Anadolu’da bağımsızlık ve özgürlük savaşı verenleri aşağılamaktan geri kalmıyordu. Örneğin Refi Cevat (Ulunay) o tarihlerde *Alemdar*’daki bir yazısında şöyle diyordu:

“Görüyorsunuz ki Yunanistan kısa zamanda Mustafa Kemal Kuvveti denilen çapulcuları tamamen ezecektir.”

Ali Kemal de *Peyami Sabah* gazetesinde Anadolu hükümetine karşı sert önlemlerin alınmasını isteyerek şunları yazıyordu:

“Büyük Millet Meclisi H k meti fig randır, kukladır. Bunların bu milletle, Anadolu T rk yle ne irfanca, ne nesilce, ne fikirce ilgileri yoktur ki başka ba ları olsun. Bir ne id   belirsiz hizip haricen ve dahilen dilediğini yapıyor...”, “Kuvayı Milliye erleri gibi kahramanlardan Allah bizi korusun...”, “Ankara ile uzlaşma çabası boşuna emektir.”

Demek ki, memleket dışarıdan ve içeriden han erleniyordu.  şte bu felaket günlerinin ba ladığı dönemde, Mustafa Kemal 1919 Mayıs’ında, yani bizim gençlerin Anadolu’ya kaçmayı tasarladığı tarihten bir buçuk yıl önce Samsun’a  ık mı  ve milli mücadeleyi ba latmı tı.

Erzurum ve Sivas kongreleri, ardından Ankara’da Büyük Millet Meclisi’nin toplanması ve Yunanlılara karşı gelişen sa a  yurdun dört bir yanında coşkuyla izleniyor ve  stanbul H k meti’nin tüm baskılarına rağmen  ı  gibi büyüyordu.

Böyle bir hava içinde genç yazarlardan Yusuf Ziya Nâzım’a; “Gelin Anadolu’ya kaçalım,” dedi.

“Kim kim?”

“Faruk Nafiz, Orhan Seyfi, Halide Nusret, Vâlâ, sen ve ben, belki birkaç arkadaş daha.”

“Kabul, ben varım elbette. Nasıl yapacağız?”

“Orasını sen bize bırak!”

“Sana güveniyorum.”

Bu görüşmenin ardından Nâzım Vâlâ’ya müjdeyi verdi. O da sevinçten çılgına döndü. Yitirilecek zamanları yoktu, hemen hazırlıklara giri erek ka ı ın ayrıntılarını saptadılar. Halide Nusret, Orhan Seyfi ve ötekiler gelemiyordu. Geriye dört kişi kalıyordu: Nâzım, Vâlâ, Faruk Nafiz ve Yusuf Ziya.

Vâlâ, Cenyo’nun kapısında Nâzım’ı beklerken kaçış tasarısının heyecanını ya ıyordu. O ak am ikisi de evlerine dönmeyecek ve geceyi Sultan Mahmut Türbesi yakınlarında, Mahmudiye Oteli’nde geçirecek, ertesi gün de Sirkeci’den bir vapura binerek  nebolu’ya kaçacaklardı.

Bir süre sonra Nâzım göründü. Hiç de öyle uzun bir yolculuğa

hazırlanmış gibi değildi. Başında püskülsüz bir fes, sırtında kadife yakalı kurşuni bir pardösü, ayaklarında eski ve boyasız ayakkabılar ve elinde bir çamaşır paketi vardı. Kucaklaştılar!

“Hayrola Nâzım, böyle mi gideceksin? Yanına başka şey almadın mı?”

“Ne alacaktım?”

“Ne bileyim, bir bavul ya da doğru dürüst bir çanta! Kalın bir yün kazak, terlik, tıraş takımı, yolda okunacak birkaç kitap... Hiç düşünmedin mi?”

“Valla, haklısın belki ama ben gideceğimi anneme bile söylemedim. Ortılığı telaşa vermek istemedim. Annemin bana düşkünlüğünü biliyorsun, beni asla yollamazdı. Ben de gizlice kaçtım.”

“Peki, biraz para bulabildin mi?”

“Vâlâcığım nereden para bulabilirdim, babamdan mı isteyecektim? Onun durumu zaten hiç parlak değil. Annemle boşandığından beri onunla pek ilişkim kalmadı. Anadolu’ya kaçacağımı bilse engel olurdu. Bak, söyleyeyim, eniştem bana bir dürbün hediye etmişti. Meğer iyi para ediyormuş, onu sattım. Cebimdeki bütün para işte bu. Yetmez mi? Nasıl olsa başımızın çaresine bakarız. Peki, sen ne yaptın?”

“Benim annemden gizli hiçbir şeyim yok. Gideceğimi ona söylemiştim. Kadıncağыз çok üzüldü, ama karşı çıkmadı. Bavulumu hazırladı, dualar etti. “Sakın beni habersiz bırakma,” diye yalvardı. Arkamdan da bir tas su döktü. Kardeşim Faruk durumu biliyor, belki yarın bizi uğurlamaya gelecek.”

“Peki, biz yarına kadar ne yapacağız?”

“Sen merak etme, ben o işleri hallettim. Bu gece otelde kalacağız. Yarın sabaha doğru Sirkeci rıhtımına gideriz. Vapur öğle üzeri kalkıyor. Ben biletleri ayarladım. Yusuf Ziya ve Faruk Nafiz’le rıhtımda buluşacağız. Biliyorsun, kimliğimizi saklıyoruz.”

“Hayır, ben bilmiyorum.”

“Bil öyleyse, ben yumurta tüccarıyım, Karadeniz kıyılarından yumurta toplamaya gidiyorum!”

“Ya ben ne toplayacağım?”

“Ne bileyim, ne istersen topla. Senin fındık tüccarı olduğunu söyledik, oralardan fındık toplayacaksın, oldu mu?”

“Oldu, oldu ama bana fındıkla ilgili bir şeyler soracak olurlarsa ne diyeceğim, bilmiyorum. Hayatımda kuruyemişçiden bile fındık almadım. Kaç paradır, bilmem.”

“Merak etme, ben öğrendim, sana anlatırım, hiç falso yapmazsın.”

“Peki, yol paralarını nasıl ödeyeceğiz?”

“Yol paramızı Sirkeci’den dışçı Şevki Bey adında biri sağlıyor. Milliyetçilere çalışıyormuş. Kendisini hiç görmedim. Arkadaşlar onunla konuşmuşlar, yol paramızı üstlenmiş. Yol parası dediğin nedir ki! Zaten güvertede yolculuk edeceğiz.”

“Peki, nasıl bir gemiyle gidiyoruz? Rahat bir yolcu gemisi mi?”

“İlahi Nâzım, yolcu gemisini nereden bulacağız? Bir yük gemisi bulduk, adı da nedir biliyor musun? *Yeni Dünya*. Tam bize göre. Bizi yeni bir dünyaya götürecektir.”

“Harika valla! Anlat kardeşim, devam et.”

“Rıhtımda millici polislerin olduğunu söylediler. Onlar bizi koruyacaklar.”

“Vâlâcığım, tamam öyleyse, sana güveniyorum. Haydi, artık buralarda vakit kaybetmeyelim. Bir an önce otele gidip paketlerimizi bırakalım. Sonra belki bir lokantaya gider karnımızı doyururuz. Ardından da rahat bir uyku çekeriz.”

“Ben de zaten öyle diyecektim.”

Birinin elinde bir bavul, ötekinin elinde, üzerinden iple bağlanmış bir çamaşır paketi, işte bu halde Galata Köprüsü’nü geçtiler. Eminönü’nden Sirkeci’ye yürüdüler. Oradan Babiâli yokuşunu tırmanarak otellerine vardılar. Otelci kimlik falan sormadı.

Sonra Sirkeci’de sıradan bir meyhaneye giderek ikişer kadeh rakıyla demlendiler ve erken erken otele dönüp odalarına çekildiler. İkisinin de derin bir uykuya ihtiyacı vardı, ama gözlerine uyku girmiyordu.

Nâzım yatakta gözlerini tavana dikip çocukluk ve gençlik yıllarını düşünmeye başladı. Şu 19 yıllık ömründe neler yaşamamıştı ki. Dedesi eski Konya Valisi Nâzım Paşa’dan dinlediği ilk tasavvuf şiirlerini düşündü. Onlardan esinlenerek, 15 yaşında şöyle bir şiir yazmıştı:

*Ebede set çeken zulmeti deldim
Aşkî içten duydum, Arş'a yükseldim
Kalbden temizlendim huzura geldim
Ben de mürîdinim işte Mevlânâ*

Annesi Celile Hanım ile babası Hikmet Bey'in ilk kavgalarını düşündü. Babası bir zamanlar matbuat müdürlüğü, sonra da Hamburg Başkonsolosluğu yapmıştı. Babasının çapkınlıklarını anımsadı, annesinin dillere destan güzelliği aklına geldi. İttihatçılardan ünlü Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın annesine aşkı. Sonra Yahya Kemal'in Celile Hanım'a büyük tutkusu. Nâzım'ın Yahya Kemal'i evden kovması... Galatasaray'da öğrencilik yılları...

Tombul bir çocuk olduğu için okulda arkadaşları ona "Patates" adını takmışlardı. Bundan hiç hoşlanmıyor ve onlara fena içerliyordu. 15 yaşında yazdığı ve o tarihlerde bunu onun yazdığını hiç kimsenin inanmadığı bir şiir aklına geldi:

*Bir inilti duydum serviliklerde
Dedim: burada da ağlayan var mı?
Yoksa tek başına bu kuytu yerde,
Eski bir sevgiyi anan rüzgâr mı?*

*Gözlere inerken siyah örtüler
Umarım ki, artık ölenler güler
Yoksa hayatında sevmiş ölüler
Hâlâ servilerde ağlıyorlar mı?*

Ailenin büyükleri arasında ilk tanıdıkları aklına geldi: Dayısı Ali Fuat Cebesoy, Hareket Ordusu'nu Selanik'ten İstanbul'a getiren ve Mehmet Ali Aybar'ın büyük babası olan Hüseyin Hüsnü Paşa, ünlü itttihatçılardan İzmir Valisi Rahmi Bey, Ali Fuat Cebesoy'un babası cumhuriyetin ilk bayındırlık bakanlarından İsmail Fazıl Paşa, Oktay Rifat ve babası şair Samih Rifat; daha kimler kimler yoktu ki ailenin ünlüleri arasında.

Nâzım'ın bir ara aklına Hececilerle yakın dostluğu ve onlarla nasıl alay ettiği geldi.

*Benim gönlüm bir kelebek
Dolaşıyor çiçek çiçek
Tükenecek ömrü böyle
Çırpınarak, titreyerek*

Orhan Seyfi böyle bir şiir yazmıştı, Nâzım onu anımsadı. Onun gönlü ise kelebek değil kartaldı. Hececilere nazire olarak şunları yazmıştı:

*Benim gönlüm bir kartaldır
Nerde güzel görürsem ben
Haydi derim, haydi saldır*

Birinci Dünya Savaşı Almanya'nın ve Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle devam ederken Nâzım acılar içindeydi. İşte o günlerde, 15 yaşında “Yaralı Hayalet” şiirini yazmıştı. Cumhuriyetin ilk yıllarında okul kitaplarında yer alan bu şiire onun adını koymamışlardı. İşte o şiirden dizeler:

*Bir gece bir odada dört arkadaş toplandı;
Bir uzak rüya olan geçmiş günleri andık.
Gözlerimiz yaşlıydı, gönüllerimiz mahzun,
Hepimiz memleketten konuştuk uzun uzun*

Nâzım bu tür şiirleriyle daha o yaşta İstanbul'da “genç efsane şair” sayılıyordu. Ama onun akli Anadolu'daydı. Bir an önce Mustafa Kemal'in yanında yer alması gerektiğine inanıyordu. Onlara kavuşacağı günlerin coşkusuyla gözüne uyku girmiyordu. İki arkadaş sabahı güç ettiler.

Ortalık aydınlanırken, Vâlâ;

“Nâzım, hadi kardeşim, toparlanalım artık,” diye yatağından fırladı.

Vapura daha zaman vardı, hemen bir kahveye girip simit yiyip çay içtiler. Bir süre sonra da rıhtıma yollandılar. *Yeni Dünya* vapuru halatlarla rıhtıma bağlanmış yük alıyor, hamallar da güverteye çuvalları taşıyorlardı. İki arkadaşın gözleri dumanlıydı.

Sevdiklerini ve yakınlarını bırakıp gitmenin üzüntüsü içlerine çökmüş gibiydi. Ağızlarını bıçak açmıyordu.

Bir süre sonra Faruk Nafiz ile Yusuf Ziya, ellerinde birer bavula rıhtımda göründüler. Yanlarında kendilerini geçirmeye gelen yakınları vardı. Nâzım ve Vâlâ'yla kucaklaştılar. Dördü de bir maceraya atılmanın telaşı içindeydi.

Derken onları geçirmeye gelenler oldu. Milli mücadeleyi destekleyen *Vakit* gazetesinin başyazarı Hakkı Tarık Us, tarih hoca-sı ünlü edebiyatçı Emin Ali ve Vâlâ'nın kardeşi Faruk da onların arasındaydı. Emin Ali hepsinden büyüktü. Saygınlığı olan bir yazardı. Giderayak İnebolu yolcularına şöyle dedi:

“Anadolu’da türlü cereyanlarla karşılaşacaksınız, hiçbirine uymayın. Mustafa Kemal’in izinden ayrılmayın. Sözümü dinlerseniz bütün yollar önünüzde açılacaktır.”

Gençler kendilerini geçirmeye gelenlerle son kez kucaklaştı. Vâlâ kendilerini koruyacak olan millici polis komiserini bulup vapurda ne yapmaları gerektiğini sordu. Polis komiseri gerçekten güvenilir bir kişi izlenimi veriyordu. 50 yaşlarında babacan bir adamdı.

“Sizi kutlarım,” diye söze başladı, “doğru yolu seçmişsiniz. İstanbul Hükümeti düşmanla işbirliği yapıyor. Hainlerden geçilmiyor. Biz milli mücadeleye hizmet için adam ve silah kaçırıyoruz, elimizden gelen bu. Çok dikkatli olun, işgal askerleri gemiyi Kız Kulesi önlerinde durdurup arama yapıyorlar. Biliyorum, siz tüccar görünüyorsunuz ama tüccar olmadığınız suratlarınızdan belli. Size inanmayabilirler. İyisi mi ortalarda görünmeyin.”

“Ne yapalım öyleyse?”

“Güvertede ve ambarda pamuk balyaları var, onların arasına gizlenin. Gemi Karadeniz’e çıkana kadar sizi kimse görmesin. Gemi açıldıktan sonrası kolay.”

“Peki ya yakalanırsak?”

“Sakın ha, kabak bizim başımıza patlar, hepimizi kodese tıkarlar. Siyasi polis sizin de ananızı ağlatır. Aman, gözünüzü seveyim, dikkatli olun. Ne bizim başımızı yakın, ne de kendi başınızı.”

Pamuk Balyaları Arasında

Bu sözler üzerine Vâlâ arkadaşlarını uyardı. Balyaların arası-na gizlendiler. Gemi kalkarken güverteden bile dostlarına el sallayamadılar. Az sonra gemi rıhtıma uzanan iskeleyi çekti, bacadan dumanlar yükseldi, düdükler öttü ve gemi Boğaz'a doğru yol almaya başladı. Ama bir süre sonra İngiliz devriyeleri gemiyi durdurdu. Dakikalar geçmek bilmiyordu. Nâzım ile Vâlâ beş on dakika sonra güvertede dolaşan devriyelerin postallarının sesini duyunca irkildiler. Bu sesler top gürültüsü gibi geliyordu. Nâzım ve Vâlâ burada hayatlarının en heyecanlı dakikalarını yaşıyorlardı. Bir süre sonra sesler kesildi.

Vâlâ bu heyecanla, burada bir de şiir yazıp okudu ama kâğıda dökmek bir türlü kismet olamadı.

İstanbul, ben artık istemem seni

Benim öz vatanım Anadolu'dur.

Yeni Dünya daha Anadolu Feneri'ne yaklaşırken tayfalar tehlikenin atlatılmış olduğunu bildirdiler. Bizim genç şairler balyaların altından çıkıp birbirlerine sarıldılar. Artık özgürlük yolundaydılar.

Vâlâ'nın ilk işi Nâzım'a kafasında oluşturduğu şiiri okumak oldu. Nâzım bastı kahkahayı.

"Vâlâcığım," dedi, "darılma ama sen şair olamazsın. Yahu ne çabuk da Anadolu senin öz vatanın oldu. Bekle biraz. Öyle hemen uydurmaya kalkma kardeşim."

Vâlâ biraz bozuldu ama Nâzım'ı kızdırmak istemedi;

"Haklısın," dedi, "insan özgürlüğe ulaşmanın coşkusuyla kendini kaybediyor. Zaten bu şiiri bastırmayı hiç düşünmemiştim."

"Yok, bir de düşünecektin!"

Nâzım daha sonraları bu kaçış olayını şöyle anlatacaktır:

"Vapura Sirkeci'den bindik. Karakuru, yamyassı bir vapur, hani şu kolacıların ütüleridir ya, onlara benziyor. Kamaramıza girdik; duvarlarda hamamböcekleri dolaşiyor, daracık,

cehennem gibi de sıcak. Faruk Nafiz başını lomboza dayadı: ‘İstanbul’u bir daha görmeyecek miyiz? Gidiş var da, dönüş yok mu?’ diye ağladı.

“Vapur uskur gürültüleriyle sarsılmaya başlayınca güverteye çıktım. Yusuf Ziya’nın akrabası bize; ‘Karadeniz’e açılana kadar kamarada kalın,’ dedi, ama uskur gümbürtüsü bana güven verdi. Sarayburnu’na, Köprü’ye, kurşun kubbelere, tığ gibi minarelere, Taşkuşla’ya son kez şöyle doya doya bakamadan İstanbul’dan ayrıldım.

“Direkleri tel örme bir Amerikan zırhlısının yanından geçiyoruz. Kızkulesi dolaylarında, Beşiktaş önlerinde, Boğaz’ın bükümlerinde kımıldanacak yer yok. Denizin üstü dretnotlarla, kruvazörlerle, torpidolarla, alaca bulaca taşıt gemileriyle tıklım tıklım. Bu horgörücü kurşuni çelik kalabalığı kaç kere seyrettim, öfkeden içim burkularak. Ama şimdi onlara, kendime güvenerek bakıyorum. İstanbul denizinin içinde, dibinde, kefalden, uskumrudan, torikten çok denizaltının kaynaması umurunda değil, Anadolu’ya gidiyorum, Mustafa Kemal Paşa’ya.

“Başüstü ambarında, güverte yolcularının çıkınları, sepetleri, sandıkları, çoluklu çocuklu, kadınlı erkekli fakir kalabalığı arasındayım.”

Nâzım ve Vâlâ az sonra vapurun salonuna geçtiler. Salon da ne salondur ya; geminin orta yerinde boyası dökülmüş, yer yer çürümüş tahtalardan oluşan, her rüzgâr estiğinde sallanan bir ahşap kulübe. Genç şairler oraya girdiler. Salonda kimler vardı? Takma adlarla Anadolu’ya kaçan sivil giysili subaylar, öğrenci oldukları yüzlerinden anlaşılan gençler ve türlü türlü insanlar. Sigara dumanından göz gözü görmüyordu. Sigara kokusuna ağır ter kokusu da karışıyor ve salonu bunaltıcı bir hava kaplıyordu. Yolculuk hiç de rahat geçeceğe benzemiyordu.

Salonda hemen dostluklar kuruldu. Artık hiç kimse kimliğini ve maksadını gizlemiyordu. Hepsinin hedefi Ankara’ydı. Bu yolculuğun adı ancak “Umuda Yolculuk” olabilirdi.

Yeni Dünya ertesi sabah Zonguldak limanına girerken yolcular merakla güverteye koşuştular. Rıhtım bayraklarla donatılmış-

tı. Gençlerle dolu sandallar gemiye yaklaşıyordu. Derken gençlerin sesi duyuldu:

“Hececi şairler nerede?”

Arkadan bir alkış koptu.

“Yaşasın milli şairlerimiz! Tanıyalım sizi! Yaşasın Hececiler!”

Nâzım ve arkadaşları heyecan içindeydi. Böyle bir karşılanma hiç akıllarına gelmemişti. Geminin merdiveni denize sarkıtıldı, gençler güverteye çıkar çıkmaz şairlerle kucaklaştılar. Öteki yolcular ve sivil giysili subaylar da şaşkınlık içindeydi. Meğer ne kadar ünlü kişilerle yolculuk ediyorlarmış da hiç farkında değillermiş.

Sandallar tüm yolcuları rıhtıma taşıdı. Rıhtımda bayraklarla donatılmış muazzam bir masa. Zonguldak halkı şairleri işte böyle karşıladı.

Peki, şairlerin geleceğini onlara kim haber vermişti? Bu hazırlıkları kim düzenlemişti?

Mustafa Kemal’e ilk günlerde ulaşmış olan Matbuat Müdürü Ragıp Özdemiroğlu. Hukuk eğitimi görmüş olan Ragıp Bey Zonguldak’tan milletvekili seçilerek 16 yıl mecliste devrimleri savunacaktı.

Rıhtımda da şairlerimiz sevgi gösterileriyle karşılandılar. Alkışlar arasında şiirler okundu, rakılar içildi. Zonguldak hiç böyle şenlik görmemişti.

Gençler, Zonguldak’tan ayrılan *Yeni Dünya* yolcularını göz yaşlarıyla uğurladılar.

Gece bir fırtına, bir fırtına, deniz göklere çıktı. Karadeniz azdı da azdı. Bizim yolcular o tahta kulübede geceyi güç geçirdiler. Morallerini bozmamaya çalışıyorlardı. Ama kolay mı? Çaresizlik içinde sabahı güç ettiler. Gün doğarken fırtına dindi, deniz duruldu, güneş bile çıktı.

Öğleye doğru uzaktan İnebolu görününce yolcuların keyfi yerine geldi. Türküler söylemeye başladılar. Ama kıyıya yaklaşırken deniz yine azdı. Beyaz köpüklü dalgalar durmadan gemiyi dövüyordu. Gemiye yaklaşan sandallar şahlanan dalgaların üzerinde bir iniyor, bir çıkıyordu. İşte o dalgalar ve kayıklar yıllar sonra 1928’de Nâzım’a esin kaynağı olacaktı:

Çıkıyor kayık
iniyor kayık,
devrilen
bir atın
sırtından inip
şahlanan
bir ata
biniyor kayık

Kayıkçılar o dalgaların tepesinden büyük beceriyle yolcuları ve yükleri kayıklara alıp rıhtıma taşımayı başardılar. Karaya her ayak basan yere diz çöküp toprağı öpüyordu. Vâlâ da karaya çıkmanın coşkusu içinde koca bir kayayı kucaklayıp öpünce Nâzım çok güldü ve;

“Sevgiline kavuşmuş gibisin Vâlâ,” demekten kendini alamadı.

“Ben sana öz vatanım Anadolu’dur dememiş miydim? İşte öz vatanıma kavuştum. Taşını da operim toprağını da.”

Buraya kadar her şey çok iyiydi ama sonra durum hiç de öyle tatlı gelişmedi, düş kırıklıkları başladı.

Nâzım ve arkadaşları rıhtımdan kent merkezine doğru ilerlerken karşılarına iki sivil memur ile bir komiser çıktı. Nâzım polislerin kendilerini coşkuyla karşılayıp kucaklamalarını beklerken komiser;

“Efendiler, yürüyün bakalım karakola gidiyoruz,” dedi.

Vâlâ;

“Telaş etme Nâzım,” dedi, “usuldendir herhalde, kimliğimizi saptayıp bırakacaklar.”

Ama hiç de öyle olmadı. Kimlik denetiminden sonra polisler hiç de zarif olmayan bir sesle şairlere;

“Açın bakalım bavullarınızı!” diye bağıldılar.

Nâzım’ın zaten bavulu yoktu, elindeki paketi açıp polislerin gözleri önüne serdi. Ne vardı o pakette? İki gömlek, iki çift çorap, iki fanila ve bir pijama.

Vâlâ sarı bavulunu ve elindeki babadan kalma evrak çantasını açtı, polisler onları didik didik ettiler.

Yusuf Ziya'nın elinde ufak bir bavul vardı, o da didik didik edildi.

Faruk Nafiz'in elindeki yamalı battaniyeye sarılı eski bavul da denetimden nasibini aldı.

Sonra sıra geldi ceplerin aranmasına. Ceplerindeki bozuk paralar, kirli mendiller, buruşmuş kâğıtlar, fındık, leblebi taneleri, ne var ne yok masanın üzerine döküldü. Nâzım hırsından deli oluyor, Vâlâ da onu susturmaya çalışıyordu. Yusuf Ziya fena içerlemişti.

“Pabuçlarımızın içine de bakın bari,” deyince, komiser; “Elbette bakacağız. Bu bizim görevimiz. Çıkar bakayım pabuçlarını!” diye kükredi.

Yusuf Ziya pişman olmuştu ama yapacak başka şey yoktu, hepsi teker teker kunduralarını çıkardılar. İçlerinden birinin çorapları delinmiş, parmakları dışarı fırlamıştı. Arkadaşlarına ve polislere böyle görünmekten çok sıkıldı ama ne yapsın, seferi durumdalar.

Denetim bittikten sonra dört arkadaş kös kös kasabada kendilerine bir otel aradılar. Sonunda sefil bir otelde, her yönden gelen rüzgâra açık, dört kişilik bir oda bulup yerleştiler.

Şimdi, yola çıkmak için Ankara'dan izin gelmesi gerekiyordu. Ama Ankara öyle olur olmaz herkese izin vermiyordu. Beklemekten başka çare yoktu. Günler geçiyor, paralar suyunu çekiyordu.

İçlerinde bir pişmanlık var mıydı? Hayır, er geç her şeyin düzeleceğine inanıyorlar ve polislerin bu kötü davranışlarından Ankara'yı sorumlu tutmuyorlardı.

Günler günleri kovaladı. Karadeniz'in bu kıyı kasabasında ne yapabilirlerdi ki? Geri dönmeyi asla düşünmüyorlardı. Zaman zaman aralarında espriler yaparak eğleniyorlar ama genelde sıkıntıdan çatlıyorlardı.

Tam on beş günlük bir bekleme sonunda bir sabah o asık suratlı polislerden biri otele gelerek Yusuf Ziya ile Faruk Nafiz'i karakola çağırdı. Niye yalnız ikisi de dördü değil, anlayamadılar.

Yine uzun bir bekleyiş, dakikalar geçmek bilmiyordu.

Yaklaşık bir saat sonra Yusuf Ziya ile Faruk Nafiz bir karış suratla otelin önünde göründüler.

“Ne haber? İzin çıkmış mı?”

“Yok kardeşim, hiçbir şey anlayamadık. Bizi gerisingeriye İstanbul’a gönderiyorlar. Hemen bugün dönecekmişiz.”

“Yapmayın yahu! Olmaz! Neden böyle yaptılar?”

“Bilmiyoruz, Ankara bize izin vermemiş. Neden? Çünkü biz ‘seciyesiz’ (güvenilmez, karaktersiz) insanlarıymışız.”

“Asla, olamazsınız. Kim uydurmuş bunu?”

“Bilemeyiz, ama sicilimiz bozukmuş.”

Nâzım ve Vâlâ buz gibi oldular. Bu ne büyük adaletsizlikti. Memleketin bu en ünlü iki şairine nasıl böyle bir leke sürülebilirdi? İkisi de isyan içindeydi, İstanbul’dan bunun için mi kaçmışlardı?

Sonradan öğrendiler, Yusuf Ziya İngilizleri tutan Refi Cevat’ın *Alemdar* gazetesinde edebiyat sayfası düzenlediği, Faruk Nafiz de Damat Ferit Paşa’dan nişan aldığı için geri çevrilmişlerdi.

Bir saat sonra Yusuf Ziya ile Faruk Nafiz’i İstanbul’a yolcu ettiler. Dördü de gözyaşlarını güç tutuyordu. Dokunsalar ağlayacaklardı. Nâzım ve Vâlâ hiç konuşmadan otellerine döndüler. Geri çevrilme sırası acaba onlara da gelecek miydi?

Otelin kapısında bir polisin kendilerini beklediğini gördüler, polis tatlı tatlı gülümseyerek bir zarf uzattı.

“Hayrola, bizi kovuyor musunuz?”

“Hâşâ, asla, size Ankara yolu göründü. Harcırırlarınız geldi.”

“O da nereden çıktı? Kim yollamış bu harcırığı?”

“Bilemem, ama demek ki size birer görev verecekler, Ankara’ya çağırıyorlar.”

Sonradan anlaşılmalı Meğer Nâzım ve Vâlâ’nın yazılarını ve şiirlerini beğenen Halide Edip Hanım ile eşi Dr. Adnan Bey onların İnebolu’da beklediğini duyunca hemen kendilerine bir görev uydurup yol parası yollamışlar. Demek ki artık bunalımlı günler sona eriyor ve ufukta umutlar belirliyordu.

Spartakistler

Vâlâ Nurettin anılarında bu olaya değinerek şöyle diyecektir:

“Üç dört günden beri yemek yememiştik. Çarşının ortasında börek ve helva satan büyük bir dükkân vardı, Nâzım’la dükkânın önünden geçerken hep camekâna bakar dururduk. Harcırahı alır almaz hemen oraya gittik. Ben çok zayıf olduğumdan ne börek yiyebiliyordum, ne de tatlı. Nâzım iyice karınını doyurdu.

“Sonra iskelenin başındaki büyük kahveye gittik. Orada, İnebolu’ya gelir gelmez karşılaştığımız fakat kaynaşmak istemediğimiz Spartakist ağabeyleri bulduk. İşte bu ağabeylerden biri Nâzım’ı çok etkiledi. Onu şoven milliyetçilikten Blanqui üslubuna, yani sosyalistliğe yöneltti. Sadık Ahi adındaki bu kişi akıl almaz maceralar yaşamış önemli bir sosyalistti. Sadık Ahi sonraları Mehmet Eti adıyla Halk Partisi’nden milletvekili seçildi. 1921 Ocak ortalarına kadar koyu milliyetçi olan şair Nâzım Hikmet’in Hitlerci toy gençlik gibi avlandığını katiyen iddia edecek değilim. Fakat tanıgı olduğum bir gerçeği de gizlemeyeceğim. Nâzım’a İnebolu’da komünistlik fikirlerini ilk aşılamanın ağabeyler arasındaki Sadık Ahi’nin kırmızı bir boyun atkısı vardı. Rüzgârda yürüyorduk ve o şöyle diyordu:

“Böyle bir boyun atkısı takıp ihtilal nutukları söylemek, ihtilal şiirleri okumak senin tipine ne kadar yakışacaktır.”

“Sadık Ahi kendisine sorduklarımızı kahvede arkadaşlarına fısıldıyordu. Onlar da kahkahalar atıyorlar, omzumuzu vurarak ve gülerek bize ‘Cahiller’ diyorlardı.”

Peki, Nâzım’ı etkileyen bu Spartakistler kimlerdi? Vâlâ üç kişinin adını veriyor. Biri Sadık Ahi, ikincisi sonradan CHP genel sekteri olan Nafi Atıf Kansu, üçüncüsü de İstanbul Ticaret Odası umumi kâtipliği yaptıktan sonra CHP’den milletvekili seçilen Prof. Vehbi Sarıdal. Onlar Nâzım ile Vâlâ’ya hiç adını duymadıkları Marx’tan, Engels’ten, Kautsky’den söz ediyorlardı. Bizimkiler

bunları bilmedikleri için onlara, “Gelin bakalım cahiller,” demeyi huy edinmişlerdi. Cahil aşağı, cahil yukarı...

Sadık Ahi ile yanındaki posbıyıklı ustabaşı, Almanya’daki Spartakist harekete, elde mitralyöz, pencereden ateş ederek katılmışlardı. Karl Liebknecht’in, Rosa Luxemburg’un hayranıydılar.

Nâzım’ı İnebolu’da etkileyen ve sola kaydıran demek ki bu kişiler ve onların anlattıkları olaylardı.

Nâzım babasına haber vermeden İstanbul’dan kaçtığı için üzgündü. İnebolu’ya gelir gelmez babasına kısa bir mektup yazarak Karadeniz yolculuğunun çok iyi geçtiğini bildirmiş ama ayrıntılara girmemişti. İnebolu’dan ayrılmadan önce de son gün babasına şu mektubu yolladı:

Sevgili babacığım,

Yarın sabah erkenden İnebolu’dan hareket ediyoruz. Arkadaşlardan ikisi İstanbul’a iade olundular. Ben şimdi Vâlâ Nurettin ile kaldım. Sıhhatim ve buradaki durumum çok iyidir. Bize fevkalade itibar ediyorlar. Birkaç gündür yollar yağan kardan kapanmıştı. Fakat çok şükür artık açıldı. Harcırahımız geldi. Bu parayla müreffehen (ferahlık içinde) Ankara’ya hareket edeceğiz. Arkadaşılarımdan fevkalade memnunum. Birbirimize fevkalade merbutuz (bağlıyız). Gurbet ve yalnızlık bizi daha çok samimi yaptı. Onun için burada yalnız değilim. Bizi hiç merak etmeyiniz.

... Sizden izinsiz gitmek istemezdim. Beni affedeceğinizden eminim. Buna da çok üzüldüm. Fakat biliyorum ki benim vatanıma hizmetimi çok istemekle beraber, bir baba olmak dolayısıyla buraya gelmeme müsaade etmeyecektiniz.

... Asayiş fevkalade mükemmel, bu arada havadisler gayet iyi. Teşkilat gayet iyi ama insan hayret ediyor. Mesela İstanbul’daki en ufak bir vakayı günü gününe işitebiliyorsunuz.

İnşallah Kastamonu’da, Ankara’da daha uzun mektuplar yazarım.

Nâzım ve Vâlâ İnebolu’dan Kastamonu’ya, oradan da Ankara’ya nasıl gideceklerdi?

Önce yaya gitmeyi düşündüler, İnebolu ile Kastamonu arasındaki yaklaşık 100 km olduğunu öğrendiler. Ama yol dağlardan geçiyordu. Kış, kar, kıyamet... Sorup soruşturdular, o yolları bilenler, “Sakin ha, kurtlara yem olursunuz!” dediler.

Onlar ise “Bizim aşamayacağımız dağ yoktur,” diyorlardı.

Ya Kastamonu ile Ankara’nın arası? O da yaklaşık 250 km. Hem de yer yer kıvrıla kıvrıla uzanan bir yol. Yani toplam 350 km. Bu yolu kaç günde aşacaklardı?

İnebolu’da birlikte oldukları askeri okul öğrencileri onlara hayran kalmış ve “Hep beraber gideriz, birlikten kuvvet doğar, kendimizi koruruz,” demeye başlamışlardı.

İyi de ikisinin de kundurası su alıyordu, karda kışta bu yola nasıl dayanırdı? Hele ellerinde bavul, çanta ve paketlerle o dağları nasıl aşacaklardı?

Vâlâ hanlarda araştırmalar yaptı, İnebolu’dan Ankara’ya yaylı arabaların 100 liraya gittiğini öğrendi. Kabil değil, bu parayı verecek durumda değildiler.

Hanların birinde Kastamonu’dan yük getirmiş bir katırcıya rastladılar, adam geri dönmek için müşteri bekliyormuş. Vâlâ katırcıya, “Kaça gidersin?” diye sordu. Genç katırcı ne istese beğenirsiniz?

“Ağabey siz tüccar değilsiniz, paranız da yoktur, bana yük başına 2 lira verin yeter,” dedi.

Nâzım ve Vâlâ kulaklarına inanamadılar. Yani katırcıya ikişer lira vereceklerdi. Nâzım;

“İstediğin paranın lafı mı olur, Kastamonu’ya sağ salım gidersek sana onun iki katını veririz, canın sağ olsun,” dedi.

Yaya Yolculuk

Hemen 8-10 kişilik bir kfile oluşturdular. Bavullar katırlara yüklendi, Nâzım kendine biraz çekidüzen verdi. Cebindeki küçük aynayı eline alıp saçlarını taradı, kalpağını kulaklarına kadar indirdi, yün çoraplarını ve külot pantolonu giydi, ayaklarına orada kullanılan ve çapula denen bir çeşit çizme geçirdi. Gri paltosunu aldı, dev görünüşlü bir adam oldu ve böylece yola revan oldular.

Yol da ne yoldu hani! Ne asfalt, ne şose, ne de taş döşeli. Toprak üzerine yer yer taş dökülmüş ve karlar altında kalmış bir dağ yolu. Ötekiler karları çiğneye çiğneye yolu açıyor, ötekiler ve katır da arkadan geliyordu. Baştakiler yorulunca arkadakiler öne geçiyor ve böylece nöbetleşerek, karları eze eze yol alıyorlardı.

Yol üzerindeki kasaba ya da köylerin perişan hanlarında çorba içtiler, karınlarını doyurdular; kunduralarını, çoraplarını, külot pantolonlarını ocak başında kuruttular, gecelediler. Günde yaklaşık 30 km yol alıyorlardı.

İkinci gün öğle üzeri fena halde karınları acıkmıştı, bir kahve de durdular. Nâzım sordu:

“Ağam, yiyecek yemeğiniz var mı?”

“Yok, ağam buralarda aş evi yok.”

“Ne yapacağız öyleyse?”

“Size yumurta kıralım.”

“Yumurtanın tanesi kaç?”

“40 para.”

“Bir tava kaç yumurta alır?”

“40 yumurta.”

“Kır öyleyse 40 yumurta, bütün arkadaşların karnı doysun. Ekmeğiniz de var mı?”

“Bazlama var.”

“Yani sac ekmeği, değil mi? Bazlama da ver bize, karnımızı doyuralım.”

Vâlâ bazen köylülerin bilgi düzeyini ölçmek için onlara sorular yöneltiyordu.

“Mustafa Kemal kimdir?”

“Padişaktır.”

“Padişah kimdir?”

“Enver Paşa’dır.”

“Hiç ikisi birden padişah olur mu?”

“Olmaz, Enver Paşa halifedir.”

“Halife kimdir?”

“Peygamberdir.”

“Peygamber kimdir?”

“Allah’tır.”

“Allah kimdir?”

“Hz. Ali’dir.”

“Peki, Mustafa Kemal kimdir?”

“Çamurlu iki parmağı vardır, uzatınca düşman kralının gözlerini oyar.”

Vâlâ bunları duyunca Nâzım’a dönerek;

“Yahu,” diyordu, “senin Spartakistler bize boyuna cahil dediler, ya bunları duysalar ne derlerdi?”

Nâzım basıyordu kahkahayı.

İnebolu’dan ayrıldıktan üç gün sonra kfile Kastamonu’ya ulaştı. Hepsi bitik bir durumdaydı. Doğru dürüst bir otele yerleştiler. Biraz dinlenmeye ihtiyaçları vardı. Birkaç gün orada kalmak hepsine çok iyi gelecekti. Öyle yaptılar. Orada karşılaştıkları yarım aydınlar bizimkilere mutlaka kenti tanıtmak istiyorlardı. Nâzım ile Vâlâ’yı, ısrar kıyamet bir geneleve götürdüler. Ama ikisi de öyle yerlerin meraklısı değildi. Orada gördükleri rastıklı, sürmeli, alıklılı, hacıyağı kokulu, elleri kınalı zavallı kadınlarla yatmak ikisinin de hiç içinden gelmedi. Ayp olmasın diye vizite ücretlerini verip ayrıldılar.

Yol arkadaşları onları bir de İstiklal Mahkemesi’ne götürdü. Orada asker kaçağı bir gence verilen idam cezasına tanık olduktan sonra içleri sızlayarak ayrıldılar.

Üç gün sonra yine yol göründü. Vıcık vıcık çamurlu yollar dan bata çıka ilerleyip Ilgaz Dağı’na vardılar. Akşamüzeri dağdaki Ecevit Hanı’na geldiler. O handa sürekli yufka ekmeği yapıldığını ve yolcuların bu ekmeğin üzerine yağla bal sürüp yediklerini duymuşlardı.

Handa birçok yolcuyla karşılaştılar. Hepsinin üstü başı perişan, saçları sakalları birbirine karışmıştı. Uzun yoldan geldikleri anlaşılıyordu. Cepheye gidiyorlarmış. Yufka ekmeğine aç gözlerle bakıyorlardı. Nâzım onlara neden bal ve tereyağı yemediklerini sorunca adamlar sıkıla sıkıla;

“Kardeş,” dediler, “paramız olsa yemez miyiz? Bize 10’ar lira yol harçlığı verdiler, nasıl edelim?”

Nâzım bu sözleri duyunca isyan etti. Onlara 100’er lira harçlık verilmişti...

Bizimkiler bu zavallılara o akşam bir ziyafet çektikten sonra sabah erkenden yola koyuldular. Zaman zaman köylerde konakladıktan sonra Çankırı'ya vardılar. Bu gezi onlara Anadolu'nun yoksulluğunu ve insanların perişanlığını gösterdi. Çankırı'dan ayrıldıktan sonra üç günlük bir yaya yolculuğu sonunda Ankara'ya ulaştılar.

Ankara'da

Nâzım ile Vâlâ, Ulus Meydanı'ndaki Taş Han'a yerleştiler. Bu hanın altı ahırdı, üstte de yatak odaları vardı. Taş Han o zamanlar Ankara'nın en seçkin oteli sayılıyordu.

O yakınlarda herkesin gittiği bir kahve vardı, Kuyulu Kahve. Bütün milletvekilleri, şairler, yazarlar, politikacılar o kahvede buluşuyor, günün olaylarını tartışıyorlardı. Herkes birbirini tanıyor ve boş zamanlarını orada geçiriyordu.

Nâzım Ankara'ya gelişlerini şöyle anlatacaktır:

“...Garp Cephesi hem gayet yakın, hem gayet uzak. Bu yılın 23 Martı'nda başlayıp 31'inde sona eren II. İnönü Savaşı sırasında top seslerinin Ankara'dan işitildiğini söylediler. Doğru mu, yalan mı bilmiyorum. Yunan orduları Ankara üstüne yürümeye başlayınca, devlet daireleri ve zenginler trenle, yaylılarla, kağnılarla Ankara'yı bırakıp içerilere göç etmişler. Yunan ordusu savaş alanını terk edip çekildikten sonra da gidenlerin kimisi dönmüş, kimisi ulaşmış Sivas'a.

“Anadolu'nun en bereketli toprakları, en hünerli şehirleri düşman elinde: On beş il ve ilçe, dokuz büyük şehir, yedi göl ve on bir ırmak, üç deniz ve altı demiryolu ve milyonlarca insan, bizim insanımız, düşman elinde.

“Ankara'da teyze oğlunu gördüm (General Ali Fuat Cebesoy);

“‘Cepheye gideceğim,’ dedim.

“‘Olmaz,’ dedi. Dayattım.

“‘Konuşurum,’ dedi. Üç gün sonra buluştuğumuzda bana büyük bir müjde verir gibi;

“‘Konuştum,’ dedi. (Kiminle konuştuğunu söylemedi ama çok büyük ve belki de en yüksekte olan biriyle konuştuğunu belli etti). ‘Senin cepheye gitmene izin yok. Matbuat Müdürlüğü’nde bir iş bulacaklar sana.’

“Cepheye gitmeme niçin izin verilmediğini anlamaya çalışmadım. İlle gideceğim diye dayatabilirdim belki, izin de çıkabilirdi belki, ama dayatmadım.”

Nâzım ile Vâlâ ertesi gün Dahiliye Vekâleti’ne (İçişleri Bakanlığı) bakanı görmeye gittiler. Bakan, Halide Edip Hanım’ın eşi Dr. Adnan (Adıvar) Bey’di.

O da kendilerini dostça kabul ettikten sonra Matbuat Müdürü Muhittin (Birgen) Bey’i görmelerini önerdi. *Tanin*’ci Muhittin diye anılan bu kişi eski ittihatçılardandı.

Muhittin Bey de Nâzım ve Vâlâ’ya büyük yakınlık gösterdi. İkisnin de yol paraları Matbuat Müdürlüğü’nden çıktığı için orada bir göreve getirilmeleri bekleniyordu. Oysa boş görev yoktu. Muhittin Bey onlara birer iş yaratmak için çırpınıyordu. Sonunda;

“En iyisi bize uzun bir şiir yazın, İstanbul gençliğini buraya çekmek için coşkulu sözler söyleyin. Biz de o şiiri bol sayıda bastırıp dağıtalım,” dedi.

Bundan kolay iş mi olurdu? Nâzım ile Vâlâ kafa kafaya verip üç sayfalık bir şiir döktürdüler. Şiir, “Gel ey imanlı gençlik, gel ey beklenen gençlik” diye başlıyor ve şöyle devam ediyordu:

*O satılmış Vezir’e, o satılmış Hünkâr’a
O satılmış kullara siz de mi katıldınız?
Siz de mi satıldınız, siz de mi satıldınız?*

Muhittin Bey şiire bayıldı.

“Harika,” dedi, “yalnız ufak bir önerim var, hünkâr için ‘Satılmış’ demeyin. Mecliste padişahı tutanlar var, adamları kızdırırız. Başka bir söz uydurun.”

Vâlâ;

“İyi ya, hemen değiştiririz,” dedi.

“Hünkâr’a” yerine “Zatlara” gibi bir sözcük uydurup şiiri düzelttiler. Şiir 20 bin adet basılıp bütün İstanbul’a dağıtıldı. Ama mecliste de kıyamet koptu.

Vay efendim, kimlermiş bu şiiri yazarlar? Devlet bu şiiri nasıl bastırıp dağıtıyormuş? Ya gençler bu şiiri okuyup da Ankara’nın yolunu tutarlarsa, onlara nasıl, nerede iş bulunurmuş? Devletin öyle eli kalem tutan şairlere falan ihtiyacı yokmuş. Ankara’ya mühendis, sanat erbabı, üretici, teknisyen lazımmiş!

Muhittin Bey baktı ki olacak gibi değil, Nâzım ile Vâlâ’yı Milli Eğitim’e transfer etti.

Bakanlıkta atama işlerine Kâzım Nami (Duru) Bey bakıyordu. O da öğretmen adaylarını sempatiyle karşıladı. İkisiyle de neredeyse akraba çıkacaktı. Nâzım ve Vâlâ aynı kasabada öğretmen olmak istiyorlardı. Kâzım Nami, “Ya Elazığ’a gidersiniz ya da Bolu’ya,” dedi. Bizimkiler Bolu’ya gitmeyi düşündüler ama “Size yarın cevap verelim,” dediler.

Nâzım ve Vâlâ o akşam Kuyulukahve’de Nâzım’ın yakın akrabası Samih Rıfat’a “Sizce neresi uygun olur?” diye sordular.

Samih Rıfat, “Çocuk olmayın,” dedi, “Elazığ dünyanın öteki ucu, Bolu burnumuzun dibi, tabii ki Bolu’ya gideceksiniz.”

Vâlâ’nın Bolu Lisesi’nde Fransızca öğretmenliğine, Nâzım’ın da ilk bölümde Türkçe öğretmenliğine atanması uygun görüldü. İkisi de seve seve bu görevleri kabul etti. Ne var ki yalnız lise öğretmenlerine harcırah veriliyordu. Yani, Nâzım’a yol parası verilmeyecekti. Ona da razı oldular.

Tek kişiye verilecek harcırahla yol giderlerini karşılamalarına imkân yoktu. Yani ellerine geçecek para, Bolu’ya yaylı arabayla ya da atla gitmelerine yetmiyordu. Yine bir katırcı bulacaklar, eşyalarını hayvana yükleyecekler, kendileri de yaya gideceklerdi.

O arada Ankara’da biraz daha kalarak birkaç ünlü kişiyle görüşmek istediler. İlk sırada Nâzım’ın eniştesi ve Mehmet Ali Aybar’ın babası Hüseyin Hüsnü Paşa vardı. Bir bağ evinde gidip onu buldular. Ali Fuat Cebesoy’un babası İsmail Fazıl Paşa da oradaydı ve genç şairleri Mustafa Kemal Paşa’ya tanıtmak istediğini söyledi. Canlarına minnet, bundan daha büyük fırsat olur muydu?

Mustafa Kemal’le Buluşma

İki arkadaş ertesi gün Büyük Millet Meclisi’ne gittiler. İsmail Fazıl Paşa’nın adını verir vermez bütün kapılar açıldı. Görevliler gençleri bir salona aldılar.

Vâlâ Bey anılarında bu buluşmayı şöyle anlatacaktır:

“Kapıdan girdiğimizi fark edince İsmail Fazıl Paşa bize doğru yürüdü, ellerimizden tuttu, birkaç adım attık. Sonra takdim edeceği gençlerin biz olduğumuzu Mustafa Kemal’e söyledi.

“Mustafa Kemal’in etrafını iri cüsseli insanlar kuşatmıştı. Konuştuğu gruptan ayrılıp bize yaklaştı. Salonun tam ortasında buluştuk. İsmail Fazıl Paşa isimlerimizi söyleyerek ‘Genç şairler’ diye bizi takdim etti.

“Mustafa Kemal elini ilk önce bana uzattı. Aklıma öpmek geldi. Sonra askeri bir eda ile sıkmayı üsluba daha uygun buldum. Mustafa Kemal külotluydu ve meşin getrleri vardı.

“Elinin etkisini hiç unutmayacağım. Bir kadın eli kadar naifti. Nâzım da aynı şekilde kendisini selamladı. Zaten ben öpsem bile o öpmeyecekti. Onun hesabına gaf olmasın diye hareketimi ayarlamıştım.

“‘Yolculuğunuz nasıl geçti? Ankara’yı nasıl buldunuz?’ gibi basmakalıp laflara ihtiyaç duymaksızın Mustafa Kemal bizim için çok önemli bir konuya girdi:

“‘Bazı genç şairler modern olsun diye mevzusuz şiir yazmak yoluna sapıyorlar. Size tavsiye ederim, gayeli şiirler yazınız,’ dedi.

“Daha da konuşacaktık, fakat aceleyle yanına iki kişi yaklaştı. Bir telgraf getirdiler. Paşa telgrafa bir göz attıktan sonra bizi eliyle selamlayıp uzaklaştı.”

Peki, Mustafa Kemal o günlerde nelerle uğraşıyordu? Anadolu’da ve Ankara’da çok önemli işler oluyordu. Mustafa Kemal *United Telegraph* gazetesine verdiği bir demeçte, “Sevr Antlaşması’nın Türkiye için mevcut olmadığını, bağımsızlık ve egemen-

liğimizin gereklerini sağlayacak bir barışın yapılmasına çalışılacağını” vurguladıktan sonra şöyle demişti:

“İtilaf Devletleri (İngiltere ve Fransa) milletimizi bir hayvan sürüsü, memleketimizi de açık arazi sanıyorlar. Milletimiz vatanına sahiptir. Sevr Antlaşması’nı yok sayıyoruz.”

Nâzım ile Vâlâ’nın İnebolu’dan Kastamonu’ya geçtiği günlerde I. İnönü zaferi kazanılmış, ülkede yeni umutlar doğmuştu.

Ali Kemal ise *Peyami Sabah* gazetesinde şöyle diyordu:

“Askeri zaferler karnımızı doyurmaz... Ankara’dakiler müfsit ve ihtiraslı hareketleriyle merkezi hükümetin her başarılı harekete engel oldular. Ne fırsatlar kaçırdık.”

Yine o günlerde Mustafa Suphi ve 14 arkadaşının Karadeniz’de boğdurulduğu haberi gelmiş ve Çerkez Ethem ile arkadaşları Yunanlılara teslim olmuştu. Daha başka neler vardı gündemde?

Askerler arasında “Türk Jeanne d’Arc’ı” diye adlandırılan Nezahat adında 12 yaşındaki bir kıza cephedeki yardımlarından dolayı madalya verilmesi için girişimler başlatılmıştı.

Maraş’ta Kayabaşı Mahallesi’nde oturan bir kadın düşmana karşı duyduğu tepkiyle evinden açtığı bir mazgaldan ateş ederek sekiz düşman askerini öldürmüş, akşamüzeri de erkek gıyisi giyip silaha sarılarak savaşa katılmıştı. Mustafa Kemal Sivas Kadınları Müdafaa-i Hukuk Derneği başkanlığına yolladığı bir telgrafta bunu kutluyordu.

Mustafa Kemal belki de Nâzım ve Vâlâ’yla konuştuğu sırada bu haberi almış ve o telgrafi çekmek için onların yanından ayrılmak zorunda kalmıştı.

Bolu’da

Nâzım ile Vâlâ yaşamları boyunca hiç unutmadıkları o kısa konuşmanın sabahı, o zamanki adıyla Hergele Meydanı’nda kendilerini bekleyen katırcıyı alıp kaldıkları otelin kapısına getirdiler, eşyalarını hayvana yüklediler ve yine yaya olarak yola koyuldular.

Kızılcahamam’ı geçtikten sonra Nâzım birdenbire hastalandı. Bir baş ağrısı bir baş ağrısı; ateşi de yükseldi, gözleri karardı, ayak-

ta duracak durumda değildi. O halde katıra binmesi imkânsızdı. Semerin üstünde duracak hali yoktu. Vâlâ o çelimsiz haliyle Nâzım'ı sırtladı.

Git git, yol bitmek bilmiyordu. Görünürde ne bir köy vardı ne bir han. Kolay mıydı 70-80 kiloyu sırtta taşımak? Vâlâ kan ter içinde, nefes nefeseydi. Dura dura bir hayli yol aldılar. Bir araba geçse durdurup Nâzım'ı bindirecekti. Ama kuş uçmuyordu.

Sonunda bir köye vardılar. İlk gördükleri kapıyı çaldılar. Meğer orası köy odası ya da misafırhane gibi bir yermiş. Köylüler bizimkileri buyur ettiler. İçeride birkaç yolcu daha vardı, heybelelerinden bir şeyler çıkarmış yiyorlardı. Köy odasında kazan kaynamıyordu, yani hazır yemek yoktu. Vâlâ kapıyı açan köylüden tavuk istedi. Bahçeden bir tavuk yakalayıp getirdiler. Hemen kapının önünde kestiler, tüylerini yoldular, sonra da tencereye koyup kaynattılar.

Vâlâ tavuk suyunu Nâzım'a içirdi, tavuğun etini de katırcıyla birlikte yediler. Köylüler iki kişinin bir tavuğu yemesine çok şaşıtlar. "Bunlar herhalde çok mühim kişiler, Mustafa Kemal'in adamlarıdır bunlar," dediler.

Nâzım, Vâlâ ve katırcı köy odasının bir köşesinde eski bir kilimin üzerine kıvrılıp yattılar. Ama Nâzım sabahleyin dipdiri kalktı. Sanki bir gün önce ateşler içinde kıvranan o değildi. "Haydi, yallah, gidiyoruz," diye yerinden fırladı.

Yine yola koyuldular. Önde katır ve katırcı, arkada bizimkiler, akşam Gerede'ye vardılar. Bütün bu sefaletten sonra orası cennet gibi geldi. Doğru dürüst bir otelde karınlarını doyurup sabahladılar. Ertesi gün yine yaya yolculuk.

Gece yarısı Bolu'ya vardılar. İlk gördükleri otele girdiler, zaten gecenin o saatinde otel seçecek durumda değillerdi. Dört gün üç gece süren Ankara-Bolu yolculuğu böylece sona erdi.

Ertesi sabah ders verecekleri liseyi buldular. Orada iki grup öğretmen olduğunu öğrendiler: tutucular ve devrimciler. Tutucuların düşmanlığını kazanmadan devrimcilerle sıkı fıkı olmak sakıncalı görünüyordu. İki tarafı da idare etmeye çalıştılar.

Bir süre sonra Ankara'dan postaya verilmiş bir paket kitap geldi. Bunları Nâzım'ın babası yollamıştı. Bizimkiler sarıldılar kitap-

lara. Hepsi onlara göre genel kültür kitaplarıydı. Robespierre'ler, Marat'lar, Danton'lar, 16. Louis, Marie Antoinette, Bastille'in zaptı, devrim mahkemeleri, giyotinler... Meğer bizimkiler Fransız İhtilali'ni hiç bilmezlermiş, Spartakistler haklıymış. İkisi de okudukça coştular, o günleri yaşamadıklarına üzüldüler. Devrim Fransa'da sona ermişti ama Rusya'da başka devrimler yok muydu? Onlara katılamazlar mıydı?

Bolu'da bir de yeni bir dost edindiler: Ağır ceza reisi 26 yaşında ateş gibi bir genç, Ziya Hilmi. Neler bilmiyordu neler? Komünizmi de biliyordu, sosyalizmi de, Marx'ı da, Engels'i de, Troçki'yi de, Lenin'i de. Bizimkilerin onlardan da haberi yokmuş. Dinledikçe adama hayran kaldılar. Üçü birlikte Bolu'nun kuzeyindeki ovada bir köy evi kiralayıp yaz tatilinde oraya yerleştiler.

Aralarında iş bölümü yaptılar. Yemekleri Ziya Hilmi yapacaktı, bulaşıkları ve çamaşırları Nâzım yıkayacaktı, ayak işlerine de Vâlâ bakacaktı. Bunların yanı sıra tek perdelik oyunlar, şiirler yazıyorlardı. Bir de at aldılar. Ziya at sırtında kasabaya giderek alışveriş yapıyor, Nâzım ile Vâlâ da o sırada patatesleri soyuyorlardı. Masraf ortaktı, para konusunu hiç tartışmıyorlardı.

Nâzım o günlerde annesine ve babasına sürekli mektup yollamaktan da geri kalmıyordu. Annesine yolladığı bir mektupta şunları yazıyordu:

Talih bizi çok uzaklara attı. Ben Anadolu'nun bir köşesinde, sen Avrupa'nın bir köşesinde, aramızda karlı dağlar ve denizler var. Fakat her vakit seninle dolu ve her vakit yanındayım. Burada muntazam bir hayat geçiriyorum. Biz Vâlâ ile birlikteyiz. Üç odalı güzel bir evimiz var. Ben Bolu Sultanisi'ne (lisesine) muallim oldum. Evimiz mektebe gayet yakın. Arkadaşımdan çok memnunum. Bana bir kardeş, bir ağabey gibi bakıyor. Bilirsin ki ben biraz dağınık, hesabımı bilmez bir adamım. O bütün ev işlerine bakıyor, masraflı idare ediyor. Sevgili babacığım ile da sık sık mektuplaşıyoruz...

O günlerde Ankara yine kaynıyordu. İngiliz casusu Mustafa Sagir idam edildi... Koçkiri İsyanı halkı telaşa verdi... Bir Yu-

nan torpidosu Ereğli'yi topa tuttu... Gazeteler Yunanlıların Anadolu'da büyük bir saldırıya hazırlandığını yazmaya başladı... Yunan Kralı Konstantin Anadolu'da ordunun başına geçmek üzere İzmir'e uğurlandı... Kilisede düzenlenen bir ayinde halk, "İstanbul İstanbul" diye kralı alkışladı... Ankara'da bazı kişiler kenti boşaltma planlarını hazırlamaya başladı...

Gündemde bu tür konular vardı. Bir yanda da Ankara'da Muallimler Kongresi'nin hazırlıkları yapılıyordu. Bolu lisesi öğretmenleri kongreye delege olarak Vâlâ'yı seçtiler. Vâlâ Ankara'da bakanlığa giderek Kâzım Nami Bey'i gördü ve;

"Biz artık Bolu'da tutunamayız, gericileri kendimize düşman ettik. Hele ordunun bozgunu devam ederse bizi lisenin önünde kör testereyle keserler. İstifa ediyoruz," dedi.

"Peki, şimdi ne yapacaksınız?"

Nâzım ve Vâlâ'nın nereye gidecekleri henüz belli değildi. Vâlâ, amaçlarının ayrıntılarına girmeden;

"Kars'ta Kâzım Karabekir Paşa yeni bir mektep açmış, öğretmen sıkıntısı çekiyormuş, oraya gideceğiz," dedi.

"Nasıl?"

"Kars'a karayoluyla gidemeyiz, önce Trabzon'a gideriz, oradan vapurla Batum'a, oradan da Kars'a."

Kâzım Nami Bey'in bu tasarıya aklı yattı. Kongre biter bitmez Vâlâ Bolu'ya döndü ve arkadaşlarına müjdeyi verdi. Ziya Hilmi de görevinden istifa ederek onlarla birlikte yola çıkacaktı.

1921 Ağustosunun son günlerinde bu kez bir yaylı arabayla üçü birlikte Bolu'dan ayrıldı. Devrimci öğretmenler kendilerini coşkuyla uğurladılar. Eşyalar arabacının yanına yerleştirildi. Kendileri de arabanın arkasındaki minderlere bağdaş kurup oturdular.

Bölgede eşkıyanın olduğu söyleniyordu. Ama onlar şakilere pabuç bırakacak insanlar değillerdi. Tehlikenin üzerine yürüye yürüye dağları aştılar.

Düzce'de nefis bir ziyafet çektiler. Rakılar içildi. Para umurlarında değildi. Har vurup harman savuruyorlardı. Düzce'den Akçakoca'ya oradan da ufak bir vapurla Zonguldak'a gideceklerdi. Oradan doğru dürüst bir gemiyle Trabzon'a ulaşmayı dü-

şünüyorlardı. Ya Trabzon'dan sonrası? Batum, oradan da Tiflis. Devrime katılacaklardı.

Neden başka kent değil de Tiflis? Orayı seçmelerinde belki de Nâzım'ın duygusal bir davranışı vardı. Bu duygusallık şundan kaynaklanıyordu: Babasının Bolu'ya yolladığı paketin arkasındaki iki satırlık bir yazı:

“Biz ailece Tiflis'e yerleşmeye gidiyoruz. Kastamonu'dan selamlar. Nüzhet”

Kimdi bu Nüzhet? Nâzım'ın unutamadığı kızlardan biri. *Tanin* gazetesi yazarlarından Muhittin Bey'in baldızı. Demek ki Muhittin Bey, Ankara'dan Matbuat Müdürlüğü'nden ayrılmış, eşi ve baldızıyla birlikte Tiflis'e gitmişti.

Nâzım nasıl unuturdu Nüzhet'i? Onu 1918'de İstanbul'da bir toplantıda tanımıştı. Teşvikiye'de bitişik apartmanlarda oturuyorlardı. Nâzım o yıllarda Heybeli'de Deniz Harp Okulu'na gidiyordu, Nüzhet de Alman Lisesi'ne. Zaman zaman yolda rastlaşıp konuşuyorlardı. Nüzhet orta boylu, ufak tefek, tatlı, zeki, sempatik, yumuşak huylu bir kızdı. Vâlâ'ya göre, klasik anlamda güzel sayılmazdı. Ama tatlılığı yanında güzelliği ikinci planda kalırdı.

Bu yolculuğun sonunda platonik aşkı Nüzhet'e kavuşmak Nâzım'ın kafasında yeni umutlar yaratıyordu.

Düzce'den sonra Akçakoca 35-40 kilometrelik bir yoldu. Onu aştıktan sonra Karadeniz kıyılarına ulaşılar. Ağustosun son günlerinde deniz sakindi. Yaklaşık sekiz ay önce İnebolu'ya giderken kendilerine heyecanlı saatler yaşatan o coşkun Karadeniz durulmuş ve masmavi bir renk almıştı.

Üç arkadaş Akçakoca'nın esmer kumlarına bayıldılar. İlk işleri kıyıdaki bir lokantada karınlarını doyurmak oldu. Ertesi gün oradan ufak bir vapurla Zonguldak'a ulaşmak hiç sorun yaratmadı.

Hava yine nefisti. Kıynın hemen gerisinde yemyeşil bir dağın eteklerinde şirin evler görünüyordu. Yollarda yokluk içindeki maden işçilerine rastlıyorlardı.

Zonguldak'tan Trabzon'a işleyen bir İtalyan vapuruna bindiler. Birinci mevkide rahat bir yolculuktan sonra Trabzon limanı göründü. Yavaş yavaş hedefe yaklaşıyorlardı. Orada ilk iş pasaport niteliğinde bir mürur (geçiş) tezkeresi edinmek olacaktı.

Trabzon'da Bunalımlı Günler

Trabzon Nâzım ile Vâlâ'ya çok kasvetli geldi. Akşam olur olmaz çayhaneler boşalıyor, dükkânlar kapanıyordu. Herkesin birbirinden çekinir bir havası vardı. Kimse kimseyle konuşmak istemiyordu. Topal Osman'ın adamları oraya da korku salmıştı. Onların yanı sıra "Ayın-Pa" denen askeri polisin adamlarından da korkuluyordu.

İnsanlar bu konularda hiç konuşmak istemiyorlardı. Zaten kimsenin bir şey bildiği yoktu.

Ziya Hilmi Nâzım'a;

"Aman burada durmayın, hemen Trabzon'dan uzaklaşın. Ben de arkanızdan gelirim. 8 ay önce buralarda Suphi ve arkadaşlarını öldürdüler, sıra bize de gelebilir. Kars'a karayoluyla gidelim," dedi.

Nâzım ve Vâlâ telaşa kapıldılar. Kaldıkları otel ve kahve göz hapsindeydi. Nâzım valiye gidip durumu anlatmaya karar verdi. Çünkü geçiş tezkeresi olmadan Trabzon'dan ayrılmak imkânsızdı. Vali onları çok iyi karşıladı. Çünkü vaktiyle Nâzım'ın dedesi Nâzım Paşa'yı tanımıştı. Onlara yardım etmek istiyordu. Nâzım şöyle dedi:

"Kâzım Karabekir Paşa'nın öğretmene ihtiyacı varmış, biz Bolu'da öğretmenlik yaptık, şimdi de Kars'a gitmek istiyoruz. Karadan gitmek çok güç. Görüyorsunuz arkadaşım da çok zayıf, bu yola dayanamaz. İzin verin de deniz yoluyla Batum'a gidelim, oradan da Kars'a geçeriz."

Vali, Nâzım ile Vâlâ'ya başarılar dileyerek hemen geçiş tezkeresini verdi. Emniyet müdürlüğü ve askerlik şubesi de valinin onayını görünce tezkereye imzalarını bastılar.

Nâzım ile Vâlâ bu işlerin peşinden koşarken bir de ne gösünler? Ziya Hilmi, Batum işinden vazgeçerek Trabzon'da kalmaya karar vermiş ve ordu merkezinde bir hukuk müşavirliği bulup göreve başlamış bile. Bu ne büyük bir düş kırıklığıydı? İki arkadaş bu döneğin sırrını çözemediler. Demek ki yola yalnız devam edeceklerdi. Bir an önce Trabzon'dan uzaklaşmak istiyorlardı.

Kentte bir terör havası esiyordu. Çünkü gerçekten de 8 ay önce, 28 Ocak gece yarısı Türkiye Komünist Fırkası Merkez Komitesi Başkanı Mustafa Suphi ve 14 arkadaşı Sürmene açıklarında boğdurularak öldürülmüşlerdi.

Kimdi Mustafa Suphi? 1882'de babasının görevi dolayısıyla Giresun'da doğmuş olan Suphi Kudüs ve Şam'da okuduktan sonra Galatasaray Lisesi'ni, sonra da 1906'da İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş, daha sonra da Paris'e giderek siyasal bilgilerden diploma almıştı. O yıllarda *Tanin* ve *Serveti Fünun* gazetelelerine yazılar gönderiyor ve Jean Jaures'in önderliğindeki Sosyalist Parti'nin çalışmalarını izliyordu.

Suphi Bey İstanbul'a döndükten sonra Yüksek Muallim Mektebi'nde ve Galatasaray'da iktisat dersleri verdi. Önce İttihat Terakki'nin çalışmalarına katıldı, sonra da onlardan ayrılarak Yusuf Akçura ile Ahmet Ferit Tek'in kurduğu Milli Meşrutiyet Fırkası'na katıldı, Türk Ocağı'na da yazıldı.

İttihatçılar bir süre sonra Mustafa Suphi'yi 15 yıla mahkûm ederek Sinop'a sürdüler. Ahmet Bedevi (Kuran), Refik Halit (Karay), Burhan Felek, Rıza Nur, Halide Edip (Adıvar) ve Refi Cevat (Ulunay) da sürgüne gönderilenler arasındaydı.

Mustafa Suphi 1914 Mayıs sonlarında arkadaşlarıyla birlikte bir takayla Sinop'tan kaçtı. Kafil Karadeniz'de uzun bir maceradan sonra 25 Mayıs'ta Kırım'da Sivastopol'e ulaştı.

Mustafa Suphi 2 ay sonra oradan Bakü'ye, sonra Tiflis'e geçti, demiryollarında ve çiftliklerde çalıştı. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne girdi. 1918 Şubatı'nda da Moskova'ya geçti, Müslüman komünistlerle tanıştı. Orada *Yeni Dünya* gazetesini çıkardı.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yılında Enver Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu Sarıkamış'ta büyük bir yenilgiye uğramış ve binlerce Türk askeri Ruslara esir düşmüştü. Mustafa Suphi Rusya'da onları örgütlemeye çalıştı. Bir süre sonra gazetesini Kırım'da yayınlamaya başladı. Gazete 4 binden fazla basılıyor ve yarısı Türkiye'ye sokuluyordu.

O dönemde Türkiye komünist teşkilatları kuruluyordu. Mustafa Suphi Rusya'da Türk komünistlerinin lideri durumunda olan Sultan Galiyev'le çalışıyordu. Komünist teşkilatı yeniden ya-

pılandırılıyordu. Derken Bakü'de Doğu Halkları Kurultayı toplandı. Türkiye Komünist Partisi kuruldu. Mustafa Suphi başrol-lerdeydi. O dönemde bir an önce Türkiye'ye geçerek milli müca-deleye katılmayı düşünüyordu.

1920 Aralık ayı sonunda Mustafa Suphi ve arkadaşları Kars'a ulaştılar. O bölgede bütün yetkileri elinde bulunduran Kâzım Karabekir Paşa ise Mustafa Suphi'nin Ankara'ya gitmesine sıcak bakmıyordu. Zaten o sıralarda Ankara'da da Mustafa Kemal'in isteğiyle resmi bir komünist partisi kurulmuştu. Mustafa Suphi Kars'a ayak basar basmaz Mustafa Kemal'e telgraf çekerek mil-li mücadeleye katılmaktan onur duyacağını bildirdi. Karabekir Paşa'nın planı ise Mustafa Suphi ve arkadaşlarını Rusya'ya geri göndermekti. Ama nasıl? Kafilenin Erzurum'dan Trabzon'a ora-dan da gemiyle İnebolu'ya geçmesi düşünülüyordu. Ama Mustafa Suphi kendi seçtiği yolu izleyecek durumda değildi. Onların Ankara'ya gitmesini, ulaşmasını önleyecek bir takım planlar ha-zırlanıyordu.

Mustafa Suphi ve arkadaşları uzun ve yorucu bir yolcu-luktan sonra 22 Ocak 1921'de Erzurum'a vardılar. Muhafazai Mukaddesat Cemiyeti onların yolunu kesmek için hazırlanmış ve bildiriler dağıtılmıştı. Mukaddesatçılar kafiyele protesto gösteri-leriyle karşıladılar. Can güvenliği kalmamıştı. Kafile oradan kaç-mak zorunda kaldı. Bin bir güçlkle Bayburt ve Gümüşhane yo-luyla Maçka'ya ulaştılar. Onlar Trabzon'a doğru ilerlerken Enver Paşa'nın adamlarından Yahya Kâhya yolları kapattı. Korkunç bir terör havası esiyordu. Kafile şehre sokulmadan doğru iskeleye getirildi. Mustafa Suphi ve arkadaşları perişan bir haldeydi. Kaç gündür doğru dürüst yemek yememişlerdi. Sakalları uzamış, kar ve yağmur altında sıırıslıklam olmuşlardı. Ayakta güç duruyorlar-dı. İskeleye elleri silahlı insanlar onları karşıladı. Rıhtıma topla-nanlar onları linç etmek için işaret bekliyorlardı.

Mustafa Suphi yetkililere, "Biz Ankara'ya gideceğiz, Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılığımızı bildireceğiz. İzin verin de gidelim," diye seslendiyse de karşıdan küfürler yükseldi.

Hepsini ite kaka bir motora bindirdiler. Onlar İnebolu'ya gi-deceklerini sanıyordu ama motor ters yönde yol almaya başladı.

Gece yarısı onların iskeleden uzaklaşmasından az sonra Yahya Kâhya ve silahlı adamları bir tekneye atlayarak takayı izlemeye koyuldular. Sürmene açıklarında onlara yetiştiler, iki tekne yan yana geldi. Yahya Kâhya ve silahlı adamları bir anda kafilenin olduğu tekneye atladılar. Suphi ve arkadaşlarının silahları yoktu. Kendilerini koruyacak halde değildiler. Saldırganlar onların üzerine yürüdüler. Hepsinin ellerini ve ayaklarını bağladılar. Yahya Kâhya, “Atın bu herifleri denize!” diye haykırdı. Az sonra korkunç çığlıklar içinde hepsi Karadeniz’in sularına gömüldüler.

Nâzım ve Vâlâ bu olayları güvenilir bir kişiden dinledikten sonra hemen Batum’a giden bir vapur araştırdılar. Böyle bir vapur bulmak güç olmadı. Ertesi gün yabancı bir vapur onları Trabzon’dan uzaklaştırdı. Vapur Sürmene açıklarından geçerken Nâzım’ın aklından Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesi hiç çıkmıyor ve şöyle düşünüyordu:

“Suphilerin motoru geceleyin buralara geldiği zaman onlar da karşıda pır pır eden ışıkları gördüler mi acaba? Belki görmediler. Belki de lapa lapa kar yağıyordu. Deniz durgun muydu, dalgalı mı? Motorun tayfaları teknedeki yolcuların öldürüleceğini biliyorlar mıydı? Bunu bile bile onlarla hiçbir şey olmayacakmış gibi konuştular mı acaba? Belki de onlara tütün ikram etmişlerdir. Suphiler neler konuşuyorlardı kendi aralarında? Öldürüleceklerini hiç düşünmüşler miydi? Erzurum’da hükümet konağında tabancaları alındığı zaman ölüm akıllarına gelmiş miydi? Ya Erzurum kapılarından yaylıyla çıkarken birtakım insanlar kendilerini taş tutunca başlarına gelecek olanı anlamışlar mıydı? Kâzım Karabekir Paşa kıs kıs gülüyor muydu acaba? Paşa Ermeni Taşnak komitacılarıyla savaşırken Suphilerin Rusya’da Türk esirlerinden kurduğu alayın yardımını unutmuş muydu? Suphiler Sürmene açıklarında arkalarından hızla yaklaşan motoru görünce ne düşünmüşlerdir Belki de ‘Ankara’dan emir geldi, sizi çağırıyorlar,’ diyeceklerini sanmışlardı...”

Nâzım yine kendi kendine, “Suphilerin yüzünü görebiliyorum, ama ötekilerin yüzünü göremiyorum,” diyordu. “Öldürülecek olanların göğüslerini, boyunlarını, sırtlarını görüyorum. Öldürecek onların da ellerini, tüfeklerini, tabancalarını, bıçakla-

rını, organlarını, hatta bıyıklarının altında çarpık ağızlarını görür gibiyim. Trabzon itlerinden birinin tabancasını da görüyorum. Gaga burunlu, esmer bir adam, Suphi'nin ensesine sıkıyor tabancayı, Suphi belki güverteye düşüyor, belki ayaklarına demir bağlayıp denize atıyorlar. Ya ötekiler? İçlerinde İstanbullu öğretmen Nejat var, boğuşuyorlar. Sonra belki Nejat'ın da boynuna bir taş bağlayıp onu da denize atıyorlar. Belki de Nejat daha yaralıydı. Suların şıkırtısını işitir gibi oluyorum.”

Bu karabasanların etkisiyle o gece bir şiir yazdı. Şu dizeler vardı o şiirde:

Göğsümde 15 yara var!

Saplandı göğsüme 15 kara saplı bıçak!

...

Kara kaygan yılanlar gibi karanlık sular!

Karadeniz boğmak istiyor beni,

...

Kalbim yine çarpıyor,

kalbim yine çarpacak!..

...

kırıldı göğsümde 15 kara saplı bıçak..

Kalbim

kanlı bir bayrak gibi çarpıyor,

ÇAR-PA-CAK!!

Batum, Sonra da Tiflis

Nâzım ve Vâlâ'nın bindiği vapur ertesi gün Batum'a yaklaştı. Bizimkiler heyecan içindeydi. Spartakistlerden dinledikleri sosyalist rejimin ilk uygulamasına tanık olacaklardı.

Ama karaya ayak basar basmaz düş kırıklıkları başladı. Onlar emperyalizmin egemenliğinde olan bir ülkeden kalkıp sosyalist bir ülkeye geldikleri için herkesin kendilerine kucak açacağını, hani neredeyse çiçeklerle karşılanacaklarını umuyorlardı. Oysa gümrükte karşılarına asık suratlı memurlar ve her yerde görünen tipte kaba saba polisler çıktı.

“Adınız? Babanızın adı? Mesleğiniz? Sosyal menşeyiniz, yani ailenizin sosyal durumu? Hangi sınıftan geliyorsunuz?”

“Ne demek yani?”

“Yani, babanızın mesleği?”

Vâlâ babasının son görevinin Beyrut Valiliği olduğunu söyledi, Nâzım da dedesinin paşalığını.

“Vay, demek ki siz sömürücü ailelerden geliyorsunuz, zalim valilerin oğulları ve torunlarısınız!”

Suratlar büsbütün asıldı. Arkasından daha başka sorular. Polisler ve gümrükçüler bizimkilere ter döktürdüler. Sonra peşlerine bir genç takıldı. Türkmüş, orada hamallık yapıyormuş, “Bavullarınızı taşıyacağım,” diye tutturdu.

Nâzım;

“Biz komünist bir ülkeye geldik, insanları sömüremeyiz,” diyecek oldu.

Vâlâ da;

“Doğru,” dedi, “artık proletaryayı ezemeyiz.”

Hamal bunun üzerine;

“Peki, ben nereden ekmek yiyeceğim?” demez mi?

Gencin elinden kurtulmaya imkân yok. Delikanlı, “Bedava taşıyırım,” diye asıldı da asıldı. Sonunda yüklerini ona taşıtmak zorunda kaldılar. Meğer bizim Türk hamal polis değil miymiş? Buna ne buyurulur?

Nâzım ve Vâlâ Batum’da uzun süre kalmak niyetinde değillerdi. Paraları da tükenmişti. Oradan Gürcistan’ın başkenti Tiflis’e geçeceklerdi. Ama nasıl? Trenle. Bir an önce Tiflis’te Muhittin Bey’i bulmak gerekiyordu.

Batum’a vardıklarının ertesi günü sabah erkenden bavulları yüklenip gara geldiler. Bir de ne görsünler, gişelerin önünde yüzlerce metre uzunluğunda kuyruk. Çare yok, sıraya girdiler. Bekle bekle, bir türlü kuyruk ilerlemiyor.

Tam sekiz saat sonunda gişenin önüne vardılar, ama gişe kapandı.

“Eyvah, ne olacak yahu?”

“Yarına kaldınız.”

“Nasıl yani?”

“Sıranızı kaybetmeden olduğunuz yerde bekleyeceksiniz.”

“Yani, geceyi gişe önünde mi geçireceğiz?”

“Evet, maalesef başka çare yok. Aksi halde sıranızı kaybedersiniz, yarın sabah yine en sondan sıraya girip beklersiniz. Akşama kadar size sıra gelir mi, hiç belli olmaz.”

Yapılacak başka şey yoktu. Nâzım ve Vâlâ geceyi kuyrukta geçirdiler, zaman zaman çömelip uyukladılar. Yere uzandıkları da oldu. Bereket ertesi sabah gişe açılır açılmaz ilk biletleri onlar aldı. Kompartımana yerleştiler. Ertesi sabah da Tiflis’e vardılar.

Nereye gideceklerdi? Elbette hedef *Tanin*’ci Muhittin (Birgen) Bey’in kaldığı otel olacaktı. Onların Orient Otel’de kaldığını öğrenmişlerdi. Demek Nüzhet de oradaydı. Nâzım sevdiği kıza kavuşmanın telaşı içindeydi.

Oteli buldular, Nâzım heyecanla Muhittin Bey’in oda numarasını sordu.

“Maalesef efendim, Muhittin Bey birkaç gün önce Moskova’ya hareket etti. Şimdi trendedir herhalde. Yol on bir gün sürer.”

“Ailesi burada değil mi?”

“Eşi ve kayınvalidesi buradalar. Muhittin Bey, baldızı Nüzhet Hanım’la gitti.”

“Allah Allah, ne zaman dönerler?”

“Hiç belli olmaz. Siz eşiyle konuşun, o bilir.”

Nâzım ve Vâlâ bu söz üzerine Muhittin Bey’in ailesine haber gönderdiler. Kapılar derhal açıldı. Aile bizimkileri büyük bir konukseverlikle karşıladı. Muhittin Bey’in eşi Melahat Hanım;

“Çocuklar, başka otel aramanıza gerek yok,” dedi. “Bizim dairenin bir bölümünü size bırakırız, Muhittin dönene kadar burada kalırsınız.”

Ohh, canlarına minnet, Nâzım ve Vâlâ hemen otele postu serdiler. Ama işleri umdukları gibi iyi gitmedi. Akşam yemekten sonra otel yöneticisi karşılarına dikildi;

“Maalesef,” dedi, “burada kalamazsınız. Otelimize dışarıdan adam almak yasaktır.”

Bizimkiler gece yarısı köhne bir otel bulup yerleştiler. Sabahleyin biraz sohbet etmek için yine Orient Otel’e döndüler. Kapıcı bu kez onları büyük bir saygıyla karşıladı.

“Beyler, sizi cumhurbaşkanı kendi evinde bekliyor, hemen gitmeniz gerek!”

Bu ne büyük sürpriz, Cumhurbaşkanı Prens Mdivani’nin adını Spartakistlerden duymuşlardı. Adamın geçen yıl Ankara’da büyükelçilik yaptığını biliyorlardı.

“Hayhay,” dediler, “hemen başkanın sarayına gidelim öyleyse.”

“Sarayı da nereden çıkarıyorsunuz, cumhurbaşkanı bir apartmanın ikinci katında oturur. Yanınıza bir kâtip vereyim, o sizi götürür.”

Yallah, bizimkiler kâtibin peşinde cumhurbaşkanının dairesine yöneldiler.

Başkan, Nâzım ve Vâlâ’yı sevgiyle karşıladı. İkisinin de adını biliyormuş meğer. Tiflis’e geldiklerini duymuş. “Misafirim olacaksınız,” dedi. “Ben Moskova’ya gidiyorum, siz Orient Otel’de kalacaksınız.”

Bizimkiler yine dört ayak üzerine düşmüşlerdi. Bin bir teşekkürle başkanın yanından ayrılarak Orient Otel’e döndüler ve bir ağırlama, bir ağırlama. Onları bir gece önce kapının önüne koyan otelciler şimdi ne yapacaklarını bilemiyorlardı.

Ama bir süre sonra konukluklarının sonu ve artık başlarının çaresine bakma zamanı gelmişti.

Nâzım ve Vâlâ’nın Tiflis’te tanıdıkları en önemli kişi Ahmet Cevat (Emre) oldu. Cevat Bey çok ilginç bir aydıydı. Onlardan bir kuşak büyüktü. Girit kökenliydi. Şair olduğunu sanıyordu. Savaşçı bir ruhu vardı. Tam on dil biliyordu. Öğrencilik döneminde Jöntürk diye yakalanıp Fizan’a sürülmüş, oradan Avrupa’ya kaçmış, kooperatifçiliği öğrenmiş, komünist olmuştu. Ama Kafkasya’ya okul kitabı satmak için gelmiş, arkasından halı ticaretine girişmişti. Hep macera peşinde koşuyordu. İyi de para kazanmıştı. O paralarla altın almış ve onları kuşağında saklıyordu. Son tasarısı Batum’da Türk komünistleriyle birlikte bir gazete çıkarmaktı. Nâzım ve Vâlâ’yı da Batum’a götürmek istiyordu.

Bizimkilerin ceplerinde para tükenmişti. Şeytanpazarı denen bitpazarında ellerindeki para değeri olan ne var ne yok sattılar. Genelde gittikleri yerlerde biraz Türkçe bilenleri buluyor, onlarla

konuşmaya çalışıyorlardı. Ama onların bildiği Türkçe de hiç anlaşılır gibi değildi.

Vâlâ Bey anılarında pazarda karşılaştıkları bir Azerbaycanlı ile aralarında geçen konuşmayı şöyle anlatır:

“Adam Fransızca konuşur mu, diye denedik.

“‘Yohti balam,’ dedi, ‘men Fransavi danışmirem.’

“‘Almanca bilir misin ağabey?’

“‘Yohti, men Nimesceni danışmirem.’

“‘İngilizce?’

“‘Yohti, men Anglicani danışmirem.’

“‘Rusça?’

“‘Yohti, men Rusicani danışmirem.’

“‘Gürcüce?’

“‘Yohti, men Gürcücenî danışmirem.’

“‘Farsça?’

“‘Yohti, men Farscanî danışmirem.’

“‘Ee, nece danışırsen?’

“‘Men Türki danışirem!’

“‘Meğer adam Azeri kırması Tiflis Türkçesi konuşurmuş.’”

Nâzım ve Vâlâ baktılar ki Tiflis’te dikiş tutturamayacaklar, devrimin de dışında kalmışlar, Ahmet Cevat ve arkadaşlarıyla Batum’a dönmeye karar verdiler.

Bu sırada *Yeni Dünya* gazetesi çıkmaya devam ediyordu. Hepsî oraya yazı veriyordu. Gazeteciliğin yanı sıra Vâlâ’ya, Türkçe ders vermesi için bir aile bulundu. Nâzım da bir yandan şiirler yazıyor, bunları otelin balkonundan yüksek sesle okuyordu. Meğer Nâzım’ı o durumda gören kadınlar ve kızlar, “Zavallı delikanlı, ne yakışıklı ama delirmiş,” diyorlarmış.

Ahmet Cevat Bey topluluğun yöneticisi durumundaydı. Nâzım ve Vâlâ onun odasında kalıyor, yemekleri de orada pişiriyorlardı. Cevat Hoca alışverişi yapıyor, Vâlâ patates ayıklıyor, eti doğruyor, yemekleri de yine Cevat Hoca pişiriyordu. Nâzım ise bulaşık yıkıyor ve temizlik yapıyordu.

Yemekler de ne yemekti ya! Hoca kaynar suyun içine bir kaşık

yağ ve bir baş soğan atıyor, sonra patatesleri tencereye doğruyor-
du. Gel de yeme! Ama Cevat Bey yaptığı yemekleri çok beğeniyor
ve “Nasıl olmuş?” diye soruyordu. Nâzım’ın cevabı da hep aynıydı:
“Hoca, yemesine katlanıyoruz ama bari bize şu zıkkımı met-
hettirme!”

İşte tam o günlerde Nâzım ile Vâlâ’nın Kafkasya maceraların-
da önemli bir olay, Şevket Süreyya’yla tanışmaları oldu. Şevket
çok kitap okumuş, akıllı, becerikli bir aydındı. I. Dünya Savaşı
sona erdikten sonra bir rastlantı olarak Müfide Ferit Hanım’ın
Aydemir adlı romanını okuyunca Türkçü kesilmiş ve Orta As-
ya’daki Türkleri kurtarmak için yaşamına yeni bir yön vermişti.
Ama bir süre sonra komünizmi benimseyerek Türkiye Komünist
Partisi’ne girmiş ve bu yüzden hapiste yatmıştı. Cezaevinden kur-
tulduktan sonra da soluğu Kafkasya’da almıştı. Batum’da Nâzım
ve Vâlâ’yla sıkı fıkı dost oldular.

Nâzım bir gün defterine desenler çiziyordu. Çizdiği desenler-
den biri de Batum’da tanıdığı Hikmet Bey adında birinin kız kar-
deşi Leman’dı. Nâzım kâküllü, saçları kurdeleli, yuvarlak yüzlü
bir kız deseni çizmişti. Şevket bu kıza hayran oldu ve “Bu kız ba-
na varırsa alırım,” dedi.

İnanamadılar. Nasıl olur da bir insan Nâzım’ın çizdiği bir de-
sene tutulur dediler. Ama Şevket’in kararı kesindi. Birkaç gün
sonra Nâzım ona kızı tanıttınca Şevket ne kadar isabetli bir ka-
rar verdiğini anladı. Hemen kızı ailesinden istedi ve evlendiler.
Leman Hanım da Ahmet Cevat, Nâzım, Vâlâ ve Şevket grubu-
na katıldı.

O ara Ahmet Cevat Hoca Vâlâ’yı kendi işleri için Bakü’ye yol-
ladı. Vâlâ İstanbul’dan getirtilen kitapları ve halıları satacaktı.
Ama bu işi beceremedi. Onun akıllı fikri Moskova’ya gidip doğru
dürüst bir eğitim görmektir. Birkaç gün sonra yeni bir heyecanla
Batum’a döndü. Nâzım’a kavuşur kavuşmaz;

“Yahu, bizim burada işimiz ne? Niçin geldik bu ülkeye?
Tiflis’teyken, Moskova’ya gidip eğitimimizi tamamlamaya karar
vermemiş miydik? Böyle giderse biz adam olamayız. Buralarda
harcanıp gideceğiz,” dedi.

“Çok doğru, ne yapalım öyleyse?”

“Hemen bavulları toplayıp Moskova’ya gideceğiz.”

“Yalnız ikimiz mi?”

“Hiç olur mu, hep beraber gideceğiz. Yani sen, ben, Şevket ve Leman. Ahmet Cevat’ın aklı yatarsa o da bizimle gelir.”

Sonunda kararlarını verdiler Moskova’da Şarkiyat Enstitüsü’ne gideceklerdi. Bolşevik Partisi’nin ünlü liderlerinden Ordjonikidze’nin o enstitü için Türkçe bilen profesör aradığını öğrenmişlerdi. Ahmet Cevat da aday oldu. Böylece Moskova’da yaşamaları kolaylaşacaktı.

Hemen yol hazırlıklarına giriştiler. Ahmet Cevat Hoca Moskova’da para edeceğini sandığı için bol miktarda turunc ve kesme şeker aldı. 11 günlük yolculuğu göze almak gerekiyordu. Eğitimlerini sürdürebilmek için başka alternatif yoktu. Tam bir maceraya atılıyorlardı. Olsun, zaten aylardan beri böyle bir maceranın içinde değiller miydi?

Trende bir kompartımana yerleştiler. Ama ilk istasyonda tren bir hücum, bir hücum... Kucağında çocuk olan kadınlar, yaşlılar... Çaresiz yerlerini onlara bıraktılar. Ne yapılır bu durumda? Bütün sağlıklı yolcular gibi onlar da vagonun üstüne çıktılar.

Her istasyonda treni aç insanlar bekliyordu. Bir deri bir kemik, gözleri yuvalarından fırlamış çoluk çocuk, kadın erkek ve yaşlılar. O yıl Rusya’da büyük bir kuraklık olmuş, her yer kurumuş, toprak dört parmak genişliğinde çatlamıştı. İnsanlar ağaç kabuklarını, köklerini kemiriyordu. Otuz milyon insan açlığın pençesinde can çekişiyordu. Aç insanlar köylerini bırakıp kentlere saldırmış, çöplüklerde ne bulurlarsa yiyorlardı. Köpekler ve kediler de açların elinden kurtulamıyordu. Bu insanlar istasyonlarda yolculara yalvarıyorlar, her atılan şeyi kapışıyorlardı.

İşte Nâzım orada gördüklerinden esinlenerek “Açların Gözbebekleri”ni yazdı.

*Değil birkaç
değil beş on
otuz milyon
aç
bizim!*

Moskova ve İlk Evlilik

On bir günlük bir sefaletten sonra bizimkiler Moskova'ya vardılar. O dönemin en temiz otellerinden Lux Otel'e indiler. Devrimi desteklemek için çeşitli ülkelerden gelmiş olan bütün ünlü komünistler oradaydı. Çoğuyla ilişki kurdular.

Herkes ter kokuyordu. Onların giysileri de kir, pas ve bit içineydi. Anadolu'dan ayrılmış yaklaşık yüz gün oluyordu, bu yüz günün elli birinde bittten kurtulamamışlardı. Bitler ayıklamakla bitmiyordu. "Bitleri biz üretmiyoruz ya, her yer bit dolu, kurtulamıyoruz," diyorlardı.

Lux Otel'e gelir gelmez Nâzım ve Vâlâ banyoda tertemiz yıkandılar, çamaşır değiştirdiler. Bembeyaz ütülü çarşafly yataklarına girdiler. Ama Vâlâ kaşınıyor da kaşınıyordu. Lambayı yaktı, bir de ne görsün yine bit içinde.

Zile basıp görevliyi çağırdı. Derdini anlattı, bitleri gösterdi. Hizmetçi de şaşırdı. Kadın çarşafı değiştirmek zorunda kaldı.

Vâlâ yeniden yatağa uzandı, on dakika sonra bitler yine yatağı sardı. Olacak şey değil. Nâzım ise yandaki yatakta mışıl mışıl uyuyordu. Onun bit sorunu yoktu.

Görevli kadın yine gelip değiştirdi.

"Ama nasıl olur?"

"Valla, oluyor işte."

Hizmetçi gitti. Vâlâ az sonra bir de baktı ki, bitler yatağın ayaklarından çıkıyor. Peki, nereden geliyordu bu bitler? Demek ki yatağın altından. Peki, yatağın altında ne vardı? Nâzım'ın kirli çamaşırları. Meğer Nâzım kirli çamaşırlarını Vâlâ'nın yatağının altına atmış!

Neyse çamaşırlar bir torbaya konup banyoya atıldı ve iki arkadaş o gece nefis bir uyku çekti. Ertesi günlerde Nâzım ile Vâlâ KUTV denen Doğuluların eğitimine ayrılmış üniversiteye yazıldılar. Önce ikisi de Fransızca bölümüne gönderildi. O bölümde fizik, kimya ve biyoloji okunuyordu. Nâzım öte yandan üniversite kulübünün gösterilerini düzenlemeyi ve dekorasyon işlerini de üzerine aldı. Ahmet Cevat da Şarkiyat Enstitüsü'nde hocalığa başladı.

İşte o sıralarda Nâzım'ın yaşamında yeni bir dönem açıl-

dı. İstanbul'da unutamadığı genç kız, *Tanin*'ci Muhittin Bey'in baldızı Nüzhet Moskova'ya geldi. Oysa Nâzım o günlerde Sofia İshokovna adında bir kadınla sevişiyordu.

Nereden nereye. Nâzım ve Vâlâ bir gün bir ormanda gezintiye çıkmışlardı. Kadınlı erkekli neşeli bir grupla karşılaştılar. Sofia da onların arasındaydı. Güzelliğiyle dikkat çekiyordu.

Kadınlar Nâzım'a "*Parlez-vous Français?* (Fransızca biliyor musunuz?)" diye sordular.

"Elbette, nasıl bilmem!"

"Öyleyse siz de bize katılın."

"Derhal."

Ormanda şarkılar söylendi, gitarlar, balalaykalar çalındı.

Sofia'nın, "Haydi, bizim eve gidelim," teklifi üzerine, hep birlikte Sofialara gittiler. Votkalar içildi, havyarlar yendi; vur patlasın, çal oynasın... Hiç kimsenin saat umurunda değildi. Sofia Nâzım'dan çok hoşlandı. Meğer Nâzım onun hayallerinin erkeğiymiş. Öteki kızlar da Vâlâ'nın saçını okşadılar, öptüler. İşte Nâzım-Sofia ilişkisi böyle başladı. Meğer Nâzım böyle bir ilişkiye çoktan hazırmiş.

Sofia yaşı elliye yakın, hoş ve zarif bir kadındı. Evliydi, ama kocası bir dansöze âşık olmuş, onu ve iki çocuğunu bırakarak gitmişti. Evine on günde bir uğruyor, karısıyla hiç ilgilenmeden çocuklarını görüp gidiyordu. Sofia üç odalı bir evde kalıyordu.

Bizimkiler ertesi gün yeni dostlarıyla buluşup ormanda yabani çilek ve mantar topladılar. Yine şarkılar söylendi, balalaykalar çalındı. Sofia Nâzım'a tutulmuştu. Sofia'nın bir arkadaşı da Vâlâ'dan hoşlandı. Oh, gel keyfim gel!

Ama 1922 yılında Nüzhet ansızın Moskova'ya gelince, Sofia'nın pabucu dama atıldı. Muhittin Bey Nüzhet'i oraya, bir rahatsızlık dolayısıyla göndermişti. Nüzhet'in amacı Almanya'ya gidip eğitimini orada sürdürmektir. Ama vize alamadığı için gidemedi. Ve Nâzım'la buluştular.

Nâzım sonunda sevdiğine kavuşmuş oluyordu. Nüzhet de Nâzım'a sıırıslıklam âşıktı. Ama onunla birlikte olmak büyük cesaret işiydi. Çünkü eniştesi baldızının asla Nâzım'la beraber olmasını istemiyordu. Kadın ilişkileri bakımından onun Nâzım'a

hiç güveni yoktu. Nâzım'ı büyük bir macera adamı olarak görüyor ve baldızının ona tutulmasından korkuyordu. Ama Nüzhet eniştesini dinleyecek durumda değildi. Ne olursa olsun Nâzım'la beraber olmayı aklına koymuştu.

Nüzhet Moskova'ya geldikten kısa bir süre sonra Nâzım'a; "Eniştemin güvenini kazanmak için mutlaka evlenmemiz gerekiyor," dedi.

"Öyle mi? Yalnız enişteni mutlu etmek için mi benimle evlenmek istiyorsun?"

"Yoo, seni çok seviyorum. Sensiz yapamayacağımı anladım. Biliyorum sen de beni seviyorsun. Evlenelim Nâzım."

"Evet, ben de öyle düşünüyorum. Seni ilk gördüğüm günden beri hiç unutamadım. Beni büyüledin. Farkında değil misin? Ben de sensiz yapamayacağım. Zaten birlikte yaşayıp gidiyoruz. Ne gerekiyorsa yapalım. Herkesin ağzını tıkamış oluruz."

Nâzım bu kararını dostlarına bildirdi. Buna ne Vâlâ karşı koydu ne Şevket Süreyya ne de Cevat Hoca. Hemen gerekli işlemleri yaparak evlendiler. Ve bu mutlu olayı hep birlikte kutladılar.

Nüzhet ile Nâzım çok iyi anlaşıyordu. Nüzhet eve sık sık Nâzım'ın arkadaşlarını çağırıyor ve çok tatlı eğleniyorlardı. Kimler vardı gelenler arasında: Prof. Sadrettin Celal (Antel), Sakallı Celal (Yalınız), Vedat Nedim (Tör)... Ama ne yazık ki bu evlilik uzun süre aynı mutlu havada devam etmedi. Muhittin Bey evlilikten hiç hoşlanmadı. Nüzhet'i Nâzım'dan ayırmak için elinden geleni yaptı. Şöyle diyordu bir mektubunda:

Kızım, aklını başına al. Gel vazgeç bu sevdadan. Her sözüyle, her hareketiyle, her şeye isyan etmiş, hatta saçları bile berberin tıraşına isyan etmiş bu adamla senin gibi munis ve uysal bir kız geçinemez. Hevesin sönmeyecekse bile yaz tatilini geçirmek üzere Kafkasya'ya gel. Annenin, ablanın ve benim seni çok göresimiz geldi. Hasretimizi dindirelim, yine kocanın yanına dönersin.

Bu mektuplar Nüzhet'i etkiliyordu. Bir yanda sevdiği, hayran olduğu eşi Nâzım, öte yanda bu evliliğe isyan eden ailesi. Nüzhet bunların etkisinde kalarak bir gün Nâzım'a şöyle dedi:

“Bizim de herkes gibi bir yuvamız, cici bici bir evimiz olsun istemez misin Nâzım?”

“Evet, ben de bir yuvamız olsun isterim. Ama serçe yuvası değil, kartal yuvası.”

“Bu macera seni yormuyor mu? Her akşam ben evimizde seni bekleyeyim, huzur içinde mutlu yaşayalım. Sana mı kaldı dünyayı düzeltmek? Yarın öbür gün İstanbul’a döner, yerleşiriz, bu macera sona erer, değil mi Nâzım?”

Bu sözler Nâzım için büyük bir düş kırıklığı oldu. O Nüzhet’in yavaş yavaş devrimci bir havaya girerek onun coşkulu yaşamına alışacağını, düşüncelerini paylaşacağını umut ediyordu. Hiç de öyle olmadı. Nüzhet’in kafasında başka hayaller vardı. Nâzım ne kadar denediyse de karısını ailesinin etkisinden kurtaramadı. O hırsla “Gövdemdeki Kurt” şiirini yazdı:

*Sen
benim
minare boyunda çam gövdeme,
yumuşak
beyaz
bir kurt gibi girdin,
kemirdin!
Ben
barsaklarında solucan Makdonaldı besleyen
İngiliz amelesi gibi taşıyorum
seni içimde!*

*Biliyorum
kabahat kimde!*

Artık birlikte yaşamalarına imkân yoktu. Ortak yaşamları ancak bir yıl sürmüştü. Muhittin Bey, Nüzhet’in Kafkasya’ya dönmesini istiyordu. Nüzhet döndü. Sonra da hep birlikte İstanbul’a gittiler. Nâzım Nüzhet’in durumunu bilmiyordu. O günlerde kardeşi Samiye’ye yolladığı bir mektupta şunları yazıyordu:

Samuşum benim,

...Nüzhet İstanbul'a gelmiş ama görmedik, diyorsun. Doğrusu bu işe benim aklım ermiyor. Bir aydan fazladır ki ondan hiç mektup alamadım. Ne oldu? Ne yapıyor? Lütfen tahkik edip bana bildir, hem de süratle.

Nüzhet bir süre sonra Nâzım'ın babası Hikmet Beylere uğradı ve birkaç gün onlarda kaldı. Hikmet Bey işin ayrıntılarını bilmiyordu, Nüzhet'i çok beğendi ve bağırına bastı.

Nâzım'ın halalarından biri Nüzhet'i hiç beğenmedi. Ona göre kızın kafası iri, gözleri budak deliğı gibi küçük, burnu yassı, yüzü de soluktu. Hala bu hoşnutsuzluğunu her fırsatta kıza belli ediyordu. Nüzhet'in bütün huzuru kaçtı ve Nâzım'ın ailesiyle hiç anlaşılamayacağını anladı. Öte yandan hastalığı da ilerliyordu. Bir süre sonra tedavi için Macaristan ile Çekoslovakya arasında bir sanatoryuma gönderildi.

Bizimkiler artık Moskovalı olmuşlardı. Ama kolay mıydı Rusya'nın o buz gibi havasına alışmak? Sıcaklık bazı günler sıfırın altında otuza kadar düşüyordu. Ayaklarına kat kat çoraplar giyiyor, üzerlerine yünler sarıyor, keçe ayakkabıların içine soğuş önleyecek şeyler koyuyor ama yine de donuyorlardı.

Cemal Paşa'yla Tanışma

İttihatçıların ünlü liderlerinden eski Bahriye Nâzırı Cemal Paşa o dönem Moskova'daydı. Sovyetlerin kendisine ayırdığı koca bir köşkte oturuyordu. Cemal Paşa Nâzım'ın da, Vâlâ'nın da babalarının yakınıydı. Onların Moskova'da olduklarını öğrenince, ikisini de akşam yemeğine köşke davet etti. Bizimkiler bu daveti kabul ettiler. Cemal Paşa genç şairleri sevgiyle karşıladıktan sonra;

"Burada bir sıkıntınız olursa bana bildirin, ben babalarınızın dostuyum, sizin de amcanız sayılırım," dedi.

Paşa görkemli bir sofraya hazırlatmıştı. Havyardan şampanyaya kadar her şey vardı. Oturdular, aralarında tatlı bir sohbet başladı. Cemal Paşa gençlere komünizmin ne kadar sakıncalı olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Nâzım ise Sovyet devriminin coşkusu

içindeydi. Öyle kolay kolay pes edecek durumda değildi. Cemal Paşa'yı ve arkadaşlarını Osmanlı Devleti'ni Dünya Savaşı'na sürüklemekle suçluyor ve bunları söylemekten çekinmiyordu. Ona göre Cemal, Enver ve Talat paşalar on binlerce insanın ölümüne sebep olmuş ve devleti batırmışlardı.

Cemal Paşa bir yandan kendini savunuyor bir yandan da Nâzım'ın devrimci düşüncelerine karşı çıkıyordu. Sonunda paşa soğukkanlılığını yitirerek;

“Nâzım,” dedi, “şayet eski durumum olsa, ben seni astırır, da-rağacının altında ağlardım.”

Nâzım'ın buna yanıtı acımasız oldu ve paşaya şöyle dedi:

“Aramızdaki fark şu ki paşa, ben seni astırır ama altında ağ-lamazdım.”

Nâzım ile Cemal Paşa bir daha görüşmediler. Sovyetler o dö-nemde neden Cemal Paşa'yı Moskova'da görkemli bir şekilde ko-nuk etmişti? Yalnız Cemal Paşa mı? Enver Paşa, Dr. Nâzım, Halit Paşa ve Küçük Talat da o dönemde Rusya'daydı. Eğer Mustafa Kemal'in giriştiği İstiklal Savaşı başarıya ulaşmasaydı Sovyetler onları Anadolu'ya gönderecekti. Demek ki İttihatçıları Mustafa Kemal'e alternatif olarak barındırıyorlardı. İstiklal Savaşı başarı-ya ulaşınca bu plan iflas etti.

Nâzım'ın evlenmesinden uzun bir süre sonra Vâlâ da Mosko-va'da bir evlilik macerasına girişti. Üniversitenin en güzel kızı, amatör solist, dansöz Anna Mikailovna'yı gözüne kestirdi. Kızın çok geniş bir folklor kültürü vardı. Bundan çok etkilenen Vâlâ bu olayı şöyle anlatır:

“Bir gün üniversite kulübünde Anna'nın yanına oturdum. Dudaklarımda bir gülümsemeyle kıza, ‘Sizinle bir şey konuş-mak istiyorum,’ dedim. Maksadımı sezinledi. ‘Buyurun,’ diye, iri siyah gözleriyle baktı.

“Dışarı çıktık, Puşkin heykelinin önünden geçtik. Strasnoy Manastırı'nın arkasındaki parka doğru sessizce yürüdük. Garip bir kadere doğru yürüyorduk. Çünkü bu talebe arkadaşım me-ğer ilk karım olacakmış. Anna, benim kızım Süreyya'nın anne-si oldu.”

Nâzım artık Moskova'da tanınıyordu. 1922'de Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne üye olmak için başvurdu ve kabul edildi.

Ünlü rejisör Meyerhold'un hayranıydı. 1923 Nisanı'nda onun 25. sanat yılının ve rejisörlüğünün kutlanması için büyük bir toplantı düzenlendi. Nâzım da sahneye çıkarak "Yaşasın Meyerhold" şiirini Türkçe okudu. Şiir Rusçaya çevrildi ve Nâzım uzun uzun alkışlandı.

1924'te Lenin'in ölümü Nâzım'ı çok etkiledi. Lenin'i hiç görmemiş olduğuna üzülmüyordu, tabutunun başında nöbet bekledi. "Ustamızın Ölümü" adlı şiiri yazdı.

Türkiye'ye İlk Dönüş: İstanbul-İzmir

1924 Temmuz ayında Nâzım Türkiye'ye dönmeye karar verdi. Vâlâ'yla bir sohbet sırasında;

"Ben gidiyorum," dedi.

"Nereye?"

"Türkiye'ye."

"Ne oldu böyle birdenbire?"

"Gördüğümüz tahsil yeter. Politikaya atılmalı, haksızlıklarla savaşmalıyız. Görmüyor musun dünyanın durumunu. Bir an önce biz de bu savaşa katılmalıyız. Bizim topluma karşı sorumluluğumuz var. Burada böyle kalamayız. Bak, Ahmet Cevat ve Şevket Süreyya yurda döndü, sıra bizde."

"Ben dönemem. Tahsilimi mutlaka tamamlamalıyım. Başladığım işi yarım bırakmak istemiyorum."

Nâzım'ın kararı kesindi. TKP eylemlere girişiyordu. Kavganın dışında kalmak ona ağır geliyordu. İki arkadaş birbirine veda ettiler ve Nâzım 1925 başlarında İstanbul'a döndü.

Babası Moda burnunda bir evde oturuyordu. Kız kardeşi Samiye bir gün öğle üzeri bakkala gitmek üzere tam evden çıkacağı sırada bir de baktı kapının önünde iriyarı bir adam kollarını açmış, "Samiye, kardeşim!" diye bağıyor.

Samiye ağabeyine coşkuyla sarıldı. Birlikte merdivenleri çıktılar. Hikmet Bey de oğlunu görünce sevinç çığlıkları attı. Kucaklaştılar. Babası;

“Nâzım,” dedi,” bundan sonra seni hiçbir yere bırakmam. Şuradan şuraya gidemezsin. Yetti artık, hep birlikte oturacağız.”

“Evet baba, gitmeye hiç niyetim yok. Bundan sonra hep beraberiz.”

Samiye bütün akrabalara haber verdi. Akşamüstü hepsi evi doldurdu. Bir bayram havası yaşıyordu. Nâzım heyecan içinde Moskova serüvenini anlattı. Gür bir sesle, bağırarak şiirler okudu. Ev inim inim inledi. O koskoca dev adam konuştuğu dinleyenler de coşuyordu. Neler yapmak istediğini anlattı. Gazete ya da dergi çıkaracaktı, tiyatro açacaktı, filmler yapacaktı, halka sosyalizmi anlatacaktı. Babası;

“Oğlum,” dedi, “bu kadar karpuz bir koltuğa sığmaz.”

Nâzım kollarını geniş geniş açarak;

“Sığar baba,” dedi, “sığdıracağım.”

Nâzım İstanbul’dan ayrılalı dört yıl olmuştu. Anlatacağı ne kadar çok şey vardı. Yakınlarına kavuşmanın mutluluğunu yaşıyordu. Heyecandan içi içine sığmıyordu. Siyasal etkinliklere atılmak için de sabırsızlanıyordu.

İlk işi 1919’da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası’nı kurmuş olan Dr. Şefik Hüsnü (Değmer) ile temasa geçmek oldu. Parti 1924’te kapatılmış ve yöneticiler Amele Teali Cemiyeti’ni oluşturmuşlardı.

Şefik Hüsnü ve arkadaşları 1921’in ikinci yarısında *Aydınlık* dergisini çıkarmaya başlamışlardı. Derginin yazı işleri müdürü Sadrettin Celal (Antel)’di. Nâzım İstanbul’a döner dönmez, emperyalizme karşı devrimci bir gazete olan *Aydınlık*’ın kadrosunda yer aldı. Sömürülen insanların sorunlarını gündeme getiren gazetede Nâzım, yazıları ve şiirleriyle sömürü düzenine veryan-sın ediyordu.

Onun yanı sıra, o günlerde çıkan *Orak-Çekiç* gazetesinde daha aktif bir göreve getirildi. Gazetenin ilk sayısının Köprü’de dağıtımını üstlendi ama hiç sokakta gazete satmamıştı, bu işi yadırgıyordu. Bir arkadaşı Kasımpaşa’da gazete satacaktı. Gazeteleri yüklenerек Babiâli’den Köprü’ye geldiler. Nâzım arkadaşına;

“Beş dakika yanımda dur ne olursun,” dedi.

“Korkuyor musun?”

“Ne korkusu! ‘Orak-Çekiç! Yeni çıkan Orak-Çekiç,’ diye bağır-
amayacağım galiba.”

“Utaniyor musun?”

“Onun gibi bir şey, hiç satıcılık yapmadım.”

“Ben yaptım mı? Babam işportacı mıydı?”

“Kızma yahu, sesimin nasıl çıkacağını bilmiyorum.”

“Paşazadesin oğlum, paşazade.”

Arkadaşı paketten bir gazete alarak bağırmaya başladı:

“Orak-Çekiç yazıyor! Son haberleri yazıyor!”

Köprüden geçenlerin hiç umurunda değildi, kimse aldırmi-
yordu. Nâzım da paketten bir gazete alarak başladı haykırmaya:

“Orak-Çekiç! Orak-Çekiç!”

Yine kimse ilgilenmiyordu.

“Yazıyor! Bütün dünya işçileri birleşiniz diyor! Orak-Çekiç!”

O sırada iyi giyimli bir adam;

“Ver bakayım bir tane,” dedi.

Nâzım sevinçten uçacaktı. Adamın boynuna sarılmak geçti
içinden. Gazeteyi alan adam parayı uzatınca Nâzım büsbütün şa-
şırdı. Para alacağını hiç düşünmemişti. Nâzım’ın şaşkın bakışla-
rı karşısında adam;

“Sıkılma oğlum,” dedi, “alışırsın. Gençliğimde Paris’teydim.
Sosyalistler de sokaklarda böyle senin gibi gazete satarlardı,
‘Yaşasın Jaures’ diye bağırırdık.”

Nâzım rahatladı, durmadan bağırıyordu:

“Orak-Çekiç! Orak-Çekiç!”

Bereket az sonra Köprü’den geçen işçiler ilgilendiler de gaze-
te alanlar çoğaldı.

Kasımpaşa’ya giden arkadaşı akşamüzeri Köprü’de Nâzım’ın
yanına geldi. Koltuğunun altında hiç gazete kalmamıştı. Nâ-
zım’a;

“Nasıl gidiyor,” diye sordu. “Paket hafifledi mi?”

Nâzım öğünerek;

“Tam 45 gazete sattım,” dedi.

“O da bir şey mi oğlum, ben 225 tane sattım.”

Nâzım İstanbul’a dönmeden önce Türkiye’de önemli olaylar
yaşanıyordu. Cumhuriyetin ilanı sırasında Mustafa Kemal’in çev-

resine toplanmış olan bazı komutanlar ve ünlü kişiler örgütleniyor ve yeni bir parti kurmaya hazırlanıyorlardı. Bunların başında Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Rauf Orbay ve Adnan Adıvar gibi milli mücadele kahramanları vardı.

Bunlar 1924 sonlarında hükümete güvensizlik oyu verdiler. Halk Partisi'nden ayrılanlar da oldu. Bu muhalefet topluluğu 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adında bir partinin kurulması için İçişleri Bakanlığı'na başvurular. 10 gün sonra parti kuruldu. Başkanlığa Kâzım Karabekir, ikinci başkanlığa Rauf Orbay ve Adnan Adıvar, Genel Sekreterliğe Ali Fuat Cebesoy getirildi. 28 milletvekili de partiye katıldı.

Derken Ankara'da Halit Paşa Olayı yaşandı. Bir gün Büyük Millet Meclisi'nde Deli Halit denen Halit Paşa ile Ali Çetinkaya, Kılıç Ali ve Salih Paşa arasında tartışmalar devam ederken Deli Halit silahına sarıldı, Kel Ali denen Ali Çetinkaya daha önce davranarak Halit Paşa'yı vurdu. Deli Halit birkaç gün sonra, 13 Şubat gecesı öldü. Mecliste geçen bu olay büyük tartışmalara yol açtı.

Derken Doğu'da Nasturi ayaklanması çıktı, onun ardından da 13 Şubat 1925'te Şeyh Sait İsyanı. Bu isyan Kürtçülük hareketinin devamı niteliğindeydi. Bağımsız bir Kürt devletinin kurulması isteniyordu. İngilizler de bu eylemi destekliyorlardı. Şeyh Sait Nakşibendi şeyhi olduğu için isyan cumhuriyete karşı dinci bir eylem olarak yorumlanıyordu.

Bu olay hükümet değişikliğine yol açtı. Başbakan Fethi Okyar görevden ayrılarak yerini İsmet İnönü'ye bıraktı. Bunun ardından da Takriri Sükûn Kanunu çıkarıldı. Biri ayaklanma bölgesinde biri de Ankara'da iki İstiklal Mahkemesi kuruldu. Kısa zamanda isyan bastırıldı. Asiler idam edildi. Ne var ki basın özgürlüğü de bu olayda büyük bir darbe yedi. Birçok gazete ve derginin yayınına son verildi, Terakkiperver Fırka da kapatıldı.

Yine bu olaylarla ilgili olarak *Aydınlık* ve *Orak-Çekiç* dergileri de yasaklandı. Oysa *Orak-Çekiç* o günlerde Şeyh Sait İsyanı'na karşı hükümeti destekliyordu. Amele Teali Cemiyeti'nin yayınladığı "1 Mayıs Nedir?" başlıklı bir broşür dolayısıyla da cemiyetin yöneticileri Sadrettin Celal, Şevket Süreyya ve arkadaşları gözal-

tına alındılar ve Ankara İstiklal Mahkemesi'ne verildiler. Nâzım da aranıyordu.

Devrimcilerin duruşmasına 10 Ağustos 1925'te Ankara'da başlandı. Dört gün süren duruşma sonunda sanıklar 10'ar yıl hapse mahkûm oldular. Mahkemeye getirilemeyen Dr. Şefik Hüsnü, Nâzım Hikmet ve Hasan Ali (Ediz)'in de 15'er yıl ağır hapsine karar verildi.

Peki, Nâzım o günlerde nerede gizleniyordu? İzmir'de. Çünkü Amele Teali Cemiyeti'nin orada şubelerini kurmak için İzmir'e gönderilmişti. Nâzım orada Şimendifer İşçileri Cemiyeti ikinci başkanının evine kapanıp kalmıştı. Gündüzleri hiç ışık almayan bir yerde saklanıyor, geceleri de gizli toplantılara katılıyordu.

O sıralarda gazeteler İzmir'de kuduz salgınından söz ediyordu. Sokaklarda köpekler öldürülüyor, ısırılanlara aşı yapıyordu. Herkes kuduz telaşı içindeydi. Nâzım'ı da bir köpek ısırmasa mı? Köpek ortalarda yoktu, Nâzım'ın da hastaneye gidip aşı olması gerekiyordu, ama nasıl gidebilirdi? Hastanede mutlaka onu tanıyanlar çıkar ve polise ihbar etmezler miydi?

Köpek acaba kuduz muydu? Kuduzsa Nâzım da kuduracaktı. Kâbus! Hastaneye gitse yakalanacak ve 15 yıl hapis yatacaktı. Felaket! Hava kurşun gibi ağırdı!

Bir süre sonra gizlendiği evden ayrılarak başka bir devrimcinin evine sığındı. Sonra da kudurarak ölümü göze alıp İstanbul'a kaçtı. Annesinin evinde saklandı. Bir an önce yurtdışına kaçmayı düşünüyordu. Ama nasıl? Her şeyden önce sokakta tanınmaması için bir şeyler yapması gerekiyordu. Annesine;

"Sen makyaj yapmasını iyi bilirsin," dedi. "Süslendiğin zaman yüzün nasıl değişiyor, bana da öyle bir makyaj yap ki kimse beni tanımasın. Biliyorsun yakalanırsam 15 yıl yatacağım. Suçum ne? Adam mı öldürdüm? Vatanı mı sattım? Yol mu kestim? Kız mı kaçırdım? Devleti mi soydum? Çaresi yok, kaçacağım."

Celile Hanım oğluna hak verdi, makyaj malzemesini eline alarak büyük bir sanatçı becerisiyle Nâzım'ın yüzünü boyadı. Saçlarını yeni bir biçime soktu. Kaşlarını kalınlaştırdı. Gözlerinin altını morarttı. Alnına kırışıklar çizdi. Oğlunu bir tayfa kılığına sok-

tu. Nâzım yepyeni bir kişilik kazanmıştı. Artık kimsenin onu tanımamasına imkân yoktu.

Arkadaşları gerekeni yapmış, onun Karadeniz'den kaçmasını sağlayacak bir taka bulmuşlardı. Taka Nâzım'ı Mühürdar kıyılarında bekleyecekti.

1925 Eylülü'nün sıcak bir gününde Nâzım annesiyle vedalaştı, merdivenleri ikişer üçer atlayarak kapıya geldi, sokaktan geçenlerin uzaklaşmasını bekledi. Satıcıların da geçmediği bir anda evden fırlayarak doğru Mühürdar kıyılarına koştu. Taka onu kararlaştırılan yerde bekliyordu. Takacılar Nâzım'ı tanımakta güçlük çekmediler. Nâzım ikinci kez Sovyetler Birliği'ne kaçıyor, Türkiye serüveni topu topu 9 ay sürmüştü.

Moskova ve İkinci Evlilik

Nâzım Moskova'ya döner dönmez Vâlâ'yı aradı. Vâlâ o sıralarda karısı Anna'yla, Udelya ormanında şirin bir evde kalıyordu. Tatlı bir aşk yaşamının mutluluğu içindeydi. İki dost orada eski günlerin heyecanını yaşadılar. Sonraki aylarda da Nâzım fırsat buldukça Vâlâ'nın evine giderek dostuyla uzun uzun sohbet etti.

Nâzım o günlerde *Ehram* adlı bir piyes üzerinde çalışıyor, tiyatroya ağırlık veriyor, ayrıca şiir de yazıyordu.

O dönemde Moskova'da önemli olaylar oluyordu. Troçki'nin yön verdiği muhalefete Zinoviyeve ve Kamenev adlı ünlü Bolşevikler de katılmıştı. Ama 14. kongrede Troçkiciler yenilgiye uğradılar ve Troçkicilik rejime ihanet sayıldı.

Nâzım Moskova'dayken Dr. Şefik Hüsnü'nün başkanlığındaki Türkiye Gizli Komünist Partisi, örgüte canlılık kazandırmak amacıyla 1926'da Viyana'da bir konferans düzenlenmesine karar vermişti. Nâzım da toplantıya çağrılanlar arasındaydı.

Konferansa kimler katılmıyordu ki, Başkan Şefik Hüsnü, Genel Sekreter Vedat Nedim Tör, Hamdi Şamilof, Mustafa Börklüce ve o dönemin bütün ünlü komünistleri.

Nâzım Hikmet, İsmail Bilen, Hasan Ali Ediz de Moskova'dan Viyana'ya gittiler. Toplantı çok tartışmalı geçti. Vedat Nedim Tör ile Şevket Süreyya bu konferansın ardından partiden uzaklaştılar.

İstanbul emniyeti gelişmeleri uzaktan dikkatle izliyor ve komünistleri yakalamak için fırsat kolluyordu.

Nâzım Moskova'ya döndü. Bir yandan KUTV Üniversitesi'nde ders veriyor bir yandan da tiyatroyla ilgileniyordu. Ertuğrul Muhsin de o sıralarda Moskova'daydı, tiyatrodaki gelişmeleri birlikte izliyorlardı.

Nâzım o dönemde çeşitli etkinliklere de katılıyordu. Vâlâ ise KUTV Üniversitesi'ndeki eğitimini tamamlamıştı. Artık Moskova'da yapacak işi kalmadığı kanısındaydı. Nâzım'a ters düşüyordu. Çünkü Nâzım için amaç sosyalist devrimdi. Bu yolda edebiyat ve sanat alanında işler yapmak istiyordu. Diploma umurunda değildi.

Uzun bir tartışma sonunda Nâzım Vâlâ'nın dönüşünü kabul etmek zorunda kaldı. Belki de dostunun Türkiye'de sosyalist devrim için çalışacağını umuyordu. Vâlâ'nın eşi Anna ise asla Türkiye'ye yerleşmek niyetinde değildi. Bir süre ayrı yaşamaya karar verdiler. Bir de kızları olmuş, adını Süreyya koymuşlardı.

Vâlâ eşi Anna'yı ve kızını Moskova'da bırakarak 1926 ortalarında İstanbul'a döndü. Önce kısa bir süre *Vakit* gazetesinde çalıştı. Sonra iki arkadaşıyla birlikte bir çeviri bürosu kurdu. Bu iş tutmadı. Bir süre sonra bir arkadaşı ona limanları dolaşacak bir gemide düzenlenen bir sergide çevirmen ve temsilci olarak çalışmasını önerdi. Vâlâ gezilere bayılırdı. Öneriyi kabul etti. İşin onu en çok heyecanlandıran yanı da geminin Leningrad'a uğramasıydı. Orada eşini, kızını ve Nâzım'ı görecekti. Nâzım'a bir kart atarak Leningrad'a geleceğini bildirdi.

Nâzım arkadaşını göreceğine çok sevindi. Herhalde birbirlerine anlatacak çok şey vardı. İşini gücünü bırakıp ilk trenle Leningrad'a gitti. *Karadeniz* adlı vapurun 17 Eylül'de limanda olması bekleniyordu. Polis ve gümrük işlemlerinden sonra heyet-ten birkaç kişiyle birlikte Vâlâ gemiden indi. Nâzım rıhtımda sabırsızlıkla bekleyenler arasındaydı. İki eski dost özlemle kucaklaştılar. Rıhtımdaki bir birahaneye giderek sessiz bir köşeye oturdular. Nâzım;

"Anlat Vâlâ," dedi, "seni hangi rüzgâr, hangi dalgalar buraya attı? Hiç beklemiyordum. İstanbul Ticaret Odası'nın düzenle-

diği bir gezide temsilci olarak görev aldığını yazmışsın. Marksist Vâlâ'nın İstanbul tüccarları arasında ne işi var, anlayamadım.”

“Gazetelerde doğru dürüst bir iş bulamadım. Çeviri işinde çalışıyordum. Beni İstanbul Ticaret Odası'nın Türk ürünlerini dışarıya tanıtmak için düzenlediği bu gezici sergiye çağırdılar. Gemiden *Vakit* gazetesine röportaj yollama olanağı da çıktı. Geminin Leningrad'a da uğrayacağını duyunca hemen bu işi kabul ettim. Fena mı ettim? Yoksa kimbilir bir daha ne zaman, nerede buluşacaktık.”

Nâzım için bu büyük bir düş kırıklığı oldu. Vâlâ artık eski Vâlâ değildi.

“Ne diyeyim, iyi etmişsin,” dedi.

“Hem sana anlatacağım başka şeyler de var. Ankara'dan gelen haberlere göre 1-2 ay sonra Gazi cumhuriyetin 3. yıldönümü dolayısıyla bir af çıkaracakmış. Sen de bundan yararlanacaksın. Yurda dönersin, yine birlikte oluruz.”

Nâzım yıllar sonra bu buluşmayı şöyle anlatacaktı:

“Leningrad'da Vâlâ'yı karşıladım, kılığı kıyafeti mükemmeldi. Leningrad ona ölü bir kent gibi görünüyordu. Kutsal kabul ettiğimiz düşüncelerden kopmuş olması benim için büyük bir darbe oldu. Üzüntüden hastalandım ve üç ay hasta yattım.”

1926 yılında Nâzım'ın yaşamında önemli rol oynayan bir olay, şair Mayakovski'yle tanışması oldu. Nâzım'ın ilk başlarda kaldığı otelde iki kız kardeş vardı. Şura ve Lyolya. Bu kızlar Nâzım'a büyük yakınlık gösterdiler ve şairi odalarına çağırdılar. Nâzım oda da gür sesli, iriyarı, geniş omuzlu, kafası usturayla tıraş edilmiş bir adamla karşılaştı. Şura bu kişiyi Nâzım'la tanıştırdı. Nâzım'ın o dönemde Rusçası çok kötü olduğu halde hemen dost oldular. Meğer bu kişi Mayakovski imiş. Şiirlerini okudu. Nâzım bunları güçlkle anlıyordu ama şiirleri gördüğünde, şairin basamak biçimindeki dizeleri çok ilgisini çekti.

Onun şiirleriyle Nâzım'ın kilerin ortak yanları vardı: Şiirlerdeki lirik ve eleştirel yaklaşımlar ile siyasal öğelerin ağırlığı. İkisi de tri-

bün şairiydi. Yani kitlelerin önünde bağıra bağıra şiir okumayı seviyorlardı. Nâzım Mayakovski'den çok şey öğrendi ama onu asla taklit etmedi.

Nâzım Mayakovski'yle ilk kez halkın karşısında şiir okumaya çıktığı zaman korkuyordu. Mayakovski kendisine, "Korkma," dedi, "nasıl olsa anlamayacaklar."

Nâzım büyük bir heyecanla durmadan yeni şiirler yazıyor ve Moskova'da çeşitli eylemlere katılıyordu. Ama yurdundan uzakta kalmanın da acısını duyuyordu. Hani bir fırsat çıksa kendini yine İstanbul'a atacak ve halkına ışık tutmaya çalışacaktı. Ancak Türkiye'deki gelişmeleri izlemekten de geri kalmıyordu.

Nüzhet'in gidişinden iki yıl sonra Nâzım Yelena Yurçenko adında bir Rus kıızıyla yakından ilgilenmeye başladı. Kısaca Lena dediği bu kız kendisinden birkaç yaş büyüktü, çok okuyan hoş bir kızdı. Ne var ki anarşizmi benimsemişti. Nietzsche hayranıydı. Bu eğilimi Nâzım'a ters düşse bile ondan vazgeçemiyordu. Çok iyi dost oldular. Aralarındaki bağlar birdenbire gelişti. Lena "30 yaşına kadar insanlık için önemli şeyler yapmak zorundayım. Yapamazsam intihar ederim," diyordu. Nâzım'ı resim yapmaya da zorladı. Sık sık birlikte oluyor ve bol bol tartışıyorlardı. Lena'nın bilinçli ve dirençli havası Nâzım'ı etkilemişti.

Bunalımlı bir gününde Nâzım Lena'nın evine giderek, "Gel seninle evlenelim," dedi. "Bu bir dostluk bağı olacak. Sen istemedikçe sana el sürmeyeceğim." Lena bu öneriye hayır diyemedi. Onu seviyor ve üzmemek istemiyordu. O akşam sabaha kadar ideolojik konuları tartıştılar. Sabah Nâzım sevgilisine;

"Haydi, gidelim," dedi.

"Nereye?"

"Nikâh dairesine, evleneceğiz."

O sabah nikâh dairesine gittiler. Nâzım, ilk eşi Nüzhet Hanım'ın uzun bir süre önce ülkeden kaçtığını, bir daha kendisinden haber alamadığını ve boşanmış sayılmaları gerektiğini belirttikten sonra evlenmelerine izin verildi. Bu birliktelik 1926'dan 1928'e kadar yaklaşık iki yıl sürdü. Nâzım annesine, babasına ve kardeşi Samiye'ye Lena'yla çekilmiş fotoğraflarını yolladı. Onlar da bu kızı çok beğendiler ve Nâzım'a yakıştırdılar.

İşte o sıralarda Nâzım'a İstanbul'dan bir çağrı geldi. Parti 1928 Mayıs'ında bir kongrenin toplanmasına karar vermişti. Komintern de böyle bir kongrenin toplanmasını istiyordu. Merkez komitesine aday gösterilenler arasında İsmail Bilen ile Nâzım da vardı.

Türkiye'ye İkinci Dönüş

Nâzım kararını verdi. Türkiye'ye dönecekti. 1927 sonbaharında vize almak için Moskova'daki Türkiye Büyükelçiliği'ne başvurdu. O sıralarda bir af kanunu çıkmış ve Nâzım'ın 15 yıllık cezası kaldırılmıştı. Ama elçilik bir türlü vize vermek istemiyordu. Nâzım Lena'yı da İstanbul'a götürmek niyetindeydi. Ama kendi vizesi olmadan onu nasıl götürebilirdi?

İsmail Bilen de Türkiye'ye gitmeye kararlıydı, ama onun da vizesi yoktu. Oysa Bilen de aftan yararlanmıştı. İkisi de ne olursa olsun Komintern denen uluslararası komünist örgütünün çağrısına uyarak Türkiye'ye dönmek istiyorlardı. Başbaşa verip durumu gözden geçirdiler. Tek çare Türkiye'ye başka bir kimlikle girmekti.

Lena da İstanbul'a gidiş için hazırlanmıştı. Ama Nâzım onu yanına alamazdı. İstanbul'dan haber gelene kadar Lena Odesa'da bekleyecekti.

O sıralarda Nâzım'ın babası Hikmet Bey de Lena'nın Türkiye'ye gelebilmesi için ilgililere başvuruyor, ama olumlu sonuç alamıyordu.

Nâzım ile Bilen yol hazırlıklarına başladılar. Zaten yanlarına hiçbir şey almayı düşünmüyorlardı. Birkaç çamaşır, çorap, defter, önemli yazılar hepsi o kadar.

Moskova'dan Batum'a yolculuk bir hafta sürdü. Oradan ya ya olarak sınıra ulaştılar. Sınırı geçmek hiç sorun yaratmadı. Temmuz ayının son günlerinde sıcak bir yaz akşamı vatan topraklarına girdiler. Oradan da yürüyerek Hopa'ya vardılar.

İki arkadaş ellerinde çantaları rıhtımda bir bakkala uğrayarak bir şeyler sordular. Bakkal onlardan şüphelendi;

“Siz buraya ne zaman geldiniz,” diye sordu.

İsmail;

“Bu sabah geldik,” dedi, “vapurla.”

Bakkal o sabah limana vapur gelmediğini biliyordu. Bunu kendine iş edindi ve doğru karakola giderek bu iki yabancıyı ihbar etti. Az sonra polisler ikisini de yolda yakalayıp karakola götürdü. Önce başkomiser onları sorguya çekti, sonra da savcı. Sonunda Nâzım ile Bilen Hopa Cezaevi'ne kapatıldılar. Savcı mutlaka bir şeyler bulmak istiyordu.

Nâzım;

“Bize vize vermediler, biz de izinsiz geçmek zorunda kaldık,” dedi. “Vatan hasretiyle sınırı geçmek suçsa cezamıza razıyız.”

Savcı ikisini de tutukladı. Polis çantaları didik didik etti. Mutlaka önemli bir suç unsuru bulmak niyetindeydi. Nâzım'ın çantasından birkaç şiir çıkmıştı, bunlardan biri “Heraklit'i Düşünüş”tü. Komiser savcının odasına koşarak;

“Beyefendi, bunlar tehlikeli insanlar,” dedi. “Çantalarında ‘Her Ekalliyeti Düşünüş’ başlıklı bir yazı buldum. Demek ki bunlar ekalliyetleri kışkırtarak devletimize karşı ayaklandırmak için buraya gelmişler. Maksatları Kürtleri, Rumları, Ermenileri, Lazları örgütlemek. Bundan büyük suç mu olur!”

“Aferin komiser bey, ben onlara ekalliyetleri düşünmenin ne olduğunu gösteririm.”

Savcı Nâzım'ı hemen sorguya çekti:

“Kim bu ekalliyet dediklerin?”

“Efendim, ben ekalliyet demedim, Heraklit dedim.”

“O da kim?”

“Eski bir Yunan filozofu.”

“Demek ki sen Yunanlıların hizmetindesin.”

Nâzım ağlasın mı gülsün mü, bilemedi.

Savcı ertesi gün Nâzım ve Bilen'i sorgu yargıçlığına gönderdi. Sanıkların suçları sınırı pasaportsuz geçmek, başkalarının kimliğini kullanmak ve anayasayı değiştirmeye teşebbüstü. Üstelik bir de azınlıkları kışkırtma suçu vardı. Sanıklar Rize Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanacaklardı. Türk Ceza Yasası'nın 146. Maddesi'ne aykırı eylemde bulunduğu için Nâzım'ın idamı isteniyordu.

Haber İstanbul basınına ulaştı. 1 Ağustos 1928'de *Vakit*, ertesi gün de *Akşam* ve *İkdam* gazeteleri olayı sütunlarına geçirdiler. Gazeteler şöyle yazıyorlardı:

“Karadeniz’de Hopa şehri zabıta memurları tarafından yakalanan komünist şair Nâzım Hikmet ağır ceza mahkemesinde yargılanacaktır.”

İkdam gazetesinde ertesi gün Yusuf Ziya Ortaç imzalı “İtidal” başlıklı bir yazı çıktı. Yazı şöyleydi:

“Ne laubali kalemlerimiz var. Övgüde ve yergide ölçü tanımıyoruz. Bir adamı övecek miyiz? Derhal adının sonundaki ‘Bey’e bir ‘Efendi’ hatta bir de ‘Hazretleri’ ekliyoruz. Yok, yerecek miyiz? Derhal adının sonundaki ‘Bey’ ‘Efendi’ oluyor.

“Dün gazetelerde şöyle bir haber vardı. ‘Nâzım Hikmet yakalandı!’ Bu başlığın ‘Hrisanto enselendi’den ne farkı var? Halbuki henüz mahkemesi cereyan etmemiş komünist sanığı Nâzım Hikmet Bey Türk edebiyatında bir devir, bir merhaledir. Bu 23 yaşındaki altın başlı çocuk gafil bir kanaate katılarak yanlış adımlar atmış olabilir. Bunu affetmeliyiz.”

Nâzım ile İsmail Bilen Hopa’daki nezarethanede beş gün kaldıktan sonra Rize’ye gönderildiler. Nâzım ilk kez yargıç önüne çıkıyordu. Ondan önceki cezaları hep yokluğunda verilmişti. Duruşma iki ay kadar sürdü. Mahkeme pasaportsuz sınırı geçmek suçundan her ikisinin üçer gün hapsine, başka bir suçtan mahkûmiyetlerinin olup olmadığının araştırılması için de İstanbul’a gönderilmelerine karar verdi.

Bu Nâzım’ın hiç aklına gelmeyen bir karardı. İkisi de pasaportsuz sınırı geçme suçunun gerektirdiği cezayı çektikleri için salıvermelerini bekliyorlardı. Ama Rize Mahkemesi sanıkların adli sicillerini Ankara’ya sormuş, oradaki yetkililer de onların tutuklu olarak İstanbul’a gönderilmelerini istemişti. Ertesi gün ikisinin bileklerine kelepçeler vuruldu. Yanlarına üç süngülü jandarma verildi. Limanda bekleyen bir vapura bindirilerek İstanbul’a gönderildiler. Vapurda bütün yolcular şaşkın gözlerle iki azılı ka-

til gibi Nâzım ve Bilen'i seyrediyordu. Nâzım'ın kulaklarına şu sesler geliyordu.

"Yazık bu gençlere, hiç de katile benzemiyorlar, şeytana uymuş zavallılar."

"Hayır hayır, onlar vatan hainiymiş. Kimbilir ne dolaplar çevireceklerdi."

"Hele şu sarışın, uzun boylu olana bak, nasıl da temiz yüzlü bir genç. Bu hiç vatanını satar mı? İftiraya uğramıştır zavallı!"

Yolculuk bütün limanlara uğraya uğraya üç gün sürdü. Yolcular zamanla bu kelepçeli vatandaşlara acıdılar, aşlarını onlarla paylaştılar.

Vapur 1928 yılının 4 Ekim Pazar günü Galata rıhtımına yanaştı. Kimse onları karşılamaya gelmemişti. Jandarmalar sanıklarını yine kelepçeli olarak rıhtıma çıkardılar. Herkes merakla onları seyrediyordu. Yaya olarak Köprü'yü geçtiler ve Sultanahmet'te Yerebatan Sarayı'nın yanı başındaki eski zaptiye nezaretine ulaştılar. Sanıklar nezaretin altında Bizans döneminden kalma bir ahıra tıklandılar. Kapatıldıkları yer hava ve ışık almayan bir zindandı. İçeride kör bir elektrik lambası yanıyordu. Yerlerde insan pislikleri vardı. Bir köşede yaralı bir köylü toprağa uzanmış can çekişiyordu. Zindan leş kokuyordu. Geceyi orada geçirdiler.

Nâzım ertesi gün İstanbul savcısı tarafından sorguya çekildi ve şöyle dedi:

"Ben kişisel inancımınla komünistim. Fakat hiçbir örgüte bağlı değilim. Ben Marksizm'in ve komünizmin edebiyattaki yansımasıyla ilgilenirim."

Nâzım ve Bilen bu sorgulamanın hemen ardından İstanbul Tevkifhanesi'ne gönderildiler. Tutuklular buraya "Frengi Koğuşu" diyorlardı. Çünkü burası yaşam koşulları en kötü olan yerd.

Vâlâ, Nâzım'ın İstanbul'a getirildiğini öğrenir öğrenmez onu görmeye gitti. "Nâzım resmi bir binanın pis ve havasız dehlizinde muhafızların ortasında tahta bir sıraya oturtulmuştu. Sakalı uzamış, düğmeleri kopmuş, üstü lekeli ve ayakları çamurluydu." Vâlâ'yı kucaklayamadı, bileklerinde kelepçe vardı. Vâlâ kendi özgürlüğünün üstünlüğünü göstermemek için arkadaşının omzunu okşamakla yetindi.

1928 Ekim ayının ikinci haftasında yargılamanın Ankara'da yapılması kararlaştırıldı ve ikisi de Ankara'ya gönderildi. Kasımda başlayan dava aralık sonunda Nâzım'ın tahliye kararıyla sona erdi. Dört aylık bir tutukluluk dönemi böylece sona ermiş oluyordu.

Babîâli'de Bir Fırtına

Resimli Ay Dönemi

Nâzım Ankara'da aklandıktan sonra 1928 yılının son günlerinde büyük bir coşkuyla İstanbul'a geldi. İlk işi annesiyle kucaklaşmak oldu. Onu görmeyeli üç yıldan fazla oluyordu. Bütün aile eve doluştu. Celile Hanım'ın kardeşi Sare Hanım, Nâzım'ın kardeşi Samiye Nâzım'a kavuşmanın mutluluğunu yaşadılar.

Nâzım ertesi sabah babası Hikmet Bey'i Bahariye'deki evinde ziyaret etti. Hikmet Bey Celile Hanım'dan boşandıktan sonra Cavide Hanım'la evlenmiş ve ikiz çocukları olmuştu. Nâzım'a;

"Oğlum, İstanbul'da ev tutmaya falan kalkma," dedi. "Zaten ayrı kira ödemek için paramız mı var? Sana burada bir oda verelim, yerleşirsin, hep birlikte otururuz. Sakın başka şeyler düşünme."

Nâzım da zaten ayrı eve çıkmayı hiç düşünmüyordu. Birkaç gün özgürlüğe ve yakınlarına kavuşmanın sarhoşluğunu yaşadı. Ama bu bayram havasının bir an önce sona ermesi gerekiyordu. Şimdi İstanbul'da ne iş yapacaktı? Yazarlıktan başka şey aklına gelmiyordu. Yakınlarıyla birkaç gün özlem giderdikten sonra Babîâli'ye gidip kıdemli dostu Vâlâ'yı buldu. Aralarındaki soğukluğu unutmuş gibiydi. Zaten ikisi de kin tutmuyordu. Nâzım bir zamanlar çok kızdığı bir kişiyle karşılaşacak olursa hiç surat asmadan güler yüzle konuşmasını bilirdi. Vâlâ'yla da öyle oldu. Sarılıp öpüştüler. Nâzım acı günlerinin hikâyesini anlattıktan sonra Vâlâ;

“Peki, şimdi ne yapmayı düşünüyorsun?” diye sordu.

“Valla, kesin bir kararım yok. Bir gazetede ya da bir dergide iş bulursam çalışırım. Ama biliyorsun düşüncelerimden asla vazgeçmiş değilim, kimseye ödün vermeyeceğim. Ben sosyal ve siyasal mücadelemi edebiyat alanında sürdüreceğim.”

Vâlâ sevgili arkadaşının düşüncelerinde ne kadar tutarlı ve inatçı olduğunu biliyordu. Ona hayrandı, ama kendisi aynı kararlılıkla savaş veremediği için de üzülmüyor değildi. Nâzım’ın ona “burjuva yazarı” gözüyle baktığını da biliyor ama onu eleştiremiyordu.

Nâzım’a nerede iş bulabilirdi? Aklına Zekeriya Bey ile Sabiha Hanım’ın çıkardığı *Resimli Ay* dergisi geldi. Bu, 1924’ten beri yayınlanan ilerici bir dergiydi. Vâlâ, Nâzım’a;

“Bak,” dedi, “aklıma *Resimli Ay* geliyor. Zekeriyaları tanıdığını sanıyorum. İkisi de Amerika’da okumuş aydın insanlardır. Senden hoşlanacaklarına inanıyorum.”

Nâzım;

“Kim olduklarını biliyorum,” dedi. “Hiç karşılaşmadık. Ama *Resimli Ay*’ı gördüm. Onlarla anlaşabileceğimi sanıyorum.”

“Harika, ben ikisini de iyi tanırım. Onlara senden söz edeceğim.”

“Çok sevinirim. Dergide her işi yapabileceğimi söyle. Musahihlik (düzeltmenlik) bile yapabilirim.”

“Tamam öyleyse. Ben bugün Zekeriya’yla konuşurum. Yarın da birlikte matbaaya gideriz.”

O akşam Vâlâ, Zekeriya Bey’e Nâzım’ın durumunu anlattı. Zekeriya Bey onun kim olduğunu zaten biliyordu, bazı şiirlerini okumuştı. Kendisiyle hemen tanışmak istediğini söyledi.

Vâlâ ertesi gün Nâzım’ı alıp *Resimli Ay*’a götürdü. Zekeriya Bey onu ilk kez görüyordu. Karşısında uzun boylu, sarı kıvrıkcık saçlı, mavi gözlü, sevimli ve yakışıklı bir genç vardı. Alçakgönüllü, utangaç ve çekingendi. Selamlaştıktan sonra Nâzım iki elini göbeğinin üstünde bağlayarak koltuğa oturdu. Görücüye çıkmış gibi sıkılıyordu. Vâlâ, Zekeriya Bey’e Nâzım’ın nasıl büyük bir şair olduğunu anlattıkça Nâzım utancından başını yere eğiyordu. Zekeriya Bey;

“Sizinle çalışmaktan çok zevk alacağız,” dedi. “Sizin gibi aydın bir gence çok ihtiyacımız olacak. Sabiha’nın da benim gibi düşüneceğine inanıyorum. Şimdi işe musahhihlikle başlayabilirsiniz. Biliyorum, bu hiç size göre değil ama kısa zamanda sizden çok şeyler bekleyeceğiz. Dergideki boşlukları doldurursanız çok mutlu oluruz.”

O sırada Sabiha Hanım odaya girdi. Nâzım’la tanıştılar. Zekeriya Bey eşine Nâzım’ın bundan böyle dergide çalışacağını bildirince çok mutlu oldu. Görür görmez Nâzım’ın çekiciliğine kapılmış gibiydi. Gözlerini genç şairden ayıramıyordu.

“Nâzım Bey,” dedi, “büyük bir şair olduğunuzu biliyorum. Sevdiğiniz bir şiiri sizden dinlemeyi çok isterdim.”

“Hayhay hanımefendi, başınızı ağrıtmazsam, size “Bahri Hazer”i okuyayım.”

“Lütfedersiniz.”

Nâzım ayağa kalktı. Dev cüssesiyle odayı birdenbire doldurmuş gibiydi. Bir elini cebine sokarak, deneyimli bir tiyatrocu sesiyle okumaya başladı.

Sabiha Hanım büyülenmiş gibiydi. Hiç böyle bir ses duymamıştı. Aklına o zamana kadar tanıdığı ve çevresinde dolaşan şairler geliyordu. Nerede onların titrek sesleriyle okudukları şiirler, nerede Nâzım’ın gümbür gümbür sesiyle okudukları. Sabiha Hanım kendisini Hazer denizinde dalgaların üzerinde sallanan bir kayıkta sanıyordu âdeta.

Çıkıyor kayık

iniyor kayık

çıkıyor ka...

iniyor ka...

Çık...

in...

çık...

Zekeriya Bey de hayran hayran Nâzım’ı dinliyordu. Vâlâ ise arkadaşının yarattığı bu havadan çok mutluydu, övünerek gülmüsyordu.

Nâzım *Resimli Ay*'da çalışmaya başladıktan kısa bir süre sonra her işe el attı. Düzeltmenliğin yanı sıra, sayfa planlarını hazırladı, dergiye girecek bütün yazıları okuyup düzenledi. Şiirlerini ve yazılarını da orada yayınladı. Derginin vazgeçilmez adamı oldu. Yavaş yavaş da kendi ekibini kurdu.

Ekipte kimler vardı: Vâlâ, Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu), Sadri Ethem (Ertem), Emin Türk (Eliçin), Nail (Çakırbeyli), Ziya Hilmi, Naci Sadullah, Peyami Safa, Mahmut Yesari, Sabahattin Ali...

Nizamettin Nazif, deli dolu, iriyarı, yağız görünümlü bir gençti. Gür sesiyle meydan nutku atar gibi konuşurdu. *Resimli Ay*'da, Kara Davut adında tarihi bir romanı basılıyordu. Gittiği yerlerde çoğu zaman olay çıkartırdı. Nâzım onun bütün kaçık yanlarını bilir, ama idare ederdi. Zekeriya Bey bir gün onu devlet adamlarının birinden demeç almaya göndermişti. Nizam o akşam yazısını verdi. İki gün sonra yazı yayınlanınca kıyamet koptu. Konuştuğu kişi yazının uydurma olduğunu ve asla Nizam'la konuşmadığını söylüyordu. Zekeriya Bey güç durumda kalmıştı.

"Nizam," dedi, "bak adam seni yalanlıyor. Hiç konuşmadığını söylüyor. Cevap ver, konuştun mu, konuşmadın mı?"

Nizamettin büyük bir soğukkanlılıkla;

"Aman Zekeriya Bey," dedi, "sanki kendisiyle konuşsaydım daha iyi bir demeç mi verecekti."

Nizamettin Nazif yıllar boyu birçok gazete çıkardı, hepsini de batırdı. Peyami Safa'yı dergiye galiba o getirmişti. Peyami komünist falan değildi ama Nâzım'a hayrandı. Zeki, çok okuyan ve yetenekli bir gençti. Nâzım onu kazanmaya uğraştı. Aralarında sonu gelmez tartışmalar oluyordu. Peyami çok içki içiyor, belki esrar da kullanıyordu. Nâzım'dan uzaklaştıktan sonra büsbütün sağa kaydı, Hitler hayranı kesildi, Türkiye basınında faşizmin temsilcisi durumuna geldi.

Sadri Ethem kadronun en genç elemanıydı. Kısa boylu, tıknaz, sevimli bir delikanlıydı. Nâzım'la konuşmak, bir şeyler öğrenmek için *Resimli Ay*'a gelip gidiyordu. Hikâyeler yazdı. Nâzım ona Marksizm'in kurallarını öğretti. Ama Sadri'nin o tarafını geliştirdiği pek söylenemezdi. Dergi kapandıktan sonra Sadri

Ankara'ya gitti, politikaya atıldı, CHP'ye girdi, milletvekili seçildi, ama eski dostlarıyla ilişkilerini koparmadı.

Emin Türk de Nâzım'ın hayranlarındandı. Zekeriya Bey onu şöyle anlatır:

“Bir gün dergiye uzun boylu, zayıf bir genç girdi, ‘Size bir yazı getirdim,’ dedi. Hayran hayran Nâzım’a bakıyordu. Nâzım yerinden fırlayarak, ‘Sen kimsin oğlum?’ dedi.

“‘Adım Emin Türk. Ben bir köylü çocuğuyum. Köyümden geliyorum. Muallim mektebini bitirdim. Derginize ‘Köyümde Neler Gördüm’ başlıklı bir yazı getirdim.’

“Nâzım daha yazıyı okumadan, ‘Aman evladım,’ dedi, ‘sen bize her zaman yaz.’

“Emin Türk kadroya böyle katıldı.”

Sabahattin Ali de ilk hikâyelerini *Resimli Ay*'da yayınlayarak takıma katıldı. 1930'da Almanya'dan yeni dönmüştü. İlk işi *Resimli Ay*'a giderek Nâzım ve arkadaşlarıyla tanışmak oldu. Yine, Zekeriya Bey'den dinleyelim:

“Sabahattin'in pırıl pırıl yanan gözleri vardı. Kısa boylu, sarışın, sevimli bir gençti. Çok zeki, çok canlı, kabına sığmayan, cıva gibi bir gençti. Nâzım Hikmet bu gençte yeni ve büyük bir cevher görmüş, bu yüzden onu yetiştirmek ve kazanmak istemişti.”

Ziya Hilmi, Nâzım ile Vâlâ'yı Bolu'da geniş ölçüde etkilemiş eski bir yargıçtı. Trabzon'da onları terk etmişti. Nereden nereye, o da yıllar sonra İstanbul'da onlarla buluştu. Ziya Hilmi'nin Komünist Partisi'ne gelir sağlamak için eroin üreten bir atölye açtığı söyleniyordu. Bir süre sonra atölyede yanarak öldüğü duyuldu. Acı ve korkunç bir sondu.

Nail V. (Vahdeti, Çakırhan) de Nâzım'ı görmek için *Resimli Ay*'a gelip gidenler arasındaydı.

Bu listeye belki Kerim Sadi'yi de eklemek gerekecek. Zekeriya Bey'in anlattığına göre Kerim Sadi her sabah işe gelir gibi mat-

baaya gelip bir koltuğa oturuyor ve akşama kadar hiç yerinden kalkmıyordu. İnançlı bir komünistti. Nâzım'ın odasına girmiyor, Zekeriya Bey'in odasında oturuyor, sabahtan akşama kadar Marksizm'le ilgili kitaplar okuyordu. Bir gün Nâzım'ın odasından çıktığını görünce yerinden fırlamış, oturduğu koltuğu merdiven başında Nâzım'ın kafasına fırlatmıştı. Nâzım ise hiç sesini çıkarmamış ve hiç yorum yapmamıştı. Kerim Sadi'nin bu hırçınlığının nedeni de anlaşılamamıştı.

Nâzım ve arkadaşları akşamları da sık sık bir araya geliyor, tartışıyor, şiirler okuyor, müzik dinliyor ve çok hoş zaman geçiriyorlardı. En sık buluştukları yer de Sertellerin Nişantaşı'ndaki apartmanıydı. Toplantılara katılanlar arasında sonradan Radyoevi müdürü olan ünlü besteci Cemil Bey'in oğlu Mesut Cemil de vardı, toplantılarda tambur çalıyordu. Zekeriya Bey'in kızları Sevim ve Yıldız, bu toplantılara alınmıyor, konuşmaları ancak kapı deliğinden izliyorlardı. Kızların biri 7, öteki 5 yaşındaydı. Her ikisi de yıllar sonra Nâzım'a âşık olduklarını anlattılar.

Nüzhet'le Son Buluşma

İşte o günlerde Nâzım bir rastlantı sonucu Nüzhet'le karşılaştı. Birbirlerini görmeyeli yaklaşık 7 yıl oluyordu. Boşanmamışlardı. Sovyet yasalarına göre evli sayılırlardı. Nâzım'ın tutkusu yeniden canlandı.

“Nüzhet,” dedi, “biz seninle evliyiz. Araya birtakım olaylar girdi, birbirimizi uzun yıllar göremedik. Ama gel bunları unutalım, yine birlikte olalım, ortak evimizi kuralım.”

Nüzhet artık eski havasında değildi. Celile Hanım'ın kendisini hiç sevmediğini de biliyordu. Bu konuda birçok söylenti duymuştu. Annesi bir gün Nâzım'a, “O ufacak gözlü kızla ne diye evlendin?” diye de söylenmişti. Bunun üzerine Nüzhet huzursuz olmuştu. Nâzım'la yeniden birlikte olmak istemiyordu. Onun yaşamındaki düzensizlik Nüzhet'e göre değildi. Birkaç gün sonra yeniden buluştular, Nüzhet şöyle dedi:

“Nâzım, bunca zamandır devrimcilik oynuyorsun, yetmedi mi? Doğru dürüst bir iş sahibi olamadın. Arkadaşların bakan ol-

du, müdür oldu, sen bir şey olamadın. Sana dönmeyi düşünmüyorum.”

Nâzım için bu büyük bir düş kırıklığıydı. Zaten o günlerde Nüzhet’in Servet Bey adında biriyle evlenme hazırlıkları içinde olduğunu da duymuştu.

“Sen benimle evlisin, başkasıyla evlenemezsin,” diye sert bir çıkış yaptı. Nüzhet kendini çok güç durumda hissediyordu. Servet Bey’e durumu anlatmak zorunda kaldı. O da;

“Bakın Nüzhet Hanım, eğer ayrılamayacaksanız ona dönün, bu işten vazgeçelim,” dedi.

Nüzhet asla Nâzım’a dönmeyeceğini söyledi ve bir süre sonra Servet Bey’le evlendi. Bahçesinde ebruli hanımeli açan bir eve yerleşti. Bir de çocuğu oldu. Nâzım’ın ilk evlilik olayı böylece kapanmış oluyordu. Nâzım bu kesin ayrılışın ardından “Mavi Gözlü Dev, Minnacık Kadın ve Hanımmeleri” şiirini yazdı:

...

O mavi gözlü bir devdi.

Minnacık bir kadın sevdi.

Mini minnacıktı kadın.

Rahata acıktı kadın

yoruldu devin büyük yolunda.

Ve elveda! deyip mavi gözlü deve,

girdi zengin bir cücenin kolunda

bahçesinde ebruliiii

hanımeli

açan eve.

İlk Balo

Nâzım Kadıköy’de Süreyya Sineması yakınlarında bir evde oturuyordu. Orası akşam toplantılarına daha elverişliydi. Toplantılara Nâzım’ın babası Hikmet Bey, teyzesi Sare Hanım ve eniştesi de katılıyordu. O yıllar Nâzım’ın en mutlu dönemi idi. İçi devrim aşkıyla kaynıyor, düşüncelerini bağıra bağıra haykırıyor ve çevresinde geniş bir hayranlar topluluğu oluşturuyordu.

Resimli Ay'da çalıştığı dönemde bir gün matbaaya Matbuat Cemiyeti'nden (o zamanki Gazeteciler Cemiyeti) dört balo davetiyesi geldi. Nâzım davetiyeleri görünce Sabiha Hanım'a "Ben ömrümde baloya gitmedim," dedi, "isterseniz hep birlikte şu baloya gidelim."

Zekeriya Bey;

"Gidelim ama nasıl?" diye sordu. "Senin smokinin var mı?"

"Ne gezer, boş verin, böyle gideriz."

"Ama nasıl olur? Siyah elbise olmazsa içeriye sokmazlar. Rezil oluruz."

"Hiç de olmayız. Burjuva geleneklerini yıkmak gerek. Biz yıkmazsak kim yıkacak?"

"Valla, doğru söylüyorsun Nâzım. Sana katılıyorum. Hep birlikte bir baskın yaparız. Başkan Hakkı Tarık (Us) benim eski dostumdur. Bizi kıramaz, baloya gireriz."

"Gidiyoruz öyleyse."

Az sonra *Resimli Ay*'da, Nâzım'ın bu provokasyon niyetini duymayan kalmamıştı. Vâlâ ve Peyami Safa Zekeriya Bey'in odasına girerek;

"Aşk olsun," dediler, "baloya gidiyormuşsunuz, bize haber vermek yok mu? Başımız kel mi?"

"Yok, estağfurullah, Nâzım sivil elbiseyle baloyu basmaya karar verdi. Biz de ona katıldık. Ne bileyim belki bir olay çıkar. Siz de günlük kılığınızla bize katılmak ister misiniz?"

"Elbette, sıkıysa bizi içeri sokmasınlar."

Nâzım, Zekeriya Bey, Sabiha Hanım, Vâlâ ve Peyami Safa akşam kravatsız, açık yakalı gömlek, spor ceket ve ütüsüz pantolonlarla balonun kapısına geldiler. Sabiha Hanım da uzun etekli tuvalet giymeden, gündelik elbisesiyle baloya gelen tek kadındı.

Kapıdakiler;

"Çok affedersiniz, içeri böyle giremezsiniz," diye onları durdular.

"Nasıl giremezmişiz, davetiyemiz var."

"Olsun, elbise mecburi."

"Biz çıplak değiliz ya, bizim de elbisemiz var."

“Olsun efendim, ısrar etmeyin, emir böyle. Sizi içeri sokamayız. Yoksa polis çağırmak zorunda kalacağız.”

“Çağır istersen, biz polis molis dinlemeyiz. Bu bizim balomuz. Dilediğimiz kılıkta gireriz.”

Kapıda birikenler şaşkın gözlerle olayı izliyorlardı. Bazı gazeteciler;

“Tabii, Nâzım haklı, bırakın şu gelenekleri,” diye onları destekliyor, bazıları da;

“Yapmayın arkadaşlar, olay çıkarmayın, cemiyetin geleneklerini yıkmayalım. Usul âdet neyse ona uyalım,” diye söyleniyordu.

Zekeriya Bey olay çıkarmaktan yana değildi.

“Hakkı Tarık Bey’e haber verin, o bizi anlar,” dedi.

Kapıdakilerden biri gidip Hakkı Tarık Bey’i çağırdı. Başkan başkaldırıdan hiç hoşlanmayan uysal bir adamdı.

“Aşk olsun Zekeriya,” dedi, “sana hiç yakıştıramadım. Matbuat Umum Müdürlüğü yapmış bir adamsın. Arkadaşlarını toplayıp gelmişsin. Şimdi burada olay çıkartıyorsunuz. Maksadınız nedir? Cemiyeti yıkmak mı istiyorsunuz?”

Sabiha Hanım;

“Yapmayın Tarık Bey,” dedi, “niyetimiz kötü değil. Elbisemiz yok onun için böyle geldik. Matbaadan erken çıkamadık. Vaktimiz olsa elbise kiralayacaktık, yapamadık.”

“Aşk olsun size Sabiha Hanım, siz de onlara uymuşsunuz. İçeride bakanlar var, yabancı elçiler var, ne derler? Hele Nâzım bayrak gibi bir adam, bu kılıkla salona girince herkes galeyana gelecek. Ne olur anlayış gösterin.”

Vâlâ atıldı;

“Siz de anlayış gösterin Hakkı Tarık Bey, şu şekilcilikten vazgeçin artık.”

Kapının önündeki hava gittikçe gerginleşiyordu. Polis işe karışsa olay büsbütün büyüyecekti. Sonunda başkan pes etti;

“Peki,” dedi, “olay çıkarmak istemiyorum. Arkadaşlar sizi salonun arkasında bir yere oturturlar. Ortalarda görünmeden baloyu izlersiniz.”

Başkan arkalarda bir yer ayarladı, oraya iskemleler koydurdu, bizimkiler de sessiz sedasız iskemlelere yerleştiler.

O sırada herkes pistte dans ediyordu. Ama birkaç dakika geçti geçmedi pistteki gençlerden biri Nâzım'ı görür görmez;

“Nâzım Hikmet burada!” diye haykırdı.

Gençler eşlerini pistin ortasında bırakıp arka taraflara koşuştular. Nâzım ayağa kalkmış, bir ihtilal bayrağı gibi dimdik duruyor, gençleri selamlıyordu. Hepsi teker teker Nâzım'ı kucakladı ve kendisini soru yağmuruna tuttular. O arada Zekeriya Bey'i, Sabiha Hanım'ı da tanıyıp kucaklayanlar oldu. Peyami'ye kimse yüz vermiyordu. O da zaten kafayı çekmiş olarak baloya gelmişti. Önüne gelen kadına, kıza asılıyor ve her birini piste sürüklemeye kalkıyordu.

Hakkı Tarık'ın bütün keyfi kaçmıştı, ters gözlerle Zekeriya Bey'e bakarak, “Bunu da mı başıma getirecektin?” der gibi kafasını sallıyordu. Nâzım ise çok keyifliydi. Zekeriya Bey'e, “Burjuva balosunun nasıl canına okuduk,” diyordu.

835 Satır - *Putları Yıkıyoruz*

Nâzım *Resimli Ay*'da çalıştığı dönemde, 1929 Nisanı'nda 835 *Satır* adlı şiir kitabını yayınladı. Kitap baskıya verilmeden önce seçtiği şiirleri Sabiha Hanım'a gösterecek oldu, onun tepkisi hiç de olumlu değildi:

“Nâzım Bey,” dedi, “siz bu kitabı yayınlamayın.”

“Bal gibi yayınlarım. Ne olur? Toplatırlar mı, toplatılınca kadar herkes okur.”

“Ama iş bu kadarla bitmez. Sizi tutuklarlar, yine cezaevini boylarsınız.”

“Boş verin, su testisi su yolunda kırılır.”

835 *Satır* 3 bin basıldı. O zamanlar bu, hiç ulaşılmamış bir baskı sayısıydı. Kitap edebiyat ve sanat çevrelerinde bomba gibi patladı. İçinde hiç alışılmamış biçim ve içerikte şiirler vardı: “Berkley”, “Açların Gözbebekleri”, “Bahri Hazer”, “Güneşi İçenlerin Türkü”, “Salkımsöğüt”...

Türk okuyucusu böyle şiirlere hiç alışık değildi. Bunların çoğu belleklere yerleşti. Hele hele, “Bahri Hazer” ve “Salkımsöğüt”ü gençler bütün toplantılarda okuyor ve şaire gösterilen ilgi doru-

ğa ulaşıyordu. Nâzım'ın katıldığı toplantılarda da gençler kendisinden ısrarla bu şiirleri okumasını istiyor ve Nâzım'ı dakikalarca alkışlıyorlardı. Nâzım artık Türkiye'nin en sevilen şairi olmuştu.

O günlerde Nâzım'ı çok duygulandıran bir olay Lena'dan gelen bir kart oldu. Kartın tarihi 23 Mayıs 1929'du. Nâzım'ın eşi bir yıldır Türkiye'ye gelebilmek için Odesa'da kendisinden haber beklediğini yazıyordu. Zavallı Lena Nâzım'a delicesine âşık olmuş ve çaresizlik içinde kalmıştı. Nâzım'ın girişimleri de sonuç vermiyordu.

Birkaç ay sonra Odesa'dan kara haber geldi. Lena orada bir salgın hastalığa yakalanmış ve ölmüştü. Bu ölüm haberi Nâzım'ı yıktı, kendini yazı ve şiire vererek acısını unutmaya çalıştı.

Böyle bir havada Nâzım bir gün Zekeriya Bey'e;

"Ben edebiyat ve sanatta kilit noktalarını tutmuş olan sah-te şöretleri yıkmak, onların kapadığı yolu açmak istiyorum. Bu putları yıkmak için bir kampanya başlatsak nasıl olur?" diye sor-du.

Zekeriya Bey ve Sabiha Hanım bu öneriye sıcak baktılar. Bunun üzerine 1929 Haziranı'nda Nâzım Abdülhak Hamit'i ele aldı. Hamit'in uluslararası değeri olmadığını, asla dahi sayılamayacağını, tarihe karışmış bir şahsiyet olduğunu ileri sürdü, Hamit Beyefendi'yi dahi-i azam gibi göstermenin çok zararlı bir iş olduğunu yazdı.

Herkes Abdülhak Hamit'in göstereceği tepkiyi merak ediyordu. Ama Hamit büyük bir olgunlukla Nâzım'ı kendi apartmanında bir akşam yemeğine davet etti. Nâzım gitsin mi, gitmesin mi? Nâzım yine herkesi şaşırtarak Hamit'in davetini kabul etti.

Yemek acaba nasıl geçecekti? Herkes, "Allah vere de Nâzım yine bir taşkınlık yapmasa," diyordu.

Ertesi gün Nâzım *Resimli Ay*'a gelince, Sabiha Hanım heyecanla, "Anlatın," dedi, "kavga çıkarmadınız ya?"

"Ne münasebet hanımefendiciğim, yemek gayet iyi geçti. Beni eşi Lüsyen Hanım'la kapıda karşıladılar. Abdülhak Hamit topuklarına kadar uzanan siyah bir redingot giymişti. Bir gözüne bir monokl takmıştı. Tam bir İngiliz lorduna benziyordu. Beni muhteşem bir salona aldılar. Bir de mükellef sofrası. Üzerinde yok yok.

Hiç görmediğim viskiler ve çeşit çeşit içkiler. Kuşsütüne varınca-
ya kadar her şey vardı. İnanır mısınız, ben utangaç bir çocuk gibi
oldum. Bir de yabancı misafir çağırmişlar, dört kişi sofraya otur-
duk. Abdülhak Hamit sanattan söz açtı. Neler anlatmadı neler...
Avrupa'daki yeni edebiyat akımları, tiyatrodaki yenilikler, hiç bil-
mediğim bir yığın konu. Kendi cehaletimi duydum. Sonra ben de
ona gerçekçi sanattaki gelişmeleri anlattım. O da bunları bilmi-
yormuş, ilgiyle dinledi. Sonra büyük bir alçakgönüllülükle;

“‘Putları kırmakta haklısınız,’ dedi, ‘biz de edebiyat hayatı-
na atıldığımız zaman aynı şeyi yaptık. Divan edebiyatını yıkıp
Tanzimat edebiyatını getirdik. Türk edebiyatında yeni hamlelere
giriştik. Biz onları yıktık, şimdi de siz bizleri yıkacaksınız.’

“Hamit’in bu geniş görüşüne hayran oldum. Oysa ben çetin
çarpışmalar bekliyordum. Hanımefendiciğim izin verirsiniz şu-
nu da söyleyeyim, ben konuşurken Lüsyen Hanım gözlerini ben-
den bir saniye bile ayırmıyordu.”

“Normal değil mi?”

“Normal olmasına normal ama bir yandan da masanın altın-
dan ayağıma basıyordu.”

Sabiha Hanım bastı kahkahayı.

“İlahi Nâzım, ya siz ne yaptınız?”

“Tabii anlamazlıktan geldim, ayağımı çektim.”

Her şeye rağmen Putları Yıkıyoruz kampanyası devam ede-
cekti. Ertesi ay 1929 Temmuz sayısında şair Mehmet Emin
(Yurdakul) Bey ele alındı. Nâzım onun da şairliğinin cahillikten
ileri gitmeyeceğini yazdı. Şöyle diyordu:

“Mensup olduğu milletin büyük mücadelesini ve sesini du-
yurmayan bir şair nasıl milli şair olur?”

Nâzım aynı sayıda “Cevap Bir” başlıklı bir yazıda Yakup
Kadri’yi ele alarak şöyle diyordu:

Behey!

Kara maça bey,

behey, yüzü kara.

Ruhunu zenci bir esir gibi çıkardın pazara,

bir orospu odası yaptın kafatasını...

*Hâki ceketli ölülerin ceplerinden
çalarak parasını
satın aldın kendine
İsviçre dağlarının havasını.*

Bunun üzerine Ahmet Haşim, Yakup Kadri ve Hamdullah Suphi Nâzım'a karşı kampanya açtılar. Nâzım doludizgin gidiyordu. "Cevap İki" de Ahmet Haşim için yazdığı şiir şöyle başlıyordu:

İki serseri var:

Birinci serseri

*köprü altlarında yatar,
sularda yıldızları sayar geceleri..*

İki serseri var:

İkinci serseri

*atlas yakalı sarhoş sofralarında
Bağdatlı bir dilencinin çaldığı sazdır.
Fransız emperyalizminin
idare meclisinde ayvazdır...*

Kampanya devam ediyordu. Türk Ocağı Başkanı Hamdullah Suphi de bu kampanyadan nasibini aldı. *Resimli Ay*'da "Cevap Üç" ün konusu Hamdullah Suphi idi. Nâzım şöyle diyordu o şirinde:

...

*toka edersin eline papelini,
ve sıkar sıkırmaz onun ince belini
sivri dilli, zilli bebek gibi çırpır elini..*

Hamdullah Suphi de *İkdam* gazetesinde Nâzım'a ateş püskürüyor ve şöyle diyordu:

"Bu edebiyat tartışması değil, komünizm propagandasıdır. Karşımızdaki kimlerdir? Bolşevik kapısının müseccel köpekleri, putları kıranlar bunlardır."

Hamdullah Suphi bununla da yetinmedi 40-50 kişilik bir öğrenci topluluğunu *Resimli Ay*'ı basmaya gönderdi.

Zekeriya Bey karşısında gençleri görünce;

“Çocuklar,” dedi, “siz kimsiniz? Kimin adına konuşuyorsunuz? Oturunuz. Üniversiteli gençler ayaklarıyla değil, kafalarıyla düşünürler. Biz doğru sandığımız fikrin kavgasını yapıyoruz. Siz de bizi fikirle yenmeye çalışın. Bizi inandırırırsanız savaşımızdan vazgeçmeye hazırız.”

Gençler sustu. O ana kadar hiç konuşmadan tartışmaları dinleyen Nâzım, gelenlerin saldırgan havası yatıştıktan sonra ayağa kalkarak öğrencilere soğukkanlılıkla kendi düşüncelerini anlattı. Hepsi büyülenmiş gibiydi. İçlerinden biri Nâzım'dan bir şiir okumasını istedi. Nâzım “Bahri Hazer”i okuyunca öğrencilerin yüzlerini tatlı bir gülümseme kapladı. Kara bulutlar dağılmıştı. Nâzım'a çeşitli sorular sordular. Nâzım inandırıcı sesiyle onları yanıtladı. Gençler mutlu bir havada matbaadan ayrıldılar.

Sesini Kaybeden Şehir'in kapağında Sedat Simavi'nin çizdiği Nâzım portresi yer alıyordu. Kitabın içindeki desenleri de Abidin Dino çizmişti. Abidin o yıl 17 yaşındaydı. *Sesini Kaybeden Şehir*, İstanbul'daki şoförler grevinden esinlenilerek yazılmıştı. Nâzım sıcak bir yaz günü *Resimli Ay*'ın merdivenlerini koşa koşa çıktıktan sonra Sabiha Hanım'ın odasına girerek şöyle demişti:

“Hanımefendiciğim, haberiniz var mı? Şoförler grev yaptı. Onlara Sirkeci'de rastladım, yanıma koştular, ‘Belediye vergileri artırdı, biz de işi bıraktık,’ dediler. Bu müthiş bir olay, şoförlerin sesine kulak vermeliyiz.”

“Bunu yazın öyleyse.”

“Hemen yazıyorum.”

Nâzım şu şiiri yazdı:

Şehir

sustu.

...

Cadde boş

bir uçtan bir uca koş.

Cadde boş!

bomboş,

cebim gibi...

Kesildi akıyor su...

Ne bir motor uğultusu

ne dönen bir tekerlek var.

Nâzım o yıl *Jokond ile Si-Ya-U* adlı kitabını da yayınladı. Şair bu uzun şiiri Moskova'dayken tasarlamıştı. Şiirin kahramanı Çinli bir komünist şairdi. Şiir bir destan havasıyla yazılmıştı. Destanın kahramanı Si-Ya-U Paris'te Louvre Müzesi'ni gezerken Jokond'un önünde durup hayran hayran seyrederken ona âşık oluyordu. Tam bir hayal ürünü olan bu destanda Çinli şair, Jokond'u Louvre'dan kaçırıyordu. Jokond bir süre sonra Shangay'a geliyor ve orada sevdiği şairin idam edilişine tanık oluyordu. Sonra Jokond da tutuklanıyor, o da idama mahkûm ediliyordu.

Ne var ki Nâzım'ın yayınladığı kitaplarda savcılık suç unsurları gördü ve şairin komünizmi yaymak için propaganda yaptığını ileri sürerek dava açtı. 6 Mayıs 1931'de başlayan dava 10 Mayıs'ta Nâzım'ın aklanmasıyla sonuçlandı. Mahkeme oybirliğiyle beraat kararı verdi.

Nâzım'ın Plağı ve Gazi

Nâzım'ın hayranları o yıllarda şairin sesini çok merak ediyorlardı. Ama o dönemde ne teyp vardı, ne kaset, ne de CD. Sahibinin Sesi Columbia firması, Nâzım'ın sesiyle şiirlerinin plağa alınmasını önerdi. Nâzım bu öneriye çok sıcak baktı. "Bahri Hazer" ve "Salkımsöğüt" plağı alındı ve kapışıldı.

İşte o günlerde bir akşam Nâzım ve Serteller Erenköy'de bir kır kahvesinde oturuyorlardı. Masalarda yapı işçileri vardı. Kahveci, Nâzım'ın orada oturduğunu görünce bir sürpriz yapmak istedi ve Nâzım'ın plağını gramofona koydu. Ortalık Nâzım'ın coşku-lu sesiyle çınlamaya başladı. Kahvede oturanlar şairi tanımışlardı. "Nâzım aramızda, Nâzım burada!" diye bağırmaya başladılar.

Yoldan geçenler de durumu anlamışlardı. Kahve bir anda doldu. Bazı gençler Nâzım'ı kucakladılar. Şairin gözlerinde ateşler çakıyordu. Yanındakiler, "Yirmi beyanname dağıtsan bu kadar etkisi olmazdı," dediler.

Masadakilerden biri sordu:

"Nâzım bu plaktan kaç para aldın?"

"Bu da sorulur mu? Plak şirketine kaç para verdin, diye sorsanız. Param olsa üste para verir, plakları bedava dağıtırdım."

Plak artık lokantalarda, kahvelerde, evlerde, her yerde gümbür gümbür çalınıyordu. Ne olsa beğenirsiniz? Hükümet kahvelerdeki plakları toplattı ve genel yerlerde çalınmasını yasak etti.

Türkiye o yıllarda zıtlıklar ülkesiydi. Her şeye karşın plağın ünü Mustafa Kemal'e kadar ulaşmıştı. Gazi bir akşam Dolmabahçe Sarayı'nda sohbet ederken söz Nâzım'dan açıldı. Sofrada bulunan devrimci arkadaşlarından biri;

"Paşam," dedi, "hani şu Nâzım Hikmet var ya, hani 1921 yılı başlarında Ankara'da mecliste size de tanıtmışlardı. Şimdi onun şiirlerini kendi sesiyle plağa almışlar, her yerde çalıyorlar, çok hoş bir plak."

"Evet, hatırladım, bana iki genç şair tanıtmışlardı, ben de onlara gayeli şiir yazmalarını önermiştim. Çok merak ettim, o plağı dinlemek isterim."

Gazinin çevresindekiler sağa sola emirler verdiler, plak bulup getirildi ve gramofona kondu.

Mustafa Kemal şiirleri dikkatle dinledikten sonra;

"Bu şair sizlere benzemiyor," dedi, "kendisini yakından tanımak isterdim. Bulup getirsinler, şiirlerini bu akşam bize kendisi okusun bakalım."

Vakit gece yarısını geçiyordu. Vali Muhittin Üstündağ Kadıköy Polis Merkezi'ne telefon ederek;

"Derhal Nâzım Hikmet'i bulup saraya getirin," dedi. "Kendisini Paşa Hazretleri emrediyor."

Kadıköy polisi seferber oldu, gece yarısı şairin evine bir ekip gönderdiler. Nâzım uykudaydı. Kalkıp karşısında polisleri görünce hiç şaşırmadı.

“Emniyete mi gidiyoruz?” diye sordu. “Beş dakika izin verin çantamı hazırlayayım.”

“Aman Nâzım Bey estağfurullah, öyle bir durum yok. Reisi-cumhur hazretleri sizi emretmişler, şiirlerinizi dinlemek istiyorlarmış!”

Nâzım rahat bir nefes aldı, düşündü, gitsin mi, gitmesin mi? Davete uyarak kalkıp saraya gitse ne olacaktı? Ne olabilirdi? Bütün bu belalardan kurtulur, artık başı hiç derde girmez, hapsilere düşmez, belki de rejimin yarı resmi şairi olurdu. Ama o, bunu kabul edecek yaradılıştaki bir adam mıydı? Bir an düşündükten sonra;

Oğlum,” dedi, “Reisicumhur hazretlerine benden selam söyleyin. Ben Denizkızı Eftalya değilim.”

Polis memuru;

“Aman Nâzım Bey,” dedi, “hiç ayıp olmaz mı? Paşa hazretleri şiirlerinizi dinlemek istemişler.”

“Oğlum ben ne diyorsam sen onu yap,” demekle yetindi.

Polis şaşkına döndü. Geri çevrilmenin üzüntüsüyle evden ayrıldı. Olayı merkeze bildirdi. Merkezdeki komiser de Nâzım’ın cevabını Vali Muhittin Bey’e ilettili, o da Gazi’ye.

Peki, Gazi ne yapacaktı? Ne yapması beklenirdi? Hele diktatör diye adı çıkmış bir devlet başkanından ne beklenirdi? Şairi zorla getirmesi mi, tutuklatması mı?

Hayır, hiçbiri değil. Mustafa Kemal;

“Aferin çocuğa,” dedi, “işte şair dediğin böyle olur.”

Nâzım’ın *Resimli Ay*’daki mutlu günleri ne yazık ki ancak iki yıl sürdü. Derginin ortakları arasında anlaşmazlıklar çıktı. O sıralarda Zekeriya Bey de cumhurbaşkanına hakaretten tutuklandı, 18 aya mahkûm oldu. Sabiha Hanım bütün gayretlerine rağmen dergiyi yaşatamadı ve 1931 başlarında *Resimli Ay*’ın yayınına son verildi. Böylece coşkulu bir dönem sona eriyordu.

Zekeriya Bey daha sonraları *Son Posta* gazetesini çıkardı. Nâzım Hikmet de *Hür Adam*’da yazılar yazdı. Nâzım hep yanardağ gibi fişkıırıyordu. *Sesini Kaybeden Şehir*’de *Resimli Ay*’da çıkmış şiirlerinin yanı sıra daha önce basılmamış şiirleri de yer alıyordu. Bunların arasında Nâzım’ın her fırsatta söylediği ve yıllar boyu hiç unutulmayacak “Kerem Gibi” de vardı. O şiirde hedef,

davadan dönenlerdi. Belki Vâlâ da onların arasındaydı. Nâzım şöyle bitiriyordu şiirini:

*Ben yanmasam
sen yanmasan
biz yanmasak
nasıl
çıkarmak
karan-
lıklar
aydın-
lığı..*

Nâzım İstanbul'da tiyatroya ve sinemaya büyük ilgi duyuyordu. Moskova'da bulunduğu yıllarda *Kafatası* adlı bir oyun yazmış ve onu ilk kez orada sahneye koymuştu. Konu kapitalist bir ülkede kızını tüberkülozdan kurtarmak için bilimsel araştırmalar yapan bir doktorun çalışmalarının engellenmesiydi. Birkaç yıl sonra bir gece Nâzım İstanbul'daki evinde hasta yatarken Muhsin Bey kendisinden, hemen sahneye konulabilecek bir oyun istedi. Nâzım da *Kafatası*'nı yeniden ele alıp geliştirdi ve Muhsin Bey'in istediği gibi bir hafta içinde teslim etti. Nâzım provaları izlemek için sık sık Şehir Tiyatrosu'na gidiyordu.

İşte o provaların birinde Muhsin Bey Nâzım'a Semiha (Berksoy) adında yirmi yaşlarında bir kızı tanıttı. Semiha yeteneği, güzelliği ve güzel sesiyle Muhsin Bey'in dikkatini çekmiş ve *İstanbul Sokakları*'nda adlı filmde ona ufak bir rol vermişti. Semiha çok güzel şiir de okuyordu. Muhsin Bey ona *Kafatası* oyununda da ufak bir rol vermeyi düşünüyordu.

Semiha'yı Nâzım'a tanıttıktan sonra, ondan şiir okumasını istedi. Nâzım büyülenmiş gibiydi, Semiha'yla yakından ilgilenmeye başladı. Semiha şairin gösterdiği bu yakınlıktan çok hoşlanıyordu. Ama aralarındaki bu karşılıklı sempati platonik bir ilişkiden öteye gidemedi.

Provalar bittikten kısa bir süre sonra oyunun ilk gösterisi yapıldı. Salon alkıştan inliyordu. Gençler ve işçiler coşkun göste-

riler yaptılar. Nâzım alkışlar arasında sayısız kez sahneye çağrıldı. Sokak insan doluydu. Gençler Nâzım'ı aralarına alıp coşkuyla Tepebaşı'ndan İstiklal Caddesi'ne doğru yürüdüler. Bu, o zamana kadar eşi görülmemiş bir sevgi gösterisiydi.

Tiyatro üç akşam aynı gösterilere sahne oldu. Onun ardından da oyun yasaklandı.

Nâzım Hikmet aynı yıl *Bir Ölü Evi* adlı oyunu yazdı. Ama oyun İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda ancak dört gün oynanabildi. Hükümet oyunu yasaklamadı ama tiyatro boş kaldı. Çünkü *Kafatası*'nın yasak edilmesinden sonra *Bir Ölü Evi*'nde oyunun yazarının adı gösterilmemişti. Yani halk piyesi Nâzım Hikmet'in yazdığını bilmiyordu. Gelenler sıradan insanlardı. Birinci perdenin ortasında izleyiciler "Bu ne rezalet, mukaddesatımız tahkir ediliyor, (kutsallığımıza hakaret ediliyor)" diye bağırmaya başladılar, salon boşaltıldı ve oyun sahneden kaldırıldı.

Nâzım bütün bu gerginlikler içinde yine de hiç durmadan yeni yapıtlar üretiyordu. Aynı yıl *Benerci Kendini Niçin Öldürdü*'yü yayınladı. Nâzım bunu da Moskova'da hazırlamıştı. Romanın kahramanı olan Hintli Benerci'yi Moskova'da tanımıştı. Benerci emperyalizme karşı savaşıyor bir devrimciydi. Nâzım bir yandan emperyalizmin insanları nasıl köle gibi çalıştırdığını anlatıyor, öte yandan da Hindistan'da İngilizlere başkaldıran işçilerin, aydınların ve devrimcilerin kahramanca savaşımalarını dile getiriyordu.

Hikmet Bey'in Ölümü

O yıllarda Nâzım'ı çok sarsan bir olay, babasının ölümü oldu. Hikmet Bey bir zamanlar Matbuat Umum Müdürlüğü yapmıştı. Son yıllarda da Kadıköy'de Süreyya Sineması'nın müdürlüğünü yapıyordu. Nâzım 1928 sonlarında Ankara'dan İstanbul'a gelince onun evine yerleşmişti. Kız kardeşi Samiye de o sırada aynı evde oturuyordu. Eve gelip gidenler arasında Samiye'nin bir arkadaşı da vardı, Piraye. Geniş kültürlü, zarif ve olgun bir hanım olan Piraye soylu bir aileden geliyordu. O yıl 23 yaşındaydı. Mutsuz bir evlilik yapmıştı. Eşi aktör, piyanist, film yönetmeni ve

roman yazarı Vedat Örfi Bengü'den biri kız, biri erkek, iki çocuğu olmuştu (Memet Fuat ve Suzan).

Ama Piraye Hanım ikinci çocuğuna gebeyken 1926'da Vedat Örfi evini bırakarak Paris'e yerleşmişti. Piraye üç yıldır kayınpe-
derinin evinde yaşıyordu.

Nâzım kız kardeşinin arkadaşı Piraye'yi eve gelip giderken görünce ondan çok hoşlandı. Bu duygusu karşılıksız da değildi. Piraye her ne kadar yalnız yaşıyorsa da resmen evli olduğu için Nâzım'la aralarındaki ilişkinin gelişmesine pek yanaşmıyordu. Zaten Nâzım da kendini *Resimli Ay*'daki işine, yazı ve şiirlerine vermişti. Aşka ayıracak zamanı yoktu.

Hikmet Bey bir akşam sinemadan çıkmış ağır adımlarla evine gidiyordu. Yolda karşısına birkaç köpek çıktı. Köpekler birbirini kovalıyor ve yoldan geçenlere havlıyordu. İçlerinden biri durup dururken Hikmet Bey'e saldırdı. Hikmet Bey korkup kaçmaya başlayınca köpek onun paçasına dişlerini geçirdi. Yoldan geçenler hayvanı kovaladılar ama adamcağız yere yuvarlanmış, pantolonu yırtılmış ve bacağı kan içinde kalmıştı. Yara derindi ve durmadan kan geliyordu. Yardıma koşanlar kendisini kaldırdılar, kollarına girerek köşedeki eczaneye götürdüler. Eczacı kanı durdurdu, yarayı sardı, ama durumu sakıncalı görerek ertesi gün hastaneye gitmesini ve kuduz aşısı olmasını önerdi. Ertesi gün hastanedeki doktorlar köpeğin bulunmasını ve gözlem altına alınmasını istediler. Ama köpek yok olmuştu. Hikmet Bey'e karnından kuduz aşısı yapılmasına karar verildi. Zavallı adam birkaç gün üst üste hastaneye giderek iğneleri yedi. Ama birden ateşi yükseldi, halsizleşti ve yatağa düştü. Bunun nedeni, Hikmet Bey'e bir süre önce tetanos aşısı yapılmış olmasıydı. Bu iki aşının üst üste yapılmaması gerekiyordu. Ama doktorların bundan haberi yoktu.

Hikmet Bey ayağa kalkamaz oldu. Evde yatıyordu, gözünü açacak halde değildi. Ne var ki Süreyya Sineması'nın sahibi Süreyya Paşa, sinema hesaplarının telaşına düşmüştü. Ölüm döşeginde olan adamın başucuna gelerek kendisinden bilgi istemeye kalktı. Hikmet Bey can çekişiyordu ama yine de paşaya istediği hesabı verdi.

Nâzım babasına yapılan bu muameleyi duyunca hırsından deliye döndü. Zaten paşaya hiç sempatisi yoktu. Süreyya Paşa'nın babasının I. Dünya Savaşı'nda birtakım işlere karışmış olduğunu duymuştu.

Hikmet Bey kurtulamadı ve 1932 Martı'nda vefat etti. Hava kurşun gibi ağırdı!

Nâzım o hırsıyla, "Hiciv Vadisinde Bir Tecrübeyi Kalemiye" (Mizah Dalında bir Kalem Denemesi) adlı şiirini yazdı. Şiir *Gece Gelen Telgraf* adlı kitapta yer aldı.

1933 Martı'nda bu kitap yasaklandı ve Nâzım komünizm propagandası suçuyla tutuklandı. Duruşmanın gizli olmasına karar verildi ve izleyiciler salondan çıkarıldı.

İşte o sırada eski İstanbul milletvekili Süreyya İlmen, o kitapta yayınlanan şiirlerde babasına hakaret edildiğini iddia ederek savcılığa başvurdu. İstanbul 3. Asliye Mahkemesi'nde Nâzım'ın duruşmasına başlandı. Yargıç iki davanın birleştirilmesine karar verdi. Duruşma devam ederken Nâzım Bursa Cezaevi'ne gönderildi.

Süreyya Paşa'nın açtığı dava ağustos sonlarında sonuçlandı, Nâzım 12 ay hapse, 200 lira para cezasına ve 500 lira da tazminata mahkûm oldu. Komünizm propagandası dolayısıyla açılan dava ise 1933 Kasımı'nda Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'nde başladı ve uzadıkça uzadı.

O dönemde Türkiye Komünist Partisi içinde çeşitli anlaşmazlıklar çıkmış ve hizipler oluşmuştu. Nâzım kendini bunların dışında görüyordu. Çünkü onlardan kopmuş durumdaydı. Bunun kökü, 1929 sonlarına dayanıyordu. O yıl Nâzım ve arkadaşları Pendik yakınlarında Pavli Adası'nda Pavli Kongresi denen bir TKP toplantısı düzenlemişler ve parti yönetimini ele geçirmişlerdi. Yeni bir örgütlenmeye gidiliyordu. Nâzım o grubun sekreterliğine getirilmişti. Ama 1930 Martı'nda Nâzım ve arkadaşları Komintern kararıyla TKP'den ihraç edildiler. Bu olaydan uzun bir süre sonra Nâzım, İstanbul Tevkifhanesi'nde, Hikmet Kıvılcımlı'nın bir sorusu üzerine şöyle der:

"Vallahi billahi, liderlikte hiç gözüm yok. Bende liderlik vasfı arama, çabuk heyecanlanıyorum. Şairlik bana yeter. Şeflikte, liderlikte gözüm varsa kör olayım."

Nâzım cezaevinde bunalımlı günler geçiriyordu. Kapalı kapılar ardında yapılan duruşmada şairin idamı isteniyordu. İşte o günlerde karısına şunları yazdı:

*Emin ol ki sevgili;
zavallı bir çingenenin
kıllı, siyah bir örümceğe benzeyen eli
geçirecekse eğer
ipi boğazıma,
mavi gözlerinde korkuyu görmek için
boşuna bakacaklar
Nâzım'a*

Nâzım kız kardeşi Samiye'ye yazdığı bir mektupta da savcının idam istediğini belirttikten sonra, "Daha sorgu yargıcı kararname var, sonra mahkeme kararı, daha sonra da Yargıtay," diyor ve mektubunu şöyle sürdürüyordu:

İftira yüzünden, açık kanıtlarla yakalananlar bile İstanbul'da, İzmir'de, Adana'da en fazla 4-5 sene cezaya çarptırıldılar. Bakalım Bursa Mahkemesi ne karar verecek? Ben asılmayı değil, beraatımı düşünüyorum. Yok eğer diğer komünistlik sanıkları gibi 4 sene yesem bile aftan 3 sene istifade ettiğim ve 8 aydır yattığım için 4 ay sonra çıkmam gerekir.

Nâzım Piraye'ye gönderdiği bir mektupta da şunları yazıyordu:

Bugün duruşmaya çıktık, sorgu yargıcı cezalandırılmamı istiyor. Fakat kararname çok garip. Mesela Kadri adında bir adamın üstünde Karl Marx adındaki bir âlimin bundan 60-70 sene önce yazdığı bir kitabının el yazması ile Türkçesi çıkmış. Bu kitap bundan 10 sene önce de Türkçeye resmen tercüme edilip resmen satılmıştı. Sorgu yargıcı şimdi bunun benim tarafımdan yazılmış olduğunu iddia ediyor. Karl Marx'ın 70 senelik eserini bana mal ediyor. Ne tuhaf değil mi?

Sonunda 1934 Ağustosunda mahkeme Nâzım'ın dört yıl hapsine karar verdi.

Bursa Cezaevi'nde İlk Dönem: Faik Bercavi – Semiha Berksoy

Nâzım Bursa Cezaevi'nde yalnız değildi. İçeride komünistlik suçuyla tutuklanmış 34 sanık daha vardı. Nâzım onlarla sık sık futbol, voleybol ve birdirbir oynuyor ve onları koruyordu. Oyunlar bitince de Nail'le (Çakırhan) bir duvar kenarına çekilerek ona yazılarını dikte ediyordu. Cezaevinin batı kanadı komünistlik sanıklarına ayrılmıştı. Ötekilerin komünistlerle temas etmeleri yasaktı. Sonraları bu yasak kalktı. Cezaevindeki tutuklu sayısı ise 200'ü geçiyordu.

Tutuklular koğuşlarına yerleştirilmişti. Koğuşların içinde tah-ta kerevetler (ranza) vardı. Tutuklular geceleri bunların üzerine şilte serip yatıyor, gündüzleri ise topluyorlardı.

Komünistlerin bulunduğu bölümde yıkanacak yer yoktu ama koridorlarda musluklar ve tuvaletler vardı. Yıkanmak isteyenler kovalara ya da gaz tenekelerine su dolduruyor onları mangalların üzerinde ısıtıyor ve tuvaletlerde yıkaniyordu.

Nâzım tutukluların boş vakit geçirmelerini önlemek için eğitim kursları düzenledi. Onlara hem Fransızca öğretiyor, hem de tarih, tarihi maddecilik ve sendikacılık dersleri veriyordu. Nail, Tornacı Ahmet ve Ali Galip adındaki tutuklular da Nâzım'a yardım ediyorlardı. Dersler bir saat sürüyor sonra hep birlikte devrim şarkıları söyleniyordu. Bunların çoğu Sovyetler Birliği'nde söylenen şarkılardı. Volga Mahkûmları da sık sık söylenen şarkılardandı.

Mahkûmlar boş zamanlarında tavlâ, iskambil ve domino oynuyordu. Nâzım 32 yaşında olduğu halde çevresindeki bütün tutukluların ağabeyi durumundaydı. Hepsiyle ayrı ayrı ilgileniyor, onlara öğütler veriyor, eline para geçtiği zaman da yardım ediyordu. Komünistlikten tutuklular arasında böylece bir tür komün topluluğu oluşmuştu.

Öteki tutuklular genelde yoksuldu. Nâzım telif ücretlerini ve

dostlarından gelen paraları da onlarla bölüşüyordu. Tutuklular arasında düzenli bir işbölümü yapılmıştı. Bazıları yemek hazırlamaktan sorumluydu, bazıları bulaşıktan ve koğuşların temizliğinden.

Cezaevinde adam başına 1 kiloluk tayı veriliyor, artan ekmecekler biriktiriliyor ve Pazar günleri gelen yoksul ziyaretçilere dağıtılıyordu.

Kahvaltıda çay yanında zeytin yeniyor, öğle ve akşamları da kuru fasulye, mercimek, patates, bazen de pilav. Ara sıra da kasaptan kemik getiriliyor, bunlar kaynatılıyor, suyundan sebze ve unla çorba hazırlanıyordu.

Yemeklerde tatlı yoktu ama bazı günler, lüks olarak, tahin helvası alınıyor ve tutukluların yüzü gülüyordu.

Nâzım öteki tutuklulardan farklı olarak pipo içiyordu. Tütün de ya Zekeriya Bey'den geliyordu ya Muhsin Bey'den ya da Celile Hanım'dan.

Nâzım'ın cezaevinde görüştüğü mahkûmlar arasında Karadenizli, özellikle Of lu ve Rizeli olanlar vardı. Hepsi mavi ya da yeşil gözlü, uzun boylu, sarışın, yakışıklı delikanlılardı. Nâzım belki de onları kendine benzetiyor ve Karadenizlilere özel bir sempati gösteriyordu. Nâzım'ın bütün tutuklulara aynı sempatiyle baktığı söylenemezdi. Onların arasında Bursa köylerinin birinden gelme, 30-35 yaşlarında, kısa boylu, tıknaz, biraz aptal suratlı bir Süleyman vardı. Nâzım ondan pek hoşlanmıyordu. Süleyman'ın suçu bir miras kavgası yüzünden kız kardeşini, eniştesini ve onların üç çocuğunu gece yarısı, hepsi uykudayken gırtlaklarını keserek öldürmüş olmasıydı. Yani Süleyman beş kişinin katiliydi. İdama mahkûm edilmiş ama cezası sonradan, her nedense yaşam boyu hapse çevrilmişti. Öteki mahkûmlar Süleyman'dan nefret ediyorlardı. O da cezaevinde kendine bir arkadaş buldu, avluda dolaşan bir kediyi yanına alıp bütün gün onunla uğraşmaya başladı.

Günün birinde mahkûmlardan biri Süleyman'a kızarak kediyi tekme atmış, hayvanın bir bacağını kırmıştı. Bu olay Süleyman'ı çok mutsuz etmişti. Kardeş, enişte ve üç yeğen katili Süleyman hüngür hüngür ağlıyordu. O gün Nâzım'a dert yanarak şöyle dedi;

“Nâzım Bey, bakın ne katı yürekli ne canavar ruhlu insanlar var. Bu küçük ve suçsuz hayvandan ne istediler? İnsanın yüreği böyle şey yapmaya nasıl dayanır?”

Bir ara cezaevinin komünistler bölümüne 18 yaşında bir genç katıldı, Faik Bercavi. Kimdi bu genç?

Faik Lübnan’da doğmuştu. Annesi Türk, babası Lübnanlıydı, eski bir Yörük ailesinden geliyordu. Faik 8 yaşındayken babası ölünce aile İzmir’e göç etti. Faik’e Araplar Fayek diyorlardı. Bercavi de Bercalı demekti. Faik öğrencilik yıllarında annesinin etkisiyle Fuzulî’yi, Mevlânâ’yı, Nedim’i, Tevfik Fikret’i ve Gorki’yi okudu. Fransızca, Farsça, Arapça ve biraz da İtalyanca biliyordu. İstanbul Lisesi’ni bitirdikten sonra Edebiyat Fakültesi’ne girdi. O yıllarda 835 *Satır*’ı okumuş ve Nâzım’a hayran olmuştu. Üniversitede arkadaşlarıyla Nâzım’ın şiirlerini okuyorlardı. İşte o sıralarda Nâzım’ın adamları diye tutuklandılar. Bu yüzden üç yıl mahkûm oldu.

Suç Nâzım’ı okumaktı ama Nâzım’ı hiç görmemişti. Ne gariptir, onu Bursa’ya, Nâzım’ın bölümüne yolladılar. Ona bundan daha büyük iyilik yapılamazdı. Nâzım ona büyük ilgi ve kardeşlik gösterdi. Kendi şiirleri yüzünden buralara düştüğünü biliyor ve sorumluluk duyuyordu. Bir süre sonra ona;

“Fayek yoldaş,” dedi, “mefkûre (ideal) arkadaşlığından daha güzel ve eşsiz bir bağ olamaz. Aynı yolda yürüyünce insanların birbirlerine destek olması doğaldır. İdeal yoldaşlığı kardeşlikten de güçlüdür. Böyle olmakla beraber her zaman aynı yolu yürütenler arasında aynı sevgi ve bağlılık olmayabilir. Bu da insanlığın zayıf yanıdır. Yeni kurulacak toplumlarda bu sevgiye daha çok yer ayrılacağına inanıyorum. Seninle iki sebepten ilgilieniyorum Fayek kardeş. Birincisi yaşından çok daha olgun oluşun, ikincisi de kendini kolayca disiplin altına alabilmen. Bu kadar zengin bir kültürü ne zaman ve nasıl elde ettin? Şaşılacak şey.”

Faik bunları dinlemekten çok mutlu oluyordu.

Nâzım cezaevinde boş zamanlarında resim de yapıyordu. Annesi ona boya, fırça ve tuvaler getirmişti. Nâzım arkadaşlarının da resimlerini yapıyordu. Kendi tablolarını görenler çocuk gibi seviniyorlardı. Faik bu resimlere hayrandı. Bir gün Nâzım’a;

“Nâzım yoldaş, ben sizin yerinizde olsam, şiiri bırakır kendimi resme veririm,” diyecek oldu, Nâzım hemen kükredi;

“Yok, o kadar uzun boylu değil,” dedi. “Belli ki sen resimden bir şey anlamıyorsun. Ben haddimi bilirim. Müsaade et de şiir yazayım.”

Nâzım o günlerde *Unutulan Adam*’ı yazıyordu. Bütün gücünü o işe vermişti. Faik de ona yardımcı oluyordu. Yani Nâzım dikte ediyor, o yazıyordu. Bir süre sonra ona;

“Faik kardeş,” dedi, “bana Selma Lagerlöf’ün bir hikâyesini yolladılar, çok ilginç buldum. Bana yardım edersen ondan bir senaryo yaparız.”

“Aman üstadım, ben size nasıl yardım edebilirim, olsa olsa sekreterlik yaparım.”

“Tamam öyleyse, hemen başlayalım.”

Nâzım senaryonun taslağını hazırlamış, adını bile koymuştu. *Bataklı Damın Kızı Aysel*. Hapisten çıktıktan sonra bu senaryoyu Osman ve İhsan İpekçi kardeşlere verecek, Nişantaşı’ndaki İpek Film Stüdyosu’nda onlarla birlikte filmin çekimini hazırlayacaktı.

Faik Bercavi Nâzım’ın en yakın dostu durumundaydı. Nâzım ona bazen içini dökerek yaşamındaki önemli olaylardan söz ediyordu. Yine bir akşam böyle bir sohbet sırasında Faik’e Moskova’daki bir aşk ilişkisini şöyle anlattı:

“Sevgilim ziraat mühendisiydi, çok güzel bir kadındı, boylu bosluydu. Gözleri şafak zamanı göl sularının rengindeydi. Güneş ışığıyla pırıl pırıl parlayan altın rengi saçları vardı. Edebiyata ve resme düşküncü. Onu tanıdıktan bir süre sonra kendisine evlenme teklif ettim. Kabul etti, geceyi birlikte geçirdik. Ertesi sabah ben daha gözümü açmadan o kalkıp işine gitmişti. Birlikte yaşamaya başladık. Her şey pek güzeldi. Yalnız bir nokta beni sıkıyordu, hanım delicesine temizlik meraklısıydı.

“Her akşam yatağa girmeden önce mutlaka yıkanmamı istiyordu. İlk günlerde buna katlandım ama sonraları sinirlenmeye başladım. Bu yüzden aramızda tartışmalar hiç eksik olmuyordu. Bir akşam çok yorgundum. Tam yatağa gireceğim sırada bana ‘Yıkanmıyor musun?’ diye sordu. ‘Sabah yıkansam olmaz mı?’

dedim. Yatağa girer girmez uyumuşum. Bir ara uykumun arasını da vücudumu bir sıcaklığın kapladığını hissettim. Önce rüya sandım. Sonra birdenbire gözlerimi açtım ve irkildim. Ne göreyim, hanım beni çırlı çıplak soymuş, yatağın içinde yıkamakla meşgul. Eh bu kadarı fazlaydı. Hemen yataktan fırladım, uyku muyku kalmadı. Gün ağarır ağarmaz ayrıldık.”

Nâzım o dönemde cezaevinde beş parasız kalmıştı. Yakınları ona dışarıdan çeviriler bulmak için uğraşüyor, ama her zaman başarılı olamıyorlardı. Ona çeviri arayanlardan biri de Uzun Rasih’ti (Rasih Güran). Sonunda Rasih şöyle bir formül buldu. Her ay Nâzım’ı seven profesör, bankacı, işadamı dostlarından ufak bir yardım isteyecekti. İlk ay hepsi 5’er 10’ar lira verdiler, 100 lira etti. Rasih onu cezaevine götürünce Nâzım sıkıldı ama başka çare yoktu, yardımını kabul etti. Rasih birkaç ay bu işi yürüttü. Ama para verenler bıkmaya başlayınca, türlü bahaneler bularak Rasih’i atlatıyorlardı. “Vallahi kardeşim bu ay çok sıkışığım, bugünlerde hiç param yok, haftaya sen yine bir uğra bakalım,” gibi sözler duyunca Rasih bu yardım toplama işinden vazgeçti.

1934’te Bursa Cezaevi’nde Nâzım’ı heyecanlandıran bir olay da, iki yıl önce Şehir Tiyatrosu’nda *Kafatası*’nın provaları sırasında tanıdığı Semiha Berksoy’un kendisini görmeye gelmesi oldu.

Semiha o dönemde bir film çekimi için öteki sanatçılarla birlikte Bursa’ya gelmişti. Muhsin Bey’e Nâzım’ı görmek istediğini söyledi. O da Semiha’nın cezaevine girmesi için gerekeni yaptı.

Semiha iki yıldır başarıdan başarıya koşmuş, Adnan Saygun’un bestelediği *Özsoy Operası*’nda başrolü oynayarak Atatürk’ün dikkatini çekmişti. Gazetelerde sık sık adı geçiyor ve ülke çapında ün kazanıyordu.

Cezaevine geldiği zaman Nâzım onu daha da güzelleşmiş buldu. Cezaevi müdürü görüşmelerine izin verince Nâzım Semiha’ya “Gel sana odamı göstereyim,” dedi. Müdür ona özel bir oda vermişti. Birlikte Nâzım’ın odasına çıktılar. Semiha’yı coşkulu bir duygu kaplamıştı. Birden içinden geldi ve Nâzım’a sarılıverdi. Nâzım da odasında güzel bir kız görmenin heyecanını yaşıyordu. Semiha’nın ona sarılması hem büyük bir şaşkınlık, hem de tatlı bir mutluluk yaratmıştı. Genç kızı dudaklarından öptü. Semiha

ilk kez bir erkekle öpüşüyordu. Büyük bir heyecanla Nâzım'a sımsıkı sarıldı. Hapishane odasındaki bu öpüşme ilerde büyük bir sevgi bağının başlangıcı olacaktı.

Cezaevinin yalnızlığı ve karamsarlığı içinde Nâzım Semiha'dan daha çok hoşlandı ve bu görüşme hiç bitsin istemedi.

Aklı Piraye'deydi ama ona duyduğu sevgi Semiha'dan hoşlanmasına hiç de engel değildi. İleride, Nâzım özgürlüğe kavuştuktan sonra daha rahat koşullar içinde ve daha sakin yerlerde buluşmak üzere birbirlerinden ayrıldılar. Ama Nâzım'ın aklı Semiha'da kaldı.

Piraye'yle Evlenme

1933 Martı'nda Nâzım tutuklandığı zaman Piraye onun sadece sevgilisiydi ama dört ay sonra, temmuz ayında nişanlısı oldu. Nasıl? Çok garip bir biçimde. Cezaevi müdürü bir gün ona, "Evli misiniz?" diye sormuş, Nâzım da, "Nişanlıyım," deyivermişti.

Bunu söyledikten sonra da "nişanlıyım" sözünü çok sevdi, kendi kendine "Piraye, nişanlım benim", "Nişanlım benim, Piraye," deyip durdu ve o coşku içinde hemen Piraye'ye, "Nişanlım benim, nişanlıcığım," diye başlayan bir mektup yazdı:

Nişanlım benim,

*Yüzüğünü kalbimde taşıdığım, kalbime geçirdiğim sevgili!
Sana öyle hasretim ki... Seni, seni, seni ve Memet oğlumuzu do-
ya doya kucaklarım.*

Nişanlım

Nâzım hızını alamadı, iki gün sonra Piraye'ye bir mektup daha yazdı:

Seninle beraber daha çok yerlere bakacağız nişanlım. Yıldızlara, dost yüzlerine, Memet'imizin gözlerine, güzel günlere, beraber, yan yana bakacağız.

Önümüzde dinç, kuvvetli, dolgun ve manalı bir hayat var. Gönlü kocaman nişanlım. Bak, ben topal bacakla ihtiyar bir çı-

nar ağacına benzeyen gövdem içinde, her dem taze, her dem kuvvetli ve her dem senin ateşinle dolu, aşınmamış, pırıl pırıl bir yürek taşıyorum. Seni düşünürken gençleşiyorum. Bacağımın sızsı duruyor. Sen de beni düşünürken genç ol, kuvvetli ol.

Ellerinden öperim anacığım.

Nişanlın Nâzım

Aradan bir hafta geçti, bu kez de Piraye'ye "Karıcığım" diye bir mektup yolladı. Bu sözcüğü de çok sevdi. Ondan sonraki mektuplarda Piraye artık onun karıcığı olmuştu. İşte onlardan bir örnek:

Karıcığım,

Mektup yazarken düşünüp taşınmak canımı sıkıyor, filan, diyorsun! Mektup yazarken hiç düşünme, aklına geleni, içinden geçeni yaz. Hiç kuş öterken düşünür mü? Hiç şair şiirini gönlüyle okurken kafasını yorar mı? Neyi ve niye düşünüp taşınıp yazacakmışsın? Kalp düşünmez. Sen bana kalbinle yaz, olur mu? Zaten senin her mektubunun bütün güzelliği, bütün içliliği, bütün neşesi ve şiiri burada değil mi?

Ben öyle sanıyordum ki çektiklerimizin çoğu gitti, azı kaldı. Sen bir fikir, bir sanat ve bir kanaat adamının karısısın. O adam senin gözlerinden çok defalar yaşamak, düşünmek ve kavga etmek için kuvvet aldı.

Karım, nişanlım, kardeşim, dostum, arkadaşım... Güvendiğim ve daima güveneceğim gözleri gözlerimin önüne getirdiğim zaman seninkiler ıslıl ıslıl hepsinin orta yerinde pırıldıyorlar. İki yıldız gibi gözlerin, iki kocaman berrak yıldız gibi dost gözlerin gökyüzünde yolumu gösteriyor bana. Ben kuvvetliyim, sen de kuvvetli ol.

Nâzım

Nâzım 16 ay hapis yattıktan sonra cumhuriyetin 10. yılı dolayısıyla çıkarılan bir yasadan yararlanarak 1934 Ağustosunda özgürlüğe kavuştu. 16 aydır özlediği sevgili Piraye'sine kavuşmanın mutluluğunu yaşıyordu. Bursa'dan doğru Erenköy'e, Piraye'nin

oturduğu Mithat Paşa Köşkü'ne gitti. Köşkün büyük bir bahçesi, çamları, meyve ağaçları, ahır, ayrı bir otağı vardı. Bütün aile oradaydı: Piraye'nin oğlu Memet ve kızı Suzan, annesi Nurhayat Hanım, kardeşi Fehamet, Fehamet'in eşi Vedat, öteki kardeşi Selma, Nâzım'ın kız kardeşi Samiye, onun eşi Seyda (Yaltırım) ve Celile Hanım.

Ailede hiç kimse komünizmin ne olduğunu bilmiyordu. Piraye'nin annesi Nurhayat Hanım Altunizade ailesinden geliyordu. Kızının komünist olarak tanınan Nâzım'la evlenmesine karşıydı.

Nâzım o gece Piraye'ye;

“Sevgili karıcığım,” dedi, “bir an önce evlensek. Zaten birlikte yaşıyoruz. Bunu resmi bir biçime sokmamızı istemez misin?”

“Hiç istemez olur muyum Nâzım. Hemen yarın, öbür gün evlenme dairesine başvuralım. Çok sevinirim.”

“Hangi belediyeye başvuracağız? Kadıköy mü? Kartal mı? Pendik mi? İstersen en uzaktaki olsun, kimseye duyurmadan iki şahitle evleniriz.”

“Ben de öyle düşünüyorum.”

Gerçekten de öyle oldu. Nikâh işlerini en kısa zamanda tamamladılar. 31 Ocak 1935 günü Pendik'te, gözlerden uzak bir evlenme dairesinde evlendiler. Nikâh şahidi olarak kimseyi düşünmemişlerdi. Orada kapı önünde tanımadıkları iki kişiyi çevirip şahit olarak gösterdiler.

Bu gizli nikâh Nâzım ile Piraye'nin yakın çevresinde hiç sürpriz olmadı. O akşam köşte uzun bir masa kuruldu, yeni evliler mutluluklarını aile içinde kutladılar.

Faik Bercavi de Nâzım'dan bir ay sonra özgürlüğe kavuşmuştu. Cezaevinden çıkar çıkmaz ilk işi Erenköy'e giderek büyük dostunu, hocasını bulmak oldu. Nâzım ve Piraye onu bir kardeş sıcaklığıyla karşıladılar. Faik de ailenin ayrılmaz bir üyesi olmuştu.

Nâzım daha hapisteyken Faik'e bir aile fotoğrafı göstermişti. Resimde Piraye ve yakınları vardı. Nâzım resimdeki hoş bir kadını parmağıyla işaret ederek;

“Bak Fayek kardeş,” demişti, “bu kız Piraye'nin yakın akrabasıdır. Durmuş oturmuş, namuslu ve aydın bir kızdır. Yunanca,

İngilizce ve Fransızca bilir. Türk Tarih Kurumu'nda çeviri işleri yapıyor. Senden biraz büyük, ahım şahım güzel değil ama tam sana lazım olan eş. Daha güzelini bulursun bulmasına ama onun gibi iyisini, aydınını bulamazsın.”

Faik bu sözleri unutmamıştı, bir gün Nâzım'a;

“Abi,” dedi, “hani sen bana bir kızıdan söz etmiştin...”

“Evet, evet bizim Leman. Seni ilk fırsatta tanıştırayım.”

Nâzım sözünde durdu. Faik Leman'dan çok hoşlandı, Leman da Faik'ten. Bir süre sonra evlendiler. Böylece Faik Nâzım'la uzaktan da olsa bir akrabalık ilişkisi kurmuş oluyordu.

Nâzım cezaevinden çıktıktan sonra hemen ateşli bir çalışma dönemine girdi. Cezaevinde istediği gibi üretken olamamıştı. Birçok şey yazmış ama bunları değerlendirememişti.

İlk olarak *Unutulan Adam*'ı yeniden ele aldı. Yeniden yazdı ve bundan sonra Muhsin Bey'e söz etti. O da Nâzım'ı heyecanla dinledikten sonra;

“Aferin Nâzım,” dedi, “bu kadarını hiç beklemiyordum. Cezaevinde hiç boş durmamış, harikalar yaratmışsın. Hemen oyuncular seçelim, dekorları ısmarlayalım ve provalara başlayalım.”

Başrolü Muhsin Bey oynayacaktı. Her şey o kadar kısa zamanda hazırlandı ki bütün sanatçılar şaşırıp kaldı. *Unutulan Adam* 1935 Ocak ayında Şehir Tiyatrosu'nda sahneye kondu. Tiyatro alkıştan inledi. Muhsin Bey'i ve Nâzım'ı defalarca sahneye çıkardılar. Bütün gazetelerde olumlu yazılar çıktı ve oyun İstanbul'da çok geniş yankılar uyandırdı. Tiyatroda günlerce yer bulunamadı. Oyunun konusu şöyleydi: Genç bir kadınla evli olan ünlü bir operatör, burjuva ahlak kurallarının kölesidir. Karısının kendisini asistanıyla aldattığını bildiği halde dile düşmekten korkar ve ses çıkarmaz. Kızı da o sıralarda evli bir erkekten gebe kalır. Doktor dedikoduları önlemek için kızına kürtaj yapmaya kalkar ama kız ameliyat masasında ölür. Profesör de tutuklanır ve hapse mahkûm olur. Beş yıl sonra hapisten çıktığı zaman unutulmuştur, bunalımlar geçirir ve sabahçı kahvelerine düşer.

Nâzım yine aynı günlerde Nişantaşı'nda İpek Film Stüdyosu'na giderek dostu İhsan İpekçi'yi buldu. Ona, *Bataklı Damın Kızı*

Aysel'i anlattı. Muhsin Bey de oyunu çok beğenmişti, senaryo zaten hazırды, hemen roller dağıtıldı.

Muhsin Bey'in yönetmenliğini yaptığı bu filmde Şehir Tiyatroları'nın en ünlü oyuncularını rol aldı: Cahide Sonku, Talat Artemel, Sait Köknar, Behzat Budak, İ. Galip Arcan, Hazım Körmükçü, Sami Ayanoglu, Mahmut Morali, Müfit Kiper ve güzellik kraliçesi Feriha Tefvik. Bu film yerli sinemacılığımızda bir dönüm noktası sayıldı.

Soyadı "Ran"

Nâzım'ın cezaevinde bulunduğı dönemde, 1934 Haziranı'nda soyadı yasası çıkarılmıştı. Bütün yurttaşların yıl sonuna kadar soyadı almaları gerekiyordu.

"Hikmet", Nâzım'ın babasının adıydı. Nâzım da yeni bir soyadı almak zorundaydı. Herkes Öztürk, Safkan, Yılmaz, Eğilmez, Türksoy, Kahraman gibi iddialı soyadları seçiyor, Nâzım bundan hiç hoşlanmıyordu. Karar veremedi. Cezaevinden çıktıktan sonra da Nâzım bu konuda kararsızdı. Bir şiirinde soyadı konusunda şöyle diyordu:

"Hasep mezhep, kan, soy sop işinde yoğun. Çünkü ne soyu sicilli bir buldoğum ne de tecrübelik tavşan."

Nâzım Piraye'yle soyadı konusunda anlaşamıyordu. Bir gün; "Sen istiyorsan git kendine bir soyadı al. Ben de gerekirse onu kullanırım," dedi.

İleride ayrılırlarsa soyadı Piraye'de kalacaktı. Birlikte bir soyadı düşünmeye başladılar. Piraye ne bulsa Nâzım gülüyordu. Sonunda anlamsız bir soyadı almaya karar verdiler. Piraye "Ran" soyadını önerdi. Nâzım da bunun bazı fiillerin sonuna eklenebileceğini anımsattı. Örneğin başaran, kurtaran, saldıran, coşturan... Buna çok güldüler. İsteyen kendine göre yorumlasın dediler. Ertesi gün de nüfus idaresine başvurup Ran'ı nüfuslarına işlettiler.

Bazılarının uydurduğu gibi Ran hiç de Nar'ın tersten okunuşu değildi. Nâzım isteseydi Nar'ı pekâlâ soyadı olarak alabilirdi. Yıllar sonra Memet Fuat annesine Ran'ın ne anlama geldiğini sorduğu zaman Piraye;

“Hiçbir anlamı yok, ben aldım onu,” diyecektir.

Memet de;

“Ran tersten okununca Nar oluyormuş. Nar da kırmızıymış, kırmızı da kızıl demekmiş. Ran sözcüğü komünistin kısaltılmasıymış,” deyince, Piraye;

“Neler düşünüyorlar, nelerle uğraşıyorlar,” der.

Nâzım 1935 yılına yeni umutlarla girdi. Şiirleri çok okunuyor, oyunları seviliyor ve gençler arasında çok tutuluyordu. Mutlu bir evlilik yapmıştı. Aile yaşamı düzenliydi. İyi bir çevresi vardı. İçkiyi hiç abartmadan ölçülü içiyor ve eğlenmesini biliyordu. Kavgadan vazgeçmemiş, ama kimseye de ödün vermemişti. Parti içindeki tartışmaların ve kavgaların dışında kalmaya çalışıyordu. Elbette kendisini kıskananlar, hiç sevmeyenler de vardı, ama o bunlara boş veriyor ve doğru bildiği yolda dimdik ilerliyordu.

Yeniden Semiha

Nâzım özgürlüğe kavuştuktan kısa bir süre sonra bir yaz günü Kadıköy’den Köprü’ye giden vapurda Semiha’yla karşılaşınca birdenbire heyecanlandı. Cezaevinden çıktıktan sonra yoğun işlere dalmış ve bir türlü Semiha’yı arayacak zaman bulamamıştı. Semiha o gün yazlık giysileri içinde çok zarif ve çekiciydi. Üstelik de Nâzım’a âşıktı. Büyük bir özlemle kucaklaştılar. Nâzım gibi yakışıklı bir genç ile Semiha gibi zarif ve güzel bir kızın kucaklaşması yolcuların dikkatini çekmiş ve herkes, “Bunlar birbirlerine ne kadar yaklaşıyorlar,” diye fısıldaşmıştı.

Vapur Köprü’ye gelene kadar tatlı tatlı sohbet ettiler. Birbirlerinden hiç ayrılmak istemiyor gibiydiler. Tam ayrılacakları sırada Nâzım;

“Semiha seni kaybetmek istemiyorum,” dedi, “görüşelim ama nasıl?”

“Nasıl olacak? En kısa zamanda siz bana gelirsiniz. Sizi babamla ve annemle de tanıştırmak isterim. İkisi de zaten sizi çok beğenirler, tanıyınca çok sevecekler.”

“Benim için bundan daha sevindirici bir davet olamaz. Söz veriyorum, geleceğim.”

Semiha ona adresini verdi, bir gün kararlaştırdılar ve tatlı yarınların umuduyla ayrıldılar.

Semiha Nâzım'ın aklından hiç çıkmıyordu. Ama bir yanda Piraye, bir yanda Semiha, bu durum karşısında sıkıntılı bir ikilem yaşıyordu.

Aradan iki gün geçti. Söz verdikleri gün ve saatte Nâzım kırmızı güllerden bir demet yaptırdı, Semiha'nın evine gitti. Annesi ve babası evde değillerdi. Nâzım da, Semiha da büyük bir istek içindeydi.

Nâzım büfenin önünde duran bir sandalyede oturuyordu. Semiha az sonra büfeden çay bardaklarını almak için onu yerinden kaldırdı. Nâzım ayağa kalkar kalkmaz Semiha'ya sımsıkı sarıldı. Genç kız Nâzım'ın kollarında kalakaldı, çırpındı. Bu çok heyecanlı bir andı. Semiha'nın büyükannesi içerdeki odadaydı. Semiha yakalanmaktan korkarak Nâzım'ın kollarından kurtuldu. Oysa Nâzım o sırada aralarındaki ilişkiyi daha ileri götürmek istiyordu, Semiha buna izin vermedi. Bu istemediğı bir şey değildi. Ama o güne kadar hiçbir erkekle cinsel ilişkide bulunmamış olması davranışlarına sınır getiriyordu.

Aradan birkaç gün geçti, Semiha 4 Mart 1936 akşamı babası ve ablasıyla birlikte Halk Opereti'ne gitmişti. Gece eve döndüler. Semiha soyunup yattı. Tam o sırada kapı hızla çalındı.

“Kim o?”

“Ben, Nâzım.”

Semiha hemen kapıyı açtı. Nâzım onu çıkarmaya geldiğini söyleyince Semiha hemen giyindi. Babası bu işten hiç hoşlanmadı ama kızına engel olamayacağını biliyordu. Birlikte evden çıktılar, Tepebaşı'nda bir otomobile bindiler. Nâzım Semiha'ya kürküyle yüzünü örtmesini söyledi. O da paltosunun yakasını kaldırdı. Araba Cihangir'de bir apartmanın önünde durdu.

Semiha nereye gittiğini bilmiyordu, ama onun evine gitmeyi ne kadar çok isterdi. İçi özlemle yanıyordu. Hiç olmayacağını sandığı bir şey oluyordu. İçeri girdiler, asansörle en üst kata çıktılar. Asansörden sonra merdivenle bir kat daha çıkmaları gerekiyordu. Nâzım merdiven başında Semiha'yı kucakladı. Genç kızın kalbi güm güm atıyordu. İlk kez sevgilisiyle, bilmediğı bir apart-

manda baş başa kalacaklardı. Gece kimbilir ne sürprizlere gebeydi. Semiha karanlıkta merdivenleri tırmanırken bunları düşünüyordu.

Nâzım anahtarla kapıyı açtı, ışığı yaktı, içeri girdiler. Dar bir koridordan geçip zevkle süslenmiş bir odaya geçtiler. Duvarda resimler vardı. Yazı masasının üstünde de sakallı bir adamın fotoğrafı duruyordu. Nâzım sordu:

“Semiha, kim bu adam?”

“Bilmem ki.”

“Karl Marx.”

“Yaa, hiç görmemiştim.”

Yazı masasının üstünde Nâzım’ın da bir portresi vardı. Semiha onu hiç beğenmedi.

“Sen dünya güzelisin,” dedi, “bu fotoğraf sana hiç benzemiyor.”

Semiha Nâzım’ı avlamayı aklına koymuştu bir kez. Cihangir’de Nâzım’la geçirecekleri ilk gece bunun ilk basamağı olacaktı.

“Seni seviyorum, sen de beni seviyor musun, söyle.”

Nâzım’ın yanıtı;

“Gibi geliyor bana,” oldu.

“Bana başka aşkından bahsetmiştin.”

“Yalan söyledim. Dünyada aşk çoktur.”

“Belki ben de 15 sene sonra senin gibi düşüneceğim.”

“Evet, işte bu doğru.”

Semiha gözyaşlarını tutamayarak;

“Yaa, demek hepsi yalan, beni aldattın,” dedi.

Nâzım ona sımsıkı sarıldı;

“Semiha, Semiha,” dedi, “böyle konuşma.”

Artık aralarında her alanda bağ kurulmuş gibiydi. Semiha her şeye karşın çok mutluydu. Kendini deli gibi sevdiği bir erkeğin kollarına bırakmaktan sonsuz bir zevk duyuyordu.

Ama bu ilişki nereye doğru gidecekti? Semiha her zaman davranışlarını sınırlayan bir şeylerin varlığını seziyordu. Nâzım da bunu anlamıyor değildi. Sonunda bir gün sevgilisine;

“Semiha,” dedi, “seni çok seviyorum, ama ben evliyim, biliyorsun.”

Semiha büyük bir düş kırıklığı içindeydi. Ama bunu belli etmek istemedi.

“Olsun,” dedi, “hiç önemi yok, ben de seni seviyorum, mutluyuz.”

Nâzım yeni ilişkisinin yarattığı coşku içinde *Bu Bir Rüya* adlı opereti yazdı. Müzikleri Ferdi Statzer hazırladı, orkestrayı Ferit Alnar yönetti, oyunu Muhsin Ertuğrul sahneye koydu, başrolü Semiha oynadı ve operet büyük bir başarı elde etti.

Nâzım ile Semiha’nın sık sık bir araya gelmeleri kolay olmuyordu. Sonunda Tarlabası’nda, ayda 15 liraya bir Rum’un evini kiralandılar. Artık karı koca gibiydiler. Ne var ki, Nâzım’ın Piraye’yle olan ilişkisi bu birlikteliği sık sık baltalıyordu. Semiha ise bütün içtenliğiyle, bütün varlığıyla Nâzım’a tutulmuştu.

1935 yılının sonlarında Semiha’nın ufak bir operasyon geçirmesi gerekiyordu. Sevgilisinden büyük ilgi bekliyor ve onu bulamadığı zaman çok üzülmüyordu. Öyle bir günde Nâzım’a şu mektubu yazdı:

Nâzımcığım,

Seni bir kapris yüzünden çağırmıyorum. Ameliyata üç gün kaldı. Bu üç gün içinde kutsal vazifelerinin üçte biri kadar benim hayatıma önem verecek olursan sana minnettar kalacağım. Bu üç gün içinde beni ihmal etmemelisin.

Nâzımcığım, seni fazla üzüyorum beni affet. Ama ben de çok ıstırap çekiyorum. Vakit bulamazsan ameliyat gelecek haftaya kalsın. Beni affet canım. Üzülme, her şey yoluna girecektir.

Semiha

Nâzım ile Semiha arasındaki ilişki 1936 yılında hep aynı tempoyla devam ediyor, ama Semiha zaman zaman büyük bir umutsuzluğa kapılıyordu. Aralık 1936’da anı defterine şunları yazdı:

“Bu akşam Halk Opereti’ne gittim. Nâzım dün akşam oradaymış. Saatlerce konuşmuş. Çok müteessirim. Ağlamak istiyorum. Ağlamamak için kendimi zor zapt ediyorum. Bedbahtım, her zamanki gibi.”

Günlüğün 16 Aralık tarihli sayfasında da şunlar okunuyordu:

“Sekiz buçukta stüdyodaydım. Nâzım geldi. ‘Bonjour,’ dedi. Yüzüne bakamıyordum. Gözlerimin içine uzun ve manalı bakarak konuşuyordu. Benimle ilgiliydi. Bende yeniden bir ilgi uyanmaya başladı. Niçin benimle ilgiliydi?”

“Tramvay istasyonundayım. Otobüse atladı kaçtı. Yaklaşıyor ve kaçıyor. Niçin yaklaşıyor, niçin kaçıyor?”

Bu da 22 Aralık tarihli günce:

“Bu sabah stüdyoya gittim. Ben ateşin yanında otururken geldi. Sevgiyle bakarak elimi sıktı. İlgisini gittikçe artırdı. Sandalyesini çekip yanıma oturdu, elimi tuttu, gözlerimin içine bakıyordu. Mütemediyen sigarasını bana yaktırıyordu. Hatta Kani (Kıpçak) farkına vardı, ‘İnsan hayatta bir kişiyle mi, yoksa birçok kişiyle mi ilgilenmeli?’ diye sordu. Nâzım da, ‘Esasında bir sevgi olur, ama eğlencelerin de olması hiç fena değil, fakat sevgi birdir,’ diye yanıt verdi.

“Saat 12’de ‘Hadi gidelim,’ dedi. Şaşırdım. Nişantaşı’ndan Taksim bahçesine kadar yürüyerek geldik. Yolda ona karşı samimi olmadığımın şikâyet etti, bir şeye kırıldığını söyledi.

‘Neye kırılırsanız kırılınız, benim yaptığım fedakârlıkların yanında sizin kırıldığınız şey sonsuz derecede sıfırdır,’ dedim.

“Evet, herhalde,” dedi. Tramvaya bindik.

“Ne cesaretle benimle görünebiliyorsunuz,” diye sordum.

“Sizin korkunuz mu var? Bir belalınız mı var yoksa?” dedi.

“Benim yok, fakat sizin var,” dedim.”

24 Aralık tarihli sayfada şunlar okunuyordu:

“Akşam 6’da bana gelecek. Bugün hiçbir zaman görmediğim bir muhabbet ve yakınlık görüyorum, yüzündeki hüznün ve yakın manadan beni sevdiğini, beni düşündüğünü belli ediyor. Çok mesudum. Belki hayatımda bir daha hiç bu kadar mesut olamayacağım.”

Aradan aylar geçti. Semiha 18 Haziran'da üstünde keten tayyörü, başında şapkası, Fikret Muallâ'yla Tünel'e doğru yürüyordu. Nâzım onu uzaktan izliyordu. Tünel'de yanına geldi. Çıkınca Karaköy'den bir sandala bindiler. Haliç'i geçerken Nâzım keyifsizdi, birkaç gün önce aldığı bir ilacın kendisini hasta ettiğini ve o yüzden midesinin yıkandığını anlattı. İki gün sonra buluşmak için ayrıldılar.

Semiha 22 Haziran'da saat 15'te buluşacakları yere gitti. Yarım saat bekledi, Nâzım ortalarda yoktu. Bir dükkâna girip telefon etti. Nâzım;

"Alo, sen misin yavrucuğum, ben sana yarın için söz vermiştim," dedi.

"Sen akıllısın ama ben senden daha akıllıyım, anladın mı Nâzım? Hemen şimdi geleceksin. Bugün senin için İstanbul'a indim."

"Olur, yarım saat sonra oradayım."

Bu ilişki böyle tatsız bir havada devam ediyordu. Gerçekte Nâzım Piraye'den vazgeçmeyi düşünmüyordu. Piraye ise Nâzım'a hiç güvenmiyordu. Ona şöyle diyordu:

"Sen çapkın bir erkeksin. Karşına güzel bir kız çıktığı zaman dayanamazsın, beni aldatırsın. Çok üzülürüm, mutsuz olurum."

Nâzım da şunları söylüyordu:

"Hayır, Piraye, söz veriyorum, seni aldatmayacağım. Eğer bir gün şeytana uyarsam sana bunu anlatacağım. Ama hiç öyle bir niyetim olmayacak, senden başkasına bakmayacağım."

Piraye Nâzım'a inanmak istiyordu. Nâzım verdiği söze uyarak Piraye'yi hiç ihmal etmiyor, Semiha'yla ilişkilerini sınırlı tutuyordu. Yalnız Semiha'yla mı? Nâzım her gün yeni biriyle karşılaşılıyor ama şeytana uymamak için elinden geleni yapıyor, hiç kimseye aşırı ilgi göstermiyordu.

Suat Derviş

İşte böyle bir havada Nâzım'ın karşısına Suat Derviş çıktı. Nâzım Suat'ı Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında, yani gençlik yıllarında tanımıştı. Suat Derviş kimyager, doktor, Yanyalı Derviş

Paşa'nın torunuydu. Babası da yine tıp fakültesi hocalarından Dr. İsmail Derviş'ti. Aileler arasında bir yakınlık vardı. Suat, ablası, başka arkadaşları ve Nâzım hep birlikte kır gezilerine çıkıyor ve çok eğleniyorlardı.

Nâzım o yıllarda Suat'a "Gölgesi" başlıklı bir şiir yazmıştı. Suat kendisini beğenenlere hiç yüz vermeden gülüp geçen, biraz şımarık bir kızdı. Nâzım bu kıza tutuldu ama o dönemdeki uğraşları içinde bu tutkusunu ön plana çıkarmıyordu.

1920 sonbaharında Nâzım Suat için sadece bir aile dostuydu, sevgili değildi. Nâzım da onların evine rahatça gidip geliyordu. Bir gün yine onlara uğradığında Suat evde yoktu. Nâzım salonda masa üzerindeki kâğıtları karıştırırken ilgisini çeken bir şiir buldu: Hezeyan. Bunu dostlarına göstermek için evdekilerden izin aldı ve şiiri *Alemdar* gazetesinde edebiyat sayfasını yapan yakın arkadaşı Yusuf Ziya'nın (Ortaç) masasının üzerine bıraktı.

Yusuf Ziya şiiri yazanın kim olduğunu bilmiyor ve şairi erkek sanıyordu. Şiir hiç haberi olmadan yayınlanınca Suat fena içerledi. Ama gerçekte buna çok sevindi. Sonra da sürekli yazılar yazmaya başladı.

Ertesi yıl Türkiye İdman Cemiyeti İttifakı'nın kurucularından Seyfi Cenap adında uzun boylu, atletik yapılı, güreş ve av meraklısı bir gençle evlendi. Ama bu evlilik başarılı olmadı, ayrıldılar.

Sonra karşısına gazeteci Selami İzzet (Sedes) çıktı. Selami Bey Galatasaray'ı bitirmişti. Milli Futbol Takımı'nda bek oynuyordu. Tanıştılar ve nişanlanmadan evlendiler ancak evlilikleri çok kısa sürdü ve ayrıldılar. Sonra da Suat Derviş ünlü gazeteci Nizamettin Nazif'le evlendi. Bu evliliği dört yıl sürecekti.

1935 sonlarında Nâzım *Yedigün* dergisinde çalıştığı sıralarda bir gün gençlik arkadaşı Suat'la karşılaştı. Onun adını bile unutmuştu. Suat o gün Nâzım'a bütün kadınlar gibi aşırı bir ilgi gösterdi. Nâzım böyle şeylere alışık, karşısına çıkan yeni bir kadına ayıracak zamanı olmasa bile gördüğü ilgiden çok hoşlanıyordu. Bu yakınlığı geliştirecek sözler söylemekten de geri kalmıyordu. Böyle davranmak onun doğasında vardı. Suat Derviş'le bir süre sohbet ettikten sonra;

"Bana müsaade," dedi, "gitmek zorundayım."

“Aa, ne güzel ben de çıkıyorum. Birlikte gideriz.”

Babîâli'den Köprü'ye kadar yürüyüp Üsküdar vapuruna bindiler. Nâzım durmadan tatlı tatlı anlatıyor ve arkadaşını büyülüyordu. Vapur Üsküdar iskelesine yanaşınca Nâzım;

“Sen nereye gidiyorsun?” diye soracak oldu.

“Sen nereye gidiyorsan, ben de oraya.”

Nâzım ne desin? ‘Ben Altunizade’deki evime gidiyorum, sen de gel,’ diyemezdi ya?

“Suat,” dedi, “bak hava ne kadar güzel. Şubat ortasında böyle bir hava görülmüş şey değil. Haydi gel, Çamlıca sırtlarında bir tur atalım...”

Birlikte otobüse binip Çamlıca'ya gittiler. Saat 16 olmuştu. Hava biraz serin ama güneşliydi. Başladılar Çamlıca tepesine tırmanmaya. Bir gün önce yağan kar erimiş ve yollar vıcık vıcık olmuştu.

Nâzım'ın lafı hiç bitmiyordu. Ne de tatlı anlatıyordu. Güneş yavaş yavaş Çamlıca tepesine inmişti. Onlar da su birikintilerine, çamurlara bata çıka gezintilerini sürdürüyorlardı. Ama Suat Hanım'ın beklentileri başkaydı. Nâzım bir ara heyecanlı bir şeyler anlatırken arkadaşını onu arkasından kucaklayıverdi.

“Aa, yeter Nâzım,” dedi, “bıktım bu senin derslerinden. Yanında ben var mıyım, yok muyum hiç umurunda değil. Sanki okulda öğrencilerinle konuşuyorsun.”

Ee bu söze ne denir? Serde erkeklik var. Nâzım şeytana uymak zorundaydı. Suat'ı kucakladı. Dudak dudağa geldiler. Suat Derviş'in de beklediği buydu. Çevrede hiç kimse yoktu. Zaten olsa da umurlarında değildi. Uzun, çok uzun bir öpüşme seansından sonra Nâzım'ın sesi kesildi. Evde Piraye'ye ne anlatacağını düşünmeye başladı. ‘Suat Derviş’le Çamlıca sırtlarında dolaştık, uzun uzun öpüştük,’ diyemezdi ya. Telaşlandı.

“Suat dönelim artık, hava serinledi,” demekle yetindi.

“İyi ya dönelim. Anlıyorum, evine geç kaldın.”

“Biraz öyle oldu. Ama yine buluşuruz. Her şey çok tatlıydı.”

Döndüler. Nâzım ayakkabılarının ve pantolonunun paçaları çamur içinde eve gelince Piraye sinirlendi:

“Nâzım, bu ne hal, çamurlara batmışsın, nerede kaldın?”

“Pirayeciğim, nasıl oldu bilmiyorum. Bir sonraki durakta inmişim, yolda çamurlara battım,” dedi ama Piraye hiç inanmadı.

“Hani söz vermiştin beni aldatmayacaktın? İşte aldatıyorsun!” diye haykırdı.

Nâzım susuyordu, Piraye bunalımlar içindeydi.

“Kendimi öldüreceğim!” diye bağırdı.

Nâzım yerinden kımıldayacak halde değildi. Hiçbir suçu yoktu ama Çamlıca’nın çamurlu yollarında dolaşıp elinde olmadan bir kadını öpmek zorunda kaldığı için kendini biraz kabahatli buluyordu.

Piraye mutfığa girerek bir kova su doldurdu. Suyu kendi bşından aşağıya boşalttıktan sonra balkona çıkıp oturdu.

“Zatürree olup öleceğim, benden kurtulursun,” diye söylenmeye başladı.

Nâzım yalvar yakar yarım saat uğraştıktan sonra Piraye’yi güç bela içeriye alabildi.

Nâzım’ın başı dertteydi. Piraye, Semiha, Suat Derviş... Hangi birini mutlu edecekti?

Peki, Suat Derviş ne oldu? Bir süre sonra Atatürk’ün annesi Zübeyde Hanım’ın kardeşinin torunu TKP liderlerinden Reşat Baraner’in eşi oldu. Çok sayıda kitabı yayınlandı: *Hiç, Çılgın Gibi, Ne Bir Ses Ne Bir Nefes, Ankara Mahpusu, Fosforlu Cevriye...* Bir yandan da çeviriler yaptı. Kitapları yabancı dillere çevrildi. 1944’te yayınladığı *Niçin Sovyet Rusya’ya Hayranım* adlı kitabından dolayı da 8 aya mahkûm oldu. 1972’de ölen Suat Derviş, 1953-1963 yıllarında İsveç ve Fransa’da sürgün gibi yaşadı. Tülay German’ın hayat arkadaşı Erdem Buri onun yakın akrabası olurdu. İkisi de Derviş Paşa’nın torunuydu. Tülay German’ın deyişiyle Suat Derviş derin bilgili, alçakgönüllü, umutlu, sabırlı, yoksul, çilekeş ve onurlu bir yazardı.

Tülay German yıllar sonra Suat Derviş’i şöyle anlatacaktı:

“1963 yazıydı, siyasal nedenlerden dolayı 10 küsur yıldır içerde olan Reşat Fuat Baraner hapisten yeni çıkmıştı. Erdem Buri’nin Moda’daki evinin terasındaydık. Telefon çaldı, Suat

Derviş telefonda Erdem'e, 'Reşat eniştenle Koço'dayız, sen de gel,' diyordu.

"Kalkıp gittik. Masaların birinden bir kadın ve bir erkek ayağa kalktı. Erdem'le kucaklaştılar. Erdem beni tanıştırdıktan sonra 'Suat Abla,' dedi, 'utanmıyor musun, neden hiç bize gelmedin?' Suat Derviş, 'Enişten yeni hapisten çıktığı için evine gelip seni zor durumda bırakmak istemedi, Koço'ya gelmenizi o önerdi,' dedi. O gecedan sonra haftada bir, bazen iki kez Suat Derviş, ablası, Reşat Fuat ve Orhan Kemal'le buluştuk. Bazen de biz onlara giderdik. Polisin solcuları topladığı zamanlarda sabah sabah ilk onların kapısı çalınırdı. Küçük bir apartman dairesinde otururlardı. Kapıdan girer girmez antrede büyükçe bir yemek masası vardı. Üzerinde ekmek, beyaz peynir, kavun, çoban salatası ve rakı bulunurdu.

"Yaşamım boyunca beni gözlerimden yaş gelinceye kadar güldüren az kişi tanıdım. Reşat Fuat'ın mahpushane hikâyeleri ise Orhan Kemal'in deyişiyile daha çiçeği burnunda TİP'li (Türkiye İşçi Partisi) Tülay için korku filmi gibiydi. Tabutluklar, falakalar, su gibi terletip buz gibi kış gecesini ayakta cam önünde geçirmeye zorlamalar...

"11 Aralık 1964'te TİP'e para toplamak için Saray Sineması'nda Âşık İhsani, Âşık Nesimi Çimen, Âşık Ali İzzet, Ruhi Su, Erdem Buri ve ben bir konser düzenledik.

"Reşat Fuat, orada bulunması zararlı olur diye gelmediydi. Suat Derviş dayanamadı, geldi, arkada bir köşeye oturdu ve çok duygulandı. O hep gülen ve güldüren Suat Abla'yı salon boşaldıktan sonra Erdem'e sarılmış ağlarken buldumdu.

"Son telefon konuşmamızda, 'Hayatımı yazıyorum,' demişti. Bitiremedi. O karanlık 12 Mart döneminde devrimci gençlere kanat geren Suat Derviş de gitti.

Nâzım Orhan Kemal'e Bursa Cezaevi'nden yazdığı bir mektubunda, 'Muhakkak ki yeryüzünde en kuvvetli bağlardan biri de kafa ve yürek dostluğudur,' diyordu. Çıkar nedir, döneklık nedir bilmeyen derin bilgili, alçakgönüllü, umutlu, çilekeş eski tüfeklere selam olsun."

Semiha: “Sizi Affettim”

Nâzım Piraye’yle evliliğinin yanı sıra Semiha’yla ilişkisini de belirli sınırlar içinde sürdürüyordu. Piraye Semiha’nın varlığının farkındaydı ama onu büyük bir tehlike olarak görmüyordu.

Semiha 1933-1936 yıllarında bir yandan drama oynarken bir yandan da Cemal Reşit-Ekrem Reşit Rey kardeşlerin operetlerinde rol alıyordu. Ünlü Alman opera ve tiyatro yönetmeni Karl Ebert o dönemde Ankara’ya gelmişti. Berlin’de opera eğitimi için bir sınav açıldı ve bunu Semiha kazandı. Berlin onun için en iyi kurtuluş yolu olacaktı. Nâzım’dan ayrılmak ona çok acı verecekti ama başka çare yoktu.

Aralarındaki gerginliğin sürdüğü günlerin birinde, 21 Ağustos 1936’da Semiha Nâzım’a şu mektubu yazdı:

Nâzım,

İnkılâpçı bir genç olduğunuz için yakamızı bırakıyorum. Beni dünyada hiçbir şey durduramazdı. Ne evliliğiniz, ne de her fırsatta aldattığınız karınız, tekrar ediyorum sizi, bu aciz mahlûk gibi, sol tarafınızdan, yani komünistlik tarafınızdan vurarak elde etmedim. Yalnız kadınlığıma güvendim... Ben de inkılâpçı bir kızım, sizin taptığınıza tapıyorum... Dün akşamdan sonra sizi affettim ve yeniden eski sevgimi tazeledim. Fakat ortadaki manasız mahluk yüzünden sokaklardaki serseri âşıklar gibi dolaşan ikimize çok acıyorum, çok utanıyorum.

Küçülmek, dün akşam ikimiz için söylediğin gibi son kelime bu oldu. Ben küçülmek istemem, ikimiz de büyüyelim, dallarımız havada birbirine kavuşacaktır. O günü bekliyorum ve seni bırakıyorum.

Semiha

Bir süre sonra Nâzım’ı Tepebaşı’ndaki apartmanına davet etti ve pasaportunu masanın üzerine koyarak;

“Nâzım, ben Berlin’e opera tahsiline gidiyorum,” dedi.

Bu Nâzım’ın hiç beklemediği bir karardı. Önce, ‘Ben izin vermiyorum, gidemezsin,’ diyecek oldu ama bu ayrılış Nâzım için de

bir çözüm olacaktı. Sonunda, “Sesin çok güzel olduğu için sana izin veriyorum, yolun açık olsun,” dedi ve ayrıldılar.

Semiha Berlin’e gitti. Ama Nâzım’ı asla unutmadı. 1936 yılının son günlerinde sevgilisine şu mektubu yazdı:

Canım benim,

Seni unuttuğumu zannetme. Sana uzun yazmak ne kadar istiyorum, fakat yapamıyorum. Çünkü sen belki beni unuttun, neyse adresimi veriyorum.

İki satır yazını bekliyorum, zira ruhi bir bunalım geçiriyorum... Sana buradaki muvaffakiyetlerimden bahsetmek isterim, fakat imkânsız. Bu mektubu ancak teyzem vasıtasıyla yollayabiliyorum. Zira senin şahsına gelen bir zarfın her yerde açılma tehlikesi var. Bana vaat ettiğin resmini gönder emi, bekliyorum.

Seni binlerce, milyonlarca hasretle öperim. Benim canım, canım benim.

Semiha

Bu bir veda mektubuydu.

Nâzım Piraye’yle evlendiğinden beri ondan bir çocuğu olsun istiyordu. Piraye de çok mutlu olacaktı. Ama bazı sorunları vardı. Çok kötü aşeriyor ve zehirlenme belirtileri gösteriyordu. Birkaç kez direnerek bundan kurtulmaya çalıştı ama olmadı. Son kez 1936 yazında Mithat Paşa Köşkü’nde oturdukları zaman bu yüzden ölümle burun buruna geldi. Ne olursa olsun çocuğunu aldırmayacaktı. Nâzım da çocuğun olmasını sabırsızlıkla bekliyordu. Hatta o günlerde Memet Fuat’la da bu konuyu konuşuyor, doğacak kardeşiyle ilgilenmesini istiyordu. Çocuk okuyacak yaşa gelinceye kadar ona ağabeyi bakacaktı.

Artık evde her gün doğacak bebekten söz ediliyordu. Herkes sabırsızlıkla Piraye’nin sağlıklı bir doğum yapmasını bekliyordu. Ama gün geçtikçe Piraye’nin durumu kötüleşiyordu. Sonunda yatağa düştü. Bütün aile telaş içindeydi. Piraye’nin tehlikesiz bir doğum yapacağını söyleyen doktorlar artık ortalarda görünmüyordu. Sonunda Musevi bir kadın-doğum hastalıkları uzmanını

eve çağırdılar. Doktor durumun sakıncalarını anlattı. Yapılacak tek şey bebeği feda edip anayı kurtarmaktı. Başka çare yoktu.

Memet 10 yaşındaydı ve tehlikenin bilincinde değildi. Üç kardeş oluyoruz diye sevinç içindeydi. Oysa herkes bebekten umudu kesmiş, Piraye'nin kurtulmasını diliyordu.

Doktor operasyonu başarıyla bitirince kapıyı açarak "Geçmiş olsun, dedi, anne kurtuldu. Her şey tertemiz, pırıl pırıl."

Piraye kurtulmuştu ama artık doğum yapamayacağını anlamıştı. Nâzım ise kederler içindeydi.

Takma Ad: Orhan Selim

Nâzım o yıllarda *Akşam* gazetesinde Orhan Selim adıyla sosyal konularda kısa yazılar yazıyordu. Bunlar geniş yankı uyandırıyor ve Orhan Selim'in Nâzım Hikmet olduğunu bilen bazı sağcı ve oportünist yazarlar şairi sert bir dille eleştirmekten geri kalmıyorlardı.

Neden Nâzım *Akşam*'ı seçti? *Akşam* 1918 Eylülü'nde Necmettin Sadak, Kâzım Şinasi Dersan ve Ali Naci Karacan tarafından kurulmuştu. Falih Rıfkı Atay da sonradan onlara katıldı. Necmettin Sadak Lyon'da sosyoloji okumuştı. Sosyal demokrat eğilimliydi. 1914'te savaş çıkınca yurda dönmüş ve Darülfünun'da Ziya Gökalp'in yanında öğretim üyeliğine başlamıştı. Kâzım Şinasi de Fransa'da tarih okumuştı. Ali Naci'yi de aralarına alıp her biri 250'şer lira sermaye koyarak gazeteyi çıkardılar.

Akşam milli mücadeleyi destekledi. Ankara Hükümeti'nin bir tür sözcülüğünü yaptı. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da hiç şaşmadan aynı politikayı sürdürdü.

1934'te gazetede başyazıları Necmettin Sadak yazıyor, Cemal Nadir karikatür çiziyor, Hikmet Feridun röportajlar yapıyor, Selami İzzet ve Vâlâ Nurettin de çeşitli konularda yazıyorlardı. Yazı işlerinin başında deneyimli gazeteci Enis Tahsin Til vardı.

Necmettin Bey Nâzım Hikmet'in şiirlerini okuyor, şairi beğeniyor, *Resimli Ay*'daki kampanyayı onaylıyor ve Nâzım'ı kazanmak istiyordu. Nâzım da cezaevinden çıktıktan sonra kesin olarak kalemiyle para kazanmak niyetindeydi.

Necmettin Bey dolaylı olarak Nâzım'ı *Akşam*'a çağırdı. Görüştiler. Nâzım, takma adla köşe yazıları yazabileceğini söyledi. Necmettin Bey de zaten politika dışı, ama devrimlerden yana yazılar bekliyordu. Orhan Selim adı böylece ortaya çıktı.

O dönemde Zekeriya Sertel, Ahmet Emin (Yalman) ve Halil Lütfü *Tan* gazetesini çıkarmaya başlamışlardı. Nâzım, Orhan Selim adıyla zaman zaman *Tan*'da da yazılar yazdı.

Kimlerdi Orhan Selim'i eleştirenler: Nihal Atsız, Dr. İzzettin Şadan, Peyami Safa ve daha başkaları.

Nâzım "İt Ürür Kervan Yürür" başlıklı bir yazısında şöyle dedi:

"Çocukken ne vakit bu sözü duysam gözümün önüne soluğu kesilmiş, havası tuğla gibi kızgın bir çöl gezisinde çın-gıraklarını yıldızlara yükselterek ilerleyen bir kervan gelirdi. Kervan boyuna ilerlerdi, peşinden, uzaktan uzağa köpekler ulurdu. Bu uzaktan uzağa uluyan köpek seslerini ardında bırakarak boyuna yürüyen kervan benim küçücük yüreğimde saygılı bir korku doğurur, gözlerimi kapayarak anacığımın bağına sokulurdum.

"Büyüdükten sonra bu sözün içimde doğurduğu saygılı korku birçok korkular gibi silindi.

"İt ürür kervan yürür! Bu bir ateşli türküdür, her inanan, her inandığı için dövüşen adamın dilinde dolaşır durur. Her devrimi başlatanlar kavgaya atılırken bu sözü haykırmışlardır."

Nâzım'a saldırılar devam edince Orhan Selim "İt Ürür Kervan Yürür 2"yi yazdı.

"Bütün bu ademoğulları tarihi, bir bakıma göre, yürüyen kervan ile ürüyen itlerin dövüşünden başka bir nesne değildir.

"Halifelğin cehennemin yedi kat dibine yuvarlanmasından şapkanın giyilişine dek her adımda yürekleri parçalananlar oldu. Bir devrim gözüyle emperyalizmin denize dökülüşünden, temiz Türkçenin işlenmesine kadar yapılan sıçramaların ağırı-

sını gırtlaklarına sarılmış bir pençe gibi duyanlar vardır. Bütün bunları bilirdim. Ve yine beklerdim ki it ürür kervan yürür diye bir yazı yazdığım vakit karanlıklarda yeşil sarıklar kımıldanacak, hacı yağı kokan sakallılar sıvazlanacak. Beklediğim oldu, yalnız bir ayrılıkla: açıktan açığa “İstemezük” diyecekleri yerde, ben, *Akşam* gazetesinde kalemikle geçinen işçi Orhan Selim dolambaçlı bir yoldan basamak yapıldı, gündeliğimden edileceğimi bildirdiler.

“Orhan Selim yeryüzünde yürüyen kervanların ardından ürüyen itlerin var olduğunu, günün birinde gündeliğinden edileceğinden korkmadan bir kez daha yazıyor işte.”

Nâzım iki yıl kadar bir süre itlerin ürümesini boş vererek *Akşam* ve *Tan* gazetelerinde Orhan Selim adıyla yazılarını sürdürdü. Her çevreden mektuplar aldı. Orhan Selim basında özgün ve önemli bir kişilik kazandı.

Yeni Bir Tutku: Cahit Uçuk

Orhan Selim’e yollanan mektupların bazıları hiç yasal ve sosyal içerikli olmadıkları halde yazılarda yer alınca geniş yankılar uyandırıyor. Bunlardan biri 22 Ocak 1935’te çıkan “Güneşin Kokusu” başlıklı duygusal bir yazıydı. Orhan Selim şöyle diyor-du yazısında:

“Dün gece yatağıma girerken benimki dedi ki:

“Bugün ortalık yaz gibi günlük güneşlikti. Yatak çarşaflarına varıncaya dek bütün döşeyimi balkona çıkardım, güneşlettim akşama kadar. Kokla, bak, yastığın, çarşafın, yorganın nasıl güneş kokuyor.’

“Yatağa girdim, çok yorgundum. Lambayı söndürdüm çabucak. Ancak değil uyumak, gözlerimi bile kapayamadım. Başımı yastığa koyup yorganı üzerime çeker çekmez ılık bir güneş kokusu dört yanımdan sardı beni.

“Bu geceye kadar güneş kokusunun ne olduğunu bilmezdim. Bu geceye dek güneşin yeşil ot, kırmızı bakır, kuru temiz

toprak kokusunu duymamıştım. Ilık bir koku, vakit vakit yaz sabahlarını, yaz öğlelerini, yaz akşamlarını anlatan bir koku!

“Bir lodos değil, bir yaz poyrazı kokusu...”

“Bir kış gecesi, yaşamımın yarısına geldiğini sandığım bir çağda, yatak çarşaflarına sinen güneşin kokusuyla başımın bu kadar dönebilmesi, bu güneş kokusunu sindire sindire içime çekerek uyuyamamam, benim için bir avunma oldu. Damarlarımın kanı sıcaklığını sandığım kadar kaybetmemiş, daha genciz demek diye düşündüm. Gençliğimin güneş kokusunu düşününe düşününe, duya duya geceyi bitirdim.”

Orhan Selim dört gün sonraki yazısında da şöyle diyordu:

“Bana gelen mektuplardan kimi öyle güzel, öyle duygulu bir dille yazılmıştır ki bana örnek olur. İşte şu son aldığım mektup. Ben onu kimin yazdığını belki biliyorum, belki bilmiyorum!

“İşte ne yazık ki, güneş kokusunu, yaşayışının yarısı sandığın bir çağda koklamışsın. Bu senin güneş kokusu bana yılları getirdi: Anadolu’nun ortasında yüksek bir yayla köyündeydik. İstanbul’dan çocuk çıkmış, orada büyümeye başlamıştım. Damda yatardık. İki elim çocuk başımın altında, gözlerimde artık çeşitlerini ayıramadığım yıldızlar, kulaklarımda yaprak hışırtıları, uyudum. Güneş doğarken fırladım döşegimden.

“O vakitler başımda, yanaklarımı gererek örülen iki altın örgüm vardı. . . Beli kuşaklı kat kat entariler giyerdim. O günlerin üstünden yıllar geçti. Beni şimdi bir gün güneşlenen yataklar doyurmuyor artık. Köy güneşlerinin ısıttığı, kokulandırdığı döşegimi arıyorum. Ben ne erken duymuşum güneşin kokusunu, sen ne geç duymuşsun.”

Peki, ne var bu mektupta? Nâzım neler bulmuş acaba? Önemli olan yazarın kimliği, kişiliği. Nâzım mektubu yazanı kısa sürede keşfetti: Genç ve güzel bir kadın. Sonradan ünlü bir öykü yazarı olan Cahit Uçuk.

Nâzım mı ilgi gösterdi, Cahit Uçuk mu belli değil. Ama herhalde Cahit Uçuk bu konuda çok kararlıydı. Yolladığı mektup Nâzım'ı tahrik edici nitelikteydi.

Cahit o yıl 24 yaşındaydı. Çekici bir kadındı. Daha 17 yaşındayken şair olmaya karar vermişti. Ama babası onu çok genç yaşta bir avukatla evlendirdi. Bu iş tutmadı, iki yıl sonra ayrıldılar. Cahit İstanbul'a geldi. Nâzım'ın şiirlerine hayrandı. Yayımlanan plağını da alıp dinlemişti. Kendisini tanımak için fırsat arıyordu. Orhan Selim'in Nâzım Hikmet olduğunu öğrenince de ona yukarıdaki duygusal mektubu yolladı. Nâzım mektubu yazan kadının kim olduğunu öğrenmek için meraklanıyordu. Muhsin Bey hemen teşhisi koydu. O mektubu gönderen olsa olsa Cahit Uçuk olurdu. Nâzım'ın bir arkadaşı bir akşam verdiği bir partiye ikisini de çağırdı. Böylece bir araya geldiler.

Cahit özgür bir kadındı. Ne istediğini biliyordu. Nâzım'ı kolayca etkiledi. Nâzım zaten durup dururken bir kadına asılmaz, ama kendisiyle ilgilenen olursa, kadın da hoşuna giderse hemen tutulabilirdi.

Bu kez de öyle oldu. Nâzım, Cahit'in çok yetenekli bir yazar olduğuna karar verdi. Kendisini destekledi. Aralarındaki ilişki kısa zamanda hızla gelişti. Nâzım onda Piraye'de bulamadıklarını buluyordu. Ama Cahit bu ilişkinin sürekli bir birlikteliğe yol açmayacağını anlamıştı. Bir süre sonra Nâzım yeniden hapse girince ayrıldılar. Cahit *Yarım Ay*'da çalışan başka bir yazara tutuldu. O da ünlü romancı Mahmut Yesari idi, onunla evlendiler.

Yıllar sonra Cahit Uçuk Nâzım'la olan ilişkisi konusunda şöyle diyecektir:

“Aramızda ruhsal bir yakınlık ve minnet dolu bir beraberlik oldu. Bir sanatçı evinde tanıştık. Benim elime baktı, ellerim ince ve uzun parmaklıydı. ‘Bana bir yazı yazar mısınız?’ dedi. Yazdım.

“Aramızda duygusal bir yakınlık gelişti, ama hepsi o kadar. Büyük bir sempati duyuyordum ona, o da bana. Aşk bu değildi, bir nevi fırtına bulutunun çarpmasıydı. Karşılıklı bir hayranlık, karşılıklı bir güzele gitme hayali. Bir sevda yaşamadık.

Ancak bir gün ona Antalya'daki portakal bahçelerini anlattığımda, 'Ah,' demişti, 'o bahçede oturabilsem. Hapishanenin donmuş duvarlarında ağrıyan sırtımı toprak duvara dayayabilsem, bir tezgâhta dokuma yapsam ve renkli gözlü, sarı saçlı çocuklar o bahçede koşa.' Üç dört defa görüştük, bir yürüyüş yaptık ve Nâzım Hikmet kayboldu.

"Nâzım cezaevine girdikten ve ben evlendikten bir ay sonra Celile Hanım geldi ve bana Nâzım'ın beni çok özlediğini söyledi. Ben de ona ne yazık ki evli olduğumu ve böyle bir davete gidemeyeceğimi söyledim. O benim için ilah gibiydi."

Portreler – Taranta Babu – Şeyh Bedrettin

Nâzım o dönemde *Portreler*'i yayınladı. Portrelerden biri Orhan Selim'di. Nâzım Orhan Selim'e yapılan saldırıları ele alarak şöyle diyordu o şiirinde:

Benim sıksa

benim cılız

benim zavallı çocuğum Orhan Selim!

...

Yalnız unutma bir şeyi:

yorulur da

ayağın kayarsa eğer

seni herkesten önce ben

taşlarım!

Fakat bugün

sende beni sattığını gösteren

bir tek satır bulanın

alnını karışlarım!

Portrenin en önemlisi Peyami Safa'nınkiydi. Nâzım ile Peyami arasında *Resimli Ay* döneminde başlayan dostluk uzun sürememişti. O dönemde Peyami *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* adlı romanını "Canım Nâzım'a karasevda ile" diye ithaf etmişti. Ama za-

manla Peyami sağa kaymış, faşizmin hayranı olmuş ve Nâzım'ın ideolojisine karşı saldırıya geçmişti. Nâzım o saldırılar karşısında "Bir Provokatör Üstünde Hiciv Denemeleri"ni yazdı:

*Bir düşün oğlum,
bir düşün ey yetimi Safa,
bir düşün ki, son defa
anlayabilesin:*

*Sen bu kavgada
bir nokta bile değil,
bir küçük, eğri virgül,
bir zavallı vesilesin!..*

Nâzım *Portreler*'den sonra o yıl *Taranta Babu'ya Mektuplar*'ı yayınladı. Önce kitabın adı İtalya'daki Habeşistanlı gencin adıydı. Ama İtalyan Elçiliği böyle bir kitabın yayınlanacağını öğrenince hükümete başvurarak bunun önlenmesini istedi. Gerçekten de yayın durduruldu ve Nâzım kitabın adını değiştirmek zorunda kaldı.

O dönemde İtalya'da Mussolini iktidara gelmiş ve faşizm ülkeye egemen olmuştu. Mussolini saldırgan bir sömürgecilik politikası uyguluyordu. İlk önce Habeşistan'a göz dikti. Somali üzerinden Habeşistan'ı ele geçirmeye kalktı. Milletler Cemiyeti Habeşistan'ın egemenliğini koruyacak güçte değildi. Mussolini de Habeşistan sorununun silahla çözülmesinden yanaydı. Fransa ve İngiltere buna karşı çıkamadılar. Avrupalıların ödün verme politikası sonucu İtalyanlar Habeşistan'a saldırdılar. Bir süre sonra Adis Ababa düştü. Hemen ardından da Mussolini faşist imparatorluğunu kurduğunu ilan etti.

Yine o günlerde İspanya iç savaşı başladı. Hitler İtalya'nın Habeşistan'a el koymasını tanıdı. Faşistler ve Naziler yavaş yavaş dünyayı ele geçiriyorlardı.

Türkiye'de de onlara alkış tutanlar az değildi. Babiâli'de şakşakçılar çoğaldıkça Türkiye'yi tehlikeli günler bekliyordu.

İşte Nâzım böyle bir hava içinde *Taranta Babu'ya Mektuplar*'ı yazdı. Destanın konusu İtalya'da tutuklanan ve sonradan kurşu-

na dizilen bir Habeş gencinin Habeşistan'daki eşi Taranta Babu'ya yazdığı ve bir türlü gönderemediği mektuplardı.

Habeş delikanlı bu mektuplarında İtalyan halkının savaşa karşı nefretini, Habeş halkına düşmanlık beslemediğini, savaşın nasıl kışkırtıldığını ve İtalyanların faşizme nasıl karşı koyduklarını anlatır. Destan baştan sona faşizme karşı tehlike çanlarının sesidir.

Nâzım işte bu mektuplarda, dünya daha Hitler'in, Mussolini'nin saldırısına uğramadan çok önce faşizm tehlikesini vur-gulayarak saldırganların halk düşmanı, insanlık ve barış düşmanı olduğunu haykırıyordu.

*Ne tuhaf şey Taranta-Babu!
Kapımızdan içeri ölüm
kolonyal şapkasına
bir bahar çiçeği takıp gelecek..*

Nâzım 1936'da hayatının en başarılı eserlerinden biri olan *Şeyh Bedrettin Destanı*'nı yazdı. Yıllar önce Bursa Cezaevinde'ye ken Şeyh Bedrettin'e dair bir şeyler okumuş, bir şiir yazmaya başlamış ve bunu koğuştaki arkadaşlarına okumuştı. Daha sonraki yıllarda Şeyh Bedrettin'in yaşamı ve savaşimleri üzerine araştırmalarını sürdürdü.

İsmet Zeki Eyuboğlu'nun çok sonraları belirttiğine göre Bedrettin'in babası Simavna kasabasının kadısıydı, anası da Hristiyanlıktan dönme bir Müslüman. Bedrettin bir Çingene kızıyla evlenmiş, Kahire'de eğitim görmüş ve Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmişti. 1413'te İznik'e sürüldü. Çevresindeki Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlarla birlikte düzene karşı bir ayaklanma yaratabilmek için üç yıl çarpıştı. Sonunda yenik düştü, yakalandı ve asıldı. Onunla birlikte savaşan 4000 kişi de öldürüldü.

Konu Nâzım'a çok ilginç gelmişti. Bir yanda bolluk içinde saraylarda yaşayanlar, öte yanda idamlar, acı çekenler, kılıçtan geçirilenler... Bedrettin'in müritleri Mustafa ve Kemal atlarına atlayarak Anadolu'da yollara çıkıyorlardı. Türk köylüler, Rum ge-

miciler ve Yahudi tüccarlardan oluşan on bin kişi isyan bayrağını açıyor ve şair şöyle diyordu:

*Hep bir ağızdan türkü söyleyip
hep beraber sulardan çekmek için ağı,
demiri oya gibi işleyip hep beraber,
hep beraber sürebilmek için toprağı,
ballı incirleri hep beraber yiyebilmek,
yârin yanağından gayrı her şeyde
her yerde
hep beraber
diyebilmek
için
on binler verdi sekiz binini..*

Nâzım bu destanıyla, Anadolu tarihinde yüzyıllar önce sosyal eşitsizlik ve baskıya karşı direnen insanların nasıl savaştıklarını ve bunun bedelini nasıl ödediklerini anlatarak Türk edebiyatına ve sosyal savaş tarihine eşsiz bir yapıt kazandırdı.

Bütün bu çalışmalar sırasında Nâzım Zekeriya Sertel'in yönetiminde olan *Son Posta* gazetesine takma adla *Kan Konuşmaz* adlı bir roman yazdı. Nâzım hiç kimsenin boy ölçüşemeyeceği güçte üretken bir yazar olduğunu kanıtlıyordu. Mutluydu, bir yandan sosyal ve siyasal içerikli yapıtlar yaratıyor. Öte yandan da çevresiyle ilişkilerini huzur içinde sürdürüyordu.

Ama Nâzım'ı rahat bırakmadılar. 1936 sonlarında İstanbul'da kurulan Endüstri Dokumacılar Cemiyeti yöneticileriyle birlikte tutuklandı. Polise göre Nâzım komünistlerin gizli reisi olarak yeni bir örgüt kurma girişiminde bulunuyordu. Oysa Endüstri Dokumacılar Cemiyeti tamamen yasal bir örgüttü ve İstanbul vilayetine başvurularak kurulmuştu.

Neler uydurmadılar? Nâzım güya Taksim'de bir kıraathane-ye gidiyor, şapkasını masanın üstüne koyuyor ve onun üzerine de bir gazete bırakıyormuş. Bu bir parolaymış. Ondan sonra kahveye gelip aynı şeyi yapanlar kahveden çıkıp Taksim Bahçesi'ne gidiyor ve orada gizli gizli görüşüyorlarmış. Nâzım, "Benim böyle bir

paroladan hiç haberim yoktur. Ben ne komünistlik tahrikatı yaptım ne de cemiyet kurdum,” diyordu.

Bu düzmece iddiadan sonra Nâzım’la birlikte Aralık 1936’da Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve 21 kişi tutuklandı. Açık açık bir komedi oynanıyordu. Bir süre sonra duruşma başladı ve Nâzım 2 ay cezaevinde kaldıktan sonra serbest bırakıldı. Haziranda da aklandı.

Gerçekte Nâzım uzun bir süredir kendini yalnız yasal yolda yayın çalışmalarına vermiş ve gizli örgütlerle her türlü ilişkisini kesmişti. Nâzım’ın TKP merkez komitesine bağlı örgütsel yapılarla ilişkisi zaten 1929’da fiilen sona ermişti.

Nâzım o dönemde *Güneşe Doğru* adlı bir de film hazırladı. Abidin Dino filme katkılarda bulundu. Başrolü o yılların ünlü dublaj sanatçısı Ferdi Tayfur oynadı.

Hükümet Nâzım’ı Kazanmak İstiyor

Nâzım o yıl büyük bir sürprizle karşılaştı. Eski dostları onu Ankara’ya çağırdılar. Çağrı çoktan beri Ankara’da görevler alan eski komünist arkadaşı Şevket Süreyya’dan geliyordu. Şevket Süreyya faşizme karşı direnişte Nâzım’ın iktidarın yanında olması gerektiğine inanıyor ve onun artık komünizmden vazgeçerek yeni yollara yönelmesini istiyordu. Şevket Süreyya’nın niyeti Nâzım’ı Ankara’da devletin bazı önemli kişileriyle tanıştırmaktı.

Nâzım Ankara’ya gider gitmez Şevket Süreyya’yla buluştu. Şevket kendisine tövbekâr komünistlerden Vedat Nedim Tör ve İsmail Hüsrev Tökin’le birlikte iktidarın hizmetinde olduklarını hatırlattıktan sonra, onun da kendilerine katılmasını önerdi.

Nâzım’ın tepkisi çok sert oldu:

“Şevket,” dedi, “bunu bana nasıl teklif edebilirsin? Seninle yollarımız çoktan ayrıldı. Ben senin ve arkadaşlarının tuttuğu yolu hiç onaylamadım. Ama eski dostluğumuza saygı göstererek sizi karşıma da almadım. Benim size karşı zarif ve kibar davranışım asla sizden yana olduğumu göstermez.”

Şevket Emniyet Genel Müdürü Şükrü Sökmensüer’i de o akşam yemeğe davet ettiğini ve Nâzım’la mutlaka tanıştırmak istediğini söyleyince Nâzım büsbütün köpürdü:

“Bunu nasıl yaparsın Şevket, ben yemeğe kalamam!” diye haykırdı.

“Ne olur Nâzım huysuzluk etme, bir kere olsun beni dinle. Bunda hiçbir kötülük yok. Onun söyleyeceklerini kabul etmek zorunda değilsin. Tartışmaya girişme. O senin rejime düşman olmadığını anlayacaktır. Yemeğe kalmazsan beni çok güç durumda bırakırsın. Kendisine senden ne kadar büyük sevgi ve hayranlıkla söz ettim bilemezsin. Ne olur beni kırma.”

Sonunda Nâzım dayanamadı, daveti kabul etti, ama asla ödün vermek niyetinde değildi.

O akşam yemekte üçü bir araya geldi. Nâzım çok gergindi ama belli etmemeye çalışıyordu. Şükrü Sökmensüer İstiklal Savaşı’na katılmış, Büyük Taarruz’da Atatürk’ün yanında bulunmuş eski bir albaydı. Emniyet örgütünün başında olduğu için komünistlerin bütün çalışmalarını yakından izleyen bir adamdı. Komünist düşmanlığıyla tanınmıştı. Nâzım’ı yıllar boyu güvenlik raporlarından izlemişti. Ona uzaktan bir hayranlığı vardı ama düşüncelerine asla.

Yemekte rakı içiliyordu, ama Nâzım her zamanki gibi çok ölçülüydü. Rakıyı sulandırıyor, kadehi uzun süre elinde tutuyor, daha doğrusu içer gibi görünüyordu.

Şevket;

“Nâzım,” dedi, “burada emniyette ifade veriyormuş gibi konuşmayacağını biliyorum. Bir dost sofrasındasın. İkimiz de sana sevgi besliyoruz. Bugün dünya büyük tehlike altında, sen durumu nasıl görüyorsun? Onları anlat. Faşizme karşı dünya savaş veriyor, biz ne yapabiliriz? Düşündüklerini açık açık söylersen Şükrü Bey’i aydınlatmış olacaksın.”

“Hayhay, yeni bir şey söylemeyeceğim. Her zaman yazdıklarımı özetlemeye çalışayım.”

Nâzım böyle bir başlangıçtan sonra emperyalistlerin bugün dünyayı savaşa sürüklemeye çalıştığını, faşizmin dünya barışı için muazzam bir tehlike olduğunu anlattı. Almanya ve İtalya’da faşizmin saldırgan emellerle nasıl yükseldiğini, İspanya’da iç savaşın nelere yol açtığını belirtti. Sonra da o günlerde yazdığı “Karanlıkta Kar Yağıyor” başlıklı şiirini okudu.

Onu dinlerken Sökmensüer'in gözleri Dumlupınar'da ölenlerin acılarıyla doldu. Etkilenmişti, bir süre konuşmadı. Sonra;

"Sizin hedef aldığınız kapitalistler, emperyalistler bizler miyiz?" diye sordu. "Biz her zaman emperyalizme karşı savaşmadık mı? Kurtuluş Savaşımız emperyalistlere karşı halkın isyanı değil miydi? Ama hiçbir şair bunu dile getirmedi, bunun destanını yazmadı. Yazık değil mi, Nâzım Bey?"

"Doğru, onu ben yazacağım."

"Sizden bunu bekleriz. Bakın İspanya'daki iç savaşı ne güzel, ne duygulu bir dille anlatmışsınız."

"Göreceksiniz İstiklal Savaşı'nı çok daha iyi anlatacağım."

"Sabırsızlıkla bekleyeceğim."

O gece Nâzım'ı kaldığı eve Sökmensüer'in arabası bıraktı. Ama Nâzım sıkıntılar içindeydi. Emniyet müdürüyle böyle bir gece geçirmekten çok huzursuz olmuştu. Bu duygusunu çok sonraları cezaevinde bir dostuna şöyle anlatacaktı:

"Sökmensüer beni ürkütmemek için kırk yıllık dost gibi karşıladı. O anda milli emniyetin kucığına düştüğümü anladım. Kendimden tiksindim. Nâzım dikkat et, dedim, devrimciliğinin sonu olur. Milli emniyetin başkanıyla ahbaplık kurmanın ne gereği var? Sökmensüer eski bir asker, namuslu bir bürokrat görünümünde ama onun buyruğu altında nice sorumsuz dramlar oynanmıyor mu? Böyle bir insanla dostluk kurmak bir kaplanla dostluk kurmaya benzer. İçimdeki adalet terazisiyle boydan boya tartıldım. Onların bindiği kefe kuş gibi havalandı. Ertesi gün bütün tehlikelere rağmen kendi bölgeme dönmeye karar verdim."

Ama Nâzım ertesi gün Ankara'dan ayrılamadı. Çünkü bir yandan Şevket Süreyya, bir yandan *Resimli Ay* döneminden arkadaşları Sadri Ertem onu rejimin en güçlü adamlarından İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'yla tanıştırmak istiyordu.

Şükrü Kaya o yıllarda İsmet İnönü'den ve Tevfik Rüştü'den sonra Atatürk'ün en güvendiği kişilerden biriydi. Paris'te okumuş, devrimciliğin ve devletçiliğin en ateşli savunucularından biri olmuştu. Bütün emniyet örgütü, polis ve MİT ona bağlıydı. Nâzım böyle bir adamla bir araya gelmekten çekiniyordu. Şevket Süreyya ve Sadri Ertem ise Nâzım'a;

“Tanıyınca onu çok seveceksin. O da bizdendir. Çok anlayışlıdır,” dediler.

Nâzım direnemedi, şeytana uydu ve ertesi gün Şükrü Kaya’yla görüşmeyi kabul etmek zorunda kaldı. Ertesi gün Şükrü Sökmensüer Nâzım’ı kendi arabasıyla İçişleri Bakanlığı’na götürdü. Belki de bu görüşme isteği doğrudan bakandan gelmişti. Nâzım onun ne güçlü bir kişi olduğunu biliyordu. Ama asla ödün vermek niyetinde değildi.

Sökmensüer’le birlikte bakanın odasına girdiler. Şevket Süreyya ve Sadri Ertem de oradaydı. Şükrü Kaya, yüzünde tatlı bir gülümsemeyle Nâzım’ı karşıladı. Makam odasındaki geniş koltuklara yerleştiler. Nezaket gereği karşılıklı hal hatır sorulduktan sonra sıra buluşmanın gündemine geldi. Nâzım bakanın neler isteyeceğini çok merak ediyordu. Şükrü Kaya konuya girerek şöyle dedi:

“Nâzım Bey, siz de biliyorsunuz, Avrupa ufuklarında kara savaş bulutları toplanıyor. Bizler dünyayı felakete sürükleyecek bu yangına karşı yurdumuzu korumaya hazırız. Ordumuz bugün İstiklal Savaşı’ndaki gücünü on katına çıkarmıştır. Bu bakımdan kendimize güveniyoruz. Bununla beraber cephe gerisinden de emin olmak isteriz. Ama sizin takım bizi çok düşündürüyor. Nâzım Bey, bazı gerçekleri görmezlikten gelemeyiz. Bildiriler, broşürler dağıtılıyor, gizli gazeteler basılıyor. Siz neden irticayla uğraşmıyorsunuz da bizimle uğraşıyorsunuz? Asıl tehlike onlar değil mi? Altı Ok sizler için bir dayanak sayılmaz mı?”

Nâzım Şükrü Kaya’nın sözlerinden hiç tedirgin olmadı, aksine bu konuşmayı çok iyi niyetli buldu ve bakana şöyle dedi:

“Beyefendi, teşkilatınızın benim hakkımda sağlam bilgiler elde edemediğini anlıyorum. Demek ki benim uzun zamandan beri TKP’yle hiçbir ilişkim olmadığını ve partiden ihraç edildiğimi bilmiyorlarmış.”

“Hayır, biliyoruz, ama hükümete karşı propaganda yapmak için sizin parti üyesi olmanız gerekmez. Siz tek başınıza bir parti gibisiniz. Çok büyük etkileriniz var. Sizi defalarca uyardık, anlamazlıktan geldiniz, biraz realist olun. Türkiye Komünist Partisi’nin başlıca elemanları elimizde. Sizi onlardan kurtarmak

istiyoruz. O yüzden şimdi buradasınız. Bizden olmayan bize karşıdır. Sizi aramızda görmek isteriz. Bir haksızlığa uğrarsanız size elimi seve seve uzatacağımı bilmelisiniz. Bir telefonunuz kâfidir.”

Nâzım bu sözlerden çok sıkılmıştı, bir an önce bu görüşmenin bitmesini istiyordu. Onlar ise Nâzım’ı kazanmaktan vazgeçmiş değillerdi. Şükrü Kaya ve Sökmensüer yarı açık, yarı kapalı Nâzım’a şu seçenekleri sundular:

“Biz sizin Ankara’da kalmanızı istiyoruz. Bütün kapılar size açılacaktır. Rahat rahat şiirlerinizi, romanlarınızı yazarsınız. Size kimse karışamaz.

Yurtdışına kaçabilirsiniz ama sonra buraya dönmenizin kolay olmayacağını sanıyoruz. Yarın İstanbul’a dönerseniz eski arkadaşlarınız sizi rahat bırakmayacaklardır. Kendinizi eylemlerin içinde bulacaksınız. Sizi kışkırtacaklar, siz de onlara uymak zorunda kalacaksınız. Başınız belaya girecektir. Hapislere düşersiniz. O zaman sizi biz de kurtaramayız.”

Nâzım bunları soğukkanlılıkla dinledikten sonra Şükrü Kaya’ya, Emniyet Genel Müdürü’ne ve Şevket Süreyya’ya gösterdikleri yakınlıktan dolayı teşekkür etti. Sonra da;

“Yarın ben İstanbul’a dönmek zorundayım,” dedi, “oradan kopamam. Yıllarca yurtdışında kaldım, ama hiçbir yere alışamadım. Ankara’ya da alışamayacağımı biliyorum. Beni affedin.”

Toplantı böyle gergin ve soğuk bir havada sona erdi. Nâzım ertesi sabah ilk trenle İstanbul’a döndü.

13 Yıl Hapis

Bir Komplo mu?

Ankara'dan döndükten sonra Nâzım'ın düşmanları kendisine karşı büyük bir komplo düzenlemeye kalktılar. Kimlerdi bunlar: en başta Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak geliyordu. Mareşalin Nâzım'a doğrudan bir komplo düzenlediği söylene-
mezdi ama çevresindeki bütün sol düşmanları, komünizm kar-
şıtları onun bu olumsuz tutumundan cesaret aldılar. Nâzım'ı tu-
tuklamak için planlar hazırlandı. Nâzım'ın TKP'yle ilişkisini kes-
miş olduğunu biliyorlardı. Ama Nâzım tek başına bir tehlike sa-
yılıyordu. Onu komünist akımın öncüsü yerine koyuyorlardı. En
çok korktukları şey de komünizmin orduya sızmasıydı.

Nâzım bir gün Nişantaşı'ndaki İpek Film stüdyosunda çalı-
şırken tanımadığı bir gençle karşılaştı. Harp okulu öğrencisi olan
bu genç askeri okul giysisiyle gelmişti. Kendisini tanıttı. Adının
Ömer Deniz olduğunu söyledikten sonra şöyle dedi:

“Üstat, hapisten kurtuldunuz, geçmiş olsun. Ben Harbiye'de
okuyorum. Sol fikirliyim. Polis hafiyesi değilim. Bana inanın.
Harbiye'de başka arkadaşlarım da var. Hepimiz Kuleli Lisesi'nden
beri sizin yazılarınıza ve şiirlerinize hayranız. Sizin düşüncelerinizi
paylaşıyoruz. Bize yol göstermenizi istiyoruz.”

Nâzım bu sözleri şüpheyle karşıladı. Karşısındaki gencin hiç
de güven verici bir havası yoktu. Bunun bir tuzak olduğunu dü-
şündü ve soğuk bir sesle;

“Kardeşim,” dedi, “içerde çok işim var, kusura bakma seninle meşgul olamayacağım.”

“Nâzım Bey, beni yanlış anlamayın, bana itimat edin. Sizden yararlanmak istiyoruz. Ne olur beni kırmayın.”

Nâzım büsbütün huzursuz oldu, genci kapı dışarı etti.

“Sizinle uğraşacak vaktim yok. Lütfen beni rahat bırakın.”

Nâzım polisin bu gence askeri üniforma giydirerek bir provokasyon hazırladığı kanısındaydı. O böyle oyunlara alet olacak insan değildi. Delikanlı kapıdan dışarı çıkar çıkmaz Nâzım telefona sarıldı, emniyet müdürlüğünü buldu;

“Ben Nâzım Hikmet,” dedi, “bir bu eksikti, şimdi de genç polisleri askeri üniformayla başıma musallat ediyorsunuz. Ben askerlere komünizmi öğretecek adam değilim. Yetti artık, benimle uğraşmaktan vazgeçin.”

Birinci şube şefi bu sözlerden hiçbir şey anlamadı. Hemen müdüre giderek durumu anlattı. Müdür de bir şey anlamadı. Onlar böyle bir öğrenciyi Nâzım’a göndermiş değillerdi. Bu ne demekti böyle? Demek ki bir askeri okul öğrencisi Nâzım’dan yardım istiyordu. Bu olağanüstü bir olaydı. İşe milli emniyet el koydu. Nâzım yeniden sıkı takibe alındı.

Nâzım daha sonra bu olayı İhsan İpekçi’ye anlattı.

“Çok iyi etmişsin Nâzım,” dedi, “bunda bir iş var. Aman dikkatli ol, böyle oyunlara gelme. Bilirim, gelmezsin ama yine de benden söylemesi.”

Aradan birkaç ay geçti. Herkes Şeker Bayramı hazırlıklarına girişmişti. Nâzım da eve bayram şekeri, çocuklara da hediye almak üzere eşiyle birlikte çarşıya çıkmıştı. Eve dönünce ne görsün, üniformalı genç yine karşısında. Bu kez de sivil giyinmiş, kendisini bekliyor. Nâzım delikanlıyı görür görmez tanıdı. Polisin evine kadar girdiğini düşünerek;

“Ben yokken buraya nasıl girdin?” diye şaşkınlığını belirtti.

“Evdeki kadın bana kapıyı açtı. Siz yoktunuz ama nasıl olsa beni evden kovmazsınız diye düşündüm.”

“Kovmam elbette ama böyle habersiz gelen misafirden de pek hoşlandığımı söyleyemem. Yine benden ne istiyorsun oğlum? Geçen sefer sana bu işlerden hiç haz etmediğimi anlatmıştım.”

Ömer Deniz soğukkanlılıkla;

“Nâzım ağabey, biz sizi çok seviyoruz. Ne olur bize devrimin yollarını gösterin,” dedi.

Delikanlı ayakta dikiliyordu. Nâzım da ona, hiç buyur otur falan demeden ters ters bakıyordu.

Ömer Deniz bu kez de;

“Nâzım ağabey,” dedi, “yarın subay çıkınca biz askerlere komünizmi nasıl anlatacağız, onu söyleyin.”

Nâzım bu tür provokasyonlardan çok çekinirdi.

“Oğlum,” dedi, “askerlere anayasadaki Altı Ok’un ne anlama geldiğini anlatın yeter. Haydi bakalım, benim işim gücüm var, seninle uğraşamam.”

Ömer Deniz Nâzım’ın güvenini kazanamamıştı. O bu delikanlının kesinlikle polis olduğu kanısındaydı. Harbiye öğrencisinin bu ikinci girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Ama olay hiç de Nâzım’ın düşündüğü gibi değildi. Ömer ve arkadaşları gerçekten Nâzım’a inanıyor ve ondan yardım istiyorlardı. Harbiye’deki solcu öğrencilerin düşünceleri daha Kuleli yıllarında oluşmuştu. Ama onların karşısında bir de milliyetçi öğrenci grubu vardı, solcuları adım adım izliyorlardı. Onların tutuklanması için deliller topluyor ve okul dışı ilişkilerini keşfetmeye çalışıyorlardı.

Emniyet yeterli koşulların bulunduğuna karar verir vermez Harbiyeli öğrencileri tutukladı. Nâzım bunu gazetelerde okuyunca telaşlandı. Evine gelen gencin ajan olmadığını anladı. Eğer onu izlemişlerse sıra belki kendisine de gelecekti. Bir ara gizlenmeyi düşündü. Sonra bundan vazgeçti. Çünkü Harbiyeliyle hiçbir ilişki kurmamış ve ona yüz vermemişti. Aradan iki hafta geçti geçmedi, Nâzım’ın korktuğu başına geldi. Polisler bir sabah kapıya dayandılar, ellerinde tutuklama tezkeresi vardı.

“Sizi götürmeye geldik,” dediler.

“Nereye ?”

“Müdüriyete.”

Nâzım çantasını hazırladı. Ne kadar tutuklu kalacağı hiç belli olmazdı. Piraye telaşlandı. Zaten evlendiğinden beri hep huzursuzluk içindeydi. Eşinin eylemlere karışmadığını biliyor ama yine de huzursuz oluyordu. Hava kurşun gibi ağırdı.

O sabah Nâzım Piraye'yi teselli etmeye çalıştı.

“Biliyorsun,” dedi, “ben hiçbir işe karışmadım. Öğrencilere de güvenmedim. Merak etme bundan bir şey çıkmaz, bir-iki gün sonra eve dönerim.”

Piraye'nin gözleri yaş içindeydi. Günlerden 17 Ocak 1938'di. Ne sorgu ne sual, Nâzım ertesi gün elleri kelepçeli olarak trenle Ankara'ya gönderildi. Başına geleni bir türlü anlayamıyordu. Kendisini askeri cezaevine kapattılar. Taş bir oda, yer çimento, pencereler camsız, yağın kar içeri giriyor, ne yatak ve ne battaniye, o ayazda yere kıvrılıp yatacaksın. Tek kişilik hücredesin. Konuşacak tek kişi yok.

Nâzım o hücrede büyük acılar çekti. 28 Ocak'ta Piraye'ye şöyle diyordu:

“Seni dehşetli göresim geldi. Çocuklarım burnumda tütüyor. Herhalde suçsuzluğum er geç meydana çıkacak ve sizlere kavuşacağım. Üzülme...”

Nâzım suçsuzdu ve buna inandığı için de özgürlüğe kavuşacağına kesinlikle inanıyor ve şöyle diyordu:

“O kadar hiç, o kadar boş, manasız, öyle haksız yere tutuklandım ki, çok acı çekiyorum. Sinirlerimin dizginini ele almasam çıldıracağım. En küçük bir hak ve adalet mefhumu benim ne kadar suçsuz olduğumu ortaya çıkaracaktır.”

Piraye de Nâzım'ın niçin tutuklandığını bir türlü anlayamıyor ve şöyle diyordu:

“Eve bir çocuk geliyor, zorla içeri giriyor. Sonra ev sahibi geliyor, beş dakika sonra onu kapı dışarı ediyor, sonra da kendisi hapse giriyor. Anlayamıyorum. Üzüntüden öleceğim.”

Piraye, “O Harbiye öğrencisi eve geldiği zaman, evde onu iki kişi karşılamış. Niye onların ifadesini almadılar? Harbiyeli onları kandırıp içeri girmiş. Bir şeyler yazmaya hazırlanırken biz gelmiştiz. Zaten evde olsak o adamı içeri almazdık. Çıldıracağım. Niye bunları araştırmıyorlar?”

Nâzım neden ve nasıl suçlandığını bir türlü anlayamıyordu. Sorguya çekildiği zaman ona stüdyoda kendisini görmeye gelen gencin kimliğini sormuşlardı. O da bu gencin adını bile bilmediğini, evinin adresini vermediğini söylemişti. Hatta bu gencin po-

lis tarafından gönderildiğine inanıyordu. Gençle neler konuştuğunu olduğu gibi anlatmıştı. Zaten ortada saklayacak bir şey yoktu ki. Genci hiçbir suça teşvik etmiş değildi. O gencin sorguya çekildiği zaman olayı başka türlü anlatması için ya gizli ajan, ya aşagılık bir yalancı ya da deli olması gerekirdi. Zaten Nâzım'a, "Sen bu genci suç işlemeye teşvik etmişsin. O böyle söylüyor," dememişlerdi. Kovuşturma sonunda kesinlikle aklanacağına inanıyordu. Cezaevinde hiç kimseyle konuşmadan tek başına bir odada kalıyor ve gününü nasıl geçireceğini bilmiyordu. Piraye de eşini teselli etmeye çalışarak ona moral verecek mektuplar ve okuyacak kitaplar gönderiyordu. Ona, "Çok sıkıldığın zaman beni hatırla, sen orada sıkıldığın zamanlar ben burada hastalanıyorum," diye yazıyordu.

Piraye kendini dünyanın en mutlu kadını sayıyordu. Çünkü kocası ilk hapse düştüğünden beri ona sürekli aşk mektupları yolluyordu. Bu çeşit mektuplar alan bir kadının mutlu olmaması için deli olması gerektiğine inanıyordu.

Kocası suçsuzdu, en yakın zamanda mutlaka özgürlüğe kavuşacaktı. Moralini hiç bozmadan sabretmesi ve çıkacağı günü beklemesi gerekirdi. Nâzım'ı cezaevinde avutan tek şey de Piraye'den aldığı mektuplardı.

Kış gelmişti, kar yağıyordu, gökyüzü kurşuni ve kurşun gibi ağırdı. Nâzım karısından gelen mektupları kimbilir kaç kez okuyor ve belleğine işliyordu. Ömründe hiç bu kadar kederli, fakat hiç bu kadar da dinlendirici ve ferah yazı okumadığını düşünüyordu. Son derece kederliydi ama içi çok ferahtı. Keder ile ferahlığın bir insanın yüreğinde böyle birleşeceklerine hiç ihtimal vermemişti. Cezaevine düşmesinin ellinci gününde karısına şöyle yazıyordu:

Bu elli gün bütün insanlardan, insan sesinden ve insan yüzünden uzak, tek başıma geçen şu elli gün beni yeni bir dünyaya soktu. Kendimi dinledim. Yalnız kendi yüzümü gördüm ve kendi sesimi duydum. Kendimde sen varsın. Yüzüm yalnız senin yüzüne benziyor. Ve ben sensiz boş bir kalıbım. Velhasıl dehşetle mahzun ve dehşetle ferahım karıcığım.

Nâzım'ın böyle haksız yere tutuklanması bütün yakınlarını perişan etmişti. Annesi Celile Hanım ve kardeşi Samiye neye uğradıklarını bir türlü anlayamıyorlardı. Aile içinde büyük saygınlığı olan Ali Fuat Cebesoy'dan yardım istemek akıllarına geldi. Cebesoy belki de Şükrü Kaya'nın desteğiyle bu haksızlığı Atatürk'e duyurabilirdi. Celile Hanım Ankara'ya giderek Ali Fuat Paşa'yı gördü ve oğlunun başına gelen bu felaketi anlattı. Paşanın da gözleri dolmuştu. "Merak etmeyin, elimden geleni yapacağım," dedi.

Atatürk o günlerde Gemlik'te İpek Fabrikası'nı geziyordu. Ali Fuat Paşa da geziye katılanlar arasındaydı. Atatürk'e durumu anlatabilmek için fırsat bekliyordu. İlk önce Şükrü Kaya'yla görüştü. O böyle bir girişime hiç sıcak bakmadığını belirttikten sonra Cebesoy'a;

"Aman paşam," dedi, "bunun hiç sırası değil biliyorsun, Atatürk Fevzi Paşa'nın işlerine karışmak istemez. Nâzım'la da uğraşan mareşal olduğuna göre Atatürk bu girişimden hiç hoşlanmayacaktır. Şimdilik sen bu işten vazgeç."

Cebesoy da Şükrü Kaya'yı dinledikten sonra durumu Atatürk'e duyurmaktan vazgeçti.

Günler geçmek bilmiyor ve Nâzım kendine yüklenmek istenen suçların ve iftiraların ağırlığı altında deliye dönüyordu. Artık mahkemeye çıkması kesinleşmişti. Kendi kendine şöyle diyordu: "Bu tanımadığım, hatta polisliğinden bile şüphelendiğim ve topu topu bir saat kadar gördüğüm bir insana direktif verecek kadar deli, aptal ve eşek miyim? Bu direktifin bir tek delili nerede?"

Sonunda duruşma günü geldi çattı. Nâzım aklanacağını umuyordu, hiç de öyle olmadı. Yönetim Nâzım'ı kesinlikle susturmayaya karar vermişti. Mahkeme, yöneticilerin direktifleri doğrultusunda Nâzım'ı 15 yıl hapse mahkûm etti.

Nâzım birkaç gün sonra annesine şunları yazdı:

Anneciğim, maalesef Dreyfus hadisesine benzer bir kararla 15 seneye mahkûm edildim. En küçük bir kanuni suçum olmadan verilen bu kararı temyiz ettim. Senin tabirinle inşallah temyiz bu fahiş hatayı düzeltir. Üzülme, daha bir ümit var demektir.

O ümit de boşa çıkarsa ne yapalım anneciğim. Yapmadığım, alakam olmayan bir suçun cezasını çekeriz. Yani bu yıpranmış vücut 15 seneye dayanırsa 52 yaşında bir sakat olarak hürriyetime kavuşurum. Temenni et ki o günü görmeyeyim. 52 yaşında sakat bir gövde ve söndürülmüş bir kafayla yeryüzüne çıkmaktansa içeride kakırdamak daha hayırlı.

Seni çok göresim geldi. Ne olur ne olmaz, dünya hali, bir ke-re daha göreyim seni. Kabilse hemen Ankara'ya gel. Burada kalacak yerin vardır. Bir iki defa beni görmeye gelirsin. Seni bekliyorum anneciğim.

Nâzım 15 yıl mahkûmiyet kararını bir türlü içine sindiremiyordu. Ama zamanla kendini buna alıştırdı. Uzun bir hastalıktan kalkmış gibiydi. Odasında şarkılar söylüyor, şiirler yazıyor ve Piraye'ye mektuplar gönderiyordu.

Duruşmada çok iyi bir savunma yapmıştı. Zaten ortada ne vardı ki? Onu 15 yıla mahkûm etmek için yargıçların kör olması gerektiğine inanıyordu. Adı Nâzım Hikmet olduğu için kendisine bu cezanın verildiği kanısındaydı. Nâzım Hikmet'i diri diri mezarı gömmek istemişlerdi.

Askeri temyize, yani askeri Yargıtay'a güveniyor ve iki-üç aya kadar kararın bozulmasını bekliyordu. Ne umutluydu, ne umutsuz. Kararı beklerken de Piraye'ye sevgi dolu mektuplar yazmaktan geri kalmıyordu. Karardan iki gün önce yolladığı bir mektupta şöyle diyordu:

Karıcığım, kol saatim bozuldu. Ben de mekanizmayı çıkardım ve içine sizin resimlerinizi koydum. Şimdi saate bakmıyorum, çünkü saat mefhumumu kaybettim. Bileğimde senin mini mini başına bakıyorum. Kuvvetliyim karıcığım. Her şeye rağmen yaşamak istiyorum. Ölmeyeceğim. Ve çok sonra da olsa ıstıraplarının sonunda seni mesut edeceğim.

Sonunda askeri temyizden karar çıktı. Hiç umulmadık, adalet dışı, tepeden inme bir karar: askeri yargıçlar 15 yıllık mahkûmiyet kararını onaylamışlardı.

Böylece yasal yollar tükenmiş oluyordu. Adalet bu muydu? Hava kurşun gibi ağırdı. Nâzım için adalet diye bir şey yoktu artık. Tüm umutlar yok olmuştu. Bu 15 yıl nasıl geçirdi? 15 yılın sonunda Nâzım hâlâ ayakta durabilecek miydi? Ne yabancı ülkelerden bir beklediği vardı, ne de kendisi gibi düşünenlerden. Dünyanın ve Türkiye'nin koşullarının yakın bir tarihte değişmesine hiç bel bağlamıyordu. Kalan yıllarını artık rutubetli ve küflü hapisane odalarında, belki de taşlar üzerinde geçirecekti.

Beterin beteri de vardı, şimdi kendisini Sinop ya da Diyarbakır Cezaevi'ne yollayabilirlerdi. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya hemen bir mektup yazarak cezasını Ankara'da ya da İmrâlı'da çekmek istediğini belirtti. Bakanın kendisine olumlu bir yanıt vermesini pek beklemiyordu. Ama Şükrü Kaya geçen yıl ona yardım edeceğini söylememiş miydi? Ne şartla? Rejimin hizmetinde olması şartıyla. Nâzım Şükrü Kaya'ya, ötekilere ve dönek yoldaşlara ödün vermemenin cezasını işte böyle çekecekti.

Temyizin kararı kesinleştikten sonra haziran ortalarında Nâzım'ı askeri cezaevinden alıp Ankara Cezaevi'ne yolladılar.

Donanma Davası

Nâzım'ın çilesi bitmiyordu. Tam o sıralarda askeri savcılık yeni bir olaya el koydu: Donanma Operasyonu. Nâzım'a karşı hâlâ cadı kazanları kaynatılıyordu.

Nâzım daha Ankara Cezaevinde'yken emniyet güçleri yeni bir olay yarattılar. O dönemin ünlü komünistlerinden Dr. Hikmet Kıvılcımlı ile eşi 15 Nisan 1938'de gözaltına alındılar. Nedeni de bazı gençlerin bir kitapçı dükkânında Hikmet Kıvılcımlı ile Nâzım Hikmet'in kitaplarını alıp okumaları ve dağıtmalarıydı. Kitabı okuyanlar arasında *Yavuz* zırhlısında görevli bir astsubay ile birkaç genç vardı. Bu gençlerin biri sonradan ünlü bir yazar olan Kerim Korcan'ın kardeşi Haydar, diğeri de ilerde ünlü bir romancı olan Kemal Tahir'in kardeşi Nuri idi.

Zaman geçiyor, Ankara Cezaevi'ndeki Nâzım da bütün mahkûmlar gibi Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla çıkarılacak aftan yararlanarak cezasının indirilmesini bekliyordu. Ama Sinop'a yol-

lanması olasılığı da vardı. Bereket öyle olmadı. Nâzım İstanbul'a gönderildi. Orada eşini, annesini ve yakınlarını sık sık görebileceği için seviniyordu.

Ama ne yazık ki Nâzım'ın bu sevinci çok kısa sürdü. Bir sabah bir deniz subayı ve birkaç bahriyeli İstanbul Cezaevi'ne gitmeden önce Nâzım'ı kollarına kelepçe vurarak, Köprü'nün Galata ucundaki Kadıköy İskeleyi'ne sürüklediler. Nâzım neye uğradığını anlayamıyordu. Rıhtımda birikenlerin şaşkın bakışları altında onu oradan askeri bir motorla *Yavuz* zırhlısına taşıdılar.

Suçu neydi? Kendisini gemiye götürenler bunu bilecek durumda değillerdi, komutandan öyle emir almışlardı. Denizciler Nâzım'ın büyük bir suç işlediği kanısındaydı. Ama cezaevinde olan bir kişi dışarıda nasıl yeni bir suç işlemiş olabilirdi ki. Onun bileklerine kelepçe vuranlar bunu elbette bilemezlerdi.

Denizciler Nâzım'ı motordan çıkararak güverteden sulara uzanan bir merdivene doğru ittiler. Elleri bağlı olan şair bir anda denize yuvarlanabilirdi. İte kaka kendisini güverteye çıkardılar. Neydi Nâzım'ın bu başına gelenler? Bu tam bir komploydu, onu yok etmek için düzmece bir olay.

Kısa bir süre sonra Nâzım'ı eski bir askeri taşıt gemisi olan *Erkin*'e yolladılar. *Erkin*, denizaltı filosunun ana gemisiydi. Yani denizaltılara hizmet veriyordu. Gemi Büyükkada ve Heybeli açıklarına demirlemişti. Nâzım'ı erlerin abdesthanesine kapattılar. Yerler sidik ve pislik içindeydi. Oranın uzun bir süredir temizlenmediği anlaşılıyordu. Kokular insanın genzini tıkıyordu. Nâzım uzun bir süre orada bekledikten sonra güverteye çıkarıldı. Bir astsubay, "Arkana bakmadan koş!" diye haykırdı. Nâzım dehşet içinde koşmaya başladı. Herhalde arkamdan ateş edecekler diye düşündü. Güvertenin ucuna gelince başçavuş, "Yeniden koş!" diye bağırdı. Nâzım kaç kez koştuğunu anımsamıyordu. Sonra, "Dur artık!" diye haykırdılar. Durdu. Ter içinde kalmıştı. Asık suratlı başçavuş, "Cezanı böyle çekeceksin," dedi. Sonra kendisini alt katlardaki ambarlara indirdiler. Demek ki amaçları öldürmek değil, işkence etmektir.

Nâzım gemide yalnız değildi, Kemal Tahir ve Hikmet Kıvılcımlı'yla birlikte 30 kadar solcu da *Erkin*'e kapatılmıştı. Aralarında

konuşmalarına izin verilmiyordu. Bir süre sonra Nâzım'ın yakınlarına mektup yazmasına lütfen göz yumdular. Askerler Nâzım'ın akrabalarından ve yüksek görevde bulunan bazı yakınlarından, özellikle Ali Fuat Paşa'dan, yazar ve sanatçı dostlarından çekindikleri için işkence konusunda çok ileri gidemiyorlardı.

Annesi Celile Hanım ile Piraye günlerdir Nâzım'dan haber alamadıkları için çılgına dönmüşlerdi. Sonunda Celile Hanım oğlunun *Erkin* gemisinde olduğunu öğrenince kızı Samiye'yle birlikte Erenköy'de oturan Amiral Şükrü Okan'ı görmeye gitti.

Celile Hanım, kapıyı açan evlatlık kıza amirali görmek istediklerini söyledi. Kız onları misafir odasına aldıktan sonra, "Kim geldi diyeyim hanımefendi?" diye sordu.

"Enver Celalettin Paşa'nın kızı sizi görmek istiyor dersiniz."

Amiral bunu duyar duymaz misafir odasına gelip Celile Hanım'ı saygıyla karşıladı;

"Hanımefendi çok mutlu oldum," dedi. "Pederinize büyük saygım vardır. Emirleriniz nedir acaba? Ne yapabilirim?"

Celile Hanım, gözlerinden yaş boşalarak anlatmaya başladı:

"Amiralim, ben Enver Celalettin Paşa'nın kızıyım. Ailemizde ordunun üst kademelerine yükselmiş kimseler vardı. Ali Fuat Paşa da yakınımızdır. Onlara özenerek ben de Nâzım'ın deniz subayı olmasını istemiştim. Ne yazık ki olamadı. Nâzım'ın bu başına gelenleri bir türlü anlayamıyorum. Oğlum asla vatanına ihanet edemez. Milletini ve halkını çok sever. Çok kötü bir iftiraya uğradığına inanıyorum. Bir gün mutlaka aklanacaktır. Ama lütfen izin verin de kendisini bir kez göreyim."

Amiral Şükrü Okan çok duygulanmıştı.

"Telaşlanmayın hanımefendi," dedi, "üzülmeyin, oğlunuzla sizi görüştüreceğim. Yarın ya da müsait olduğunuz bir başka gün sizi gemiye çıkarabilirim."

"Peki, ama gemiye nasıl gideriz?"

"Gemi Silivri'de. Oraya gelin, rıhtımda göreceğiniz motorun kaptanına benimle görüşeceğinizi söyleyin, sizi bana getirir."

Celile Hanım ertesi gün kızı Samiye'yle birlikte Sirkeci'den bir otobüse binip Silivri'ye gitti. Rıhtımda askeri deniz motorunu buldular. Motor onları *Yavuz* gemisine çıkardı. Bir emir suba-

yı, onları amirale götürdü. Şükrü Okan yine aynı nezaketle Celile Hanım'ı karşıladıktan sonra bir subay çağırttı.

"Bu hanımefendiler Nâzım Hikmet'in annesi ve kız kardeşidir," dedi. "Kendilerini alıp *Erkin* gemisine götürün, emirlerimi söyleyin, Nâzım'la görüşürsünler."

Celile Hanım ile Samiye, *Yavuz*'a yanaşmış bir motora bindirildiler. *Erkin*'e gidiyorlardı. İkisi de heyecandan titriyordu.

Erkin'in merdivenlerinden çıkarak geminin salonuna alındılar. Orada üst düzeyde subaylar oturuyordu. Onları getiren subay amiralin emrini içlerinden birine duyurdu. Bunun üzerine Celile Hanım ile Samiye'yi köşede yuvarlak bir masaya oturttular. Çavuşlardan biri de Nâzım'ı almaya gönderildi.

Birkaç dakika sonra karşılarında Nâzım'ı gördüler. Nâzım çok şaşırmıştı. Subayların şaşkın bakışları arasında annesini ve kardeşini kucakladı sonra masaya oturdular. Üç subay da yanlarına oturdu. Konuşmaları dinliyorlardı.

Nâzım neşeli olmaya çalışıyordu. Havadan sudan sorular soruyor ve kendi durumunu anlatmaktan çekiniyordu. Erler de onların oturduğu masaya yemek servisi yapıyorlardı. O ara subaylardan biri şöyle dedi:

"Nâzım Bey, yemeğinizi soğutmayın."

"Bana mı söylüyorsunuz?"

"Tabii efendim, gayet tabii, size."

"Müsaade ederseniz ben gider yemekten sonra gelirim. Annem ve kardeşim yemeklerini yesinler."

"Hayır efendim, burada hep beraber yiyeceksiniz."

Nâzım şaşkınlık içindeydi. Annesi subayların en kıdemlisine; "Şu anda çok mutluyum," dedi. "Sizler gibi kibar, anlayışlı bahriye subaylarının arasında bulunan oğlumdan endişe etmiyorum. O Harp Okulu'nda yapılan kaba muameleye maruz kalmayacak oğlum."

Nâzım annesinin sözünü kesti;

"Anne," dedi, "konuştuğunuz subay Harp Okulu'nda beni suçlayan savcı Şerif Budak'tır, tanıştırırım."

Celile Hanım'ın yüzü al al oldu. Kendisini toparladıktan sonra savcıya;

“Benim babam da paşaydı,” dedi, “kara paşası.”

Savcı biraz sonra soğuk bir havada yanlarından ayrıldı.

Celile Hanım ile Samiye bir süre sonra Nâzım’a hiç doymadan gemiden ayrıldılar.

Nâzım yeni beklentiler içindeydi. Ama gemide ne kadar kalacağını bilmiyordu. Piraye’ye bir mektup yazarak çamaşırlarını, battaniyesini ve yastığını oraya, gemiye göndermesini istedi.

Piraye’nin annesi ve kardeşiyle birlikte gemiye gelmemesi Nâzım’ı çok üzmüştü. Neden Piraye onlarla birlikte değildi? Nâzım bu soruyu annesine sormaktan çekinmişti ama şöyle düşünüyordu. Piraye ötekilerin *Yavuz*’a gidebileceklerine asla ihtimal vermemiş, onun için onlara katılmamıştı. Bir de şu vardı, Piraye Nâzım’ı görünce durmadan ağlayacak ve herkesin moralini altüst olacaktı.

Nâzım’ın gemideki günleri geçmek bilmiyordu. Her gün lombozlardan denizi seyrediyor ve düşler kuruyordu. Hiç parası da kalmamıştı. Piraye’ye yazdığı bir mektupta, “Mümkünse bana 2-3 lira gönder,” diyordu, “fazlasını bulmak için uğraşma 2 lira bana yeter. Nasıl olsa karavana çıkıyor. Cigara ve gazete parası, çorabım da kalmadı bana çorap yollamayı unutma. Bana kitap da yolla. Anlıyorum ki uzun seneler ömrümün üç ihtirası olacak: Seni uzaktan görmeye mahkûm olmanın acısı, kitaba doymamak ve istediğim gibi yazamamak.”

Günler geçiyor, Nâzım duruşmasının başlamasını bekliyordu. *Erkin* gemisi Silivri’den İstanbul açıklarına, adaların önüne gönderildi. Gemi Haydarpaşa açıklarından geçerken Nâzım kıyılarda Piraye’yle dolaştığı yerleri görüyor ve içi sızlıyordu.

Bir süre sonra *Erkin* gemisinde subayların yemek salonu, komünist sanıkları yargılayacak mahkeme salonuna dönüştürüldü. Kurul 15 üyeden oluşuyordu, üyelerin on dördü subay, yalnız biri hukukçuydu. Subay üyeler donanma komutanının emrinde çalışanlar arasından seçilmişti. Kurul başkanlığına Amiral Hüsnü Gökdeniz getirilmişti. Savcılığa da sonradan ünlü bir tarih yazarı olan Haluk Şehsuvaroğlu ve sonradan amiralliğe yükselen Fahri Çoker atanmıştı. Sanık sayısı 30 kaddı. Genelkurmay sanıkların mutlaka mahkûm olmasını isti-

yordu. Bu konuda yargıçlara emir verilmiş gibiydi. Kuruldaki hâkimlerden biri şöyle diyordu:

“Bugünkü durumda siyasete bu kadar dalmış bulunan başçavuş, üstçavuş ve erler bugün bir şey yapmamış olsalar bile bu gidişle mutlaka donanmaya, orduya ve memlekete zarar vereceklerdir. Yılanın başı küçükken ezilmelidir.”

Yani bunlar potansiyel suçludur, ilerde suç işleyebilirler bunları şimdiden mahkûm etmek gerekir. Böyle bir mantıkla mahkemenin sanıkları aklamasi elbette düşünülemezdi.

Sanıkların ellerindeki kitapların zararlı olup olmadığı konusunda Adalet Bakanlığı’ndan bilgi istendi. Bakanlık kitapların hiçbirinin yasaklı olmadığını bildirdi. Ama ne önemi vardı? Bakanlığın görüşü savcının umurunda değildi. Savcı şöyle diyordu:

“Biz bu davada delil arayacak kadar saf değiliz. Bunlar bugün bir şey yapmamışlarsa yarın yapacaklardır.”

Bu kafada olan mahkeme üyelerinden adil bir karar beklenebilir miydi! Mahkeme başkanı Amiral Gökdeniz ise hukukçu olmadığı halde adalete inanan bir insandı:

“Ortada hiçbir şey yok. Bu çocuklara yazık ediyorsunuz. Donanmaya kötülük ediyorsunuz...” diyecek oldu. Hiç olur mu? Başkanı görevden alıp yerine başka birini getirdiler. Nâzım’ın suçu donanma personeli arasında muhtemel bir ayaklanmayı kıskırtmakmış meğer! Ama kendisinin bu konuda sanıklara direktif verdiğine dair hiçbir kanıt yoktu. Olmasın, mahkeme kararlıydı, Nâzım’ı 20 yıl hapse mahkûm ettiler.

Nâzım’ın 15 yıl da Harbiye olayında mahkûmiyeti vardı, yani toplam 35 yıl hapis. Ama ceza kanununun bazı maddelerine göre bu iki mahkûmiyet birleşince ceza 28 yıla indirildi. Bu karardan sonra Nâzım *Erkin* gemisinden alınarak, İstanbul Tevkifhanesi’ne gönderildi.

Nâzım’ın Atatürk’e Mektubu

Nâzım’ın son umudu temyizdeydi. Ya temyizden onay çıkarsa. Nâzım tüm yaşamını hapiste geçirecek demektir. Yakınları Şükrü Kaya’ya başvurup yardım istediler. O da Nâzım’ın Atatürk’e bir

mektup yazmasını önerdi. Nâzım merhamet değil, adalet isteyecekti. Atatürk'e inanıyordu. Ama hava kurşun gibi ağırdı. Temyiz kararını beklediği günlerde Atatürk'e şu mektubu yazdı:

Cumhurreisi Atatürk'ün yüce katına,

Türk ordusunu isyana teşvik ettiğim iddiası ile 15 yıl ağır hapis cezası giydim. Şimdi de Türk donanmasını isyana teşvik etmekle töhmet altındayım.

Türk inkılâbına ve senin adına ant içerim ki suçsuzum.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Kör değilim ve senin yaptığın her ileri dev hamleyi anlayabilecek bir kafam ve yurdunu seven bir yüreğim var. Senin eserine ve sana aziz olan Türk dilinin inanmış bir şairiyim.

Kemalizm'den ve senden adalet istiyorum.

Türk inkılâbına ve senin başına ant içerim ki suçsuzum.

Mektubun garip bir hikâyesi oldu. Mahkemedeki savcılardan Haluk Şehsuvaroğlu Nâzım'ın şiirlerini çok beğenen genç bir subaydı. Nâzım'la aralarında sıcak bir ilişki kurulmuştu. Nâzım bu mektubu Şehsuvaroğlu'na teslim etti. Şehsuvaroğlu mektubun bir kopyasını kendine alıyordu. Aslını da Beşiktaş'tan taahhütlü olarak Çankaya'ya gönderdi.

Yıl 1938 Ağustos ayıydı ve Atatürk ağır hastaydı. Çankaya'daki görevliler mektubu ona iletmekten çekindiler ve Şükrü Kaya'ya verdiler. Mektubu öneren oydu. Ama Atatürk'e verilmesini sakıncalı buldu ve mektup hedefine ulaşamadı.

Nâzım'ın annesi Celile Hanım da mektubun Atatürk'ün eline geçmediğini düşünerek, devlet başkanına şu mektubu yolladı:

Gazimiz, size iki kez geldik. Teyzezademin ve Fuat Paşa'nın çok çok selamı var. Sizin çok merhametli olduğunuzu söylüyorlar. Affı hususinizi istiyoruz. Yarattığınız Türk lisanının kıymetli bir hizmetkârı olan Nâzım'ı bağışlayın. Hapislerde her gün üzülmesine mani olun. Bu husustaki delaletinizi bizden esirgememenizi rica ederiz.

Enver Paşa kızı Celile

Atatürk'ün Nâzım Hikmet'e karşı tutumunu Çetin Altan yılar sonra Ali Fuat Cebesoy'un ağzından şöyle anlatacaktı: (Akşam, 28 Aralık 1966 Çetin Altan, Şale Köşkü'nde Bir Gece)

“Şale Köşkü'nde General Cebesoy bana şunları söylemişti:

“O çocuğu (Nâzım Hikmet'i) Şükrü Kaya ziyan etmiştir. Mustafa Kemal bu yüzden çok sinirlenmiş ve üzülmüştü. Nâzım Hikmet'i tevkif ettikleri bir sırada Nizamettin Nazif (Tepedelenli) bana rastladı, Nâzım'ı kurtarmanın zamanı olduğunu söyledi. Yalova dönüşü gemide, akşam yemeğinde Şükrü Kaya ile yan yana oturuyordum. Bu konuyu konuşuyorduk, Mustafa Kemal birden Şükrü Kaya'ya 'Ne konuşuyorsunuz orada?' diye bağırdı, onu azarladi.

“İlk defa ciddi şekilde hastalanıp yatağa girdiği akşamdı. Biraz sonra benim kulağıma 'Çok sancım var, duramayacağım, sen benim yerime geç, ben yatacağım,' dedi, dağıldık.

“Ben Mustafa Kemal'den haber almak için kamarasının bulunduğu yere gittim. Sancısı olduğunu, doktorların kendisine iğne yaptığını söylediler. Konuşmamızı içerden duymuş, beni çağırdı, 'Fenayım,' dedi, 'Demincek Şükrü Kaya'ya mahsus bağırdım. O çocuğu takmış parmağına, onunla uğraşiyor. Ben tanırım, mert oğlandır o. Bir akşam Dolmabahçe'ye gelmesi için haber göndermişim, belki konuşma adabında bir kusur ederim diye gelmedi. Şükrü Kaya mareşali de kandırmış. Askerlerin arasında onun yazılarına benzer yazılar uydurup dağıtmışlar. Başını yakmaya çalışıyorlar oğlanın. Hepsinden haberim var.”

Nâzım'ın mahkûmiyet kararı bir süre sonra Yargıtay'ca onaylandı. Bu karar Nâzım için çok ağır bir darbeydi. O günlerde yazdığı bir şiirde şöyle diyordu:

*ölümü düşünüyorum,
demek ki arterio skleroz
başlıyor bende...*

Belki de birbirimizden uzakta öleceğiz.

Haber

*çılgınlarla gelecek
yahut da ima edecekler,
ve kalanı yalnız bırakıp
gidecekler...*

Ve kalan

karişacak kalabalığa.

1938 Kasımı'nda Nâzım'ın İstanbul Tevkifhanesi'nde bulunduğu günlerde Atatürk'ün ölüm haberi geldi. Nâzım bunu büyük üzüntüyle karşıladı. Hiçbir zaman Atatürk'e düşmanlık beslememiş ve onu küçümseyen hiçbir şiir yazmamıştı. Bütün düşmanlıkların Mareşal Çakmak'tan, onun çevresindeki aşırı milliyetçilerden ve faşizm yandaşlarından geldiğini biliyordu. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığına seçilmesi Nâzım'ın kurtuluşu için hiçbir umut yaratmadı. Ne var ki İnönü Ali Fuat Cebesoy'la daha yakın ilişkiler içindeydi. Gerçekten de Cebesoy bir süre sonra Bayındırlık Bakanlığı'na getirildi. Paşanın girişimiyle Nâzım'ın durumunda değişiklik beklenebilirdi ama Mareşal Çakmak yine görev başındaydı. Atatürk'ün ölümünden yaklaşık üç ay sonra verdiği bir demeçte Donanma Davası'na değinerek şöyle diyordu:

"1938 Haziranı'nda donanmanın gedikli erbaşlarından birkaçı arasında komünizm cereyanlarının başladığı, bu fikirlerin bazı sivillerden geldiği ve işin başında şair Nâzım Hikmet'in bulunduğu ve donanmada er ve erbaşların üstlerine karşı itaatsizlikle isyana teşvik için çalıştığı görülmüştür... Türk istiklalini ortadan kaldırmak, hür olan Türk'ü esir yapmak amacıyla çalışan komünizm için tek çare orduya el atmak ve kaleyi içinden fethetmektir."

Demek ki Çakmak görevde bulunduğu sürece durumunda değişiklik beklenemezdi. Ama yine de Cebesoy Nâzım'a yapılan haksızlığa karşı bir şeyler yapabileceğini ümit ediyordu.

Ne yapılabilirdi? Yasalar ağır hastalık durumunda cezaların ertelenmesi için açık kapı bırakıyordu. Nâzım bu yolu deneyebilirdi. Böyle bir ertelenme isteminin kabul edilmesi için Cebesoy'un doğrudan bir direktif vermesi gerekmezdi. Ama onun kabinedeki varlığı böyle bir başvuruya sıcak bakılmasını sağlayabilirdi.

Nâzım bu olasılığı düşünerek akciğer rahatsızlığı, yani tüberküloz nedeniyle bir sağlık raporu istedi. Sağlık ekibinde görevli olanlar da kendisine yardımcı olmak istiyorlardı. Nâzım gerçekten hastaydı, uzun süredir cezaevlerinde güç koşullar içinde geçirdiği sağlıklı günler ve uğradığı işkenceler onu çok yıpratmıştı. Ama bu durum cezanın ertelenmesine yetmiyordu. Doktorlar biçimsel olarak bir tükürük tahlili istediler. Kendisine, veremli bir tutukludan alınacak bir tükürük örneği yollamasını önermiş olabiliyorlardı. Böyle bir yola başvurmak dürüst olmayabilirdi ama kendisine yapılan bunca haksızlık ve adaletsizlik karşısında bu hile affedilmeyecek bir kabahat sayılmazdı.

Geçici Özgürlük

Nâzım veremli bir tutuklunun tükürüğünü sağlık kuruluna yolladı. Zaten kuruldakilerde bunu biliyorlardı, kimse kimseyi aldatmıyordu. Kurul raporu kabul etti ve Nâzım kendi evinde dinlenmek koşuluyla 1939 Nisanı'nda geçici olarak özgürlüğe kavuştu. Cezaevindeki tutuklular kendisini sevgi gösterileriyle kucakladılar, "Bizi unutma, ara sıra uğra, özlem gideririz," diye Nâzım'ı uğurladılar.

Dostları cezaevinin kapısında kendisini bekliyorlardı. Onca ayrılıktan sonra her biriyle sevinç gözyaşları içinde kucaklaştı. Nâzım şöyle konuştu:

"Hemen sevinmeyin, bana altı aylık bir hastalık izni verdiler, ama bu izne hiç güvenilmez, süre dolmadan beni yeniden deliğe tıkabilirler. Bakalım neler göreceğiz? Önemli olan bugün özgürlük havasını ciğerlerime doldurmam. Bu süre içinde dilerim durumum aydınlanır da bu işten kurtulurum."

Nâzım evde de coşkuyla karşılandı. Annesi, eşi, kız kardeşi, teyzesi, Piraye'nin çocukları o gün bayram ettiler. Piraye gözyaşlarını güç tutuyor ama sevinçten içi içine sığmıyordu. O akşam evde rakılar içildi, Celile Hanım'ın hazırladığı mezeler yendi. Nâzım ne kadar özlemişti bu sıcak aile ortamını. O, arkadaşlarıyla birlikte içki içmeyi de seviyor ama ona hiç kimse ailenin zevkini veremiyordu.

O ilk akşam konuşulacak ne kadar çok şey vardı. Kafasında neler birikmemiştir ki. Bütün çektiği acıları, cezaevi arkadaşlarıyla geçirdiği günlerin acı tatlı yanlarını teker teker anlatmak, her şeyi ev halkıyla paylaşmak istiyordu. Nâzım başından geçenleri herkesin gözünün içine baka baka ne kadar da tatlı anlatırdı. Onu dinleyenler olayları yaşamış gibi olurlardı.

Kimse Nâzım'a doyamıyordu. O da bunu bildiği için keyifli keyifli anlatıyordu. Ama bir yandan da Piraye'yle bir an önce yalnız kalmak istiyordu. Bunu belli ederse ayıp olacaktı. Piraye'nin de bu toplantının uzamasından sıkıldığını anlıyordu. Bazen göz göze geliyorlar ve tek kelime söylemeden aynı duygular içinde olduklarını belli ediyorlardı. Sonunda Celile Hanım;

"Nâzım sen bugün çok yorulmuşsundur. Seni artık bırakalım da dinlen," deyince Nâzım'ın gözlerinin için güldü.

"Evet anneciğim ama siz bana yorgunluğumu hiç duyurmadınız."

"Olsun oğlum, seni benim kadar hiç kimse anlayamaz. Haydi bakalım, herkes odasına çekilsin. Size iyi geceler. Yarın da konuşuruz, öbür gün de. Artık her gün bizim. Özgürlüğe kavuşmanın tadını çıkaracağız."

"Sağ ol anneciğim, öyleyse yarın sabah kahvaltıda görüşürüz. Ne kadar özlemiştim sizlerle birlikte kahvaltı etmeyi. Haydi hepinize iyi geceler."

Bu sözler üzerine herkes odasına çekildi. Nâzım da Piraye'ye; "Oh be," dedi, "nihayet yalnız kalabildik!"

Ertesi sabah Nâzım Piraye'nin kollarındayken telefon sesiyle uyandı. Salondan sesler geliyordu:

"Nâzım'ı istiyorlar, uyandırsak mı? Belki de önemli bir şeydir."

"Hayır, hayır, rahatsız etmeyelim."

"Efendim, Nâzım daha kalkmadı. Dün gece çok geç yatmıştı da. Kim diyelim? Uyanınca o sizi arar."

Ne çabuk da duyulmuştu Nâzım'ın hapisten çıktığı. Telefonların ardı arkası kesilmiyordu. Hep aynı konuşmalar. Bunlara sokaktan geçen satıcıların sesleri karışıyordu.

"Zerzevatçı geldi, zerzevatçııı!"

“Simit var, simiiiiit!”

“Eskiler alıyom!”

Artık Nâzım’ın gözünde uyku kalmamıştı.

“Ne yapalım Piraye, kalkalım mı?”

“Kalksak iyi olur. Baksana saat 10 olmuş. Bizi kahvaltıya beklerler. Sen gelmeden kimse sofraya oturmaz.”

“Eh, kalkalım öyleyse. Bunlar bizi rahat bırakmayacaklar.”

Özgürlüğün ilk günü böyle başladı. Sonra günler birbirini kovaladı. Dostlar her gün evi doldurdu. Nâzım’ı dinlemeye doyum olmuyor, soruların da sonu gelmiyordu.

“Şimdi ne yapmayı düşünüyorsun?”

“Hangi gazetede çalışacaksın?”

“Yeni romanlar, piyesler, şiirler var mı?”

“Altı ay sonra seni yeniden içeri alacaklar mı?”

“Paşa dayı bakan oldu, bir şeyler yapsın artık. Onun forsu olmasaydı seni hiç bırakırlar mıydı?”

“Kaçmayı düşünmüyor musun?”

Nâzım artık bıkmıştı bu sorulardan, kestirip atıyordu. Sonra da şöyle diyordu:

“Evden dışarı çıkmak yasak, ne yapabilirim ki? Oturup bir şeyler yazacağım. Kafamda çok şey birikti, yazmakla bitmez. Altı ay çabuk geçer. Bir af yasası çıkmazsa beni yine içeri alırlar. Hastalık izninde dayımın rolü olduğunu hiç sanmıyorum, ama ondan çekinmişlerdir. Kaçmayı da düşünmüyorum. Niyetim kendi öz vatanımda kalıp çalışmak, insanları tanımak, sevmek, halkıma yararlı olmak.”

Nâzım’ı sık sık yemeklere, içkilere çağırıyorlar, o hiçbirini kabul etmiyordu. Başına dert açmak niyetinde değildi. İlk haftalar böyle geçti. Piraye’yle mutlu günler yaşadılar. Ama hep böyle olamazdı ki, Beyoğlu, Babıali, Boğaz kıyıları Nâzım’ın burnunda tütüyordu.

İstanbul’a bahar gelmiş, Boğaz sırtlarında erguvanlar açmıştı. Yalıların önünden süzülen Şirketi Hayriye vapurlarını, Çamlıca, Kuzguncuk, Tarabya sırtlarını uzaklardan görmek, Rumelihisarı, Bebek, Beykoz, Çengelköy ve Büyükkada iskelelerinin yanı başındaki balık lokantalarında demlenmek bu mevsimde kim bilir ne

kadar tatlı olurdu? Bunları hayal ettikçe Nâzım'ın içi içine sığmıyordu. Şöyle arada bir kaçamak yapıp da oralara uzansa ne iyi olurdu.

Birkaç hafta sonra bu düşüncelerini Piraye'ye açtı. Karısı;

“Sen çıldırdın mı Nâzım,” dedi. “Nasıl olur, rahat battı mı sana? Şurada huzur içinde tatlı tatlı oturuyorsun. Bütün dostlarını görüyorsun, yazılarını yazıyorsun. Otur oturduğun yerde. Ne olur başını derde sokma.”

Nâzım, “Tabii tabii, sen haklısın,” deyip susuyor ama birkaç gün sonra yine şöyle bir kaçamak yapma düşüncesinden kendini alamıyordu. Aradan bir ay geçti geçmedi, Nâzım bir gün Piraye'nin dışarıda olduğu bir anda evden kaçtı. Kimseye görünmek istemiyordu. Ama onu tanıyanlar yolunu kesip kucaklıyorlardı.

“Geçmiş olsun Nâzım Bey.”

“Allah bir daha sizi gemilerin ambarına düşürmesin.”

“Aman ne olur kendinize dikkat edin.”

“Nâzım ağabey, sen bizim üstadımızsın, bizi terk etme. İşçi sınıfı her zaman arkanda olacaktır!”

Nâzım bunları duymaktan hem çok zevk alıyor, hem de huzursuz oluyordu. Başına dert açmak istemiyordu. Ama öte yandan Avrupa kaynıyor, barut kokuları geliyordu. Naziler Almanya'da faşist ve ırkçı bir egemenlik kurmuşlar, saldırı hazırlıklarına girişmişlerdi. Gözleri Polonya'daydı. Habeşistan'ı eline geçiren İtalya Almanya'nın dümen suyunda gidiyordu. Fransa'da Léon Blum'un başkanlığındaki Sosyalist Halk Cephesi çökmüş ve faşizm yanlıları Hitler'le işbirliğine yönelmişti. Sovyetler Birliği yeni bir dünya savaşına hazırlıklı değildi. Stalin Almanlara ödün vererek zaman kazanmaya çalışıyordu. Türkiye'de Hitler hayranları işbaşına geçme sevdası içindeydi. Eğer onlar Nazilerin yardımıyla daha da güçlenecek olurlarsa Türkiye bir dünya savaşında faşistlerin safında yer alabilirdi. Komünistleri, sosyalistleri ve solcuları, devrimcileri karanlık günler bekliyordu.

Nâzım bu durumda ne yapabilirdi? Yakayı ele verecek ve 28 yıllık cezasını çekmek üzere yeniden zindanlara yollanacaktı. En iyisi yurtdışına çıkmak ve barıştan yana olanları kalemiyle desteklemektir.

Ama böyle gergin bir havada yurtdışına nasıl kaçabilir-di? Türkiye Komünist Partisi'yle bağlarını koparmıştı, onlardan bir şey bekleyemezdi. Ama yine de bu yolu denemekte yarar olabilirdi. Bu alanda güvenebileceği kaç kişi vardı? Aklına Nail (Çakırhan) geldi.

Nail kendisinden 7-8 yaş küçüktü. Muğlalıydı. 1928'de lise öğrencisiyken *Halka Doğru* dergisinde yayınlanan bir şiirinde "müstebitler (dikta yanlısı), derebeyler" sözcüklerini kullandığı için hakkında kovuşturma açılmıştı. Savcı, Nail'in "müstebit" sözüyle Atatürk'e saldırdığını öne sürüyordu. O ise Muğla'daki toprak ağalarını hedef aldığını söylüyordu. Nail Atatürk'e hayrandı, onun müthiş bir deha olduğuna inanmıştı. Durumu Atatürk'e duyurmuşlar, o da "Ayıptır, bırakın çocuğu, okusun," demişti. Nail liseyi çok iyi notlarla bitirdi. Parasız yatılı okuma hakkını kazandı, İstanbul'a geldi. Edebiyat fakültesinde felsefe okudu, şiirlerini *Resimli Ay*'a gönderdi. 1930'da orada Nâzım'ı tanıdı. Ardından Nâzım'la birlikte cezaevine düştü. Daha sonra Moskova'ya kaçtı. Üç yıl sonra yurda döndü ve tutuklandı. İki ay sonra serbest bırakıldı. Bir yıl sonra *Tan* gazetesinde çalışmaya başladı. O sırada Yeni Kitapçı'yı satın alarak yayıncılık işine girdi.

Nâzım kendisini görmek istediği zaman Nail kitapçılık yapıyordu. Bir gün karşısında Nâzım'ı görünce hem çok şaşırdı, hem de sevindi.

"Hoş geldin Nâzım Ağabey, geçmiş olsun. İzinli çıktığını duy-dum. Şimdi ne yapmayı düşünüyorsun?" diye sordu.

"Nail kardeş, sen de görüyorsun dünyanın durumu kötüye gidiyor. Hitler çok tehlikeli bir oyun oynuyor, dünyayı ateşe verecek. Bizde de onun hayranları var, hükümetten destek görüyorlar. Ne yapabiliriz, bilmiyorum. Ben yine Moskova'ya gitsem mi diye düşünüyorum. Belki oradan vatanıma, halkıma daha iyi hizmet ederim, ne dersin?"

"Haklısın, derim, ama nasıl gideceksin? Sana asla pasaport vermezler. Kaçmaktan başka çaren yok."

"Ben de öyle düşünüyorum. Ama nasıl? Partiyle hiç ilişkim kalmadı. Biliyorsun, bana neler etmediler. Acaba sen aracı olabilir misin? Bu niyetimi kime söyleyebilirsin?"

“Reşat Fuat’la bir konuş istersen. Örgütün başında o var. Ben senin için ondan bir randevu alırım, seni kırmaz, bir şeyler yapmaya çalışır.”

“Senden cevap bekleyeceğim.”

Nail elinden geleni yaptı. Nâzım ile Reşat Fuat’ı buluşturdu. Ama bu girişimden sonuç alınamadı. Nedendir, bilinmez, Reşat Fuat başarılı olamadı.

Nâzım bu işten kimseye söz etmiyor, genelde evine kapanıp çalışıyor, ama fırsat buldukça evden kaçıyordu. Kimseye görünmemeye özen gösteriyordu ama onu tanıyanlar o kadar çoktu ki gizlenmesi hiç de kolay değildi.

Yeniden Cezaevi ve Semiha

Yine böyle evde sıkıldığı bir gün Nâzım Piraye’yi Beyoğlu’na gitmeye razı etti. Tünel’den Galatasaray’a doğru yürürlerken iki deniz subayının kendisine dikkatle baktıklarını görünce Nâzım’ın huzuru kaçtı. Subaylar herhalde kendisini *Erkin* gemisinden tanıyorlardı. Bakışlarından nefret okunuyordu. Nâzım Piraye’ye;

“Gel, Karlman Pasajı’na girelim,” dedi, “Suzan’a bir şeyler almak istiyorum.”

Nâzım’ın maksadı deniz subaylarının takibinden kurtulmaktı. Pasaja girdiler. Piraye kadın giysileriyle ilgileniyor, Nâzım da zaman kazanmak için oyuncaklara bakıyordu. Böylece yarım saat kadar oyalandılar. Nâzım bir de baktı ki subaylar da mağazaya girmiş, kendisini izliyor. Büsbütün keyfi kaçtı. Bir şey almadan mağazanın arka kapısından çıktılar.

Piraye bu izlenme işinin hiç farkına varmamıştı. Nâzım evde bunları anlatınca Piraye çok gerginleşti,

“Nâzımcığım, niye böyle yaptın? Ne diye evden çıkıyorsun? Bazen çocuk gibi oluyorsun, hiç söz dinlemiyorsun. Keşke dışarı çıkmasaydık,” diye yakındı durdu.

Nâzım Piraye’yi teselli etmeye çalışarak şöyle dedi:

“Karıcığım, bunlar benim hastalık izniyle cezaevinden çıktığımı bilmiyorlardır. Beni kaçak sanmışlardır. Telaş edecek bir şey yok, ben izinliyim. Bana bir şey yapamazlar.”

Piraye haklıydı. Bu subayların Nâzım'ı Genelkurmay'a ihbar ettikleri sonradan anlaşıldı. Genelkurmay duruma el koymakta gecikmedi. Birkaç gün sonra bir temmuz sabahı iki inzibat kapıya dayandı. Nâzım'ı İstanbul Tevkifhanesi'ne götürdüler. Ev halkı perişan oldu, Nâzım için yine bunalımlı günler başlamıştı. Şimdi ne olacaktı? Sultanahmet Cezaevi'nde birkaç gün kaldıktan sonra Nâzım'ı önce Adli Tıp'a, sonra da Cerrahpaşa Hastanesi'ne aldılar. Karantina koğuşuna yatırılan Nâzım'ın sağlık durumunun yeniden gözden geçirilmesi isteniyordu. Yani durumu iyiye sezaevini boylayacaktı.

Hastanede röntgen çekildi, tahliller yapıldı. Sorumlu hekim ünlü göğüs hastalıkları uzmanı İhsan Rıfat'tı. Piraye bunu öğrenince kız kardeşi Fifi (Fehamet) ve oğlu Memet'le birlikte İhsan Rıfat Bey'in Harbiye yakınlarındaki muayenehanesine gitmeyi uygun gördü. Fifi zaten zaman zaman doktorun muayenehanesine kontrole gidiyordu. Yani yakından tanışıyorlardı. Fifi'nin amacı İhsan Rıfat Bey'den yardım istemektir. Piraye ile Memet bekleme odasında otururlarken Fifi muayene oldu ve sırasına getirip doktora Nâzım hakkındaki düşüncelerini sordu. Ama sorduğuna da pişman oldu. Doktor Fifi'ye şöyle dedi:

“Fehamet Hanım, ben Nâzım'ı asar, sonra oturup ağlarım!”

Fifi ağlamamak için kendini zor tuttu. Bunu Piraye'ye nasıl söyleyecekti? Zaten açıklamasına gerek kalmadı. Piraye Fifi'yi görür görmez her şeyi anlamıştı.

İhsan Rıfat Bey'in raporu kısa sürede açıklandı. Nâzım'da tüberküloza rastlanmamıştı. Hastalık izni iptal edildi ve Nâzım yeniden cezaevine gönderildi.

Yine cezaevinde günler geçmek bilmiyordu. Bereket ziyaret günlerinde Piraye, Celile Hanım ve yakınları onu görmeye geliyor, bir şeyler getiriyor ve ajans haberleri iletiyorlardı.

Almanlar Polonya'ya saldırmış ve Avrupa'da savaş başlamıştı. Bu haberler Nâzım'ı çılgına döndürüyordu. Siyatik ağrılarından da kurtulamıyordu. Bazı günler üşütüyor, ateşi yükseliyor ve yataktan çıkamıyordu.

Annesi oğluna bazen çerkeztavuğu yolluyordu. O da annesine “Çerkeztavuğu pek nefis olmuş, yapana, yaptırana, getirene uzun

ömürler sağlıklar dilerim. Muratlarına erişsinler, hasretlilerine kavuşsunlar,” gibi notlar gönderiyordu.

Nâzım uzun bir süre sonra Semiha’yla yeniden mektuplaşmaya başladı. Semiha üç yıldır Almanya’daydı. Berlin Yüksek Müzik Akademisi’nde eğitim görmüştü. Berlin Radyosu’ndaki bir konseri İstanbul Radyosu’ndan da naklen yayınlanmıştı. Bütün yakınları Semiha’nın başarılarını izliyor ve onunla övünüyordu.

Nâzım 1939 Nisanı’nda sağlık nedeniyle özgürlüğe kavuştuğunu Semiha’ya bildirmiş ve ondan sevgi dolu bir mektup almıştı. Semiha Temmuzun 15’inde İstanbul’da olabileceğini de bildiriyordu. Ama Nâzım o gelmeden önce Sultanahmet Cezaevi’ne gönderilmişti.

Semiha İstanbul’a döner dönmez Nâzım’ı aradı, tutuklu olduğunu öğrenince çok mutsuz oldu. Celile Hanım Semiha’ya büyük yakınlık gösteriyor ve ona oğlundan haberler iletliyordu.

Semiha cezaevine giderek Nâzım’ı görmeyi aklına koymuştu. Celile Hanım aracılığıyla ona bir mesaj göndererek cezaevine gelip gelemeyeceğini sordu. Nâzım da cevabını Birinci nevi bir sigara paketinin arkasına yazdığı şu üç sözcükle duyurdu:

“Gelin elbette, beklerim. Nâzım”

Semiha 18 Eylül’de elinde bir hediye paketiyle cezaevine gitti. Ama sevgilisini göremedi. Paketi cezaevi yönetimine bırakarak döndü. Birkaç gün sonra Nâzım’dan Semiha’ya şu mesaj geldi:

“Yumurta, yağ ve havyarı aldım. Teşekkür ederim. Selam ve hasret.”

Bunun ardından Semiha Nâzım’a tatlı gönderdi. Sonra yeniden Sultanahmet’in yolunu tuttu. Bu kez de müdür yerinde olmadığı için içeri giremedi. Sonra yine gitti. Bu kez de iki paket Yenice sigarası ve bir demet karanfil götürdü.

Bu yakın ilgi Nâzım’ı çok mutlu ediyordu. Mektuplaşmalar bu tempoda sürüp gidiyor ve Semiha büyük umutlarla Nâzım’ın çıkmasını bekliyordu. Ona yine çiçek ve üzüm yolladı. Sonra da ekimde yeşil bir tespih gönderdi. İlişkikteki yazıda şöyle diyordu:

“Şu yeşil tespihi muratların yerini bulsun diye buradan çıkman için getirdim. Tespihin her bir tanesine benim dudaklarımın sıcak duaları sinmiştir. Bundan dolayı tılsımlıdır.”

Semiha bu mesajı yolladıktan kısa bir süre sonra yine Berlin'e gitti. Ama Nâzım aklından hiç çıkmıyordu. Oradan da teyzesine bir mektup yazarak cezaevine gönderilmek üzere şunları istedi:

Bir kilo tuzsuz, bir kilo da tuzlu tereyağı

Hacı Bekir'den en iyi cinsten bir kutu baklava

Yafa portakal

Evde yapılmış kuru köfte (Çok olursa cezaevindeki açlara dağıtılacak.)

Çok iyi pişmiş peynirli börek

İyi cins küçük bir teneke bal

Bir kavanoz reçel, çilek veya erik

Birer cam şişe yeşil ve siyah zeytin

İstanbul'dan Çankırı'ya

Kış geldi. İstanbul'u kar kapladı. Bu hüznü havalarda Nâzım'ın büsbütün içini karartıyordu. Aklına Kadıköy'de karlı havalarda Piraye'yle geçirdiği günler geliyordu.

Bir yandan karakış, bir yandan savaş haberleri, yokluk, pahalılık, gerginlik, huzursuzluk... Bütün dünyayı keder kaplamıştı. İtalyanlar Arnavutluk'u işgal etmiş, Berlin'de Almanlarla Çelik Pakt denen bir anlaşma imzalamıştı. Alman askerleri Polonya'ya saldırmış ve İngiltere ile Fransa Almanya'ya savaş ilan etmişti. Bir süre sonra Varşova teslim olmuş, Sovyet uçakları Finlandiya'yı bombalamış, Almanya'dan çıkarılan 600 Yahudi, Panama bandıralı bir gemiyle İzmir'e gelmiş ama hükümet onların karaya çıkmalarına izin vermemişti. İstanbul'da savunma uygulamaları yapılıyor, Başbakan Refik Saydam ise "Biz savaşın dışındayız, ihtiyati önlemleri alıyoruz," demişti.

Derken Nâzım'ın İstanbul'dan Çankırı Hapishanesi'ne gönderilmesi isteniyordu. Yeni bir özlem dönemi başlayacaktı.

Nâzım İstanbul'a veda edecekti. Annesi de o günlerde İzmit'teydi. Celile Hanım oğlunun trenle Ankara'ya götürüleceğini öğrenince hemen İzmit istasyonuna koştu. Tren saatlerini öğrenerek peronda beklemeye başladı. Genelde Ankara treni İzmit'te yarım saat kadar durur, yolcu indirir ve alır, çocuklar peronda

“Gazete, gazete!” diye koşturur, yolcular boş şişelerini çeşmeden Çene suyuyla doldururdu.

Geceye doğru Haydarpaşa’dan gelen tren görününce Celile Hanım heyecanla pencerelerde oğlunu aramaya başladı. Az sonra göz göze geldiler. Celile Hanım merdivenleri tırmanarak vagona girdi. Özlemle oğlunu kucakladı. Elinde bir de bavul vardı.

“Anne, ne zahmet etmişsin, bunu bana mı getirdin?”

Celile Hanım;

“Hayır oğlum,” dedi, “ben de seninle Ankara’ya geliyorum.”

Jandarmalar Celile Hanım’a oğlunun yanında yer açtılar. Ana oğul birbirlerine sarılıp geceyi trende uykusuz geçirdiler. Tren sabahleyin Ankara’ya vardı. Jandarmalar Nâzım’ı karakola götürürlerken anası oğlunu yalnız bırakmadı. Karakol komutanı Nâzım’ın kim olduğunu bilmiyordu. Önceleri ona sakıncalı bir suçlu gibi davrandı. Sonra durumu öğrenince yumuşadı. Karakolda birkaç saatlik bir bekleyişten sonra Nâzım yeniden jandarma eşliğinde gara götürüldü. Oradan Çankırı’ya gidecekti. Annesi de Ali Fuat Paşa’ya giderek yardımını isteyecekti.

Nâzım garda Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve Kemal Tahir’le karşılaştı, onlar da Çankırı’ya gönderiliyordu. Vagona yerleştiler, Nâzım jandarmalarla dost olmuştu. Yol boyunca onlar anlattı, Nâzım dinledi, Nâzım anlattı, onlar dinledi. Böyle temiz yüzlü bir adam nasıl suçlu olur diye şaşırıp kaldılar.

Tren gece yarısına doğru Çankırı’ya geldi. Elektrikler kesilmişti, evlerde gaz lambaları yanıyordu. Hava buz gibiydi. Yine jandarma eşliğinde karakola götürüldüler. Oradaki nöbetçi çavuş;

“İyi ama kardeşim,” dedi, “ben sizi nerede yatıracağım? Bu saatte cezaevi olmaz, otele de gönderemem, burada alıkoymak zorundayız.”

Karakolda ambar olarak kullanılan, hiç hava almayan karanlık ve rutubetli bir oda vardı. Oraya emniyet odası diyorlardı. Jandarmalar oraya gaz tenekelerini ve soba borularını doldurmuştu. Çavuş gaz lambaları ışığında tenekeleri bir yana çektiler, bir kerevet hazırlattı. Herkes paltosunu üzerine çekerek kerevetin üzerine uzandı. Isı herhalde sıfırın üzerinde birkaç dereceden fazla değildi. Orada titreye titreye sabahı etti, şafak sökerken

günün ilk aydınlığı pencereye vurunca bu korkunç gecenin bitmesinin mutluluğunu yaşadılar. Eğer bu mutluluksa...

Dr. Hikmet ve Kemal Tahir de uyanmıştı. Ambarın camsız pencerelerinden yemekhaneye baktılar. Duvarda resimler vardı. Bunlardan biri Budapeşte'nin taş basması, allı yeşilli bir resimdi. Biri Atatürk'ün sivil elbiseyle bir fotoğrafı, biri tekelin bir sofraya tuzu afişi, bir başkası da yerli mallar haftası için hazırlanmış "Durup dinlenmeden süt içiniz" yazılı bir afiş. Bir köşeye de Atatürk'ün yaldızlı bir büstü yerleştirilmişti. Yanında da Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi asılıydı.

Az sonra bir jandarma eri kapıyı aralayarak;

"Ağabey," dedi, "kusura bakma, gece sizi burada perişan ettik. Ama ne edelim kanun, nizam böyleymiş. Size hemen bir çay yapayım."

Nâzım;

"Üzme kendini," dedi, "senin kabahatin yok. Bizi bu hallere sokanlar utansın."

Jandarma az sonra elinde tepside dört bardak çayla geldi. Karşılıklı sohbet ederek çayların tadını çıkardılar. Bir süre sonra da Nâzım ile ötekileri jandarma komutanının odasına aldılar. Jandarmalar Nâzım'a saygıyla davranıyorlardı. Derken jandarma kumandanı, yanında bir yüzbaşı, savcı ve hapisane müdürüyle birlikte karakola geldi. Her biri teker teker Nâzım'ın elini sıkıp hal hatır sordu. Nâzım'ın kim olduğunu biliyor, kendisine saygılı davranıyorlardı. Hiçbirinin gözünde düşmanlık izi yoktu. Hepsisi;

"Geçmiş olsun kardeşim, inşallah yakında kurtulursun," diyordu.

Sonra Nâzım'ı ve ötekileri oradan alıp kelepçesiz olarak cezaevine götürdüler. Müdür başgardiyanın odasını onlara verdi. O oda cezaevinin en temiz ve en rahat yeriydi. 13-14 metrekare genişliğindeydi, iki penceresi vardı, tavanı da çok yüksekti. Hemen oraya karyola, masa ve iskemleler kondu. Soba kuruldu, duvarlar kâğıtla kaplandı. Müdürün gayretiyle orası görkemli bir konuk odasına çevrildi.

Nâzım'ın keyfi yavaş yavaş yerine geliyordu. Buraya alışmaktan başka çare yoktu. Çevresiyle uyum sağlamak zorundaydı. Yeni

bir düzen kurmalı ve çalışmasını hiç aksatmamalıydı. Onu mutsuz eden şey, hiçbir şey yaratamadan aylak oturmaktı. O akşam annesinden bir telefon geldi. Celile Hanım ne yapıp edip cezaevinin telefonunu bulmuştu.

“Oğlum,” dedi, “kendini üzme. Bugün dayını bulup durumu anlattım. Beni teselli etmeye çalıştı. Daha iki gün Ankara’da kalmamı istedi. Beni bakanlığın hukuk müşaviriyle görüştürdü. Senin son piyesin için Adliye Bakanlığı’ndan gerekli müsaadeyi çıkarmışlar. Gerekli işlemleri tamamlatıp Matbuat Müdürlüğü’nden kararı alacağım. Onu İstanbul’a, Şehir Tiyatroları’na götürürüm. Sen hiç merak etme. Bakanlığın hukuk müşaviri senin yanında hürriyete kavuşacağını söyledi. Gözümüz aydın.”

Nâzım’ın yüzü güldü. Bir de siyatik ağrıları ve ciğerlerinin sızısı olmasa her şey çok daha iyi olacaktı. Yeni umutlar beslemek ona canlılık veriyor ve her şeye karşın dünyayı seviyordu. Ertesi gün ilk işi Piraye’ye bir mektup yazarak ona durumu anlatmak oldu. Şöyle diyordu:

Seni seviyorum, seni seviyorum karıcığım. Sen rastladığım ve rastlayabileceğim dostların, insanların en mükemmeli-sin. Sen kolum kanadım oldun. Azami sevebilmek, azami çalışabilmek, azami eser verebilmek aşkını, kabiliyetini senden aldım. Dünyada seni kaybetmek ihtimalinden başka korkum yok.

Nâzım kısa zamanda cezaevinin yaşam temposuna kendini alıştırdı. Sabah saat 7:30-8’de kalkıyor, saat 9’da öteki mahkûmlarla birlikte çayını içiyor, gazeteleri okuyor, sabah jimnastığını yapıyor, saat 10’dan 12’ye kadar ya kitap okuyor, ya resim yapıyor ya da yazıyordu.

Saat 12’de bütün mahkûmlarla birlikte yemek yiyor ve sonra da kendi çalışmalarına dalyordu.

Akşam 19 yemek saatiydi. Nâzım bol bol yoğurt yiyor ve pekmez içiyordu. Saat 21’de de uyku.

Nâzım bu tekdüze yaşantı içinde neşesini hiç yitirmemişti. Ama eskisi gibi kahkaha atamıyordu. Sevincini ve dertlerini de açığa vurmaktan çekiniyordu. Kendini hiç de yaşlı hissetmiyor,

olgun bir gençlik çağına bastığına inanıyor ve yaşlanmadan öleceğini söylüyordu.

Daha iki hafta geçmeden Piraye'yi Çankırı'ya getirebilmek için araştırmalara başladı. Önceleri Piraye'nin terzilik yapabileceğini düşünüyordu ama cezaevi müdürü ona Çankırı'da terzilikten iş çıkmayacağını anlattı. Müdüre göre Piraye Hanım ancak Ankara'dan sipariş alırsa geçimini sağlayabilirdi.

Nâzım bir yandan da eşine Çankırı'da kiralık bir ev aramaya koyuldu. Belki ayda 3-4 lira kirayla bir ev bulunabilirdi. Evin aylık masrafını da hesapladı. Ayda kaç kilo dana eti, kaç litre süt, yoğurt, yağ, sebze, şeker ve gaz gerekirdi? Bunların hepsini araştırdı. Bütün sorun Piraye'yi oraya getirebilmekteydi.

Bir süre sonra cezaevi müdürü onlara İstasyon Caddesi'nde bir ev buldu. Yeni bir evmiş, kirası 10 liraymış. Bayındırlık başmühendisi de kirası 9 lira olan 3 odalı bir ev bulduğunu haber verdi. Ayda 3 liraya evin bütün işlerini görecektik, yemek yapacak ve çamaşır yıkayacak bir kadın da bulundu.

Peki, bunların masrafı nasıl karşılanacaktı? Nâzım bunu da hesapladı Celile Hanım ayda 15 lira gönderecekti, halası da 25.

Bunun dışında Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in önerisiyle Cumhurbaşkanlığı Orkestra Şefi Hasan Ferit Alnar bazı operaların çevirisi için Nâzım'dan yardım isteyecekti. Böylece geçim konusu çözülmüş oluyordu.

Nâzım bir yandan da gelirken getirmesi için Piraye'den bazı şeyler istiyordu: Pasternak'ın son şiir kitabı, kolay Almanca öğrenebilmek için bir kitap, Mont Blanc marka kalem ucu, Burhan Toprak'ın *Yunus Emre* kitabı, *Karacaoğlan Divanı*, 28-30 Mart tarihli *Pravda* ve *İsvestiya* gazeteleri, sivrisinek için filit, cibinlik ve tahtakurusu ilacı.

Nâzım neleri düşünmüyordu ki; Piraye ilk geldiği gece otelde kalacak, tutulacak evi beğenmezse başka yer aranacaktı. Öte yandan karısına şöyle yazıyordu: "Gelirken istersen kedinizi de getir. İstanbul'dayken evde Japon balıklarınızı ihmal ettim, hatta ölümlerine sebep olduğum için Allah canımı alsın."

Hepsi iyi de, Piraye bir türlü çocuklarını İstanbul'da yalnız bırakıp Çankırı'ya gitmeye karar veremiyordu.

1940 Mart ayı böyle bekleyişler içinde geçti. Nâzım bir şarkı tutturmuş her gün onu söylüyordu:

*Gün batar, kuşlar döner,
Dönmez bu yoldan beklenen...*

Semiha Çankırı'da

Nâzım sabırsızlıkla Piraye'yi beklediği günlerde hiç ummadığı bir haber aldı. Semiha Çankırı'ya geliyordu. Kemal Tahir ve Hikmet Kıvılcımlı da Semiha'nın adını Nâzım'dan duymuş, onunla ilgili haberleri gazeteden okumuşlardı. Üçü birden heyecanla onu beklemeye başladılar. Sonunda Semiha cezaevine geldi. O da heyecan içindeydi. Semiha Berksoy yıllar sonra o günü şöyle anlatacaktır:

“Nâzım'ın sevgilisiyim ya, ben de onu ziyarete giderken süslenip püsleniyordum. Üzerimde Avrupa'dan aldığım kürküm, takma kirpiklerim, başımda gösterişli, kuşlu şapkam. Çankırı ise köy gibi bir yer. Az gelişmiş yoksul bir Anadolu kenti.

“Benim içim içime sığmıyor. Sevgilimi göreceğim. Nâzım, Kemal Tahir ve Hikmet Kıvılcımlı beni küçük, köhne bir hapisane odasında karşıyorlar. Orta yerde minnacık dört köşe bir masa var. Üstüne pembe bir kâğıt serip masayı süslemişler. Oturup konuşuyoruz. Dört yumurta kırmışlar bir sahana, orta yere getiriyorlar. Küçük bir fincanda da çilek reçeli var. Onu Nâzım'la benim arama koyuyorlar. Ben de, yahu ne anlayışsız mıyım, sanki hiç reçel yememişim gibi Nâzım'la birlikte o reçeli yiyorum. Bende ki akla bak, giderken bir şeyler götürsene. Onlar sıkıntıda, açlık ve kaba saba urbalar içinde. Ben kürkleri içinde.”

İşin sonrası daha da ilginç, Semiha Hanım Ankara'ya döner dönmez peşinde bir adam sürekli onu izlemeye başladı. Sonunda bir gün Semiha Hanım'ı birinci şubeye çağırdılar, gitti. Ona neden Çankırı Cezaevi'ne gittiğini sordular. Konuşmadı.

Birkaç gün sonra Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'dan bir davetiye geldi. Vali ne istiyordu acaba? Semiha Hanım o günlerde Devlet Operası oyuncusuydu. Cumhurbaşkanı İnönü kendisini izlemeye gelirdi. Yani Semiha Berksoy saygınlığı olan ünlü bir opera sanatçısıydı.

Tandoğan;

“Semiha Hanım,” dedi, “siz Çankırı'ya gidip Nâzım Hikmet'le görüşmüşsünüz. Niçin o rezil adamı görmeye gittiniz?”

Semiha Hanım üç saniye düşündükten sonra kendinden emin bir ses tonuyla;

“Onu seviyorum,” deyiverdi.

Bu hiç beklemediği bir cevaptı. Vali buz gibi oldu. Ne desin adamcağız? Şaşkınlık içinde;

“Ne diyorsunuz!” diye haykırdı. “Siz o komünisti mi seviyorsunuz? O rezil adamı?”

Semiha'nın aklına o anda Tandoğan'ın eski bir sözü geldi. Ankara valisi bir süre önce ünlü bir solcu yazara, “Türkiye’de komünizm gerekirse onu da biz getiririz,” demekle ün salmıştı.

Semiha hiç gözlerini kırpmadan valinin yüzüne bakarak tekrarladı:

“Onu seviyorum, onu seviyorum...”

Vali bir süre düşündükten sonra şöyle dedi:

“Peki, Semiha Hanım, madem öyle, istediğiniz zaman gidip onu görün ama bari siz giderken bizim haberimiz olsun.”

Semiha Berksoy bu olayın peşini bırakmadı. Çankırı'ya gittiğini kim haber vermişti? Onu kim jurnal etmişti? Semiha sonraları Birinci Şube'den bir polis tanıdı. Biraz sıkıştırınca kafasındaki sorunun yanıtını aldı. Onu opera müdürü Ferit Alnar ihbar etmişti. Çünkü Semiha daha önce onun aşkını reddetmişti.

Nâzım Semiha'yla görüşmelerini sürdürürken Piraye'yi de hiç ihmal etmiyordu. Nisan başında bir ev tutuldu, kirası verildi, anahtarı alındı ama Piraye bir türlü gelememi. Sonra havalar birdenbire yine soğudu. Kış geri gelmişti, rüzgâr çıktı, pencerelerin camları kırıldı. Daha sonra ev silindi süpürüldü, camlar takıldı. Yeter ki Piraye gelsindi.

Sonunda Piraye'nin gelişi kesinleşti. Tren Ankara'da 4-5 saat

kalacağına göre orada Dayı Paşa'yı da görebilirdi. Ama bir türlü olamadı. "Bu yolda beklenen" bir türlü gelemedi.

Boşu boşuna kira ödendi. Nâzım, "Sen üzülmeye, mümkün olduğu kadar iyi şartlar içinde gelmeye çalış," diye yazıyordu. Nihayet Piraye'den bir mektup geldi: "Bir hafta sonra oradayım."

Evet, Piraye geldi ve Nâzım bayram etti. Eşi her gün cezaevine uğradı. Onun avluya ve bahçeye de gelmesine izin verdiler. Nâzım onu mahkûm dostlarına tanıttı. Cezaevi Nâzım'a cennet oldu. Ama bu mutluluk topu topu iki ay sürdü. Temmuz başında Piraye yine Nâzım'ı kederleriyle baş başa bırakıp İstanbul'a döndü. Nâzım sarıldı kaleme:

*Saat dört,
yoksun.*

*Saat beş
yok.*

*Altı, yedi,
ertesi gün,
daha ertesi
ve belki*

kim bilir...

Yine yalnızlık, yine bekleyişler... Piraye'nin Çankırı'dan ayrılmasından birkaç gün sonra Adliye Vekili Fethi Okyar'ın Çankırı'ya geleceği duyuruldu. Fethi Bey Atatürk'ün ve Ali Fuat Cebesoy'un yakın dostuydu. Bir zamanlar Malta'ya sürülmüştü. Özgürlüğe kavuşunca Ankara'ya gelerek TBMM'ye katılmıştı. 1920'li yılların başlarında iki kez İçişleri Bakanlığı, iki kez de Başbakanlık yapmış, sonra Paris Büyükelçiliği'ne atanmış. 1930'da da Serbest Fırka'yı kurmuştu.

Fethi Bey, belki de Cebesoy'un önerisiyle, Nâzım'ı tanımak için Çankırı'ya geliyordu. Gerçekten de oraya gelir gelmez cezaevine giderek mahkûmlarla tanışmak istedi. Nâzım'la karşılaşmaları sıcak bir hava yarattı. Tatlı bir sohbet sırasında Nâzım;

"Beyefendi," dedi, "bizi İmralı'ya gönderin. Orada belki mahkûmlara yararlı oluruz, yönetime katılırız."

Fethi Bey gülerek;

“Size güvenemem, orada propaganda yaparsınız,” diye Nâzım’a takıldı, sonra da;

“Siz bir dilekçeyle bakanlığa başvurun, gereği yerine getirilir,” dedi.

Böylece Nâzım için yeni bir umut kapısı açılmış oldu.

Temmuz sıcaklığında cezaevi hiç çekilmiyordu. Ama Nâzım boş durmadan okuyor ve bir şeyler üretiyordu. Piraye’ye mektup yazmak da onun önemli uğraşlarından biriydi. Ondan neler istemi-yordu neler? Örneğin ucuz cinsten bir berber makası. Çünkü mahkûmlar saçlarını kendileri kesecek ve ayda 1 lira berber parası vermekten kurtulacaklardı. Makas, dikiş işlerine de yarayacaktı.

Çankırı’da yara bezi bulunamıyordu. Bu yüzden Nâzım pem-be renkli yara bezi yani lökoplast isterken şöyle yazıyordu:

“Onların enlisinden bir ruban gönder, çünkü biz arada sırada elimizi yüzümüzü filan kesiyoruz. Lazım oluyor.”

Daha başka? Annesinden ayna yapmak için nitrat darjan, yağlı boya, çiroz, dolmakalem mürekkebi istediği de oluyordu. Bir gün Piraye’den kızı Suzan’a bir elbise diktirmesini istedi. O yıllarda hazır elbise bulunmuyor, elbise terziye diktiriliyordu. Nâzım an-nesinin akrabalarından Rasihe Hanım’ı bulup ona Suzan için tak-sitle bir elbise diktirmesini yazdı. Kumaşı kızın dedesi alacak, bi-çim konusunda kızın düşüncesi sorulacak, elbise diktirilecek ve kardeşi Memet Fuat’ın sünnet düğününe yetişecekti.

Sonraki mektuplardan Piraye’nin bu elbiseyi diktirmediği an-laşıldı. Nâzım buna çok üzüldü.

Nâzım bir yandan da annesinden gelen boyalarla portre ve peyzaj resimleri yapıyor ve onları cezaevindeki dostlarına hediye ediyordu. Zaman zaman ona da dışarıdan bazı hediyeler geliyor ve bunlara çok seviniyordu. Onlardan biri Münir Nurettin’den gelen son plağıydı. Münir’in bu inceliğini hiç unutmadı.

Temmuz, ağustos, eylül, ekim, kasım ayları böyle geçti. Her gün yeni umutlar ve ertesi gün düş kırıklıkları. Semiha Berksoy mektuplarını hiç eksik etmiyor ve Ali Fuat Paşa’nın Nâzım’ı kur-tarmak için canla başla çalıştığını yazıyordu. Ama Dayı Paşa’nın bu girişimlerinden hiçbir sonuç alınamadı. Onun yapabileceği

tek şey, Nâzım'ı siyatiğinin bakımı için ılıcası olan bir yere, örneğin Bursa'ya gönderebilmektir. Nâzım ise Bursa işine hiç de sıcak bakmıyordu. 1933'te Bursa Cezaevi'nde yattığı için orayı iyi biliyordu. Oraya giderse Piraye'yi yalnız gardiyanın odasında görebilecekti. Oysa Çankırı'da onunla avluda ve bahçede yalnız kalabiliyordu. Çankırı Cezaevi müdürüyle de arası çok iyiydi, öyle ki müdür ona, "Sen Bursa'ya gidersen ben de oraya naklimi isterim," diyordu. Yani Bursa onun rahatını bozacaktı. Cebesoy ise Nâzım'ın sağlığı bakımından Bursa'nın çok yararlı olacağı kanısındaydı. Sonunda Nâzım buna razı oldu ve Bakanlığa dilekçe vererek Bursa'ya gönderilmesini istedi. 1940 yılı Aralık başlarında Çankırı'daki mahkûm dostlarına ve cezaevi müdürüne veda ederek yine iki jandarma eşliğinde Bursa'nın yolunu tuttu.

Bekleyiş

Nâzım umutlarını yitirmemişti. Dayı paşadan olumlu bir haber aldı. Cebesoy, Nâzım'ın başbakana bir dilekçe yazarak davasının yeniden ele alınmasını istemesini öneriyordu. Güya her şey hazırmış, iş sadece bir formalite sorunuymuş ve Nâzım mutlaka çıkacakmış!

Nâzım bu tür haberleri duymaya çok alışık olmasına rağmen yine de inanmak istiyordu. Ama öte yandan, "Hiç ölmeyecekmişiz gibi dünyayı, yarın ölecekmişiz gibi ahreti düşünelim," diyordu.

Cezaevinde ilk işi iki el dokuma tezgâhı kurmak oldu. Savaş yıllarında piyasada iplik bulunamıyordu. Dayı paşa aracılığıyla İktisat Bakanlığı'na başvurarak iplik istedi. İplikler gelince tezgâhlar çalışacak ve hiç kimseye muhtaç olmadan hem bu işte görev alan mahkûmlar, hem o ve Piraye geçinebilecekti.

Falih Rıfkı'dan bir haber geldi, kendisine çeviri için kitap yol-luyordu. Öte yandan Hasan Ferit Alnar'a gönderdiği *Tosca* çevirisinin de oynanacağı haberi geldi. Mektupta, "Bu eserin ilk temsil gecesi tiyatrodaki bulunabilirsiniz," deniyordu. Demek ki onun özgürlüğe kavuşacağına çok kişi inanıyordu.

Nâzım bir yandan da Piraye'den ve annesinden Fransızca ve

Türkçe roman, guvaş boya, pipo, gömlek, iki çift çorap, buzlu fotoğraf camı, felsefe kitapları istiyordu. O sırada siyatığı için Ilıca'ya gitmesine izin de çıktı. Ama kelepçeli olarak iki jandarma eşliğinde. Yollarda böyle kelepçeli dolaşmak ona çok ağır geliyordu. Jandarmalara kendisinin azılı katil ya da serseri olmadığını ve kaçmayı hiç düşünmediğini anlatmaya çalıştı, ama jandarmalar bu sözlere hiç aldırmadan, “Arkadaş, boşuna uğraşma. Biz karakoldan öyle emir aldık, kelepçelerini çözemeyiz,” dediler. Bunun üzerine Nâzım yine Dayı Paşa'nın aracılığını istemek zorunda kaldı.

Bursa'nın buz gibi havasında, uzaklardan Keşiş Dağı'nı (Uludağ) seyrederek, türlü umutlar besleyerek, radyodan savaş haberleri dinleyerek, el tezgâhlarını işleterek, mektup bekleyerek aylar geçti.

Dış haberler hiç de iç açıcı değildi. Almanlar Yugoslavya'yı işgal etmişler, sonra da Atina'yı almışlardı. İngiltere'ye bombalar yağıyordu. Son büyük saldırıda Almanlar 550 uçakla Londra'yı bombalamış, 1400 kişi ölmüştü. Hitler, Von Papen aracılığıyla İnönü'ye mesajlar gönderiyordu.

Nâzım o kara günlerin ağırlığı içinde şunlar yazıyordu:

Günler ağır.

Günler ölüm haberleriyle geliyor.

Düşman haşin

zalim

ve kurnaz.

İplik bulamadığı zaman tezgâhlar işlemiyor ve geçim sıkıntısı baş gösteriyordu. Çeviriler aksamasa bunlardan ufak bir gelir sağlanacaktı ama o işler de sürekli olmuyordu. Semiha Berksoy, Behçet Kemal Çağlar, Muhsin Ertuğrul, İhsan İpekçi Nâzım'dan zaman zaman çeviri ya da senaryolar istiyor ama çoğu zaman bunların arkası gelmiyordu.

Nâzım bütün bu sıkıntılar içinde evine para yetiştirmeye uğraşıyordu. Çeviri ve senaryolardan aldığı paraları Piraye'ye yolluyor, ayrıca Bursa'da ucuz tereyağı, zeytinyağı, bulgur, pirinç gibi

şeyler bulunca, bunları göndermeyi de ihmal etmiyordu. Piraye Bursa'ya yerleşse ya da sık sık gelip gitse Nâzım'ın keyfi yerine gelecek, daha iyimser olacaktı ama karısı bir türlü çocuklarını bırakıp da oraya gelemiyordu. Nâzım bu konuda umudunu hiç yitirmiyordu. Kaplıca Oteli'nde banyo dahil günde 50 kuruşa bir oda da buldu ona ama "sevgili zevcesi, ruhu revanı" bir türlü gelemedi.

Hayır, hayır o kadar da değil, Piraye nisanda birkaç günlüğüne geldi, dünyalar Nâzım'ın oldu ama göz açıp kapayıncaya kadar o günler geçiverdi.

Piraye döndükten sonra Nâzım ilk mektubunda şöyle diyordu:

Sen gittin karıcığım, ben sersemledim. Kafama bir yumuk yemiş Şarlo'ya benzedim. Hâlâ kendime gelemedim, geleceğim de yok. Sensiz kendime gelmektense böyle sersem sepet, afyon yutmuş gibi dolaşmayı tercih ederim. Sen yoksun, dünyam yok.

... Bir ay sonra gelirim diyorsun. Günleri saymak yaşadığımızı idrak etmek demektir. Günleri sayıyorum.

... Âşık olmayan adam bir bok olmaz diye yazdım Kemal Tahir'e. Sevdiğim saydığım bütün insanlar âşık oldular, âşıktılar. Öyle hak âşığı falan değil, etiyle kemiğiyle ruhuyla bir kadına âşıktılar. Ben âşık olduğum için şairliğin falanın üstünde bir şeyim herhalde.

Her şeye karşın gazetelere duyurmadan cezaevinde kendisini görmeye gelenler de eksik olmuyordu. Kimler örneğin? Galatasaray Lisesi'nin edebiyat öğretmeni İsmail Habip Sevük, yazar-gazeteci Naci Sadullah, İmrallı Cezaevi Müdürü Esad Adil Müstecaplıoğlu, ünlü şarkıcı Safiye Ayla, Bursa Valisi Fazlı Güleç ve daha kimler kimler.

Nâzım'a sık sık mektup gönderenler arasında kimler yoktu? Mesut Cemil, İpekçi Kardeşler, Zekeriya Sertel, Kemal Sülker, Hasan Ferit Alnar...

Bütün bunlar bir yana Nâzım'ı cezaevinde en mutlu eden şey Piraye'den gelen mektuplardı. Bazılarını 10-15 kez, bazılarını 40 kez okuduğu olurdu. Piraye bir mektubunda ona, "Kendine iyi

bak, sakın benden evvel ölme,” demişti. Nâzım, “Ben hayatımda bütün insanlık tarihine geçmiş muazzam sevdaların kitaplarını okudum. Hiçbiri, bir insana karşı duyabileceği sevgiyi bu kadar sade fakat müthiş bir azametle ifade edememiştir,” diye yanıt verdi.

“Benden evvel ölme” sözü de Nâzım’ın gayretiyle şöyle bir şiire dönüştü:

Ben

daha ölümü düşünmüyorum.

Ben daha bir çocuk doğuracağım.

Hayat taşıyor içimden.

Kaynıyor kanım.

Yaşayacağım, ama çok, pek çok,

ama sen de beraber.

Ama ölüm de korkutmuyor beni.

Nâzım’ın sevgili eşine yolladığı mektuplar aşk sözleri dışında genelde geçim hesaplarıyla doluydu.

“Sana 100 lira gönderdim. Merak etme seni parasız bırakmam.”

“Senaryodan avans para alırsak 10 lirasına kıyıp belki daha tez zamanda gelirsin.”

“İhsan’dan (İpekçi) para alır almaz hiç değilse 10 günlüğüne buraya gel.”

“İhsan buradaki sinemacıya tembih etmiş, benim bütün yiyecek ihtiyacımı yerine getirecek. Bana bu aybaşımda yağ, nohut, mercimek, zeytin filan yolladı. Yani karıcığım, gıdamı mükemmel ve fazlasıyla alıyorum. Hatta geçen gün köfte yerken lokmalar boğazımda kaldı, sen ve çocuklarım gözümün önüne geldiniz. Aç kalacaksınız, ekmeksiz kalacaksınız diye ödüm kopuyor, ağlamaklı oluyorum.”

Semiha da Nâzım’ın bu sıkıntılı günlerinde mektuplarını hiç aksatmıyordu. Nâzım da ona yazmaktan hiç geri kalmıyordu. 1941 yılı Mart ayının son günlerinde yazılan bir mektuptan anlaşıldığına göre Nâzım Semiha’dan Ali Fuat Paşa’yla ilgili haberler

almış ve af konusunda yeni umutlara kapılmıştı. Dayısı ona bir de elbise göndermiş, Nâzım çocuk gibi sevinmişti.

Radyoda zaman zaman Semiha'nın sesini duymak onu çok mutlu ediyordu. Ona, "Senin kafan, kalbin ve yüzün çok güzeldir, hep öyle kalsın kızım," diyordu. İkisi arasındaki ilişki çok değerli ve yüce bir ilişkiydi. Semiha Nâzım'ın Tosca'sıydı. Onu hiç aklından çıkarmıyordu. Ama böyle olduğu halde 1943'te Semiha Nâzım'a Ercüment Siyavuşoğlu adında bir gençle evlenmek istediğini yazdı. Ercüment Bey Saint Benoit'da okumuş, usta bir piyanist olarak tanınmış, Sorbon'da da dış ilişkiler konusunda eğitim görmüştü. Nâzım Semiha'nın bu evlenme tasarısına hiç karşı koymadı. Evlendiler. Ertesi yıl bir kızları oldu. Onun da adını Nâzım koydu: Zeliha. Ercüment Bey de şaire her zaman saygıyla yaklaştı.

Yine Geçim Derdi

Nâzım cezaevinde marangozluk işleri de yapıyordu; sandıklar, koltuklar, kutular... Günün birinde Piraye'ye hediye olarak bir sandık yaptı. Bunu bir ambalaj sandığına koyarak İstanbul'a yolladı. Ambalaj sandığı da para ediyordu. Onu da değerlendirmek gerekiyordu. Nâzım o sandık konusunda karısına şunları yazdı:

"Ambalaj sandığını Memet orada satabilirse satsın, bana geri yollamayın. Satamazsa yollarsınız. Burada yenilerini 3 liraya satıyorlar. Gönderilmesi 2 lira tutacak, 1 lira tasarrufumuz olur."

O günlerde sigara bulunmaz olmuştu. 7,5 kuruşluk sigara el altından 15 kuruş satılıyordu. Nâzım bunun üzerine Zekeriya Sertel'e, İhsan ve Osman İpekçi'ye yazarak onlardan sigara istedi. Onlar da yolladılar. Aradan iki hafta geçti, sigara fiyatları iki katına çıktı. 11,5 kuruşluk sigaranın fiyatı 20 oldu. Nâzım ise o sıralarda sigaradan vazgeçerek pipoya dönmüştü. Arkadaşlarından gelen sigaraları hemen okuttu ve eline açıktan 28 lira geçti. Bunun 10 lirasını Piraye'ye yolladı, 10 lirasıyla paltosunu diktirdi. Nâzım bayıldı bu işe. "Hani biraz daha açığöz davransaydım 200 lira kazanmak işten değildi," diye ticari becerisiyle gırgır geçmeye başladı.

Yine o günlerde altı aydan beri ilk kez müdürün izniyle dışarı çıktı. Niyeti banyo yapmaktı. Ne yazık ki hamam doluymuş, yapamadı. Sonra kooperatife uğrayıp bol miktarda iplik aldı. Ve iplikleri sırtına yükleyip cezaevine getirdi. Bu gezinti tam 1,5 saat sürmüştü. Nâzım çoktan beri böyle uzun yürüyüşler yapmış değildi. Kundurası ayağını vurdu. Günlerce ayağının acısıyla kıvrandı. İplik işinden eline geçen parayla da tereyağı alıp Piraye'ye yolladı. Mektubunda, "Tereyağını ye de, bana tombul tombul gel," diyordu.

Savaş yıllarında ekmek karneyle satılıyordu. Adam başına bir çeyrek ekmek veriliyordu. Yani 150-200 gr. gibi bir şey. İnsanlar bir yere yemeğe giderken çoğu zaman karnelerini de yanlarına alıyorlardı. Ama Nâzım'ın mektuplarında cezaevlerinde bu kısıtlamanın olmadığı anlaşıyor. Nâzım bir mektubunda Piraye'ye şöyle diyordu:

"Buraya gelirken ekmek karneni getirme. Ben sana hapishaneden istediğin kadar ekmek bulurum. Burada da karne usulü var ama bize 750 gr. veriyorlar. Artıyor da satıyoruz bile. Karneni İstanbul'da bırak, evdekilerin işine yarar."

O yıllarda İstanbul'da kömür de bulunmuyordu. Piraye kömür bulamamış ve ev halkı soğukta kalmıştı. Nâzım bu haberi duyunca ağlamaklı oldu.

O yıllarda Bursa yakınlarında Apolyont Gölü'ndeki balıklar-dan köylüler kırmızı havyar çıkarıyor ve bunu kendi olanaklarıyla satıyordu. Nâzım bunu duyunca meraklandı ve ufak bir kutu havyar ısmarladı. Birkaç gün sonra havyar geldi ve Nâzım bunu İstanbul'a yolladı. Piraye ve kızı Suzan bu havyara bayıldılar. Bunun üzerine Nâzım eşine bir mektup yazarak kırmızı havyarın İstanbul'daki fiyatını sordu. Eğer havyar İstanbul'da pahalıysa Nâzım Bursa'dan havyar alarak İstanbul'a gönderecekti. Şöyle diyordu mektubunda:

"Tezgâh sahibi olduktan sonra ticaret âlemine karışarak kendimde birdenbire müthiş bir yeteneğin varlığını keşfettim."

Nâzım için o yılın önemli olaylarından biri de *Vatan* gazetesi başyazarı, büyük Amerikan dostu Ahmet Emin Yalman'ın, gazetenin yazarlarından Faruk Fenik'i Bursa Cezaevi'ne göndermesi

oldu. Yalman *Memleketimden İnsan Manzaraları*'ndaki "Destan" bölümünü gazetede yayınlamak için Nâzım'ın iznini istiyordu. "Destan" Nâzım'ın adıyla yayınlanacak ve telif ücreti ödenecekti. Faruk Fenik Nâzım'a Yalman'ın bu konuda Ankara'dan izin aldığı da belirtti.

Bu Nâzım için hiç beklenmedik bir öneriydi. Hem şaşırdı, hem sevindi. Amerikan yandaşı, liberal eğilimli Ahmet Emin Yalman'ın bu yaklaşımı gerçekten çok şaşırtıcıydı. Nâzım bir tuzağa düşmekten korkuyordu. "Bu bir köpoğluluk olabilir mi?" diye düşünüyordu. *Vatan*'da şiirinin çıkması acaba yüzünü kızartacak bir olay mı olurdu? Bunu görenler, "Nâzım inandığı düşüncelerden vaz mı geçti?" demezler miydi?

Ama şu da vardı, bütün solcuların vatansızlıkla suçlandığı bir dönemde Nâzım'ın bu şiiri sağcılarının inançlarını sarsacak nitelikteydi. Nâzım kaç yıldır cezaevinde olduğu için Babıâli'de olanı biteni bilmiyordu. Bu konuda Zekeriya'nın düşüncesini öğrenmek yararına olacaktı. Ama Nâzım bu konuyu kime açıtıysa herkes karşı çıktı. Ve "Destan" *Vatan*'da yayınlanmadı.

"Canım Kocacığım"

Nâzım Piraye'den mektuplarında daha büyük bir ilgi, daha derin bir duygusallık ve sevgi bekliyor, bunu görmediği zaman da çok üzülüyordu. Piraye genelde içine dönük, yani duygularını her fırsatta açığa vurmaktan çekinen bir kadındı. Tersini belki de gösteriş sanıyor ve kapalı kalıyordu. Nâzım ise o havada değildi. Bir mektubunda bu konuya değinerek şöyle dedi:

"Benim canım karıcığım. Sorarsam kızmazsın, değil mi? Neden mektupların o kadar kısa ve içlerinde bir küçücük 'şekerim' bile yok. Kızma, ne yapayım? Bir minnacık 'şekerim' sözüne hasretim. Ne yapıyorum biliyor musun, eski mektupları çıkarıp baştan okuyorum."

Bu "şekerim" sözüne Nâzım kafayı takmıştı. Bir süre sonra Piraye'den "şekerli" bir mektup aldı. Ama bunun arkası gelmedi. Onun üzerine Piraye'ye şunları yazdı:

"Mektupların daha ziyade iş mektubu, fakat içinde bir tek 'şe-

kerim' olması bana yeter. Ne yapayım aşk mektupları yazmaya ve aşk mektupları almaya öyle susamışım ki. Ara sıra sana böyle haksız ve üstü kapalı sitemler yapıyorum.”

Bunun üzerine Piraye yazdığı bir mektuba, “Canım kocacığım” diye başlamıştı. Nâzım nasıl sevindi, nasıl mutlu oldu, anlatılır gibi değil. Aldı kalemi eline ve eşine şu satırları yazdı:

“Canım karıcığım, kısacık, sıcacık mektubunu aldım. Bana bir ‘Canım kocacığım’ diyorsun ki, yalnız bu iki kelimeyi gözlerim dolarak belki 40 kere okudum. Ben bu dünyanın en bahtiyar insanıyım. Çünkü sen bana ‘Canım kocacığım’ diyorsun. Sen zaman zaman kafamda öyle erişilmez olursun ki, ben sana erişmeyi ve ulaşmayı büyük ve muhal bir saadet sanırım. Senin kocan ‘Canım kocacığım’ olduğunu unuttur ve içimde sana hayran tapınmayla bir parça da kederli düşünür dururum. Halbuki ben etimle, kanımla, kafamla, yüreğimle, adımla sanımla senin kocanı. Senin canın kocanı.”

Nâzım'ın aklında Piraye'den çocuk sahibi olmak da vardı. Onun çocuklarına her ne kadar kendi çocukları gibi bakıyorsa da gerçek o değildi. Ne yazık ki Piraye'den çocuğu olamadı.

Raşit Kemali Adında Bir Mahkûm

Nâzım Bursa Cezaevi'nde Raşit Kemali adında bir genç tanıdı. Adana'da komünistlik suçundan mahkûm olmuş, Bursa'ya gönderilmişti. 1940 sonlarında cezasını çekerken Nâzım Hikmet'in Bursa'ya gönderileceğini duydu ve kulaklarına inanamadı. Nâzım onun için hiç ulaşamayacağı bir efsaneydi. Sonradan Orhan Kemal takma adını kullanan Raşit Kemali, Nâzım'ın şiirlerini ezberlemiş ve onu insanüstü bir varlık olarak kafasında yaşatmıştı; bir Buda heykeli bekliyordu. Hiç de öyle olmadı, bir de baktı ki Nâzım herkes gibi bir insan. Bütün mahkûmlarla konuşuyor, tanıdıklarıyla kucaklaşıyor, sarmaş dolaş oluyor, alçakgönüllü bir dost.

Bir öğle vakti Orhan ve iki arkadaşı onu yemeğe davet ettiler. Yemek de neydi? Maltızda pişirilmiş yumurtalı sucuk. Yemeği bölüştüler, karınlarını doyurdular. Nâzım sordu:

“Siz yumurtaları, sucuğu nereden alıyorsunuz?”

“Hapishanenin bakkalından.”

“Kaç para veriyorsunuz? Ben de masrafa katılacağım. Bundan sonra size ortak olacağım. Borcumu aybaşında ödeyeceğim.”

Orhan ve arkadaşları Nâzım'ın bu sıcak girişiminden çok mutlu oldular. Nâzım yine sordu:

“Siz nerede kalıyorsunuz?”

“Aynı koğuştta.”

“Bana ayrı yer ayırmışlar. Yalnızlığı hiç sevmem. İdareden izin alıp ben de sizin koğuşa geçeceğim.”

Nâzım ile Orhan'ın dostluğu işte böyle başladı.

Orhan Kemal o yıllarda kendini şair sayıyor ve devrimci şiirler yazıyordu. Hapishane arkadaşları günün birinde Nâzım'a Orhan'ın şiirlerinden söz ettiler. Nâzım;

“Okuyun da dinleyelim,” dedi.

Orhan çekine çekine okumaya başladı. Daha ilk dörtlük bitmeden Nâzım;

“Yeter kardeşim, yeter,” dedi, “bir başkasını okuyun.”

Orhan bir başkasını okurken, Nâzım yine sözünü keserek;

“Berbat,” dedi, “bir başkasını lütfen.”

Orhan başka bir şiirini okumaya koyuldu.

“Rezalet! Kardeşim, bu lafebeliklerine, bu hokkabazlıklara ne lüzum var. İçtenlik duymadığınız şeyleri niçin yazıyorsunuz?”

Orhan buz gibi oldu, bütün hevesi kırıldı. Nâzım sordu:

“Sizin tahsiliniz nedir?”

“Okuldan tasdikname aldım, yani atıldım”

“Devlet memuru olmayacaksınız ya, boş verin.”

“Yabancı dil biliyor musunuz?”

“Pek az Fransızca.”

“İlerletmek ister misiniz?”

“Elbette.”

“Pekâlâ öyleyse. Felsefe deyince ne anlıyorsunuz?”

Orhan aklında kalan tanımlamaları sıraladı. Bunun üzerine Nâzım;

“Sizinle yakından ilgilenmek istiyorum. Önce Fransızca'yı ele alacağız, sonra da öteki konuları, tahammülünüz var mı?”

“Var.”

“Pekâlâ, bu iş oldu.”

Böylece anlaşıp oldular. Nâzım hoşgörölü ve sabırlı bir öğretmen gibi Orhan Kemal’le uğraşmaya başladı. Aradan birkaç ay geçti. Orhan Nâzım’dan azarı işittikten sonra şiiri bırakıp düzyazı denemelerine girişmişti. Günün birinde onun bir romana başlangıç olarak yazdığı bir yazıyı arkadaşları Nâzım’a gösterdi. Nâzım bunu beğenmiş olmalı ki Orhan’a;

“Siz mi yazdınız bunu?” diye sordu.

“Evet.”

“Birader, neden söylemediniz bunları? Siz düzyazı yazın, düzyazı. Bir küçük hikâye deneyin, başaracaksınız.”

Orhan Kemal işte böylece hikâyeci oldu.

Cezaevinde Orhan’ın şiire meraklı iki arkadaşı vardı: Necati ve İzzet. Ama ikisinin de şiirlerinde iş yoktu. Bir gün onlar da Nâzım’a kendi şiirlerini okudular. Nâzım hiç yorum yapmadan, “Rezalet, berbat, kepezelik” demeden onları dinledi. İkisi de çok mutlu oldular. Orhan ise Nâzım’ın bu davranışına biraz bozuldu. Ertesi gün;

“Üstadım,” dedi, “siz bu Necati’ye kötölük yapıyorsunuz. İlkokulu bile bitirmemiş, şimdi kendini şair sanacak.”

“Sansın, ne çıkar.”

“Ama siz ona fenalık yapıyorsunuz. Kendisine değer verdiğinizde inanırsa çalışmaz, kültürünü genişletmez.”

Nâzım gülümsedi;

“Sevsinler,” dedi.

Orhan buna fena bozuldu. Demek ki Nâzım kendisini ciddiye almıyordu. Birkaç gün ondan uzaklaştı. Fransızca derslerine de gitmedi. Bu hiç Nâzım’ın gözünden kaçarmı? Gönlünü almak için ertesi gün ona;

“Aynı kültürden geliyoruz,” dedi, “sizi avucumun içi gibi tanıyorum.”

Barıştılar.

Orhan Kemal cezaevinde tam 3,5 yıl Nâzım’ın öğrencisi ve en yakın dostu oldu. Nâzım titizlikle onun üstünde durdu ve her alanda yetiştirmeye çalıştı. Bıkmadan usanmadan ona Fransızca

dersi verdi, şiir yazmayı öğretti, öykülerini ve romanlarını düzeltilti, sürekli öneriler getirdi. Kemal Tahir'e yazdığı mektuplarda Orhan'dan söz ederken şöyle diyordu:

Raşit Kemali güzel, temiz, planlı çalışıyor. Ondan çok memnunum. Münasebetsizlikler etmiyor değil, ediyor, hem de bol bol. Hık demiş senin burnundan düşmüş. Birçok huyu senin iki sene evvelki, hatta bazen Çankırı'daki huyuna benziyor. Fakat onunla aynı koğuştaki yaşamak beni sıkıyor. Daha bir iki sene de—dili kurusun— icap ederse onunla rahat rahat yaşayabilirim sanıyorum. Her şeye rağmen Fransızcası ilerliyor. Birçok yazıların üzerinde çalışıyor ve durup durup dev adımlarla ilerliyor. Ona güveniyorum. Bir yılda aştığı merhale en aşağı beş yılda aşılabilecek bir yoldu.

Raşit Kemali artık benim üzerinde işleyip oluşumuna yardım ettiğim son fert olacak. Şimdiye kadarki bu çeşit emeğimde biricik büyük eserim sensin. Onun da senin gibi olması beni nasıl bahtiyar edecek, tasavvur edemezsin. Bundan dolayı da vakitle nasıl senin hikâyelerinde dehşetli titizsem, şimdi de onun yazılarına öyle ve hatta daha çok titizim. Raşit son zamanda çok büyük bir hamle yaptı. Yine diyebilirim ki bu anormal hamlede kemi terakümünün (nicelik birikiminin) azlığı keyfiyet (nitelik) sıçraması, değişmesi üzerinde menfi (olumsuz) bir teessür yapıyor. Onu tezgâha koyduğum zaman senin o devrine nazaran onun çok daha az kültürlü ve hazırlıksız olduğunu görüyorum...

Şimdi bir hızlı büyüme hastalığı geçiriyor. Şiirde onu ham buluyorum. Bütün bunları kendisiyle konuşuyoruz. Orta düzeyde hikâyeci, hatta romancı olabilir ama orta düzeyde şair olamaz. İnsan ya şairdir ya da değildir. Bu işin ortası yoktur. Raşit'in şiirlerine karşı bu kadar titiz oluşumun nedeni budur...

Raşit şimdi harıl harıl çalışıyor. Ona olan güvenim günden güne artıyor. İstidadının, soluğunun azlığından değil, iradesinin yetmeyeceğinden ve sınırlarının münasebetsizliğinden korkuyorum. İradesini, sınırlarını kullanabilirse mesele yok, yolu açık, doludizgin gidebilir.

Orhan Kemal'in cezasını tamamlayıp cezaevinden ayrılması Nâzım'ı çok etkiledi. 3,5 yıl onunla ağabey kardeş gibiydiler. O gittikten sonra Nâzım, Kemal Tahir'e;

"Raşit gitti, yolu açık olsun. Raşit giderken tasavvur edemeyeceğim bir boşluk bıraktı. Genç arkadaşlarımla arasında senden sonra en çok onu sevmiştim," diye yazdı.

Sabahattin Ali'ye Mektup

Nâzım Sabahattin Ali'yi *Resimli Ay*'da çalıştığı günlerde tanımıştı. Onu çok beğeniyor, yazılarına yön veriyor ve gelişmesinde önemli bir rol oynuyordu. Bazı akşamlar matbaadan birlikte çıkıyor ve dost evlerinde toplanıyorlardı. Sonra Sabahattin İstanbul'dan uzaklaştı. Mektuplaştılar. Nâzım Bursa Cezaevi'nden zaman zaman Sabahattin'e mektup yazıyor ama onun başı derde girmesin diye sık yazmaktan çekiniyordu.

Mektuplarında Sabahattin'i çok övüyor ve her fırsatta ona olan güvenini belirtiyordu. Nâzım'a göre o günlerde Türk öykü ve romanının tek bayrağı Sabahattin Ali'ydi. Onun bütün zorlukları yeneceğine inanıyordu.

Yine ona göre öykü ve romanda Sabahattin'den sonra Kemal Tahir ve Orhan Kemal geliyordu. Orhan'ı o yetiştirmişti. Ama onu henüz "civciv" olarak görüyor, gelecek vaat ettiğini belirtiyordu. Sabahattin'e yolladığı bir mektupta Orhan'la ilgilenmesini ve onun elinden tutmasını öneriyordu.

Nâzım'ın Sait Faik hakkındaki gözlemleri ise pek olumlu değildi. "Sait Faik iyi bir yazar, ama hâlâ istikbalde ne yapmak istediğini bilmiyor, yazarlığın sorumluluğunu anlamamış ve daima işin kolayına ve cilasına kaçan bir delikanlı," diyordu.

O yıllarda Reşat Nuri ve Yakup Kadri hakkındaki düşünceleri de çok ilginçti. Ona göre Reşat Nuri "dama" demiş durumdaydı, yani tükenmişti. Yakup Kadri ise dünyaya biraz daha geç gelseymiş, yani o günlerde 20-25 yaşlarında filan olsaymış ve Sabahattin'den ders alacak durumda bulunsaymış adam olurmuş.

Nâzım şiirde de Dinamo'yu, A. Kadir'i beğeniyor, Bedri Rahmi, Nurullah Berk ve Fazıl Hüsnü'nün işin kolayına ve cilası-

na kaçtıklarını düşünüyordu. Her şeye karşın umutluydu. Bütün bu kısırlık içinde yazar ve sanatçıların Türk halkından yana olmalarından mutluluğunu belirtiyor ve “Türkiye’de ancak Türk halkından, dünya halklarından yana olanlar eser verebilirler,” di-yordu.

Piraye Nâzım’ı muhakkak ki çok seviyor ama bağımsızlığından ödün vermiyor, dikbaşlılığından, inatçılığından vazgeçmiyordu. Uzun bir aradan sonra Piraye bir gün Bursa’ya geldi. Nâzım bir an önce karısına kavuşmanın heyecanından deli oluyordu. Derken Piraye’den bir telefon, şöyle diyordu:

“Nâzım, ben Huzur Oteli’ne indim. Çok yorgunum. Seni ancak yarın görmeye gelebileceğim.”

“Piraye ne yapıyorsun? Bizim kâtip o oteli hiç iyi bulmuyor. Orası sana göre değil. Hemen kalk, başka otele geç.”

“Geçemem, ben buranın hiçbir kötülüğünü görmedim.”

“Yapma karıcığım, çok rica ediyorum, oteli değiştir.”

“Hayır değiştirmem, burası çok iyi.”

“Piraye, yalvarırım sana, beni kırma.”

“Hayır, ısrar etme, ben burada kalıyorum.”

Nâzım’ın tepesi attı, kan beynine çıktı.

“Yaa, öyle mi,” dedi, “yarın benim yanıma gelme, geldiğin yere geri dön!”

Nâzım telefonu kapattı, gerginlikten elleri titriyordu. Hiç kimseyle konuşmak istemedi. Orhan Kemal ve yakınları Nâzım’ın neye uğradığını anlayamıyorlardı. Sonunda Nâzım olayı Orhan’a anlattı ve sustu. O gece ağzını bıçak açmadı. Sabaha kadar yatağında döndü durdu.

Ertesi gün gardiyanlar Piraye Hanım’ın geldiğini bildirdiler. Nâzım;

“İstemem de istemem, onu görmeyeceğim,” diye tutturdu. Ama içinden de inadından vazgeçmek gelmiyor değildi. Sonunda buzlar eridi, Nâzım kapıya gitti ve barıştılar.

Nâzım her zaman bütün sıkıntılarını geçici sayıyor ve direniş gücünü hiç yitirmiyordu. Cezaevindeki yaşam sorunları, af umutlarının yitirilmesi, Piraye’nin zaman zaman yarattığı gerginlikler onun moralini bozmuyor, çalışma iradesini sarsmıyordu.

O günlerde Kemal Tahir'e yazdığı mektupta şöyle diyordu:

Kemal, kendimi tam formunda bir boksör, bir pehlivan, bir futbolcu, bir pilot falan gibi hissediyorum. Kendimi bıraksam günde 100 mısra da yazacağım, fakat tutuyorum. Yüz sene yaşayacakmışım gibi geldiği halde başka insanlar gibi ölmek icap ettiğine son günlerde akıl erdiremiyorum. Öte yandan altı aydan evvel, şu başladığım yazıyı bitiremeden başıma bir hal gelecek diye de zaman zaman ürpermeler geçiriyorum. Ve ben ne bahtiyar insanım ki Kemal, bütün bunları yazabilecek senin gibi bir dostum var.

Af Umutları Piraye ve Münerver

Af Umutları – Kanarya Sevdası

Yıllar geçiyor, Nâzım tükenmeyen bir umutla özel bir af yasa-sının çıkmasını bekliyordu. Ankara'dan, Dayı Paşa'dan ve bazı bakanlardan olumlu haberler geliyor, o da "Artık bu sefer kesin, çok yakında çıkıyorum." diye düşler kuruyordu.

Piraye de perişandı. İstanbul'da odun ve kömür sıkıntısı vardı. Kömür karneyle veriliyor ve haftalarca sıra bekleniyordu. Nâzım bir mektubunda Piraye'ye şöyle diyordu:

"Ben altı senedir kışları mangal ateşi bile görmeden beton üzerinde geçirmeye alıştım. Bana bakma, ama sen öyle değilsin, soğuğa hiç yüzün yoktur."

Ya bu yoklukta ev halkı ne yiyecekti? Sadeyağ, yani bakkallar-da dünyanın parasına satılan tuzlu tereyağı. Nâzım yağ ihtiyacını karşılamak için şöyle bir yol buldu: Kasaptan kalın ilikli sığır ke-miği alıyor ve bunu revirin mutfağında kaynatıyordu. Birkaç saat kaynayan kemiğin suyu çok sağlıklı oluyordu. Nâzım bunun içi-ne lahana, havuç, patates, kereviz yaprağı doğruyor ve sabah ak-şam bu suyu içiyordu. Sebzeli kemik suyu hem çok ucuz, hem de çok güçlü bir gıda oluyordu.

Bal Bursa'da çok ucuzdu, kilosı 2 liraydı. Nâzım köylülere bal ısmarlıyor, zaman zaman bunu eşine gönderiyordu.

Nâzım her gün yokluk, yoksulluk ve geçim sorunlarıyla karşı karşıyaydı. Çevresinde herkes hastaydı. Cezaevi müdürü, kâtip, karısı günlerdir hasta yatıyordu. Beş çocuklu başgardıyanın karısı veremden can çekişiyordu. Cezaevinden bazen günde iki cenaze çıkıyordu. Yoksulluk dayanılacak gibi değildi.

Nâzım üç-beş kuruş kazanmak ve arkadaşlarına dağıtmak için boyuna dokuma tezgâhlarında bir şeyler üretiyor ve bunların bir kısmını satması için Piraye'ye gönderiyordu. Örneğin; perdeler, çay örtüleri, peçeteler, havlular, çarşafklar, peştamallar...

Nâzım'ın eline para geçince bunu cezaevindeki yoksul arkadaşlarına, Kemal Tahir'e ve cezaevinden çıkmış hastalara göndermekten de geri kalmıyordu. Bütün bu sıkıntılar içinde Piraye'ye mektupları hep sevgi doluydu. İşte bunlardan birkaç örnek:

"Sevgilim, bir tanem, aman Allah'ım ben sana nasıl da âşığım? Seni nasıl da beğeniyor ve hayran oluyorum. Dünyada bu kadar büyük bir beğenme ve hayranlık da oluyormuş demek ki."

"Günleri iple çekiyorum, demek ki geleceksin, sesini duyacağım, elini tutacağım, gözlerinin içini görebileceğim."

"Canım karıcığım, maşukayı ruhum, sultanım efendim. Ben senin bir âşıkı biçarenim. Gecem, gündüzüm, kalbim ve kafam seninle doludur. Senin yanında olmak, sana hayatı, yakınlarını ve kendimi sevdirmek, çok sevdirmek için ömrümü vakfetsem yeridir."

"Seni sevmek ve senin aşkın ibadetimdir."

"Seni hiçbir zaman sevmediğim kadar seviyorum. Varım yağım, her şeyim. Biraz daha sabırlı ol, seni geberesiye, yaşayasıya, ölçüye gelmez bir ölçüde seven bir insan olduğumu aklımdan çıkarma. Güzel günler göreceğiz sevgilim. Karaya vurmuş balığın denizi göresi geldiği gibi seni göresim geldi."

"Artık bu hapislik bir rezalet! Hani bir çıksam, seni dertop edip bağrıma sokacağım, yaldızlı, nakışlı bir çevre gibi ve artık hiç senden ayrılmayacağım. Yani galiba işe falan giderken bile beraber gideceğiz. Ahh karıcığım, çok istiyorum seni. Sensiz yaşamının tadı tuzu değil, hiçbir şeyi yok."

Nâzım karısını çok kıskanıyordu. Hem de nasıl bir kıskanma, tanışmalarından önce Piraye'nin eski eşiyle geçirdiği günleri düşündükçe deliye dönüyordu. İşte bunun bir örneği:

“7,5 seneni bensiz geçirdin. Senin hayatında 7,5 sene var ki benim için daima meçhul kalacak. Sen ne dersen de, bir yürekte iki sevda olamaz diye, bağır çağır, nafile. Bu 7,5 senenin karanlığı ömrümün sonuna kadar beni ezip işkence içinde bırakacak, zaman zaman nöbetlerim tutacak ve belki de bu azap yüzünden ömrümün sonunda da olsa en korkunç aşk ve kıskançlık şiirleri yazacağım. Kafamda bu 7,5 senenin karanlığı, bu karanlık içinde çözemediğim birçok meseleler, meçhuller zaman zaman beni eziyor. Anlıyorum, 43 yaşına basan bir adam artık şayanı hürmet (saygıdeğer) bir baba, şayanı hürmet bir koca, şayanı hürmet ihtiyar bir bey olmalı, kıskançlık krizlerine düşmemeli. Neyleyim ki ben bir türlü şayanı hürmet bir bey olamıyorum ve karımı çocukçasına, deli divanecesine seviyorum. Kusurumu bağışlayın.”

Nâzım o günlerde sürekli aşk konularına takılıp kalmıyor, başka şeylerle de oyalanıyordu. Örneğin, Orhan Kemal ona bir tavşan hediye etmiş ve Nâzım ne kadar mutlu olmuştu. Tavşan günlerce cezaevinin maskotu oldu, ama sorunlar da yarattı. Sonunda tavşancık Piraye’nin evine gönderildi.

Onun ardından Nâzım’ın bir kanarya sevdası çıktı. Cezaevindeki dostları onun koğuşuna yeşil, zarif bir kafes içinde ödünç olarak üç kanarya getirdiler: biri erkek, ikisi dişi. Bütün mahkûmlara eğlence çıktı, kanaryalar birleşecekler ve onlardan yumurta alınacaktı.

Gerçekten de öyle oldu. Dişilerden biri kuluçkaya yattı, ama öteki dişi onu kıskandı ve gelip gidip gagalamaya başladı. Bunun üzerine kıskanç kanarya geri gönderildi. Derken yumurtadan bir civciv çıktı, büyüdü, güzelleşti, şakır şakır ötmeye başladı. Ona, Piraye’nin önerisi üzerine “Memo” adı verildi. Ödünç kanaryalar geri gidince Memo yalnız kaldı. Sıkılmasın diye mahkûmlar ona bir gelin buldular: Bembeyaz bir Germen kanaryası. Çiftler çiftthane denen daha büyük bir kafese alındı. Ama Memo gelinden pek hoşlanmadı. Onunla hiç ilgilenmedi. Mahkûmlar Memo’nun erkekliğinden şüphe etmeye başladılar. İçlerinden biri, “Memo belki bu Germen kanaryasının rengini sevmemiştir, ona yeni bir eş bulalım,” dedi. Öyle yaptılar, Memo iki eşli oldu ve haremden keyfi yerine geldi. Önceleri bülbül gibi ötüyordu, sonra makara

çekmeye alıştı, sonra flurya gibi öttü, daha sonra da saka gibi şakıdı. Artık Memo mutluydu. Sabahları herkesi o uyandırıyor ve bütün koğuşı şenlendiriyordu.

Bir süre sonra dişiler kafesten alındı ama Memo'nun keyfi kaçmadı galiba eşlerinden bıkmıştı. Ama yalnızlık da bir süredir canına tak etmiş olacak ki bir sabah kafesteki yemliğini kırıp kaçtı. Nâzım bir de baktı Memo açık pencerenin önündeki karanfillerin üzerinde. "Aman Memo, canım Memo" diye yakarmalar fayda etmedi. Memo fıldır fıldır gözlerle Nâzım'ı süzdükten sonra şakıyarak uçtu gitti. Yalnız Nâzım değil, bütün mahkûmlar ağlamaklı oldu. Bazıları da "Yahu biz özgürlükten yana değil miyiz? Kanarya da özgürlüğü seçti, uçtu gitti," dediler. "Biz de kapıyı açık bulsak uçar giderdik."

İyi ama kaçmak kurtuluş değil ki, dışarıda kediler var, çaylaklar var, atmacalar var, baykuşlar var, yiyiverirler zavallı kanaryayı. Nâzım'ı bir dert aldı. Bu kuşa ne oldu acaba? Her gün bütün mahkûmların gözleri karşiki kavaklarda, acaba Memo oralarda mı diye.

Gardiyanlara haber verildi, onlar da seferber oldular. Cezaevinden bir mahkûm kaçmış gibi bütün ağaçları, damları, saçakları gözlemeye başladılar. Nâzım, "Aman, görürseniz sakın vurmaya kalkmayın, ona insan gibi iyilikle davranın," diyordu.

Üç gün böyle yoğun bir araştırma içinde geçti. Ama Memo yok yok. Gelelim Memo'nun durumuna, o da bir süre sonra bu özgürlükten sıkılmaya başladı. Uç uç bitmiyor, uçmak karın doyurmuyor. Dallardaki serçeler de ona hiç yüz vermediler. O gelince kaçıştılar. Bizim kanarya onların neyle beslendiklerini, nereden yem bulduklarını, nereden su içtiklerini bir türlü keşfedemedi. Karnı acıktı, susadı, yoruldu, geceleri de çok korktu. İnanılır gibi değil ama sonunda kaçtığına pişman oldu. Döndü dolaştı, yuvasını özledi, bir sabah uçup gittiği pencereyi buldu, karanfilleri renklerinden tanıdı, gelip pencereye konmayı düşündü, ama Nâzım'dan da korkuyordu. Ya onu kovarsa? Sonunda her şeyi göze aldı, gelip pencereye kondu. Nâzım Memo'yu görünce sevinç çılgınlıkları atmamak için kendini güç tuttu. Kanaryayı korkutmaktan çekindi ve gülümseyerek onu seyretmekle yetindi. Memo;

“Nâzım Ağabey,” dedi, “kusura bakma, bir cahillik ettim, beni affet, geri döndüm.”

Nâzım kanaryasını kucaklayıp bağına basmamak için büyük bir sabır gösterdi. Sessiz sessiz bekledi. Kanaryacık Nâzım’ın onu kovalamadığını görünce pencereden içeri dalıp kafesinin üzerine kondu. Yine Nâzım’a bir göz attı, sonra kafesin içine girdi ve su tasına uzandı. Nâzım içinden, “Su içene yılan bile dokunmaz,” diyordu. Hemen kafesin kapağını kapattı ve “Raşit koş bak, kim geldi!” diye çığlıklar atarak avluya koştu. Bütün mahkûmlar bayram etti.

Ne var ki Memo’nun karakteri değişmişti. İnsanların kendisini kafeste görmelerinden hiç hoşlanmıyor ve yanına yaklaşıldıkça hırçınlaşıyor, uzatılan elleri gagalıyordu. Kanarya özgürlüğün tadını almıştı. Dilediği zaman yine yem kabını parçalayarak kaçabilecekti. Hiç korkusu kalmamıştı. Artık köle değildi.

Ama Nâzım bu kanarya kadar bile özgür değildi. O asla kaçamayacaktı.

Peki, sonra Memo ne oldu? Her kuş gibi onun da ömrü çok kısıydı. Bir kuş ne kadar yaşarsa o da o kadar yaşadı. Önce hastalandı, derin düşüncelere daldı, sesi kesildi, tüyleri kabardı. 9 Eylül 1949 sabahı Nâzım Memo’yu kafesin dibinde cansız buldu. Kanaryacığın ölümü Nâzım’ı hiç ummadığı kadar sarstı. Gözyaşları bütün gün dinmedi. Sonra da günlerce boş kafese baktığı zaman gözleri sulandı.

Kanaryanın kafesine döndüğü gün Nâzım eski keyifli havasını bulmuştu ama bu pek uzun sürmedi. Bazı gazeteler Bursa Cezaevi müdürünün görevden alındığını yazdılar. Nedeni de Nâzım Hikmet’i korumasıydı. Müdür hakkında kovuşturma açıldı. Çünkü 10 yıldır kanunsuz ve haksız yere cezaevinde yatan bir vatandaşa müdür insanca muamele etmişti. Nâzım’ın düşmanları onun hapiste bile huzur içinde yatmasına katlanamıyorlardı.

Kısa süre sonra yeni bir müdür gönderildi. Müdürün ilk işi de bütün mahkûmların saçlarını sıfır numarayla tıraş ettirmek oldu. Nâzım buna üzüldü mü acaba? O gün Piraye’ye şunları yazdı:

“Saçlarım kesildiği için üzüldüğümü sanma. Saçımla başımla uğraşmayacak kadar yaşlıyım. İhtiyarım demiyorum, sensiz sen-

den uzak olduktan sonra burnumu da kesseler umurumda değil.”

Nâzım cezaevinde bütün mahkûmlarla dost olmuştu, herke-
se acıyor her şeyini onlarla paylaşıyordu. Ama onu yakından ta-
nımayanlar, sevmeyenler de oluyordu. Esrar ticareti yüzünden
adam öldürerek cezaevine düşmüş üç kabadayı vardı. Bunların
ikisi her nedense Nâzım’a düşman olmuştu. Aralarında konuşur-
ken şöyle dediler:

“Şu herife bak, adı tarihe geçen bir adammış. Şeytan diyor ki
öldür şu adamı, senin de adın tarihe geçsin. Biz hiç olmadık bir
herifi vuruyoruz, o yüzden yat Allah yat, öldürdün mü böylesini
öldür. Adını duymayan kalmasın.”

“Aman sakın ha, adamın eli varır mı Nâzım Ağabey’i vurma-
ya?”

Bu konuşmayı duyan biri olayı Nâzım’a haber verdi;

“Aman ağabey,” dedi, “bu serserilerin gözü dönmüş, adları ta-
rihe geçsin diye seni bıçaklayacaklarmış.

“Bak sen, tarihe geçmek için yapacak başka iş mi kalmadı?”

Kabadayılar bu işten vazgeçtiler. Sonra da başka cezaevine sü-
rıldüler. Orada çıkardıkları bir olay yüzünden üçünün de öldü-
rıldığı duyuldu. Buna en çok üzülen de Nâzım oldu.

Ali Naci Karacan, Ahmet Emin Yalman ve Vâlâ’yla Buluşma

Nâzım yıllardır hapisteydi, şiirleri ve yazıları hiçbir yerde çık-
mıyordu. Ama o kafeste bir kartal gibiydi. *Milliyet*’in kurucusu
Ali Naci Karacan o yıllarda Avrupa’dan yeni dönmüş ve bir top-
lantıda şöyle demişti:

“Nâzım Hikmet Avrupa’da tanınan biricik uluslararası şöhre-
timizdir. Mecmualar, gazeteler onun resimlerini ve eserlerini ba-
sıyor. Türk olduğumuzu söyleyince bizden onu soruyorlar.

Nâzım’ın bunların hiçbirinden haberi yoktu. Duyunca çok
mutlu oluyordu.

Ahmet Emin Yalman da Nâzım’ı unutmamıştı. Bir gün onu
görmek için cezaevine gitti. Yalman yaşlanmıştı. Nâzım ilk bakış-

ta onu tanıyamadı. Müdürün odasında 10 dakika kadar görüş-
tüler. Yalman Nâzım'a haksız yere hapiste yattığından dolayı çok
üzgün olduğunu belirttikten sonra şöyle dedi:

"Size yapılan haksızlığı belirterek gazetecilik ve vatandaşlık
görevimi yapmam gerekirdi. Yapamadığım için çok mahcubum."

Bu sözler Nâzım'ı hiç heyecanlandırmadı. Onunla tartışmak
istemedi, içi karardı ve biraz da içerledi. "Şimdiye kadar aklınız
neredeydi?" diyecek oldu ama sustu. Teşekkür etti ve izin isteyip
koğuşa döndü.

İki yıl sonra Yalman tekrar cezaevine geldi. Yine müdürün
odasında karşılaştılar. Emin Bey yine üzüntüsünü anlatmaya kal-
kınca Nâzım kendini tutamadı ve şöyle dedi:

"Emin Bey, Bulgar papazlarına, Macar kardinallerine göster-
diğiniz ilgiyi neden şimdiye kadar memleketimizde zulüm gören-
lere, zindanlarda inleyenlere karşı göstermediniz? Papazlar, kar-
dinaler hapsedildiler diye Ortodoksluğunuz, Katolikliğiniz tutar,
sütun sütun gözyaşı dökersiniz. Biraz da Türklüğünüz tutsa da
12 yıldır haksız, kanunsuz yere hapislerde çürüyen yurttaşlarımızı
zı düşünseniz.

"Artık çok geç değil mi? Elinizde koca bir gazete var, dilediği-
nizi yazıyorsunuz. Celal Bayar'la, Menderes'le, hükümetin bütün
ileri gelenleriyle, CHP liderleriyle sık sık görüşüyorsunuz. Neden
bizim uğradığımız haksızlığı onlara duyurmadınız? Onlar bunu
bilmiyorlar mı? Biliyorlar elbette. Siz de böylelikle suç ortağı ol-
madınız mı?"

Emin Bey Nâzım'ı dinlerken kafasını sallıyordu. Bir ara;

"Nâzım Bey," dedi, "Sovyetler sizin için pul çıkarmış, Bulgarlar
Türk mekteplerine sizin adınızı vermiş. Bakın sizi nasıl kullanı-
yorlar?"

Nâzım'ın kan beynine sıçramıştı.

"Emin Bey," dedi, "bunlardan benim hiç haberim olmadı, fa-
kat böyle bir şey olmuşsa ben ne yapayım? Eğer doğruysa bizim
posta idaresi ibret alsın da, çoktan yapılması gerekeni yapsın."

Yalman kıpkırmızı oldu. Cezaevinde böyle bir zılgıt yiyece-
ğini hiç düşünmemişti. Nâzım'a hak vermiyor da değildi. Ama
söyleyecek söz bulamıyordu. Sanki dili tutulmuştu. Müdürden

izin isteyerek koltuğundan kalktı. Müdür de özür dileyerek onu kapıya kadar geçirdi. Nâzım ise içini boşaltmanın mutluluğu içindeydi.

1945 yılının son günlerinde Nâzım'ı şaşırtan bir olay, Vâlâ'nın eşi Müzehher'den ufak bir hediye sandığının gelmesi oldu. Belli ki bu sandığı gönderen Vâlâ'ydı. Ama yükü ambara Müzehher götürmüş, irsaliyeye onu adı yazılmıştı.

Sandık Balıkpazarı'nda ünlü bir mezeciden alınmıştı. İçi sucuk, pastırma, lakerda, çiroz, yaprak dolması, salam, sosis, fındık, fıstık, çizik zeytin, kaşar peyniri, helva, lokum gibi şeylerle doluydu. Bu hediyeler bir barış mesajı niteliğindeydi. İki arkadaşın arası uzun süredir açıktı. Nâzım, siyasal eğilimleri ve oportünistliği dolayısıyla Vâlâ'ya küsmüştü. Uzun yıllardır birbirlerini görmüyorlardı. Vâlâ bir ara, 1938 Nisanı'nda eski dostuna, Ankara Cezaevi'ne ufak bir para yollamayı da düşünmüş, hatta bunu bazı yakınlarına da söylemişti. Onun bu niyetini duyurduklarında Nâzım bunu hayretle karşılaşmıştı. Bu para eline ulaşsa hiç de bunu geri çevirecek durumda değildi. Nâzım kin tutmazdı. Vâlâ'nın bu davranışı belki de o zaman barışmalarına vesile olabilirdi. Ama Vâlâ ondan çekindiği için bu parayı gönderemedi.

1,5-2 yıl önce de Nâzım'ın, cezaevinden yine takma adla *Akşam*'a köşe yazıları yazacağı yolunda söylentiler çıkmıştı. Ama Nâzım, "Vâlâ'lı Vâlâ'sız, Necmettin Sadak Bey'in gazetesine, açlıktan öleceğimi bilsem yazı yazmam," demişti. Demek ki Vâlâ'yla asla aynı gazetede çalışmak niyetinde değildi.

Vâlâlar 1945 Aralık ayında bir akşam Sertellerin Moda'da denize bakan evlerinde birkaç yakın dostlarıyla birlikte ufak ufak demleniyorlardı. Söz Nâzım'dan açıldı, evdekilerin hepsi Nâzım'ın yakın dostuydu. Nâzım'dan şiirler okudular. Vâlâ'ya, "Sen çoğunu ezbere bilirsin, okusana," diye tutturdular. Vâlâ da onun sesini taklit ederek, gür bir tonla şiirler okudu. Bu bir özlem gecesi idi. Yaşlı gözlerle, "Ona hiçbir şey yapamıyoruz, neredeyse yedi yıldır hapislerde çürüyor," diye Nâzım'ı andılar.

Zekeriya Bey de çok duygulanmıştı. O da Nâzım'la hiç ilişkisini kesmemiş ve elinden geldiği ölçüde ona yardımcı olmaya çalışmıştı. İki eski dostun arasındaki bu dargınlık onu çok üzüyor-

du. Onları barıştırmak için ne yapabiliirdi? Aklına şeytanca bir fikir geldi. Vâlâ'ya;

"Yahu Vâlâ," dedi, "haydi Nâzım'a yiyecek bir şeyler göndereyim, yılbaşı hediyesi olur."

Vâlâ'nın gözlerinin içi güldü;

"Çok iyi bir fikir," dedi, "hemen gönderelim."

"Canım biz hep gönderiyoruz, bu sefer de sen gönder. Yarın Balıkpazarı'nda Dandrino'dan şöyle dolu dolu bir hediye sandığı yaptır ve Bursa Birlik Ambarı'yla cezaevine yolla. Biz öyle yapıyoruz."

"Sandığı yaptırayım ama ben gönderemem."

"Ne yapalım öyleyse?"

Zekeriya Bey ve ötekiler yardım bekleyen gözlerle Müzehher'e bakarak;

"En iyisi bunu Müzehher yollasın," dediler, "Nâzım nasıl olsa hediyein Vâlâ'dan geldiğini anlar."

"Kabul, korkacak değilim ya, yollaması benden."

O akşam aralarında para topladılar, herkes kesenin ağzını açarak bir şeyler verdi. Vâlâ'ya da ertesi gün Dandrino'ya giderek sandığı doldurmak düştü.

Nâzım sandığın kapağında Müzehher'in adını görünce kolinin nereden geldiğini anladı. O gün Piraye'ye şunları yazdı:

"Vâlâ'nın karısı, daha doğrusu Vâlâ bana bir sandık erzak yolladı. Tuhaf değil mi?"

Nâzım Müzehher'in kim olduğunu biliyordu. Daha önce onu bir yerlerden tanıdığını düşündü. Akşam gazetesinde Orhan Selim adıyla yazı yazdığı dönemde Cemal Nadir de karikatür çiziyordu. Müzehher onun eşiydi. Evlilikleri pek uzun sürmemiş, boşanmışlardı. Nâzım Bursa'da yatarken Vâlâ'nın 1942 başlarında Müzehher'le evlendiğini duyunca, Piraye'ye şöyle yazmıştı:

"Vâlâ keratası Cemal Nadir'in karısıyla evleniyormuş. Bak, İstanbul dedikodularını ben senden önce duyuyorum."

Nâzım'ın eski dostundan söz ederken "Vâlâ keratası" demesi de küskünlükten uzak, sempatik bir davranıştı.

Evet Nâzım bu hediyeden çok mutlu oldu ve hemen Akşam gazetesi adresine Müzehher'e bir mektup yazarak teşekkürlerini

bildirdi. Demek ki Nâzım Vâlâ'ya kin beslemiyordu. O sıralarda Vâlâ'nın yeni bir romanı çıkmıştı. Vâlâ bu kitabı Nâzım'a gönderirken gençlik yıllarında Bolu'da birlikte yazdıkları bir şiiri gönül alıcı bir notla kitabın içine koydu. Şiir şöyleydi:

*Yıldızlarla ufka sarkan berrak dümdüz bir gece
Saatlerce nasıl koşmak arzusunu verirse
Senelerle mesafeler arkasına atılmak
Fırlatılmak ihtiyacı içimizde uyandı...
İstedik ki rengi biraz başkalaşsın göklerin
Serin pınar başlarında dinleyelim bülbülü
Ayşeciğin örgülü saçını bağlayalım
Acısıyla ağlayalım gurbet dolu hanların*

Kitabın içindeki bu duygusal not Nâzım'ı coşturdu ve hemen kaleme sarılarak Müzehher'e şunları yazdı:

Kardeş, mektubunuzu ve Vâlâ'nın romanını aldım. Fakat baş tarafına yazdığı 26 yıl önceki şiirimizi, içim tatlı bir kederle burkularak okudum. Ben hâlâ ve çok şükür o 26 yıl önceki çocuğun ve bu sefer 8 yıl süren hapislikte de "Senelerin ve mesafelerin arkasına atılmak, fırlatılmak" arzusunu, rengi başkalaşacak göklerin hasretini çekiyorum. Hapislik sıhhatimden, uykumdan, iştahımdan bir şeyler aldı, götürdü. Fakat neşemi, her zaman iyimser ve insanlara güvenir tarafımın bir zerresini bile koparamadı. Bunu size içinde bulunduğum ruh haletini anlatmak için ve her şeye rağmen keyfimin yerinde olduğunu söylemek ve benim için üzülmeseniz diye yazıyorum.

Sorup soruşturanlarıma ferade ferade selamlar. Vâlâ'ya da çok selam. Saygılarımın kabulü temennisi ile.

Nâzım ayrıca Vâlâ'ya da şunları yazdı:

Vâlâ, mektubunu bitirince bir ferahlık, rahatlık duydum. Hani Bolu'da bahçe gibi bir yere giderdik, yeşil bir yerdi, kendimi tekrar oradaymışım sandım. Bana şimdi öyle geliyor ki genç-

lik denen hadiseyi Bolu'da yaşadım. Ve sonra artık bir daha genç olmadım, hep bugünkü gibiyim. Elbette bir gün karşılıklı oturup ömrümüzün muhasebesini yapacağız. Ama henüz çok erken, ben kendi payıma henüz oturup soğukkanlılıkla muhasebe yapmayacak kadar hayatla ve insanlarla alakalıyım. Gözlerinden öperim.

Artık aradaki buzlar çözülmüştü. Buzlar çözüldükten birkaç ay sonra Vâlâ ile Müzehher Bursa Cezaevi'ne gittiler. Üçü de heyecan içindeydi. Nâzım dostlarını müdürün odasında kabul etti. Nâzım kostüm giymiş ve kravat takmıştı. Vâlâ da, Nâzım da çekingenlik içindeydiler ama birbirlerini görür görmez ikisinin de yüzünü bir mutluluk kapladı. Coşkuyla kucaklaştılar. Sanki birkaç hafta önce ayrılmış gibiydiler. İkisinin de gözleri sulandı.

Cezaevi müdürü Tahsin Bey de onları böyle mutlu görmekten çok sevinmişti. Dostlarını evine davet etmiş gibiydi.

“Birbirinize kavuştunuz. Anlatacağınız çok şey vardır. Davetlimsiniz. Öğle yemeğinizi buraya getirecekler, birlikte yersiniz. Ben sizi rahatsız etmem,” diyerek odadan çıkmak istedi. Ama Nâzım ve Vâlâ kendisini ısrarla alıkoydular.

Nereden başlayacaklardı konuşmaya? Önce ortak dostlarından söz ettiler. Sonra Vâlâ Babîâli havasını anlattı. Sıra Nâzım'ın son şiirlerine geldi. Hava iyice ısınmıştı. Nâzım terliyordu. Önce ceketini çıkardı, sonra kravatını, sonra gömleğinin düğmelerini çözdü, daha sonra kollarını sıvadı, sonra da başladı şiirlerini okumaya. Vâlâ ile Müzehher kendisini hayranlıkla dinliyorlardı. Saatler birbirini kovaladı. Müdürün odasına geçeli dört saat olmuştu. Ayrılık zamanı çoktan gelmişti. Nâzım;

“Kardeşler,” dedi, “bu sohbet burada böyle bitmeyecek. Bana gençlik günlerimi yeniden yaşattınız. Ne Galatasaray kaldı, ne Bolu, ne Bakü, ne Moskova. Elimden kurtulamazsınız artık.”

Vâlâ;

“İyi ya,” dedi, “ben bir hafta izinliyim. Yazılarımı gazeteye buradan gönderirim. Bursa'da olduğumu Enis Tahsin Bey (yazı işleri müdürü) de biliyor, Hilali de. Bursa'da kalırız. Savcılıktan izin aldığımız sürece birlikte oluruz.”

Tahsin Bey;

“Elbette, burasını kendi eviniz biliniz, istediğiniz kadar sizi bu odada baş başa bırakırım.”

“Yaşadık öyleyse.”

Nâzım konuklarını üst kattaki odasına götürdü. Burası, pencereleri demir parmaklıklı sevimsiz bir odaydı. Nâzım pencereye saksılar koymuştu. Bir köşede karyolası ve iki iskemle duruyordu. Ufak bir masa üzerine de daktilosunu yerleştirmişti.

Vâlâ;

“Demek yazılarını bu makineyle yazıyorsun,” dedi.

“Vâlâcığım, bu makineyi ben 1943 başlarında 50 liraya almıştım. Makine 1913 modeldi, yani tam 30 yıllıktı. O da benim gibi sağlam çıktı, daha uzun yıllar işe yarayacak. Önceleri ayda 10 liraya makine kiraliyordum. Bana çok pahalıya geliyordu. Üç yıldır bir makine sahibiyim, kiralamaktan kurtuldum.”

Duvarda bir Avrupa haritası asılıydı. Üzerinde ok işaretleri vardı. Nâzım İkinci Dünya Savaşı’nı bu haritadan izlemiş ve Almanların kaçtıkları yerlere işaretler koymuştu.

Vâlâ anlattıkça Nâzım hayretler içinde onu dinliyor ve Vâlâ’nın belleği onu şaşırtıyordu.

“Benim belleğim dehşetli zayıftır. Bende kahrolası bir hafızasızlık vardır. Ayrıntı hiç aklımda kalmaz. Halbuki bazen ne kadar güzel şeydir. Vâlâ, ne olur aklına geldikçe benim eski yazılarımdan hatırladıklarını Müzehher’e anlat o da not etsin. Bunlar çok güzel günlerimizi hatırlattığı için bana çok değerli geliyor. Sonra o yazıları bana gönderirseniz, hiçbir hediyeye sevinmeyeceğim kadar sevineceğim.”

Sonra sıra eski dostlara geldi. Bunların arasında Mehmet Ali Cimcoz ve Adalet Cimcoz vardı. Nâzım şöyle diyordu:

“Adalet benim vefalı arkadaşımdır. Bugünlerde mektup yazmaz oldu. Daha doğrusu mektuplarıma cevap vermiyor. Onun sohbetine doyum olmaz. Lütfen kendisine keyfimin, neşemin, ümidimin, yaşam aşkımin doludizgin devam etmekte olduğunu söyle. Mehmet Ali de benim en vefalı dostlarımdan biridir. Beni hiç ihmal etmemiş, her derdime koşmuştur.”

Nâzım, Adalet Cimcoz’u ve kardeşi Ferdi Tayfur’u İpek Film’de

çalışırken tanımış, ikisini de çok yetenekli bulmuş, onlarla yakın dost olmuştu. Adalet'in dublajlardaki sesine de bayılırdı. Adalet her yıl cezaevine bir sandık dolusu giyim eşyası gönderir, Nâzım da onları mahkûmlara dağıtırdı. Mehmet Ali Cimcoz'un MİT'le ilişkisi olduğu yolunda bir zamanlar dedikodular çıkmıştı. Nâzım bu söylentilere fena içerliyordu. "Onlar benim çok güvendiğim arkadaşlarımdır. İkisinden de hiçbir kötülük görmedim, onlara her zaman güvenirim." diyordu. Mehmet Ali Cimcoz Sabahattin Eyuboğlu'nun da yakın arkadaşıydı, birlikte çeviriler yapmışlardı. Sabahattin de Fransa'da bulunduğu sıralarda Nâzım'ın şiirlerini Fransızca'ya çevirip dağıtıyordu. Bu şiirleri Paris'e gizlice Adalet götürüyordu. Nâzım onların bu yardımını asla unutamıyordu.

Adalet kocasına ve Nâzım'a çok düşküncü. Zaman zaman ikisine de bir ana şefkati gösteriyor ve bu yüzden Nâzım Adalet'e "Anamız" diyordu.

Nâzım;

"Bedri Rahmi'nin de bende özel bir yeri vardır," dedi. "Bir süre önce Eren'le birlikte beni görmeye geldiler, çok sevindim. Bedri'nin resimlerini de şiirlerini de çok beğenirim. Son günlerde burada boncuklu çanta yapmayı düşündüm. Resimleri Bedri çizecek, Adalet de bunları İstanbul'da satacaktı.

"Geçenlerde birkaç resmimi Bedri'ye yolladım. Hiç ses çıkmadı. Benim resim yapmama icazet vermiyor mu acaba? Abidin'e de bir iki çizgi yollamıştım. Belime hakkâklık peştamalı (ressamlık belgesi) bağlamasını rica ettim. Ondan da ses çıkmadı. Anlaşılan biz ellisinden sonra ressamlar loncasına çırak bile olamayacağız."

Ayaküstü konuşmalar uzadıkça uzuyordu. Nâzım daha sonra onlara dokuma tezgâhlarını gezdirdi ve neler dokuduklarını büyük bir keyifle anlattı. Ziyaret saatleri çoktan dolmuş, ama gardiyanlar ağızlarını açıp tek kelime söylememişlerdi. Akşamüstü saat beşte demir kapının önünde kucaklaştılar. Üçü de bu buluşmanın mutluluğu ve ayrılışın hüznü içindeydi.

Bu ilk ziyaretin ardından Vâlâ ile Müzehher altı gün üst üste cezaevinden hiç ayrılmadılar. Nâzım özgürlüğe kavuşmuş gibiydi.

Cezaevi sohbetlerinde her gün yeni konular ele alınıyordu. Gündemde şairler ve yazarlar da vardı. Nâzım yıllardan beri cezaevinde olduğu halde genç sanatçıları titizlikle izliyordu. Bu konuda Vâlâlara şunları söyledi:

“Gençlerin içinde çok beğendiğim şairler var. Hepsinin ismini aklımda tutamıyorum. Ama şiirlerini pek beğeniyorum. Şöyle aklımda kalanları sıralayayım: Dinamo, Suat Taşer, Rifat Ilgaz, A. Kadir, Orhan Kemal, Cahit Irgat. Orhan Veli ile benim teyzezade Oktay Rifat iyi şair olarak işe başladılar ama sonra durakladılar.

“Celal Sılay denilen şair daha bilgili olsaydı, şarlatan bir çevreye düşmeseydi, iyi bir şair olurdu. Yirminci yüzyılda ve özellikle bizim memlekette hassasiyet, şıp diye kapma, yani kapkaççılık bir insanı gerçek anlamda şair yapmaya yetmez kanısındayım.”

Nâzım bir süre sustuktan sonra Müzehher’e şöyle dedi:

“Müzehher kardeşim, sen genç şairlerimizin çoğundan şikâyetçisin. Haklısın, artık genç sayılmayacak şairlerimizin büyük bir kısmı ‘Kellim kellim layemfa’ okuyorlar. Yani benim oğlum bina okur, döner döner yine okur. Mamafih başka türlü de olmazdı. Sosyal şartlar ve şahsi cehaletler bunu gerektiriyor.

“Gerçek şair dediğin, bizim Mevlânâ’dan, Yunus Emre’den, Fuzuli’den, Nedim’den, Tevfik Fikret’ten, Yahya Kemal’den, Ahmet Haşım’den tut da Shakespeare’e, Goethe’ye, Hugo’ya, Baudelaire’e, Puşkin’e, Mayakovski’ye, Yesenin’e, Aragon’a filan kadar hepsinin güçlü felsefe sistemleri, sosyoloji görüşleri, hiç olmazsa sezişleri vardır.

“Yeni şairler ise bundan tamamen yoksun. Böyle bir şeye sahip olduklarını sananların bilgileri de ancak kulaktan dolma. Şiir de öteki güzel sanat şubeleri gibi bilim ister. Şairin âlim olması şart değildir ama cahil olmaması şarttır.

“Elbetteki şiirin içinde resim, müzik, mimarlık, heykeltıraşlık unsurları olmalı ama bunlar eninde sonunda biçim sorunlarıdır.

“Her kafiyeli, vezinli söz şiir midir? Hayır değildir. Ama vezinsiz, kafiyesiz söz de şiir değildir. Şiir, haydi hagaragort (dobra dobra) konuşalım, bu büyük sorumluluk isteyen bir iştir ve sergüzeşte atılmak demektir. Bu işi ancak geniş soluklu, yüzde yüz inançlı, hudutsuz seven, dövüşen, akli başında, karınca gibi ça-

lısan ve görüş alanı kartalınki kadar geniş insanlar başarıyla sona erdirebilir.

“19. yüzyılda Fransa’da şair olmak kolay şeymiş ama Rönesans devrinde İtalya’da şair olmak çok zor şeymiş. Bugün de hem dünyada, hem bizde bir Rönesans devri yaşıyoruz. Bundan dolayı şairlik şimdi kolay iş değil.

Vâlâ sordu:

“Sen Yahya Kemal’i çocukluğundan beri çok iyi tanırsın. Ben de öyle. Şimdi onun hakkındaki düşüncen nedir?”

“Ben mısra düzmek hünerinin tekniğinde ondan çok faydalanmış bir insanım. Yahya Kemal Bey inşallah çok daha uzun yıllar yaşar. Ben ondan çok önce öleceğimi sanıyorum. Fakat ne yalan söyleyeyim, Yahya Kemal Bey’den, belki çok önce de olsa, hâpishanede ölmeyi rakıdan ölmeye tercih ederim.”

“Sait Faik için ne diyorsun?”

“Sait Faik’in sarhoşluğuna üzüliyorum. Yazık. Mamafih onun eninde sonunda böyle bir akıbete yuvarlanacağı belliydi. Şahsen şöyle bir tanıdığım Sait Faik’i sanatı bakımından hem severim, hem kızarım. İstidatlı, gelecek vaat eden bir yazardır. Bir kusuru vardır, bence yazdıklarında dengesizdir. Halbuki bütün sanat eserlerinde bence dengeli olmak şarttır. Şimdi oğlanı sarhoşluktan kim kurtarır? Yazık! Rakı kadehinde cidden değerli bir sanatçıyı da kaybediyoruz.”

“Nâzımcıgım, biliyorsun Cemal Nadir’i geçenlerde kaybettik. İkimiz de *Akşam*’da onunla birlikte çalıştık. Müzehher’le de 1 yıl evlilikleri oldu. Onun hakkında ne düşünüyorsun?”

“Söyleyeyim. Rahmetliyi pek sevmezdim. Daha doğrusu rahmetli benim üzerimde gayet cansız, silik, ihtirassız bir insan tesiri bırakmıştır. Bir ara karikatürlerinden hoşlandım. Sonra o da geçti. Onun gözü kapalı taşralı hasisliği, para hırsı beni, hiç de ilginç olmadığı halde ona karşı soğuk davrandırmış. Bu kadar söyleyeceğim.”

“Nâzım, sen elbette bütün saydığın sanatçıların çok üstündesin. Senin yaptığını hiç kimse yapmadı. Sen peygamber gibi bir adamsın.”

“Yahu, sen ne diyorsun Vâlâ, bilmiyor musun ben böyle laf-

lardan hiç hoşlanmam. Ben kendimde hiç de böyle bir üstünlük görmüyorum. Vallahi tevazu değil. Bak iş nerede? O mübarek zatlar meslekleri icabı genelde egoisttirler, kendilerinde hiçbir kusur, kabahat, zaaf görmezler. Kendileri her türlü hatadan arınmışlardır. Baştan aşağı zaaflarla, kusurlarla sakat insanları ıslah işini omuzlarına yüklendiklerine inanırlar.

“Halbuki bendeniz bütün kusurları ve kabahatleri, zaafları ve kepezelikleriyle bir 20. yüzyıl insanıyım. Kusurlu olduğumu gayet iyi bilirim. Kusurlarımı ve zaaflarımı yenmek için kendi kendimle mücadele halindeyim. Bundan dolayı da diğer insanların kusurlarını, zaaflarını anlarım, hoş görürüm. Bu kusurlar ve zaaf lar insanın kendi şahsına kötülük ettiği müddetçe zararsız şeylerdir. Ancak bunlar şu veya bu suretle hayatın akışı üzerinde etkili olmaya başlarsa, bazen sahiplerini bile yok eder. Yani kısacası kardeşiniz Nâzım Hikmet de günahkâr bir kuldur. Günahlarının bilincindedir. Bu yüzden başka günahkâr kullara karşı şefkatlidir. Çünkü onlara karşı şefkatli olmak kendine karşı da şefkatli olmak demektir.

“Şaka bir tarafa birkaç kusurum var ki dehşetli içerliyorum onlara. Mesela, hâlâ çabuk heyecanlanıyor, sinirleniyor, bağıra çağıra konuşuyor, karşımdakinin sözünü kesiyorum. Bu yine nispeten ufak günah, büyükleri de var. Ama sen papaz olmadığına göre ben günah çıkarmak niyetinde değilim.”

Vâlâ'nın cezaevi ziyaretleri hep böyle tatlı konuşmalarla geçiyordu. Nâzım da onların gitmelerini hiç istemiyordu. Bir gün konu filmlerden açıldı. Nâzım'ın takma adlarla İpekçilere senaryolar hazırladığını bilmeyen yoktu. Bu filmler çok büyük ilgi görüyor, aylarca sinemalarda oynanıyor ama Nâzım bunlarla hiç övünmüyordu. Filmciliğin ilerlemediğinden her zaman yakınıyordu. Müzehher bu konuyu açarak Nâzım'a düşüncelerini sorunca aldığı yanıt şu oldu:

“Müzehher kardeş, bizde filmcilik ilerlemiyorsa, sosyal sebepler bir yana, sebep ne teknik, ne aktör, ne rejisör, ne sermaye noksanındadır. Bütün mesele film çevirmek isteyen sermayedarların Amerikan, İngiliz, Fransız filmlerini örnek almalarıdır. Halbuki biz eldeki teknikle, personelle, parayla gerçekten güzel

filmler çevirebilirdik. Yeter ki Türk türü filmin olanaklarıyla nasıl film yapılması gerektiğini düşünelim. Biz bol tabiat manzaralı, gerçekçi, sanat yanına önem verilen, profesyonel aktörü az, yerinde seçilmiş insanları çok ve cidden edebi değeri olan senaryolar işleyen filmler çevirseydik, hem film iş yapardı, hem de memlekette film çevirmek işi ilerlerdi. Hep aynı aldanışa düşüyoruz. Dışarının muazzam tekniğe, bebek kadına, muhteşem palavyaya, dekora, baygın gözlü jönprömiyeye dayanan, göz kamaştırıcı filmlerini taklide kalkıyoruz. Bizde o imkânlar olmadığı için film kepezelik bir şey oluyor. Halk bunu bir tutuyor, iki tutuyor, sonra artık yutmaz oluyor. Amerikan filmini halka yutturan imkân bizde olmadığına göre yutturmaktan vazgeçip, samimiyetle, ustalıklı iş yapsak, halkı Amerikan filminin kepezeliğinden kurtarmış olurduk. Asıl dava bana senaryo yazdırılırken benden ne operet, ne melodram, ne kepeze macera konusu değil; ciddi, gerçekçi, ağırbaşlı ve tek kelimeyle altına imzama koyabileceğim senaryo istemeleridir. Şimdiye kadar bana yazdırdıklarının altına bir milyon lira verseler imzama koymam. Ve hatta bunları yazdığımı bile inkâra hazırım.”

“Peki, senin senaryolarını değiştirdikleri hiç oluyor mu?”

“Senaryoları bizim stüdyolarda ne hale soktuklarını çok iyi bilirim, kepezeliktir. Bizim filmlerin kusurlarından biri de nabızlarının atışındaki hastalıktır. Bazıları ölü nabız gibi atar, bazıları bir yükselir, bir düşer, yani tempo diye bir şey yoktur. Bu hususta kabahat, montajcılık diye bir yan mesleğin varlığından haberimizin olmamasıdır.”

Hafta sonunda Vâlâ ile Müzehher Bursa’dan ayrıldılar. Ama akılları orada kaldı. Nâzım’ı kurtarabilmek için yapılacak hiçbir şey yoktu. Tek umut seçimlerdeydi ama seçimlere de daha çok zaman vardı.

Eski dostlar yine sürekli mektuplaştılar. İlerde Nâzım’ın iç dünyasını tanımak isteyenler için bu mektuplar en büyük kaynak olacaktı.

Vâlâ, Nâzım’la barıştıktan sonra dostluk anılarının etkisinden kurtulamıyor ve eski dostunu aklından hiç çıkaramıyordu. “Acaba Nâzım gençlik yıllarının hiç özlemini çekiyor muydu?”

“Yeniden o yıllara dönse yaşamına nasıl bir yön verirdi?”, “Hiç pişmanlık duyduğu davranışları olmuş muydu?” gibi sorular onu uzun uzun düşündürüyordu.

Bir gün *Akşam*’da yazılarını bitirdikten sonra Kadıköy’e geçmek için Köprü’den İskele’ye doğru giderken düşüncelerini iki dizeye döktü. Eve varınca bunları not etti ve Nâzım’a iletti. “Ben bunları yazdım, eskiden yaptığımız gibi onları sen tamamla,” diyordu. Yazdığı iki dize şöyleydi:

*Ben, beni bir daha ele geçirsem,
-abıhayat içerse demiyorum-*

Nâzım birkaç gün sonra bu iki dizeye şu dizeleri ekleyip Vâlâ’ya gönderdi:

*kapılar bir daha açılsa
ben bu haneye bir daha girsem
yaşardım böyle kan revan içinde
yine böyle aşk ile sersem,
ben, beni bir daha ele geçirsem...*

Vâlâ böylece Nâzım’dan istediği yanıtı almış oldu. Yani Nâzım gençlik yıllarını ele geçirse yine Nüzhet’i, yine Lena’yı, yine Piraye’yi, yine Semiha’yı severdim, yine devrimcilikten vazgeçmezdim demiş oluyordu. Fransa’nın işgal döneminde, 1943’te Almanların kurşuna dizdiği devrimci şair ve yazar Gabriel Peri de ölümünden önce, “Yeniden başlamak gerekseydi yine aynı yolu izlerdim” anlamına gelen şu sözleri söylemişti:

*Et si c’était à refaire
Je referais ce chemin*

Yine Ahmet Emin Yalman

Ahmet Emin Yalman o günlerde Nâzım için bir af kampanyası hazırlığı içindeydi. Yalman’ın niyeti Nâzım’dan pişmanlığını, al-

dandığını, komünistlikten vazgeçtiğini belirten bir demeç almak-
tı. O zaman bütün kapıların açılacağını umuyordu. Ağustos son-
larında bu amaçla Nâzım'ı savunan bir başyazı yazdı. Vâlâ bunu
çok olumlu karşıladı. Nâzım ise buna büyük tepki gösteriyor ve
Vâlâ'ya şöyle diyordu:

*Bir hayli mahzun bir ruh hali içindeyim. Yalman'ın yazısı-
nın seni o kadar heyecana düşürmüş olmasından keder duydum.
Demek ki güzelim memleketimde namuslu bir insanın namus-
lu olduğunu, bir insanın haksızlığa uğradığını yazabilmek, senin
tabirine 'davudane' bir iştir. Memleketini ve Türk halkını seven
bir yurttaş için ne hazin şey, değil mi?*

*Öte yandan Ahmet Emin Bey bana benim kendisine söyle-
mediğim bazı şeyler söyletmiş. Bunu niçin yapmış bilmiyorum.
Makalenin ikinci yanını anlamayacak kadar eşek değilim.*

*Hacir (kısıtlılık hali) altında bulunmasaydım, derhal tek-
zip ederdim. Bundan dolayı öfkelenmemeye çalışmaktan başka
elimden bir şey gelmiyor.*

*Müzehher'in güzel hatırını kırdığım için, yani Emin Bey'e
teşekkür mektubu yazmadığım için affımı dilerim. Yalman o
yazıyı yazmasaydı, belki kendisine müteşekkir olurdum. "Deli
misin?" diyeceksin. Hayır, bazen lüzumundan fazla akıllıyım.
Vasiye muhtaç olmayacak kadar akıllı.*

Nâzım hızını alamamıştı. Bir süre sonra Vâlâ'ya bir mektup
daha yazdı. Mektubun bir bölümü şöyle:

*Ahmet Emin Bey benim kanunsuz yere 12 yıldır hapiste yat-
tığımı ya inanmıştır, ya inanmamıştır. İnanmışsa Yalman ka-
nunsuzlukların bütün memlekete zararı dokunur diye o maka-
leyi yazmıştır. Bu bir.*

*İkincisi de şu, ben savcıya vicdani kanaatimin, yani ideolo-
jinin ne olduğunu söylemiştim. Bunu gizleyecek miyim? Herhangi
bir inanç yasalarına göre fiil haline gelmeden suç sayılır mı?*

*Gelelim üçüncüsüne, Ahmet Emin Bey, "Ya tahliye edilin-
ce yeniden komünist faaliyetine geçerse?" demişler. Ne tuhaf şey,*

bana cezayı verirlerken de böyle demişlerdi: Şimdi işlenmiş suç yok, ama gelecekte yapılması muhtemel bir suç var. Emin Bey de aynı şeyi söylüyor, değil mi?

Farzet ki Emin Bey'in kuşkusu gerçekleşti, ondan hesap mı soracaklar?

Yahu bir avukat, adam öldürme suçuyla sanık bir yurttaşın adam öldürmediğini kanıtlayıp hapisten çıkarsa, sonra o adam katil olsa bundan avukata ne?

Benim daha senelerce içerde yatırılmam, belki de hapishane-nin birinde kakırdamam mı isteniyor?

Ah kardeşim, kanuna göre yüzde bir suçum olsaydı sorun yoktu, neylersin ki o da yok. Bundan dolayı bu safhaya ulaşmış olduk. Uzun lafın kısısı: Vatan, millet sağ olsun!

Bu mektuptan birkaç gün sonra da Nâzım Müzehher'in ricalarına dayanamayıp Emin Bey'e bir bayram tebriği yollamaya karar verdi. Ve bunu Müzehher'e şöyle bildirdi:

Müzehher kızım, senin hatırın için çiğ tavuk yerim, bu seferlik tavuğu biraz kaynatıp yiyeceğim, yani Emin Bey'e bir bayram tebriki göndereceğim. Kendisinin ve bayanının bayramlarını tebrik edeceğim. Kendisi buraya gelirse, onu her zamanki gibi medeni bir insanın davranacağı bir şekilde karşılayacağıma emin ol.

Yahu, siz de beni bir yeniçeri yapıp çıktınız. Onun için pot kırarım falan diye üzülme sakın. Muaşeret adabını bilen insanım.

Sana bir şey daha söyleyeyim ömrümün geri kalan kısmını dışarıda geçirmeyi, mesela tramvaya, vapura binebilmeyi, sevdiğim insanlarla iki çift lakırdı edebilmeyi canım pek çekiyor. Kaç gündür yine kupkuru bir ağaç gibiyim. Senden mektup geldi, hemen yeşerdim. Dışarıda özgürlüğe kavuşursam Türk diline layık şeyler yazabileceğime inanıyorum. Hani beni elbirliğiyle hapisten çıkarabilseniz çok sevineceğim.

Bayram tebriğinin gazeteye ulaşmasından birkaç gün sonra Ahmet Emin Bey, eşi Rezzan Hanım, onun kardeşi Sinan Korle ve

şair Behçet Kemal Çağlar cezaevine gittiler. Emin Bey Nâzım'ın o sert konuşmasını çoktan unutmuştu. Nâzım da Yalman'ın o başyazısı üzerinde hiç durmadı. Sıcak bir dostluk havası içinde konuştular. Yalman yakın zamanda, yani iki yıla kadar hakkın yerini bulacağına ve Nâzım'ın onca yıllık cezayı çekmeden özgürlüğe kavuşacağını müjdeledi. Nâzım bu müjdeye sevin sin mi, üzülün mü?

Müzehher Nâzım'ın hep aşağıdan almasını öneriyordu. Yani esnek davranırsa bütün kapılar açılacak sanıyordu. Nâzım bu yüzden Müzehher'e içermeye başladı ve ona şunları yazdı:

Müzehher kızım, "Hapisten kurtulabilecekken kurtulmazsan seni dünyada affetmem. Ben artık senin için yok olacağım. Bunu bildiriyorum," diyorsun.

Ulan bre kızım sen benim için nasıl yok olursun. Bu ne mene laftır? Buna düpedüz şantaj derler. Benim için yok olmak senin elinde mi? Ooh, ne kolay şey. Şu kadın milletinin en akıllısı bile işte böyledir. Zannederler ki yok olmak, var olmak, sonra tekrar yok olmak kendi ellerindedir. Var olmak, yok olmak hiçbir zaman tek taraflı bir operasyon değildir iki gözüm.

Mamafih bugün ziyaretime gelmek kibarlığında bulunan Ahmet Emin Bey'le öyle kibar kibar, öyle efendi efendi konuştum ki sen de dinlesen bayılırdın. Bir de bana patavatsız, huysuz herif dersin. Patavatsız, huysuz herif olmadığımı bugün ispat ettim. İşte ben artık gayet nazik, akli başında, ağzından çıkanı kulağı duyan bir insan oldum. Şimdi siz de bu akıllı uslu adamı bir an önce buradan çıkarın bakalım.

Bu yazışmalardan kısa bir süre sonra Vatan'ın avukatı Mehmet Ali Sebük Nâzım'la görüşmek için Bursa'ya gitti. Kendisinden bir vekâletname isteyecekti. Mehmet Ali Sebük o yılların ünlü bir avukatıydı. Yazar Fazıl Ahmet Aykaç'ın da damadıydı. Oysa Nâzım'ın başka avukatları vardı. Örneğin her davada Nâzım'ı heyecanla savunmuş olan İrfan Emin. O dururken Nâzım'ın Mehmet Ali Sebük'e vekâlet vermesi İrfan Emin Bey'e karşı saygısızlık olmaz mıydı? Bu konuyu İrfan Emin Bey'e açtı, o da;

“Nâzım kardeşim,” dedi, “Mehmet Ali Sebük’e vekâletname vermekten hiç çekinme. Mademki şimdi Emin Bey senin kurtulman için bu işe dört elle sarılıyor, bırakalım bir denesin bakalım. Onun her çevrede yakın dostları vardır, belki başarılı olur. Senden çok rica ediyorum, hemen Sebük’e vekâletname ver.”

Nâzım Mehmet Ali Sebük’ü gayet iyi karşıladı, durumunu anlattı, kendisine gerekli belgelerle birlikte vekâletnameyi de verdi.

Sebük Nâzım’ı dikkatle dinliyor, notlar alıyor ve ona yapılan bu haksızlığa isyan ediyordu. Nâzım’a şunları söyledi:

“Ben davanızın haklılığına yüzde yüz inanıyorum. Size büyük bir haksızlık yapılmış ve hukuk ilkeleri, eşine rastlanmayacak bir şekilde çiğnenmiştir. Önümüzdeki ayın içinde, yani ocak ayında yapılan bu adli hatayı belirten bir dilekçeyle meclise başvuracağım. Bir de sırf yasal bakımdan olayı inceleyen bir broşür hazırlayarak bunu milletvekillerine dağıtacağım, sabırla bekleyeceğiz.”

Nâzım durumdan pek umutlu görünmüyordu. Bu başvurudan bir sonuç çıkmayacağına emindi. Özgürlüğe kavuşacağından yüzde bir umudu yoktu. Yanılmış olmayı istiyordu. Ama tahminleri şimdiye kadar hep doğru çıkmıştı.

Yeni Bir Aşk Fırtınası: Münevver

Nâzım birdenbire yeni bir aşk fırtınasına tutuldu. Af umutlarıyla heyecanlandığı ve Piraye’den de sık sık mektup alamadığı bir dönemde birden kendisine “dayı kızı” dediği Münevver’den bir mektup geldi.

Münevver Celile Hanım’ın kardeşinin kızıydı. Annesi Fransız’dı, 1917’de Sofya’da doğmuştu. Babası ölünce annesi Paris’e taşınmış ve Münevver orada okumuştı. 1935’te İstanbul’a gelen Münevver, o yıllarda, yani 18 yaşlarında Nâzım’ı tanımış ve aralarında birkaç yıl süren duygusal bir ilişki olmuştu. Bir süre Fransızca öğretmenliği yapan Münevver, 28 yaşında ressam Nurullah Berk’le evlendi, bir de kızı oldu. Münevver bu evlilik döneminde halasının oğlu Nâzım’ı hiç görmüyor ama şiirlerini okuyor ve yaşamını uzaklardan hayranlıkla izliyordu. 1948’de Nâzım’ın affından söz edilirken Münevver ona duygusal bir mek-

tup yolladı. Nâzım dayı kızının gösterdiği bu ilgiden çok duyulandı, şaşırdı, sevindi ve hemen ona özlem dolu bir mektup yazdı. Bir süre sonra da Münevver, halasının kızı Ayşe Başımar ve romancı Peride Celal'le birlikte Nâzım'ı görmeye cezaevine geldi.

Nâzım dayı kızını çok beğendi. Onun, kendi soyunun sopunun en güzel ve en akıllı insanı olduğuna karar verdi. Onu kaç yıldır görmediğine çok üzüldü. Bu görüşmenin hemen ardından Müzehher'e şunları yazdı:

Yavrucuğun yüzünü bile unutmuşum. Yeni bir insan, yeni bir dost keşfetmiş gibiyim. Onun üzerinde ben ne tesir bıraktım, bilemem. "Kız, beni beğendin mi?" diye sorulmaz ya. Her ne hal ise artık onu da sizlerden öğrenip anlarım. Ne yalan söyleyeyim, dayı kızının da beni beğenmesini pek isterdim doğrusu.

Bu mektuptan bir süre sonra Vâlâ ile Müzehher Münevver'in evine bir akşam yemeğine gittiler, tanıştılar. Yemekte Oktay Rifat ve eşi de vardı. Geç vakte kadar içkiler içildi, şarkılar söylendi, Vâlâlar Münevver'den çok hoşlandılar. Müzehher ertesi gün Nâzım'a bir mektup döşenerek o geceyi anlattı ve "Münevver'in kıymetini takdir etmişsindir. Etmedinse et, emi?" diyordu.

Nâzım Müzehher'in dayı kızını beğenmesinden çok hoşlandı. Herkesin onu beğenmesini istiyordu. Hemen ertesi gün Müzehher'e şunları yazdı:

Ben dayı kızını şöyle böyle 13 senedir görmemiştim. Buna rağmen son zamanlarda herkesten övgüler işitiyordum. Herhalde değerli bir kadın. Öyle oluşu beni bahtiyar ediyor. Mutludur herhalde. Kocas da akıllı, kültürlü, yakışıklı bir adammış.

Münevver'den de bir mektup aldım. Evinde buluştuğunuzda rakılar içip, şarkılar söylediğinizden bahsediyor. Münevver'le ahabalık etmene seviniyorum. Fakat, "Yahu seni de andık, senden söz ettik, şöyle şöyle dedik," demeyi unutmuşsunuz. Benden söz edilmediğini anlıyorum, ama yalan da olsa hoşuma gidecekti. Bu dünyada böyle bir söz de mi kalmadı. Şaka ediyorum. Ölüləri sık sık anmak hoş değildir. Yine şaka ediyorum. O kadar ahab,

bildik bir araya gelmişsiniz ve beni anmamışsınız, onun öfkesini çıkarıyorum. Eh ne yapalım, insanız biz de, insana has olan bir şey bize yabancı değildir. Yani, böyle sitem etmesini falan da biliriz ve anılmadık diye de hafif tertip içerleriz. Benim dayı kızı iyi ve akıllı insan herhalde. Onu da dostların arasına kattım gitti.

Nâzım bir süre sonra Münevver için “Kudumiye” (uzak yoldan gelenlere yazılan kaside) başlıklı bir şiir yazdı:

Hoş geldin, kadınıam benim, hoş geldin.

Yorulmuşsundur,

nasıl etsem de yıkasam ayacıklarını,

ne gül suyum, ne gümüş leğenim var.

...

Güldün,

güller açıldı pencereamin demirlerinde.

Ağladın,

avuçlarıma döküldü inciler;

gönlüm gibi zengin

hürriyet gibi aydınlık oldu odam.

Hoş geldin, kadınıam benim, hoş geldin.

Nâzım bu şiiri Müzehher’e yollarken mektuba şunları ekledi:

Âşık olmak güzel şey fakat aşk şiiri yazmak dünyanın en zor şeyi. Hele insan sahiden âşıkça bu zorluk iki misli, bin misli artıyor. Haa, bu şiirleri istisnasız fakat istisnasız hiç kimse okumayacak. Yalnız siz okuyun. Şiirlerin ilham perisi bile kendisi için böyle herzeler yumurtladığını hiçbir zaman bilmeyecek. Bunların senden ve Vâlâ’dan başka hiç kimse tarafından okunmasını istemiyorum. Pek romantik bir şey mi diyorsun? Çok şükür ki müspet anlamda bendeniz romantiklikten kurtulamayacağım.

Nâzım ilk başlarda Münevver’le ilişkisinin çok tatlı ve tehlikeli yollarda gelişeceğini hiç ummuyor ve Münevver’in cezaevi-ne gelişlerini Piraye’den saklamıyordu. Münevver bazen Nâzım’a

20-30 lira gönderiyor, Nâzım bunu da karısından gizlemiyordu. Ama bir süre sonra işler değişti, Nâzım sıırsıklam âşık oldu.

Piraye'nin duygularını açığa vurmaktaki hasisliği, Bursa'ya sık sık gitmemesi de Nâzım'ın duygularını sarstı. Münevver ise Nâzım'a sevgi gösterileri yapmaktan ve ona olan düşkünliğini her fırsatta açığa vurmaktan hiç çekinmiyordu. Dayı kızı Nâzım'ı âdeta büyülemişti.

Münevver'in cezaevi ziyaretleri gittikçe artıyor ve birlikte ileriye dönük tasarılar oluştıuruyorlardı. İkisinin de boşanması en önemli sorun olmuştu. İyi de nasıl boşanacaklardı? Nâzım bu kararını Piraye'ye nasıl açıklayacaktı? Bu hiç de kolay değildi. 1932'den beri bunca sıkıntılara katlanmış, kendi ölçülerinde en büyük fedakârlıkları yapmış ve yıllar boyu eşinin kurtuluşunu beklemiş olan Piraye için bu muazzam bir darbe olurdu. Nâzım bunları düşündükçe üzüntüden deliye dönüyor ama Münevver'e kavuşma umudu da onu çıldırtıyordu.

Boşanma Kararı

Nâzım bu düşüncesini ilk önce Vâlâlara açtı. Önce bunu telefonla açıkladı, sonra da şunları yazdı:

Ömrümdede ilk defa kendi kendimden nefret ediyorum. Nefretim ve acımın sebepleri bir değıl. Evvela düşünün ki bir insanı ben ansızın habersizce bıçakladım.

O bana hiçbir zaman, "Seni seviyorum," demedi, "Seni her gittiği şehirde peşinden bekleyeceğim," demedi. Böyle fırsatlar çıktığı zamanlar bile, "Ben burada tek başıma oturamam, sıkıntıdan ölüyorum," demedi.

Fakat beni 11 sene insanlık şerefini, haysiyetini koruyarak, bana daima en doğru yolu göstererek bir defa bile yalan söylemeden bekledi. En iyi ve güvendiğim dostumdu. Ve ben onu ansızın bıçakladım. Bu kahpeliğimin utancını, acısını daima duydum.

Vâlâ ile Piraye'nin arasında hiçbir zaman yakın bir dostluk olmamıştı. Müzehher de Piraye'yi tanımıyor ve onun Nâzım'a sev-

gisiz davranmasını hiç onaylamıyordu. Münevver ise Müzehher'le yakın dost olmuş ve onun güvenini kazanmıştı. Yani Müzehher Münevver'ciydi.

Münevver bu coşku içinde kocasına Nâzım'la olan ilişkisini anlatmaktan çekinmedi. Nurullah Berk için bu büyük bir sürpriz oldu. Hiç böyle bir şey beklemiyordu. Ama yine de olayı soğukkanlılıkla karşıladı. Birkaç gün sonra Bursa'ya giderek Nâzım'ı gördü. Nâzım olayı gizlemedi, "Evet," dedi, "uzun uzun düşündükten sonra bu kararı almak zorunda kaldım. Sizi üzmem izdim. Ama iş bu aşamaya geldikten sonra başka bir şey yapmayacağım."

Nurullah Berk mutsuzluk içinde Bursa'dan ayrıldı.

Nâzım'ın annesi Celile Hanım da Piraye'ye bir türlü ısınamamıştı. Buna karşılık yeğeni Münevver'i hep sevmişti.

Peki, başkaları ne derdi? Yani Mehmet Ali Cimcoz, Adalet, İhsan İpekçi, Celalettin Ezine? Nâzım hepsine boş veriyordu. Çocuk değildi. Kimsenin etkisinde kalmayacaktı. Artık kararı kesindi. 1948 Kasım başlarında Piraye'ye şunları yazdı:

Her şeye rağmen birbirini anlayan, birbirini seven, sayan iki cesur insan gibi konuşmamız gerekiyor. Aramızdaki münasebetler en dürüst, en temiz, en güzel münasebetlerdir. Bunlardan birinin eksilmesi hiçbir şeyi değiştirmez. Birbirimize yalan söyleyemeyiz, birbirimizi aldatamayız. Yalan söylemekten, aldatmaktansa seni büsbütün kaybetmeyi tercih edecek kadar sana ve kendime hürmetim var.

Mesele şu, aramızdaki münasebetlerden biri olan, fakat çoktandır mevcut bulunmayan karıkocalık münasebetimizi kesmemiz gerekiyor.

Sen yine benim en yakın insanımsın, en yakın dostum ve arkadaşımsın. Sana yolladığım bu mektupla beraber karıkoca münasebetimizin kesilmesi için gereken yerlere başvurmuş bulunaacağım. Bütün bu olup bitenlere rağmen en yakın iki insan olarak kalacağımızı biliyorum. Ömrümün en güzel senelerini, en iyi eserlerimi sana borçluyum. Onlar manen ve maddeten senindir.

Şimdilik Allaha ısmarladık.

Nâzım bu mektubu Piraye'ye nasıl iletcekti? Postayla değil, ona elden yollamak daha uygundu. Piraye bu mektubu okuyunca yanında bir dostunun bulunması ve onu teselli etmesi gerekirdi. Nâzım yakın akrabası Rasih Güran'ı düşündü. Rasih'i Bursa'ya çağırarak ona mektubun içeriğini anlattı. Rasih bu olaya çok bozuldu ama yine de mektubu ertesi gün Piraye'ye götürdü. Rasih o kadar kötü bir havadaydı ki Piraye kendi acısını unutup onu teselli etmeye çalışarak şöyle dedi:

“Üzülme Rasih, zaten bizim sonumuz yoktu. Nâzım dışarı çıktıktan sonra nasıl olsa beni aldatacak, ben de katlanamayacaktım. Ayrılmamız kaçınılmazdı. Bunu ben yıllar önce ona söylemiştim. Bir daha beni aldatırsan ayrılırim demiştim.”

Piraye ilk şoku atlattıktan sonra Vâlâ'ya telefon edip bir şeyler öğrenmek istedi ama Vâlâ bu konuda konuşacak halde değildi. Piraye bunalımlar geçirip ertesi gün yatağa düştü. Kimseyle konuşmak istemiyordu. Bir süre sonra da Nâzım'dan şöyle bir mektup aldı:

Şimdi yanında olmak, gözlerinin içine bakarak, seni aldatmadım, sana saygım ve muhabbetim var. Sana yalan söyleyemezdim. Karıkocalığımızın ara yerden kalkması ne beni senin için kaybettirebilir, ne de seni benim için. Biz birbirimizin en yakın dostu olarak kalmasını bileceğiz.

Ben daha senelerce hapisteyim belki de burada geberip gideceğim. Hayatımda milletime ve namuslu insanlığa layık bir iki şey yapabildimse bunu sana borçluyum. Artık senin erkeğin ve kocan değilim. Fakat senin en sadık arkadaşınım. Bütün bunlara rağmen seni arkandan değilse de ansızın bıçakladığımı idrak ediyorum.

Günün birinde, dört duvar arasında ölmez özgürlüğe kavuşabilirsem senin ve milletimin yüzüne yüzüm kızarmadan bakabileceğime inanıyorum. Çünkü ne sana, ne de ona yalan söyledim, ne seni, ne de onu aldattım. Parasız kalırsam yine senden para isteyeceğim ve sen başın sıkıştığı zaman yine bana dert yatacaksın. Şimdilik hoşça kal kızım, annem, kardeşim, arkadaşım, yoldaşım.

Nâzım bu mektuptan sonra ikinci bir mektup yazarak durumu anlattı ve Piraye'nin, yıllardır davalarına bakan İrfan Emin'le görüşmesini istedi. Aynı zamanda onu vasilikten de azlediyordu.

Elbette iş burada bitmiyordu, Münevver'in de bir boşanma davası açması gerekiyordu ama o bu işi ağırdan alıyordu. Belki de hâlâ kesin kararlı değildi. 1948 Ekim sonlarında Nâzım Vâlâ'ya bir mektup göndererek yardımını istedi. Mektupta Münevver'in adını kullanmıyor, ondan Pakize diye söz ediyor ve şöyle diyordu:

Pakize'nin boşanma işini daha fazla sürüncemede bırakması, adama yalan söylemekte devam etmesi, işi idareye kalkışması büsbütün ters bir sonuç verebilir. Adam aksilik çıkarabilir. Benimle yaptığı konuşma çok açıktı. "Eğer böyle bir şeye karar vermişseniz, beni oyalamak doğru olmaz," demişti.

Pakize'den aldığım son mektupta da adamın kendisine, "Tahammül edemiyorsan kendini zorlama," dediğini yazıyordu. Pakize kararını hemen söylemeli, evden çıkmalı, birkaç gün sizde kalmalı ve boşanma dilekçesini vermelidir.

Pakize'nin parası yoktur. İki aya kadar elime para geçecek. Fakat o zamana kadar sizden ricam Sabiha (Sertel) Hanım'lardan bana 500 lira borç isteyin. İki ay sonra öderim. Şu 10 senede bana ayda 10 lira yollasalardı 1200 lira ederdi, bunu da söyleyin. Oğlan pek sıkışık durumda deyin. O parayı Pakize'ye verin. Bulamazsanız ben başka yerden bulurum.

Pakize parayı alınca hemen buraya gelsin. Bunu adamdan da saklamasın.

Gerekirse Pakize'nin davasını da benim avukata verin.

*Size bir şantaj yapayım, her geçen gün beni biraz daha deliye döndürüyor. Dehşetle cigara içiyorum. İradesiz, sabırsız, şımarık herifin biri oldum. Anlaşılan bunlara pek susamışım. Ciddi söylüyorum, bu işin yalan dolan tarafı vıcık vıcık bir pislik gibi adeta vücuduma sarılıyor. Kızın durumu, adamın durumu, benim durumum ve benim tarafın durumu bir kepezelik, işkence-
li bir kepezelik. İş bir an önce bitirmek lazım. Dedikodu medikodu umurunda değil. Rica ederim çocuklar, bu işe böyle bir istikamet verin.*

Münevver Ortalarda Yok

Ok yaydan çıkmıştı artık, Münevver'in de bir an önce boşanma işlerine girişmesi gerekiyor, ama ondan hiç haber gelmiyordu. Münevver o günlerde cezaevine gideceğini söylemişti. Nâzım sabırsızlıkla dayı kızının gelmesini bekliyordu, ama ne gelen vardı, ne giden. Nâzım Vâlâ ve Müzehher'e Münevver'in neden gelmediğini soruyor, ama onlardan da ses çıkmıyordu. Cezaevinde sıkıntılı günler birbirini kovalıyor, Nâzım meraktan çatlıyordu. Ama bir yandan da olaya mizahi bir açıdan bakmaya gayret ediyordu. O hava içinde aşağıdaki şiiri Münevver'e verilmek üzere Vâlâ'ya yolladı:

KANTO

Eyyvah, ne yazık, aldanarak aşka inandım:

Odeon rekor

nevadan gazel

Ne gelen var, ne haber, gün uzun, yollar uzak.

Yaşlar akıyor çeşme gibi didelerimden

Ah!..

Ömrüm seni sevmekle nihayet bulacaktır:

Segâh.

Hâtırimdan çıkmaz aslâ ahd ü peymanın senin:

Rast

Ne kadar kandı gönül o güzel sözlerine:

Hicazkâr

Kâfir aldattın beni niye döndün sözünden:

İşte bu kanto...

(Odeon Record: o dönemde taş plak yapan ünlü bir firmanın adıydı. Plaklarda önce firmanın adı sonra da beste söylenirdi.)

Nâzım kendini yalnızlık içinde hissediyordu. Bu nasıl bir yalnızlıktı. Bir tarafını böceklerden yıldızlara kadar evrenin kalabalığı ve kaynaşan insanların içinde buluyor, öteki tarafını da yepyalnız sanıyordu. Bu hissi ömründe ilk defa duyuyordu. Kederinden bazen boğuluyordu. Ama bunu yenmesi gerektiğine de inanı-

yordu. Bunun için kişisel hiçbir yaşamının olmaması gerektiğini düşünüyordu. Kişisel yaşamını tasfiye etmek, Münevver olayını unutmak demekti. Bunu başarmak için de harıl harıl çalışmak ve yazmak gerekiyordu.

Ama neler yazması gerektiğine bir türlü karar veremiyordu. Münevver ile ilgili bir şeyler yazmak niyetindeydi ama Münevver'in kafasından geçenleri nasıl öğrenebilirdi? Bunun için araştırmalara başladı. Müzehher'den, Peride Celal'den, Mehmet Ali Aybar'dan yardım istedi. Bu bir roman konusu olacaktı. O romanı yazdıktan sonra tepeden tırnağa bir bütün olacağına ve evrenin kalabalığına kavuşabileceğine inanıyordu. Ama Münevver'in iç dünyasına ulaşmak hiç de kolay değildi.

En az üç aydır Münevver'den hiç haber çıkmamış ve Nâzım'ın morali büsbütün bozulmuştu. Nâzım hastaydı. Müzehher'den cezaevine bir doktor getirmesini istiyordu. Karaciğer, safrakesesi, mide ve kalp hastalıklarından anlayan bir doktor bulursa yol parasını ve vizite ücretini çeviri paralarından ödeyecekti. Annesini de çok özlüyor ve bekliyordu. Celile Hanım günden güne çöküyor ve gözleri zayıflıyordu. Nâzım buna çok üzülüyordu.

Münevver'in bu sessizliği Nâzım'ı düş kırıklığına sürükledi. Acaba Piraye'den vazgeçmesi çok mu kötü olmuştu?

“Piraye Beni Affet”

Piraye'yi yeniden arayacağı hiç aklına gelmezdi. Ama bu durumda kafası yine ona takılıyordu. Acaba Piraye onu affeder miydi? Piraye'ye nasıl yeniden yaklaşabilirdi? Uzun uzun düşündükten sonra ona çok duygusal bir mektup yazdı. Şöyle diyordu:

Bu mektubu soğukkanlılıkla okumanı ve üzerinde biraz düşünmeni rica ediyorum.

1. Sana ve biraz da kendime yaptığım kötülük. Senin bana dehşetli kırgın oluşun. Bu yüzden de insanlara ve dünyaya güveninin kalmayışı, kendi kabuğuna çekilişin.

2. Buna rağmen sen de, ben de yaşıyoruz. İkimiz de varız. Ben belki 1-2 seneye kadar, hatta belki bu sene yokum. Çünkü bile-

mediğin gibi hastayım, her gün biraz daha eriyorum. Ölmek için elimden geleni yapıyorum. Fakat fizyoloji bir kere dörtlü çöküşe doğru gitmesin, hele insan hapiste bulunuyorsa bu çöküşü durdurmak çok zor. Yani ben yakında öleceğimi hissediyorum. Bu beni korkutmuyor, hatta keder de vermiyor. Yakında belki 1 yıl, belki 1,5 yıl sonra kulunuz ölmüş olacak. Fakat şimdi varım, yaşıyorum tıpkı senin var olduğun ve yaşadığın gibi.

3. Her şeye rağmen hiçbir insan bana senden daha yakın olmadı.

4. Olan oldu ve geçti, kâbuslu bir rüya gördük. Şimdi seninle karşı karşıyayız. Öyleyse benim geri kalan bir iki senemi ve senin çok uzun senelerini zehir etmekte mana var mı?

5. Yavrum, kızım, karım, sevgilim, annem, her şeyim silkin, gözlerini koca koca aç, sana uzattığım günahkâr eli gülerek tut ve geri kalan bir iki senelik ömrümü elim elinde olarak geçireyim. Benden sonra yaşayacağın uzun yıllarda çocuklarımıza ve beni soracak olanlara, “Çok zayıf tarafları olan bir insandı, fakat her şeye rağmen iyi bir insandı, beni seven bir insandı, benim de çok sevdiğim bir insandı, onu nefretle değil muhabbetle, sevgiyle anıyorum,” diyebil.

Rica ederim bana cevap yaz.

Piraye’den hiçbir yanıt gelmiyordu. Bir ölüm sessizliği. Nâzım bunalımlar içindeydi. Piraye’ye ulaşmak için her yolu deniyordu. Yakın akrabalarından da ses çıkmıyordu. Yine Müzehher’e başvurdu, onun da elinden bir şey gelmiyordu. Nâzım’a alaylı bir mektup yazarak, “Ellisine merdiven dayadın paşa, hayatında hiç kötü rol aldığın olmadı mı?” diye sordu.

“Hayır hiç olmadı, kötü rolü kendime yediremedim. Hiçbir olayı izzeti nefis meselesi yapmadım,” diye yanıt verdi. Ama akıllı fikri yine Piraye’deydi. Hastalıktan geberdiğini yazdığı halde Piraye’nin hiç aldırmamasına çok içerledi ama sonra da sevindi.

“Piraye sanki hiç tanımadığım ve benden nefret eden bir kadınmış,” demeye başladı. “Ölseydim, Allah göstermesin, kahrolurdu. Ama kadındaki katılığa bakın, bu halde bile beni kendi-

sine bir kat daha hayran etti. Ben onun yerinde olsaydım ömrümün sonuna kadar bana selam vermezdim,” diye düşünüyordu.

Sonra onu yeniden avlamak için planlar yaptı. “Kadınım tekrar benim olacak, belki günün birinde onu tekrar aldatırım, fakat ne olursa olsun geberene kadar yakasını bir daha bırakmayacağım,” diye içinden geçirdi. Piraye Hanım’ı yeni baştan dolduzgin sevdiğini anladı. Öte yandan eğer bir gün hapisten çıkarsa Münevver’e birkaç saat nutuk çekmeyi de düşünüyordu. O hava içinde yazdığı şiirin bir yerinde şöyle diyordu:

*Kırkından sonra azanı teneşir paklar
bir üç dört beş sekiz
sayı sayacak değiliz
çünkü bunun kırka kadar
yolu var*

Nâzım hızını alamıyordu. Piraye bir an aklından çıkmıyordu. Her şeyi unutup ona şu mektubu yazdı:

Pirayem, kızıl saçlı bacım benim seni arkadan bıçakladım. Bir damlası benim damarlarımdaki bütün kana bedel kanınla boyandı ellerim. Yeryüzünde hiçbir insan hiçbir insana benim sana yaptığım kötülüğü yapmamıştır. Bütün bunlara rağmen sana geri gel diyecek kadar yüz­süz ve alçaksam ne halt edeyim, öyleyim işte. Fakat gel ve benden nefret ederek, beni hor hakir görerek de olsa beni bir daha yalnız bırakma. Ben yalnız seni arkadan bıçaklamış değilim, insanlığımdaki en güzel şeyi de bıçakladım. Beni affet demiyorum, yaptığım işin, afla falan alakası olmayacak kadar namussuzca bir iş olduğunu biliyorum. Fakat gel. Gel de beni bir daha yalnız bırakma. Eteklerinden öperim.

Piraye’den gene ses yok. Piraye inatçı mı inatçı. Nâzım ne yazsa faydasız. Piraye kepenkleri indirmiş, kapıları kapatmış Nâzım’ın yüzünü görmek istemiyor. Nâzım’ın içini dökebileceği tek kişi yine Müzehher. Oturup ona şunları yazdı:

Dört elle Münevver'e sarıldım, karşıma o çıktığı için. Başkası çıksaydı, başkasına sarılacaktım. Piraye beni bilemediğin gibi ihmal etmeseydi ona sarılmakta devam edecektim. Sadece insan kalabilmek için elimi uzattığım son dal Piraye olabilirdi. Sonra Münevver olabilirdi. Olamadı, o dallar da kaydı elimden ve işte gayet kuvvetli bir insan oldum. Yalnızlığa alıştım. Yalnızlığa alışmak dehşetli kuvvet veren bir şey, yaşamak sadece vazife haline gelince insanlarla münasebet vazife haline geliyor. Kuvvetten başka hiçbir boka inanmıyorum.

Nâzım bu duygular içinde bocalarken yine Piraye'ye yazarak yalvardı:

Senden bir yardım istiyorum, yani ben bir kuyuya düşsem, boğuluyorum Piraye, beni kurtar, diye elimi uzatsam sen bana elini uzatmayacak mısın? Ben kuyunun dibinde feryat ede ede boğulurken sen aldırmadan, kızgın, öfkeli, kindar geçip gidecek misin?

Bir gece Nâzım saat ikide, herkes uyurken uyandı. Odasında mangal yanıyordu. Soğuğa artık eskisi gibi dayanamıyordu. Dışarıda kale duvarlarının üstünde jandarma düdükləri fır fır ötüyordu. Gökyüzü zifiri karanlıktı. Penceresindeki karanfiller, çiçekler ve yeşillikler çoktan sararmıştı. Yaklaşık 8 senedir bu odadaydı. Aynaya baktı, suratını tanımayacağı kadar değişik buldu. Şakakları bembeyazdı. Burnunu daha uzamış ve zayıflamış buldu. Alnı kırış kırıştı. Gözleri çapaklı ve kırmızıydı. Karaciğeri dehşetle sancıyordu. Midesi berbattı. Muhallebi, patates ve havuç püresiyle yaşıyordu. Yüzü, gâvurların “mezarlık çiçeği” dediği lekelerle kaplanmıştı. Kendisinden nefret ediyordu. “Yüzde yüz hayvanlaşmayı öğrendim,” diyordu. Hayvanlaşmak, vahşileşmek, ilkelleşmek ve taş devrinin insanlarından daha da geriye gitmek istiyordu.

Dışarı çıktığında, koridordaki saat üçü gösteriyordu.

Yalnızlığa da alışıyordu Nâzım. Ama en büyük esaret yalnızlık diyor, yalnızlığı ölümün bir çeşidi olarak görüyordu.

Odaya döndüğünde saat dört olmuştu, dışarıda bir rüzgâr esiyordu. Mangal sönmüş ve oda buz gibi olmuştu.

Piraye'den ses çıkmaması onu deli ediyordu. 1949 Eylülü'nde ona şu mektubu yazdı:

Piraye Hanımefendi, mektubunuzu aldım. Yazınızı, el yazınızı olsun görmenin bahtiyarlığını duydum. Piraye Hanımefendi, sayın bayan, ah be karıcığım, bana Nâzım Bey diye hitap ederken gözlerin sulanmadı mı? Hürmetler ederim efendim derken ellerinden titremedi mi? Ben aşağılık herifin biri olabilirim, ben yeryüzünün en iyi insanına, en sevdiğim insana yeryüzünün en büyük kötülüğünü etmiş olabilirim fakat bütün bunlara rağmen bana Nâzım Bey diye mektup yazmaman gerekirdi. Demek ki ben senin için sadece Nâzım Bey'im. Demek ki ben bu hale düştüm.

"İnşallah yakında annenize ve kardeşinize kavuşursunuz," diyorsun. Sana ve çocuklarıma kavuşmak ihtimali aklıma gelmiyor mu? Şu son mektubun bana bir kere daha anlattı ki, dışarıda beni bekleyenim yok. Hapishanede şerefimle ölebilmek en samimi temennimdir. İşte böyle Piraye Hanım, size ve çocuklarıma uzun ömürler, saadetler dilerim. Şahsi hayatındaki bütün alçaklıklara rağmen memleketini, halkını, namuslu insanlığı ve her şeye rağmen sizi ve çocuklarını sevmiş bir insanım.

Hoşça kalın.

Boşluk

Nâzım Piraye'ye bu mektubu yazdıktan bir süre sonra iki yandan da terk edilmek olayına kendini alıştırdı ve Vâlâ'ya şunları yazdı:

Gün oluyor, Münevver'i, yahut Piraye'yi, yahut ne kadar yalnız olduğumu aklıma getiriyorum. Gün oluyor sabahtan akşama kadar ya Münevver'i, ya Piraye'yi düşünüyorum. Halbuki ikisinin de yüzlerini ve seslerini unuttum. Ve galiba işin kötü tarafı da bu.

Gün oluyor, efendim, ne karaciğer ağrısı, ne yüzümdeki gözümdeki kaşıntılar, ne göğüs sancıları, sanki ana rahminden henüz güneşe çıkmış bir oğlak gibi sıhhatli ve çeviyim.

Gün oluyor, karaciğerim, kalbim, yüzümdeki kaşıntılar el ele verip bana cehennem azabı çektiriyorlar. Bu ruh ve beden hastalıklarının sebeplerini de gayet iyi biliyorum. Krizin seyrini bir sinir uzmanı gibi soğukkanlılıkla izliyorum. Fakat krizi önlemek için elimden bir şey gelmiyor.

Peki ne yapması gerekiyordu? Nâzım bu krizden kurtulmak için neler düşünüyordu? Aklına gelen çareler şunlardı:

Vâlâ ve Müzehher'in kendisine sık sık mektup yazmaları ve daha sık cezaevine gelmeleri. Nâzım onların yol paralarını bile karşılayacağını belirtiyordu.

Piraye'nin Bursa'da oturması ve haftada iki gün onu görmesi. Böyle olursa Münevver'i büsbütün unutacaktı.

Yüzünü bile görmediği bir kadına âşık olması ve onunla mektuplaşması. Böylelikle içinde olduğu beladan kesinlikle kurtulacaktı. Belki de İngiliz kralının küçük kızına âşık olacaktı.

Nâzım şöyle diyordu: "Benim için bu berbat küçük burjuva ruh buhranının devamı felaket olabilir. Rezalet kardeşim, düpedüz rezalet!"

Nâzım cezaevinde değil de dışarıda olsaydı önce Münevver'i, sonra da Piraye'yi unutacağını sanıyordu. Ama içerde olduğu için bu acılardan kurtulamıyordu.

O günlerde Müzehher'e yazdığı bir mektupta, "Beni azarlamaktan başka bir şey söylemiyorsunuz. Çoktandır böyle papara yediğim yoktu," dedikten sonra yazısını şöyle bitiriyordu:

"Piraye'nin gözlerinden öper, Münevver Hanım'a selam ederim. 'Of, bu ne yüzüz, arsız bunak' deme, ben inatçı bir ihtiyarım."

Bu mektuptan tam beş ay sonra, 20 Şubat 1950'de Müzehher Nâzım'dan bomba gibi bir mektup aldı. Mektubun bomba gibisi olur mu? Oluyordu işte. Nâzım o mektubunda sıradan, güncel haberler verdikten sonra, en önemli olayı şöyle anlatıyordu:

Bütün öfkelerime, vicdan azaplarıma, telaşlarıma rağmen bir gün nasıl olsa bir başkasının geleceğini biliyordum. Nitekim geldi. Merak ettin mi kim diye? Münevver, dayımın kızı geldi. Şaştın mı? Ben hiç şaşmadım ve sanki hiç gitmemiş gibi oturup konuştum. Yüzünü seyrettim, içim açıldı, sesini dinledim, ferahladım.

Ben bütün münasebetsizliklerime ve hatta bazen içimde zayıflık gibi görünen hallerime rağmen el attığım şeyi bir daha bırakmam... Amma da böbürleniyorsun, kendini övüp duruyorsun diyeceksin. De, müspet taraflarımı açıkça söylemekten çekinmem. İnsanım ve insana has hiçbir şey bana yabancı değildir. Hülasa Münevver geldi. Çıkarsam hiç olmazsa altı ay tam bir inzivaya çekilip kendimi tamir ettireceğim. Akli başında doktorlara muayene olacağım. Benim yüzümdeki kaşıntıları, kızartıları, kabartıları tedavi edebilecek bir doktor bulursanız ömrümün sonuna kadar duacınız olurum. Çünkü malum ya, yüzümü gözümü beğendirmek zorundayım. Sevgilim, "Vay bu ne surat," diye yüzüme bakarsa pek ağırıma gider. Saçlarımdan yana korkum yok. Yine kıvr kıvr çıktı mübarekler. Yalnız akları biraz çoğalmış, renkleri bozulmuş, eh o kadar kusur kadı kızında da olur.

Artık Çamlıca'da olmayacağım. Çünkü Piraye ile, dünyanın en mükemmel insanıyla tekrar karıkoca olmamız imkânsız. Elbet barınacak bir yer bulurum...

Af Yasası Çıkmayınca İlk Açlık Grevi

Aradan birkaç hafta geçti, Nâzım meclisten bir af kararının çıkmasından umutlu olmadığı halde yine de iyimserliği elinden bırakmıyordu. 21 ya da 22, en geç 23 Mart 1950 Çarşamba günü meclis af konusunu konuşacak ve dananın kuyruğu kopacaktı. Sakal ak mı kara mı, öne düşecekti. Nâzım ne fazla karamsardı, ne de iyimser. Ankara Radyosu gece tam saat 10'da "Meclis Saati" adlı bir programda, o gün mecliste olup bitenleri veriyordu. Nâzım da heyecanla radyoyu dinliyordu.

Eğer af çıkarsa Vâlâlar ertesi sabah ilk vapurla Yalova'ya ya da Mudanya'ya gidecek, oradan da otomobille Bursa'ya geçerek

Nâzım'a kavuşacaklardı. Nâzım onların bir gece Bursa'da kalmalarını ve ertesi gün de hep birlikte İstanbul'a doğru yola çıkmalarını öneriyordu. Ama eğer ilk gün cezaevinden çıkış formaliteleri tamamlanırsa, hemen o gece yola çıkabilirlerdi.

Ne yazık ki o gece af yasası çıkmadı ve Nâzım 30 Mart'ta açlık greviyle hakkını aramaya karar verdi. "Ben bu işi yılgınlık, çöküntü neticesi değil hakkımın, adaletin, hakikatin ortaya çıkması için, yapılacak başka şey kalmadığı için, gerekli makamları harekete geçirmeye yardım olsun diye yapıyorum. Çok şükür aklım başımda, ne yaptığımı bilen bir adamım. Adaletin, hakkın, hakikatin tecellisi için bir Türk vatandaşının icabında hayatını ortaya atabileceği, bu uğurda ölebileceği kabul edilmiyor. Bu Türk milleti hak ve hakikat uğruna ölmesini bilen nice nice insan yetiştirmiştir ve yetiştirecektir."

Avukat Mehmet Ali Sebük de o günlerde *Vatan* gazetesine verdiği bir demeçte, Nâzım'ın meys (üzgün, umutsuz, karamsar) ve maneviyatı çökmüş bir halde olduğunu söylüyordu. Nâzım bu sözlerle çok üzüldü ve avukatına şunları yazdı:

Kanun, ilim ve hak adamı olarak yiğitçe konuşmuşsunuz. Yalnız bir nokta beni üzdü. Anlaşılan son gelişinizde üzerinizde "meys ve maneviyatı çökmüş" bir insan tesiri bırakmışım. Halbuki en ufak bir yeise (üzüntüye) kapılmış değilim, yılgın ve çökmüş değilim. Sizin üzerinizde bunun tersine bir tesir bırakmış olmam kamuoyunda bilincini kaybetmiş, iradesi sönmüş bir insan gibi aksettirilmem, doğrusu ya, çok ağrıma gitti.

Bu açlık grevine bir üzüntünün sonucu değil, bir hak aramanın son imkânı olarak yatacağım. Bir hak ve gerçeğin tecellisi uğrunda giriştiğiniz yiğitçe mücadelede müvekkiliniz Nâzım Hikmet'i bitik, çökmüş bir insan olarak görmek sizi de yok yere üzüntüye düşürmesin. Haklı davamızın muzaffer olacağına inanıyorum. Ümitsizliğe ölürken bile kapılacak değilim.

Bir hakkın ve gerçeğin tecellisi için bir Türk vatandaşının icabında hayatını üzüntüyle değil, bilinçle, umutla ortaya atabileceği, bu uğurda ölebileceği kabul edilmelidir.

Çünkü Türk halkı hak ve hakikat yolunda ölmesini bilen nice nice insan yetiştirmiştir ve yetiştirecektir.

Saygılarımla sayın üstat.

Bursa Hapishanesi 30 Mart 1950

Nâzım yakınlarına da şöyle diyordu:

“Bendeniz göbeciğimi, yağlarımı eritmeye başladıktan sonra da beni yollarda sürüklemeyiz. Bakalım İstanbul’a gelebilecek miyim? Sabah ola hayrola. Siz sakın üzüleyim falan demeyin. Hak yerini bulur da çıkarsam önümüzde yaşanacak güzel günler var. Yok emri hal işbu açlık grevi ile tecelli ederse, o kadar güzel anılarımız var ki, siz onları anarsınız, yine berabermişiz gibi oluruz. Güzel günler göreceğiz çocuklar, güneşli güzel günler göreceğiz.”

Nâzım bu kararını avukatı Mehmet Ali Sebük’e ve İrfan Emin Kösemihal’e açıkladı. Konuyu uzun uzun tartıştılar. Sebük’ün akli yattı, ertesi gün Ankara’ya giderek hükümet temsilcileriyle görüşecek, onlardan olumlu bir sonuç alamazsa Nâzım 8 Nisan’da greve başlayacaktı.

O arada Celile Hanım da İçişleri Bakanı Hilmi Uran’la görüştü. Bakan kendisini büyük bir nezaketle kabul etti, af için hükümetten istediklerini dinledi ve şöyle dedi:

“Oğlunuza dair size söylemek istediklerimi anlatayım. Biz af kanununu oğlunuz için hazırladık. Ama maalesef iş büyüdü. Tasarı makul bir biçim almadan meclis tatile girdi. Fakat emin olunuz ki, meclis açılır açılmaz ilk müzakereye konulacak tasarı af kanunudur. Bana inanınız ve bu hususta oğlunuzu ikna ediniz.”

“Beyefendi, oğlumuz çok yeis içindedir. İki ay falan bekleyecek kudrette değildir. Asabı çok bozuktur. Sizden istirhamımız davasının yeniden görüşülmesini sağlamaktır. Bu hususta kıymetli cumhurbaşkanına da bir mektup yazdım.”

Celile Hanım bakanla görüşmesini nisan başında Mehmet Ali Sebük’e bir mektupla bildirdi. Mektup şöyle bitiyordu:

Muhterem oğlum Mehmet Ali Bey... Size tren bileti almak üzere 100 lira gönderiyorum. Altı aydır kiracılarımdan on para alamıyorum. İstanbul’a geldiğinizde bu konuda size müraca-

at edeceğim. Bütün aile size minnettarız. Siz oğlumun bigünah (günahsız) yere mahkûm olduğunu ilk kez tanıttınız. Ölünceye kadar bunu unutmayacağız.

Nâzım'ın grev kararına gazeteler geniş yer ayırdılar. Ahmet Emin Yalman *Vatan*'dan Başbakan Şemsettin Günaltay'a bir açık mektup yayınladı. Ankara'da ve İstanbul'da aydınlar Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye, Başbakan Günaltay'a dilekçeyle başvurarak Nâzım'ın affını istediler. Her iki dilekçenin de özeti şöyleydi:

“Türk şairi Nâzım Hikmet'in 8 Nisan tarihinde açlık grevi yapmaya karar verdiğini gazetelerde okuduk. Bu olay memleket aydınlarını heyecan ve üzüntüye düşürmüştür. Nâzım Hikmet'in bir adli hataya kurban olduğu bilinmektedir. Nâzım Hikmet 12 yıldan beri hapiste yatıyor. Bu uzun ıstıraba son vermek için Anayasa'nın zatı devletlerine tanıdığı yetkiye dayanarak cezasının bağışlanmasını rica ederiz.” (7 Nisan 1950)

Bu dilekçenin altında, Ankara'nın ünlü aydın, hukukçu, politikacı, yazar ve sanatçıları arasında şu adlar okunuyordu:

Prof. Vasfi Raşit Seviğ, Prof. Bülent Nuri Esen, Av. Hamit Şevket İnce, Av. Saffet Nezihi Bölükbaşı, Falih Rıfkı Atay, Ferit Alnar, Prof. Adnan Saygun, Cüneyt Gökçer, Mithat Fenmen, Fahire Fersan, Refik Fersan, Lütfü Ay, Nurullah Ataç, Mekki Sait Esen, Prof. Behçet Kamay, Prof. İrfan Şahinbaş, Mesut Cemil, Prof. İsmail Hakkı Karafakılı, Av. İsmail Hakkı Balamir, Oktay Rifat, İbrahim Çamlı, Cahit Sıtkı Tarancı, Asım Ruacan, Fethi Tevetoglu...

İstanbul'daki dilekçeyi imzalayanlar arasında yine Türkiye'nin en seçkin yazar, sanatçı, gazeteci ve politikacılarının adları okunuyordu. İşte bazıları:

Dr. Adnan Adıvar, Nadir Nadi, Selim Ragıp Emeç, Prof. Mustafa Şekib Tunç, Ahmet Emin ve Rezzan Yalman, Behçet Kemal Çağlar, Nurettin Şazi Kösemihal, Berna Moran, Burhan Arpad, İhsan Ada, Burhan Belge, Kâzım Şinasi Dersan, Vâlâ

Nurettin, Müzehher Vâ-Nû, Avni İnsel, Prof. Besim Darkot, Prof. Vehbi Eralp, Prof. Mukbil Gökdoğan, Enis Tahsin Til, Sadettin Gökçepinar, Remzi Tozanoğlu, Ömer Rıza Doğrul, Ahmet Hamdi Tanpınar, Prof. Mazhar Osman, Prof. Sıddık Sami Onar, Mehmet Ali Aybar, Ercüment Behzat Lav, Sinan Korle, Cavit Yamaç, Melih Yener, Cemal Göral, Bedri Koraman, Prof. Sabahattin Eyuboğlu, Refik Halit Karay, Recep Bilginer, Prof. Mazhar Şevket İpşir, Ercüment Ekrem Talu, Prof. Sait Kuran, Ekrem Reşit Rey, Faruk Fenik, Vedat Ar, Sami Teziş, Sacit Yumer, Prof. Samim Gönensay, Neyzen Tevfik, Peride Celal, Behice Boran, Nusret Suman, Muvaffak Şeref, Cemal Tollu, Prof. Hilmi Ziya Ülken, Minâ Urgan, Prof. Ali Fuat Başgil, Prof. Macit Gökberk, Bedri Rahmi Eyuboğlu, Abdülbaki Gölpınarlı, Prof. Zühtü Müridoğlu, Prof. Hamit Ongun, Selami Akpınar, Halet Çambel, Ali Naci Karacan, Cevat Dereli, Kemal Sönmezler, Fethi Karakaş, Adnan Cemgil, Ferruh Başağa, Faris Erkman, Sabiha ve Zekeriya Sertel, Mahmut Moralı, Galip Arcan, Necdet Mahfi Ayral, Sami Ayanoglu, Hadi Hün, İbrahim Delideniz, Muazzez Arçay, Celal Balkır, Av. İsmail İsa, Av. Recai Ataberk...

Bu imzalar toplanırken Av. Mehmet Ali Sebük'ün Ankara'da çalmadığı kapı kalmadı. Nâzım'ı tanıyan tanımayan binlerce insan bu kampanyaya katıldı. Nâzım bu gelişmeleri soğukkanlılıkla izliyor, imza vermeyenlerin adlarını duyunca da acı acı gülümsüyordu. Onların arasında *Akşam*'da çalışanlardan Şevket Rado ve Hilali Sıyman da vardı. Yahya Kemal de imza vermeyenler arasındaydı. Nâzım hiçbirine şaşmadı. Cumhurbaşkanı İnönü kendisine ulaşan yüzlerce imzalı dilekçeye tepki göstermiyordu. Mehmet Ali Sebük Ankara'da Başbakan Yardımcısı Nihat Erim'le, Adalet Bakanı Fuat Sirmen'le konuştu ama hiçbir sonuç alamadı.

Nâzım imza toplayanlar arasında Münevver'in adını görünce çok mutlu oldu. Vâ-Nûlara, "Annemi ve kardeşim Samiye'yi teselli edin, Münevver'i hiç yalnız bırakmayın," diye yazdı. "Sinirlenmeyin, kahrolmayın, düşünün ki ben ümitliyim. Hak aramanın keyifli sevinci içindeyim. Ben ölsem bile günün birinde bu hakkın tecelli edeceğini düşünüyorum. İntihar etmiyorum. Kimseye şantaj yapmıyorum. Kimseyle inatlaşmıyorum. 13 yıl-

dır sürüp giden adli bir hatanın düzeltilmesi için hayatımı ortaya koymaktan başka çarem yok,” diyordu.

Sırtüstü yatarak geçirdiği günlerde okumak için dostlarından zabıta romanları istiyordu. Münevver’den de her gün mektup bekliyordu.

7 Nisan akşamına kadar Ankara’dan olumlu bir yanıt alınmadığı için Nâzım’ın ertesi gün açlık grevine başlaması kesinleşti. Son gece saat 3’te Nâzım ressam Balaban’la karşılıklı oturup doya doya bir yemek yedi. Cezaevinin aşçısı grev dolayısıyla Nâzım’a en sevdiği yemekleri hazırlamıştı.

Sabah bütün mahkûmlar kahvaltıya giderken Nâzım grevi başlattığını ilan etti. Bursa savcısı olayı duyar duymaz cezaevine koşarak Nâzım’ı vazgeçirmeye uğraştı ama başarılı olamadı. Bunun üzerine Nâzım cezaevinden alınarak Ahmet Tevfik Paşa Hastanesi’ne götürüldü. Yapılacak bir şey yoktu. Bu kez de üç polis eşliğinde bir taksiyle İstanbul’a, Sultanahmet Cezaevi’ne yollandı. Doktorlar kendisini telaşla karşıladılar. Grevden vazgeçirmeye uğraşılar ama Nâzım direniyordu.

Akşama doğru avukat Mehmet Ali Sebük’ten cezaevine bir telgraf geldi. Sebük Ankara’daki görüşmelerinin olumlu geçtiğini ve bir af formülü bulunması için yollar arandığını bildiriyordu.

Nâzım’la birlikte bu telgrafi görenler, “Artık ısrar etme, bak yakında bir karar çıkacak,” diye Nâzım’ı etkilemeye çalıştılar.

Herkes büyük bir heyecanla Nâzım’ın vereceği kararı bekliyordu. Yakın dostları da cezaevine gelmiş, onu grevden vazgeçirmeye çalışıyorlardı. Sonunda Nâzım direnemedi ve grevi şimdilik durdurma kararı verdi. Çevresindekiler bunu sevinç gözyaşlarıyla karşıladılar. Nâzım inadından vazgeçmişti ama bu ne kadar sürecekti? Özel bir af yasası çıkmadıkça herkes onun yeniden grevi sürdüreceği kanısındaydı.

Nâzım üç gün sonra Sultanahmet Cezaevi’nden Üsküdar’daki Paşakapısı Cezaevi’ne gönderildi. Yakınları orada kendisini daha kolay görebileceklerdi.

İşte tam o günlerde hiç beklenmedik bir olay oldu: Piraye, oğlu Memet, kızı Suzan ve teyze kızı İzgen Cezaevi’ne geldiler. Nâzım’ın yolladığı son mektuplar Piraye’yi çok etkilemiş ve o,

bunları düşünerek eşini görmeye gelmişti. Bu bir barış yaklaşımıydı. Bütün aile ilk kez bir araya geliyordu. Piraye'nin havası değişmişti. Ne var ki, Nâzım'la Münevver'in barıştığını bilmiyordu. Duygusal bir havada Nâzım'a düşüncelerini anlatmaya çalışıyor ama onda eski sıcak havayı bulamıyordu.

Derken odanın kapısı açıldı, kim girdi içeriye? Münevver ve Nâzım'ın kız kardeşi Samiye. Buz gibi bir hava kapladı odayı. Kimse ağzını açıp tek kelime söyleyemiyordu. Birbirlerinin yüzüne de bakamıyorlardı. Hepsi bembeyaz olmuştu. Bir dakika süren bu sessizliği bozmak için Nâzım bir şeyler söylemeye kalktı, sözleri havada kaldı, arkasını getiremedi vazgeçti. Birilerinin kalkıp gitmesi gerekiyordu.

Derken kapı yeniden açıldı, bu kez de Mehmet Ali Cimcoz girdi odaya, Piraye ile Münevver'i bir arada görünce dili tutuldu. Nâzım'a baktı, o da konuşacak halde değildi. Cimcoz teker teker hepsinin elini sıkarak bir sandalyeye oturdu. Ne de olsa deneyimli bir avukattı, en aksi yargıçların ve savcılarının karşısında bile soğukkanlılığını yitirmeden konuşmasını bilen bir insandı. Kendisini toparlayarak bir şeyler söylemeye çalıştı ama ne söylese kimse yüzüne bakmıyor ve onun söylediği sözler de havada kalıyordu. Suzan, bu havaya daha fazla dayanamayarak ayağa kalktı ve hiç ağzını açmadan çekip gitti.

Piraye'nin de sinirden elleri titriyordu. Nâzım'a bir şeyler sormaya kalktı. Ama Nâzım'dan hiç ses çıkmadı. Bunun üzerine, "Suzan dışarıda yalnız kalmasın, biz de gidelim artık," diyebilirdi. Memet ve İzgen de ayağa kalktılar. Odayı bir ölüm sessizliği kapladı. Üçü de tek söz söylemeden odadan ayrıldı. Bu, Piraye ile Nâzım'ın son karşılaşması oldu.

Yeniden Açlık Grevi

Günler geçiyor Ankara'dan bir türlü olumlu bir haber çıkmıyordu. Bu kez de Nâzım Adli Tıp Merkezi'ne gönderildi, üç ay süreyle tam teşekküllü bir hastanede denetim altında tutulması isteniyordu. Günler geçiyor ve Ankara'dan hiç ses çıkmıyordu. Nâzım bunun üzerine 2 Mayıs 1950'de açlık grevini yeniden baş-

lattı. Bu sefer iş eskisinden ciddiydi, asla oyuna gelmek istemiyordu. Şu bildiriği yayınladı:

Açlık grevim sırasında müdahaleden korunamayacak kadar zayıf düşersem ve kendimi kaybedersem o sırada beni zorla beslemeye kalkarlarsa kendime gelir gelmez grevime devam edeceğimi, ölümüne ya da yasal yolla tahliyeme kadar bunun böyle sürüp gideceğini bildiririm.

Nâzım yalnız su ve sigara içiyor, yatağında kitap okuyordu. Cezaevine birkaç yakınından başka kimseyi sokmuyorlardı. Bir süre sonra Nâzım'ın kitap okuyacak gücü bile kalmadı. Ölümüne yatmıştı. Hükümet de telaş içindeydi. Vâlâ da tanıdık tanımadık bütün hükümet üyelerine telefon ederek Nâzım'ın ölümden kurtarılması için bir şeyler yapılmasını istiyor ve yalvarıyordu. O telaş içinde Ankara'ya, Mehmet Ali Sebük'e de şöyle bir tel çekti:

Nâzım'ın üç günden fazla açlık grevine dayanamayıp öleceğini tahmin ediyorlar. Umutlu bir hava mevcutsa kendisine telgraf çekerek grevden vazgeçirmenizi rica ediyorum. Öyle bir hava mevcut değilse o havayı yaratmak mucizesini göstermenizi istirham ediyorum.

9 Mayıs'ta yani açlık grevinin 7. günü Nâzım cezaevinden alınarak yeniden Adli Tıp'a gönderildi. Ortalık kaynıyor ve bildiriler yayınlanıyordu. Celile Hanım o günlerde eline bir pankart alarak Galata Köprüsü üzerinde imza toplamaya başladı. Şöyle diyordu:

“Oğlum 13 senedir bir adli hata yüzünden hapiste yatıyor. Affını isteyenler bu defteri imzalasınlar. İnönü'ye de dilekçeyle başvuracağım. İki gündür hiçbir şey yemiyorum, oruç tutuyorum. Yalnız günahı dedikleri için biraz su içiyorum. Benim bu grevimden oğlumun haberi yoktur. Şimdi imza topluyorum. 13 yıldır ağlamaktan gözlerime perde indi. Oğlum açlıktan ölürse ben de öleceğim. Beni kimse bu işe teşvik etmedi. Vicdanımın

sesine uyarak bu işe giriştim. İki günde 20-30 bin imza toplayacağımı umuyorum.”

Ne yazık ki Celile Hanım imza toplamaya devam edemedi. Yarım saat sonra polisler kendisini yaka paça emniyete götürdüler, sonra da savcılığa. Suçu yolu tıkayarak trafiğe engel olmakmış!

Celile Hanım'ın orucu çeşitli yorumlara yol açtı. Laleli Camisi başımamı da şöyle dedi:

“30 günlük ramazanda bir gün niyet etmeyen bu insanların açlık grevine ‘oruç’ demelerini hazmedemiyorum. Onların gayeleri başkadır. Bu, İslam dininde en büyük günahdır. Nâzım Hikmet böyle fena yollara saparak hak ve adaletin tecelli edeceğini sanıyorsa yanlıştır. Biraz da kötü ideallerinden vazgeçerek Allah yanına dönse, bakın o vakit hak ve adalet nasıl tecelli eder.”

Türkiye’de bütün aydın çevreler heyecan içindeydi, Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet de Ankara’da bir bildiri yayınlarak üç günlük açlık grevine girdiklerini açıkladılar. İstanbul’da Yüksek Tahsil Gençlik Derneği Beyazıt’ta, Çiçek Palas’ta bir toplantı düzenleyerek Nâzım’ın özgürlüğe kavuşturulmasını isteyince faşistler, ırkçılar toplantıyı basıp dağıttılar.

Adli Tıp Nâzım’ın Cerrahpaşa Hastanesi’ne yatırılmasında ısrar ediyordu. Nâzım ise, “Ben kobay değilim, greve devam edeceğim. Beni hiçbir güç kurtaramaz,” diyordu. Bir haftada 8 kilo vermişti. 13 Mayıs’ta Cerrahpaşa Hastanesi’ne kaldırıldı. Verem pavyonunda tek kişilik bir odaya yatırıldı. Kendisine zorla serum taktılar.

Türkiye kaynıyordu. 14 Mayıs’ta genel seçimler yapıldı. CHP büyük ölçüde kan kaybına uğramış ve ancak 69 milletvekili çıkarabilmişti. Demokrat Parti ise büyük bir çoğunlukla, 408 oyla tek başına iktidara gelmişti. Nâzım’ın dostu olan hukukçular, yazarlar, sanatçılar ve aydınlar gelip kendisiyle görüşerek yeni hükümet işbaşına gelinceye kadar açlık grevini durdurmasını istediler.

Nâzım’ın kurtuluşu için bütün ülkelerde protestolar, bildiriler yayınlanıyor ve imzalar toplanıyordu. Başlı Fransa çekiyordu. Paris’te kampanyayı yürüten komitenin başkanlığına Tristan Tzara seçilmişti. Aragon, Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Queneau, A. Saralacrou, Vercors, Claude Bourdet, Fougeron,

Pignon, Francis Carco, Jean Rostand, Supervielle, Saint Saens, Jacques Prevert, Picasso, Yves Montand gibi yazar ve sanatçılar da kampanyaya katılmışlardı.

Paris'te kurulan "Nâzım Hikmet'i Kurtarma, Yapıtlarını Yayıma Komitesi"nin başkanı Tzara, Romanya kökenliydi. Zürih'e yerleşmişti. 1916'da arkadaşlarıyla birlikte Dada akımını kurmuştu. Gerçeküstücülük gelişince Dadaizm gözden düştü. Tzara, komitenin başına geçtikten sonra Nâzım'ın Fransızcaya çevrilmiş şiirlerinin, kendi yazdığı bir önsözle, 1951'de yayınlanmasını sağladı. Şiirleri Hasan Güreh takma adıyla Sabahattin Eyuboğlu çevirdi. Paris'teki devrimci Türk öğrenciler komiteye destek oldu.

İngiltere'de de bildiriler yayınlanıyordu. Amerika, İsviçre, Macaristan, Bulgaristan, Romanya, Çekoslovakya, Polonya, Hindistan, Irak, Mısır ve Suriye'den, Uluslararası Hukukçular Örgütü'nden, yazarlardan ve sanatçılardan protesto ve dilekçeler geliyordu. Avukat İrfan Emin bunları kendisine okuduğu zaman Nâzım'ın gözleri doluyordu.

Nâzım Greve Son Veriyor

Grev 12 gün sürdü. Nâzım'ın artık gücü kalmamıştı. Yatağından kalkamıyordu. İşte o sıralarda İrfan Emin'in ısrarları karşısında gözlerini aralayarak, "Peki, kabul," dedi. "Benim için savaşan insanlara ters düşmek istemiyorum. Grevi geçici olarak durduruyorum. Bakalım ne olacak, görürüz."

Nâzım yorgun ve bitkin bir halde İrfan Emin'den kâğıt kalem isteyerek Mehmet Ali Sebük'e şu mektubu yazdı:

Muhterem Mehmet Ali Sebük, Ankara ve İstanbul'dan aldığım ve haksever aydınlarımızın imzalarını taşıyan mektuplarda, "Haklı taleplerinizle ilgilenecek sorumlu makam henüz fiilen teşekkül etmemiştir. Yeni iktidar kuruluncaya kadar açlık grevinize fasıla vermenizi ısrarla rica ediyoruz," denilmektedir. Bu görüşü tasvip ettiğimden grevime ara verdim. Keyfiyeti bildirir, saygılarımı sunarım üstat.

Cerrahpaşa Hastanesi 19 Mayıs 1950

İrfan Emin yaşlı gözlerle Nâzım'ı kucaklayarak, "Senden de bunu beklerdim," dedi. Sonra hemen kalemine sarılarak aynı gün gazetelere şu mektubu yazdı:

Nâzım Hikmet şu günlerde İstanbul ve Ankara'dan gelen ve memleketin tanınmış fikir, sanat ve ilim adamları ile birçok aydının imzasını taşıyan mektuplar ve telgraflar almıştır. Bu yazılarda özet olarak şöyle denmektedir: "İktidar değiştiği için bugün haklı taleplerinizle ilgilenecek sorumlu makamlar fiilen oluşmamıştır. Yeni iktidar kuruluncaya kadar açlık grevine ara vermenizi ısrarla rica ediyoruz."

2 Mayıs'tan beri grevine devam eden ve tıbbi müdahalelerle hayatı uzatılan şair vasisiyle son bir görüşmeden sonra, dostlarının da ısrarları ile greve bugün saat 17'den itibaren ara vermiştir.

O günlerde İsmet İnönü cumhurbaşkanlığından ayrılarak yerini Celal Bayar'a bıraktı, Adnan Menderes de başbakan oldu. Önce Arapça ezan yasağı kaldırıldı, sonra da radyoda dini propaganda yasağı.

Af kanunu tasarısı haziran sonunda meclise verildi. Çoğunluk aftan yanaydı ama Nâzım'ın af kapsamına alınmasını istemeyenler de vardı. Bir zamanlar Nâzım'a hayran olan Ulaştırma Bakanı Tevfik İleri, Remzi Oğuz Arık ve Şevket Mocan saldırı kampanyasında başı çekiyordu. Milli Talebe Federasyonu başkanı da Nâzım'ın af dışı bırakılmasını isteyen 5000 imzalı bir dilekçeyle hükümete başvurdu.

Bereket sonunda bir formül bulunarak af kapsamına alınmayanların cezalarının üçte ikisinin kaldırılması yoluna gidildi. Nâzım da cezasını üçte ikisini çektiği için özgürlüğe kavuşacaktı. Yasa 15 Temmuz 1950'de *Resmî Gazete*'de yayınlanınca cezaevinin kapısı Nâzım'ın çıkması için açıldı.

Özgürlük Sürgün ve Vera

Kapılar Açılıyor

15 Temmuz Cuma günü öğle üzeri cezaevinin önü bayram yerini andırıyordu. Yakınlarını almaya ya da kutlamaya gelenler kapının önünde birikmişlerdi.

Avukat Mehmet Ali Sebük de o sabah oradaydı ve gerekli işlemleri yaptırarak Cerrahpaşa Hastanesi'ne geldi. Münevver kaç gündür Nâzım'ın başucundan ayrılmıyor, İrfan Emin'le birlikte Sebük'ü sabırsızlıkla bekliyordu. Sebük;

“Çıkıyorsunuz Nâzım Bey,” dedi, “geçmiş olsun. Bütün işlemler tamam. Sizi almaya geldim.”

Nâzım avukatını sevinçle kucakladı. Ötekilerin de gözleri yaşarmıştı.

“Demek artık buradan kurtuluyoruz. Hemen şimdi mi?”

“Evet, hemen şimdi.”

Nâzım avukat İrfan Emin'e şöyle dedi:

“Çok heyecanlıyım, ama bu heyecanım aftan değildir. Nihayet hakkımı alıyorum. Bütün sevincim dostlarıma, akrabalarıma ve her şeyden üstün tuttuğum hürriyete kavuşmaktan ileri geliyor. Bu gece sırtüstü yatıp yıldızlara bakacağım. Yıldızları, uçsuz bucaksız ufukları seyredeceğim. Çünkü hapishanede yattığım yerde tavandan başka bir şey göremiyordum.”

Nâzım yıllardan beri her yere taşıdığı köhne valizini hastane-

deki yatağın altına yerleştirmişti. Onu çıkardı, Münevver'in yar-dımıyla da çamaşırlarını, kitaplarını, notlarını valize yerleştirdi.

Mehmet Ali Sebük sordu:

"Nereye gitmek istiyorsunuz Nâzım Bey?"

"Vâlâlara. Çok şaşıracaklar. Beni bugün beklemiyorlardır."

On dakika içinde her şey toplandı. Nâzım kırılaşan sarı dalga-lı saçlarını son bir kez aynada düzeltti. Hep birlikte kapıya doğ-ru yürüdüler. Kapıda boş bir taksi bekliyordu, ona yerleştiler. Münevver şoföre Vâlâların Salacak'taki adresini söyledi.

Arabada zaman geçmek bilmiyordu. Bir süre sonra eve geldi-ler. Münevver kapıyı çaldı. Vâlâ ve Müzehher bahçede salatalık topluyorlardı. Kapıyı duymadılar. Hizmetçi kız kapıyı açtı;

"Buyurun, kimi aradınız?" diye sordu.

"Kızım, Nâzım geldi dersin, o bilir."

Hizmetçi daha bahçeye varmadan üçü birden içeri daldılar. Nâzım bahçeye doğru seslendi:

"Vâlâ, biz geldik yahu! Nerelerdesiniz?"

Vâlâ ve Müzehher sevinç çılgınlıkları atarak onlara doğru koştular, kucaklaştılar. Hepsinin gözlerinden yaşlar süzülüyordu.

"Nâzım bizi yine atlattın. Hani biz gelip seni alacaktık! Bu ne muazzam sürpriz!"

"Kusura bakma, bir baskın yapalım, dedim. Sizi oralara kadar yormak istemedim."

"Artık bir daha dışarıya adımını atmak yok, yasak!"

"Yahu Vâlâ sen ne diyorsun, ben bunca yıl dışarıya kavuş-manın umuduyla yaşadım. Şimdi de sen mi beni kapatacaksın? Kerataya bak, yok öyle şey. Hiçbirinizi dinlemem."

Salona yerleştiler.

"Eh, bunu kutlayalım artık. Ne içersin Nâzım, şarap mı, ra-kı mı?"

"Elbette rakı."

"Harika, dolapta buz gibi rakımız var. Beyaz peynir, bahçeden salatalık, domates, pilaki..."

"Yeter yahu, bunun akşamı da var."

Müzehher hemen kadehleri çıkardı. Sofrayı donattı. Kadehlere rakılar ve buzlar koydu.

“Eh, geçmiş olsun!”

“Geçmiş olsun!”

Derken Nâzım telefonun başına geçti. Önce annesine ve kardeşi Samiye’ye müjdeler verdi. Sonra da Zekeriya Beylere, Cimcozlara, Bedri Rahmilere, Mehmet Ali Aybar’a ve bütün yakınlarına.

Mehmet Ali Sebük bir süre sonra izin isteyerek onları yalnız bıraktı. Yalnızlık ne demek, ev doldu taşı. Nâzım 13 yıldan sonra ilk kez özgürlüğün tadını çıkarıyordu. Kimse gitmek bilmiyordu. Ama Nâzım artık biraz sıkılmaya başlamıştı. Münevver’le baş başa kalacağı saatleri bekliyordu. 2,5 yıllık bir özleminden ve türlü iş-kencelerden sonra ilk kez yalnız kalacaklardı.

Gece yarısı konuklar dağıldıktan sonra Nâzım;

“Çocuklar,” dedi, “haydi biraz dolaşalım.”

“Nasıl istersen.”

Dördü birden evden çıktılar. Sokak fenerleri yanmıyordu, ortalık zifiri karanlıktı. Ayazma Camisi’nin önünden yokuş aşağı denize doğru sessiz adımlarla yürümeye başladılar. O zamanlar kıyıya daha rıhtım yapılmamıştı. Çakıllar denizle iç içeydi. Vâlâ Nâzım’ın ne yapmak istediğini çok iyi biliyordu. Bursa’da yattığı günlerin birinde kendisine bir gün özgürlüğe kavuşursa neler yapmak istediğini sormuş, o da şöyle demişti:

“İlk işim elimi denize sokmak ve tavansız bir yerden gökyüzünü seyretmek olacak. Doya doya. Bunu geberesiye özledim.”

Kıyıda kayaların üzerine oturdular. Nâzım üçünü de bırakıp kumsala indi, elini suya soktu. Çalkaladı, suyu yüzüne götürdü. Ötekiler hiç ses çıkarmadan kendisini seyre dalmışlardı.

Nâzım yıllar sonra bu deniz özlemini ve sevgisini şöyle anlatıyordu:

“Denize, kuma, güneşe, yıldızlara alışıyorum.”

Polis Denetiminde

Nâzım bir ay Münevver’le birlikte Vâlâlarda kaldı. Ev polis denetimi altındaydı. Vâlâ Nâzım’ın kendi evine konuk olacağını düşünerek önceden pencerelere demir parmaklık yaptırmış-

tı. Hatta bunları karikatür sanatçısı Ratip Tahir (Burak) tasarlamıştı. Irkçıların ve faşistlerin evi basmasına karşı önlem alınmıştı. Kapıda, komşu evlerin sarmaşıkları arasında bekleyen polisler evi koruduklarını söylüyorlardı. Ama amaç korumak değil, denetlemektir. Müzehher bu durumdan çok huzursuzdu. Hele akşamları geç saatlerde eve dönecek oldular mı sokaktaki polislerin varlığı onu çok rahatsız ediyordu. Nâzım özgürlüğüne kavuşmuştu ama gece eve dönerken kendi ayak seslerine, peşinden gelen polislerin ayak seslerinin karışmasına bir türlü alışamıyordu. Sokakta bir gürültü oldu mu, Nâzım hemen Münevver'in önüne geçerek onu korumaya çalışıyordu.

Polislerin varlığı Vâlâ'yı da huzursuz ediyordu. Bir gün valiye telefon ederek, "Nâzım Hikmet benim evimde kalıyor, daha da bir ay kalacak. Polisler bu yüzden evimi gözaltında tutuyorlar. Maksat evi korumaksa, hiç endişe etmeyin pencerelere ve kapıya demir parmaklık yaptırdım. Biz saldırılara karşı önlem aldık ama sokakta polislerin bulunması konu komşuyu da rahatsız ediyor." demek zorunda kaldı.

Bir ara bir yakını Nâzım'a tabanca taşımasını önerdi, ama o buna hiç yanaşmadı. "Bir bu eksikti," dedi, "bu sefer de beni, silah kullanarak hükümeti devirmeye teşebbüs etti diye tutuklamaya kalkarlar."

Vâlâ, olur olmaz dostlarını eve çağdırmaktan çekiniyordu. Ama kapıları Sertellere, Mehmet Ali Aybarlara, Ramazan Arkınlara, Pertev Boratavlara her zaman açıktı. Vâlâ'nın kardeşi Faruk da sık sık eve gelip gidiyordu.

Nâzım'ın geçirdiği bunalımların etkisiyle sağlığı bozulmuştu. Zaman zaman ter basıyor, titreme geliyor ve göğsü sıkışıyor. Öyle olduğu halde eve doktor çağırılmasını hiç istemiyordu. Geçirdiği acılardan, gördüğü işkencelerden de kimseyi sorumlu tutmak istemiyordu.

Vâlâlar bir süre sonra Nâzım ve Münevver'e, yakınlarda kiralık bir ev aramaya kalktılar ama kiralara çok yüksekti. Keselerine uygun bir şey bulamadılar. Onun üzerine Nâzım annesinin Cevizli'deki evine taşınmaya karar verdi. Orası da dört polisin denetimi altına alındı. Kapıda bir cip hiç eksik olmuyordu.

Nâzım'ın yakın dostları polislere hiç aldırmadan eve gelip gitmeye başladılar. Kendisini görmeye gelenler arasında kimler yoktu ki. Sabahattin Eyuboğlu ona şiirlerinin Paris'te çıkan çevirilerini göstermeye geliyordu. Ünlü sanat tarihçisi Celal Esat Arseven, Nâzım'la sohbet ediyordu. Orhan Ezine, Muhsin Ertuğrul, Bedri Rahmi, Mehmet Ali Cimcoz ve eşleri evden hiç eksik olmuyorlardı. Mehmet Ali Aybar, Oktay Rifat ve Rasih Güran zaten ailedendi. Sonraları Türkiye İşçi Partisi'ni kuracak olan Aybar'la Nâzım sosyalizmin Türkiye'de gelişmesini konuşuyorlardı.

Azılı komünist düşmanı olan Şevket Mocan'ın kızı Ayşe Baştımar hem Münevver'in yakın akrabası, hem de en yakın arkadaşı olarak evden eksik olmuyordu. Edebiyatçı yazar Vedat Günyol da Nâzım'ın hayranları arasındaydı. O da Peride Celal'le birlikte sürekli evi yokluyordu.

O günlerde Nâzım'ın evinden hiç çıkmayan, daha doğrusu evinde kalan bir dostu da vardı: Ressam Balaban. O da af yasasıyla özgürlüğe kavuşmuştu ve çıktıktan sonra doğru köyüne gitmişti ama aklı İstanbul'daydı. O günlerde ustasından bir mektup aldı. Nâzım şöyle diyordu:

Balaban evladım, nerede kaldın? Hani köyde fazla kalmayacaktın. Biliyorum köyünü özlemişsindir. Ama 45 gün oldu, bre yeter, çıkıp gel artık. Kim bilir neler yapmışsındır? Yapıp yakıştırdıklarını çizmiş olduğun karakalemleri ve taslaklarını falan yırtıp atmadan hepsini İstanbul'a getir. Bir de yola çıkmadan önce bana telgraf çek. Hangi gün, hangi yoldan geleceksin? Mudanya'dan mı, Yalova'dan mı, hangi vapurla geleceğini yaz. Seni yengen karşılayacak, hasretle öperim.

Bu mektup üzerine Balaban Cezaevi'nde ve köyünde yaptığı bütün resimleri bir sandığa doldurup yola çıktı. Mudanya'dan bir vapura binerek İstanbul'a ulaştı. İskeleye onu Münevver karşıladı. Kadıköy vapuruyla karşıya geçtiler.

Balaban ilk kez İstanbul'a geliyordu. Ne görse hayretler içinde kalıyordu. Ustasına kavuşmanın heyecanı ile da yüreği güm güm atıyordu. Köprüden Kadıköy'e geçtiler. Sandıkları bir ara-

baya yüklediler. Kendileri de tramvaya binerek evin yolunu tuttular. Cevizli durağında tramvaydan indiler. Bir sokaktan bir sokağa geçtiler. Münevver ahşap bir evin kapısını çaldı ve az sonra Nâzım kapıda görüldü. Balaban'la birbirlerine sarıldılar. Derken Celile Hanım geldi. Onu zaten Bursa'dan tanıyordu. Saygıyla elini öpüp başına koydu. Salona geçip oturdular. Laf lafı açıyor ve sohbet bir türlü bitmiyordu. Sonunda Nâzım Balaban'a odasını gösterdi ve böylece o da Celile Hanım'ın evine yerleşmiş oldu.

Melih Cevdet de Cevizli'deki eve sık sık gelenlere katılmıştı. Son şiirlerini okuyor, Nâzım da kendisini öven sözler söylüyordu. Kırk yıllık dost gibiydiler, oysa ilk kez bir araya geliyorlardı.

Nâzım Melih'ten *Kuvayı Milliye Destanı* için bazı belgeler istiyor, o da bunları bulup getiriyordu. Nâzım bu belgelere dayanarak 16 Mart 1920'deki İstanbul'un işgalini yazdı. Ve birkaç gün sonra da bunları konuklarına okudu. Melih şaşkınlık içindeydi.

"Ellerine sağlık ustam," dedi, "ben ömrümde ilk defa böyle büyük bir şairin bu kadarcık belgeye dayanarak böyle müthiş bir şiir yazdığına tanık oluyorum. Ben asla böyle bir şey yapamadım."

"Gayet basit bir şey yaptım, senin getirdiğin belgedeki şehitlerin adlarını aynen kullandım, o kadar."

Nâzım'ın hiçbir geliri yoktu. Kimse onun kitaplarını basmaya cesaret edemiyordu. Bereket, İnkılâp Kitabevi'nin sahibi Garbis, telif ücretini peşin ödeyerek ve ileride basılmak üzere *Kuvayı Milliye Destanı*'nı satın aldı. İhsan İpekçi de ona yine eskisi gibi işler önerdi.

Birkaç ay sonra Münevver bir bebek beklemeye başladı. Günler bazen çok tatlı geçiyordu. Bazen de sıkıntıdan kurtulamıyorlardı.

Şimdi de Askerlik mi?

Nâzım 49 yaşındaydı, kurtulalı daha üç ay olmamıştı ki, bir gün evin kapısında bir polisle karşılaştı.

"Nâzım Bey, sizi askerlik şubesine götüreceğim."

“Neden, hayrola?”

“Askerliğinizi yapmamışsınız!”

“Nasıl olur, ben askeri okuldan mezunum, askerliğimi yapmış sayılırım.”

“Ben bilmem efendim, onu siz şubede anlatın.”

Nâzım çaresiz askerlik şubesine gitti. Orada da aynı sözler.

Nâzım;

“Benim raporlarım var, kalp hastasıyım,” diyecek oldu.

Karşısındaki yarbay;

“Hiç hasta gibi görünmüyorsunuz. Maşallah turp gibisiniz. Sağlık muayenesine de gerek yok. Doğru Selimiye’ye,” dedi.

Selimiye’de subaylar kendisine iyi davrandılar. Ama içlerinden biri ona askerlik hizmetini yapmak için Zara’ya gönderileceğini söyledi. Demek ki önceden sürgün kararı vermişlerdi. Sonunda kendisine bir haftalık izin verdiler ama şubeden uzunca bir süre ses çıkmadı. Yine de Nâzım’ın bütün huzuru kaçmıştı: İki yıl askerlik yapması isteniyordu. Akciğer, karaciğer, kalp, mide, deri bozuklukları... Bu halde iki yılı nasıl tamamlardı? Aklına Sabahattin Ali’nin öldürülmesi geldi. Belki de dağ başında bir yerde, “Askerliğini yaparken kaçıyordu, vurduk,” diye öldüreceklerdi.

O sırada Varşova’da toplanan Dünya Barışı Kongresi’nde Nâzım’a, Picasso, Neruda ve Robeson’la birlikte Barış Ödülü verilecekti. Nâzım pasaport için emniyete başvurdu, ancak alamadı.

Ekonomik sıkıntıları devam ediyordu. Bu sıkıntılı günlerde yine İhsan İpekçi imdadına yetişti. Yazacağı senaryolar için kendisine bir avans verdi. Kadıköy’de, sular idaresinin karşısında bir apartmanın zemin katına taşındılar. Nâzım taksitle buzdolabı, çamaşır makinesi, düdüklü tencere, elektrik süpürgesi, fırın gibi şeyler aldı. Doğacak çocuk için de bebek eşyaları seçildi. Nâzım artık İstanbul’da yaşamak için uzun süreli planlar yapıyordu. Yurtdışına kaçmayı ve oralara yerleşmeyi asla düşünmüyor, gizli örgütlere katılmaktan çekiniyor, politika dışı bir yaşama hazırlanıyordu. Ne var ki askerlik işi Demokles’in kılıcı gibi başının üstünde sallanıyordu.

Piraye’yle ilişkisi artık kesinlikle kopmuştu. Onun boşan-

ma davası açmasını istiyor, Piraye ise bunu Nâzım'dan bekliyordu. Sonunda dava Kadıköy Asliye Hukuk Mahkemesi'nde açıldı. İki tanık gerekiyordu. Şair A. Kadir ile gazeteci Kemal Sülker aile içinde şiddetli geçimsizlik ve uyuşmazlık olduğu yolunda ifade verdiler, mahkeme 23 Mart 1951'de boşanma kararı verdi.

Bu karardan tam üç gün sonra da Münevver bir oğlan doğurdu. Nâzım muradına ermişti, yıllar sonra baba olmanın keyfini çıkarıyordu. Artık mutluydu. Çocuğa Mehmet adını verdi. Artık güzel günler görecektlerdi.

İstanbul'a bahar gelmişti. Bütün ağaçlar çiçeklenmiş, erguanlar açmış, kırlar yeşile bürünmüştü. Münevver ve Nâzım küçücük Mehmet'i bebek arabasına koyup sık sık Mühürdar Bahçesi'ne götürüyor, bazen de hep birlikte Sertellere ya da Vâlâlara gidiyorlardı. Tabii polis cipi de peşlerinden hiç eksik olmuyordu. Yani hep refakatle gidiyorlardı.

Nisan, mayıs ayları huzur içinde geçti. Haziran ayının ilk günlerinden birinde Nâzım eve kapanmış yeni bir senaryo üzerinde çalışıyordu. Ansızın kapı vuruldu:

"Kim o?"

"Aç, biz askerlik şubesinden geliyoruz."

"Buyurun."

"Hazırlan bakalım, bugün birliğe gideceksin."

Nâzım yanına raporlarını alarak inzibatların eşliğinde askerlik şubesine götürüldü. Yarbay onu şubedeki doktora havale etti. Doktor kendisini üstünkörü bir muayene ettikten sonra sapa sağlam olduğuna karar verdi. Nâzım'ın elindeki raporu görünce kendisini hemen Haydarpaşa'daki asker hastanesine yolladı. Sağlık kurulu üyeleri Nâzım'ı teker teker inceledikten sonra sağlam olduğuna karar verdiler. Doktorlardan biri kendisine, "Nâzım Bey, sizin bizden çürük raporu almanız imkânsız," dedi.

Nâzım bir kez daha, askeri okul çıkışlı olduğu için askerlikten muaf tutulması gerektiğini anlatmaya kalktı; dinlemediler. Ama yine de hoşgörüle davranarak kendisine 18 Haziran 1951 sabahına kadar 10 günlük süre tanıdılar.

Avukat İrfan Emin eski çürük raporlarını, belgeleri bulmak için oradan oraya koşuşturuyor ama hiçbir şeye ulaşamıyordu.

Sonunda Nâzım kararını verdi; bu 10 gün içinde yurtdışı-na kaçacaktı. Ama nereye ve nasıl? Kafasında hiçbir plan yoktu. Partiyle de yıllardan beri hiçbir ilişkisi kalmamıştı. Kimseden yardım isteyecek durumda değildi. Geleceğe yönelik düşleri bir anda yıkılıveriyordu. Şiirler, romanlar, senaryolar yazacak, çocuğunu büyütecek, deniz kıyılarındaki eski, salaş lokantalarda sevdiği dostlarıyla birlikte İstanbul'un tadını çıkaracaktı. "Hayal oldu o düşler," diye acı acı düşünüyordu.

Zoraki Kaçış

Son olarak aklına küçük kız kardeşi Melda'nın nişanlısı Refik Erduran geldi. Melda, Hikmet Bey'in ikinci eşinden kızıydı. Refik o yıl 23 yaşındaydı. Robert Kolej'i bitirdikten sonra Amerika'da Cornell Üniversitesi'nde Tiyatro Tarihi ve Edebiyatı okumuştı. Nâzım onu, cezaevinden çıktıktan sonra annesinin Bahariye'deki evinde tanımıştı. İlk karşılaşmalarında Refik'i, "Bizim kızın dalgası sensin ha!" diye dostça öpüp bağrına basmıştı. Daha sonraları da ona, "Bizim kızla bir an önce evlen de adam gibi yaşa," demişti.

Refik evliliğe o kadar önem vermediğini, bunun burjuvaca bir iş olduğunu söyleyince de Nâzım, "Sen bana burjuva diyorsun ha!" diye Refik'in üstüne yürümüşü.

Refik o yıllarda iyi yelkenciydi, yarışlara katılıyordu. Nâzım'ın askere çağırılması Refik'i de huzursuz etmişti. Onu kurtarmak için ne yapabilirdi?

Bir gün kendisine, "Türkiye'den uzaklaşmalısınız," dedi.

"İyi ama pasaport vermiyorlar."

Bir an düşündükten sonra Refik'in cevabı şöyle oldu:

"Denizden hızlı bir motorla kaçabilirsiniz."

"Karadeniz'le oyun olmaz, bir saniyede fırtına patlar denizin ortasında kalıverirsin. Ben denizci değilim. Ne yol bulabilirim, ne de bu kalple motor kullanabilirim."

"Ben denizci sayılırım, sizi bırakır dönerim."

Nâzım takayla kaçmayı düşünüyordu. Sonunda motor üzerinde anlaştılar. İyi de motor nereden bulunacaktı?

Refik önce bir arkadaşının motorunu düşündü, tekneyi alıp denedi, beğenmedi. Başka bir dostu ona, armatör Malik Yolaç'ın Chris-craft motorunu önerdi. Malik motorunu satmayı düşünüyordu. Refik de kendisine motoru bir-iki gün denedikten sonra alabileceğini söyledi.

İşte tam o günlerde Nâzım çaresizlik içinde bocalıyordu. Refik ise Ankara'da yedek subay okulundaydı. Hafta sonu izniyle İstanbul'a gelmişti. Nâzım'la anlaştılar. Olayı kimse duymayacaktı. Ama durumu mutlaka Münevver'e bildirmesi gerekirdi. Eşine konuyu açtı. Bu büyük bir maceraydı. Motorla nereye kadar gideceklerdi? Bulgaristan kıyılarına mı, yoksa Romanya'ya mı? Benzin yetecek miydi? Ya başlarına bir felaket gelirse? Ya deniz muhafaza kuvvetleri motora ateş açarlarsa? Ya askeri botlar motorun peşine takılırlarsa? Ya hava kuvvetlerinin müdahalesi istenirse?

Münevver çok huzursuzdu. Ama Nâzım'ın askere alınması da onu çok korkutuyordu. Gidip de gelmemek vardı. Her iki olasılık da sakıncalarla doluydu. Ölüm tehlikesi içini karartıyordu. Sonunda Münevver deniz yoluna razı oldu.

Eğer Nâzım, Bulgaristan kıyılarına çıkarsa oradan nereye gidebilirdi? Yanında beş parası yoktu. Sovyetler Birliği'ne gidersen orada kitapları basılır, telif ücreti alabilirdi. Ya Münevver ve Mehmet ne olacaktı? Onlara kim bakacaktı? Saatlerce bu işi tartıştılar.

Nâzım İstanbul'da son günlerini yaşıyordu. 16 Haziran 1951 Cumartesi günü İpek Film'deki çalışmasını bitirdikten sonra, saat 15 sıralarında Kadıköy İskelesi'ne geldi. Orada gazeteci Kemal Sülker'le buluştular. Sülker o yıllarda *Son Telgraf* gazetesinde çalışıyor, önemli davaları izliyor ve sendika haberleri yazıyordu. Vapurun güvertesine oturdular. Sıcak bir yaz günüydü. Denizden tatlı bir meltem esiyordu. Nâzım yorgundu. Güvertede birer çay içtiler ve tatlı tatlı sohbet ettiler. Vapur iskeleye yanaşınca Nâzım, Kemal Sülker'e;

“Haydi, gel bize gidelim,” dedi, “birer tek atarız.”

Ağır adımlarla evin yolunu tuttular. Münevver kapıda onları karşıladı. Mehmet beşikte uyuyordu. Nâzım çocuğun yüzündeki tülbenti kaldırıp sevgi dolu gözlerle oğluna baktı. Sonra Kemal'e;

“Senin de olacak, ama sakın askerliğini yapmadan evlenme,” dedi. Sonra sohbe devam ettiler. İçki zamanı yaklaşıyordu. Nâzım;

“Kendi elimle dün yaptığım pilav var, onu yeriz,” dedi, “bir de salata yaparım.”

Münevver hemen ekledi:

“Ben de karnıyarık yaptım, dil de pişirdim.”

“Ooo, harika, rakımız var mı?”

“Kalmamış, ben gider alırım.”

Kemal;

“Olmaz,” dedi, “ben giderim, sigara da alacağım.”

Kemal bakkala gidince Münevver Mehmet’i emzirdi. Nâzım da salatayı hazırladı. Saat 6’da sofraya oturdular. Kapı çalındı, avukat İrfan Emin gelmişti. Onu da sofraya buyur ettiler. Münevver İrfan Emin’e sordu:

“Ne diyorsunuz, Nâzım’ı mutlaka askere alacaklar mı?”

“Evet, bence mutlaka alırlar.”

“Hani çürüğe çıkartılmıştı? O belgeyi bulabildiniz mi?”

“Hayır, maalesef bulamadım.”

“Er olarak mı askerliğini yapacak?”

“Evet, bana öyle geliyor.”

“Ama Nâzım çok endişeli, ne yapacağız bilmiyorum.”

Nâzım Münevver’in sözünü kesti:

“35’lik şişe yetmeyecek.”

Kemal;

“Ben hemen gider, bir ufak şişe daha alırım,” dedi.

Nâzım yeniden mutfağa girdi, buzdolabından 4 yumurta çıkardı ve haşladı. Sonra dörde böldü, üzerine limon sıktı ve karabiber ekti, araya da domates dilimlerini yerleştirdi.

Sonra sofraya oturdu. Orhan Kemal’in kendisi için yazıp yolladığı bir şiiri okudu:

Sen

Promete’nin çığlıklarını

Kaba kıyım tütün gibi piposuna dolduran adam

Sen benim mavi gözlü arkadaşım

Kabil değil unutamam seni

26 Eylül 1943

Seni yapılmız bırakıp hapishanede

Bir üçüncü mevkii kompartımanda pupa yelken

Koşacağım memlekete

...

Günler geçecek

Ekmek derdi çökecek omuzlarıma

Fabrika

Makineler

Tezgâhım

Sana şeker kamışı, portakal yollayacağım

Karım yün çorap örecek

Her hafta mektuplaşacağız

–Askere almazlarsa eğer–

Unutabilir miyim seni?

Tahtakurusu ayıkladığımız hapishane gecelerini

Ve radyoda şark cephesinden haber beklediğimiz

Müthiş anların küfrünü

....

Unutabilir miyim seni

Hâlâ beton malta boylarında duyuyorum

Takunyalarının sesini

Unutabilir miyim seni?

Dünyayı ve insanlarımızı sevmeyi senden öğrendim

Hikâye, şiir yazmayı

Ve erkekçe kavga etmeyi senden

Nâzım bu şiiri ağır ve duygulu bir sesle okudu. Hepsinin gözleri doldu. Gece saat on olmuştu. Nâzım, “Çocuklar, üstatlar, kardeşler, saat on,” dedi. Bu, artık ayrılalım demekti. Vedalaştılar. Nâzım;

“Askere gönderilsek de, iyi günler göreceğiz,” dedi.

İrfan Emin ağlamaya başladı. Münevver;

“Çocuk olmayın üstat,” dedi, “zaten morali bozuk!”

Bir kez daha kucaklaştılar ve ayrıldılar.

Nâzım Refik'le kaçış tarihini 17 Haziran Pazar sabahı olarak saptamıştı. Nâzım Tarabya burnunda bekleyecek, Refik de motorla kıyıya yaklaşıp kendisini alıp götürecekti.

Nâzım ile Münevver sabahın erken saatlerinde vedalaştılar. Münevver'in gözleri yaş içindeydi. Nâzım yanına bir çanta bile almadı. Sabah yürüyüşüne çıkmış gibiydi. Polisler uykudaydı, peşine takılan olmadı. Nâzım telaşsız bir biçimde iskeleye kadar yürüdü. İlk vapurla Beşiktaş'a geçti. Oradan da bir taksiye binerek Tarabya'ya vardı.

Sıcak bir sabahtı. Rıhtımdaki gazinoların teraslarında Rum garsonlar sabah hazırlıkları yapıyordu. Bereket içlerinde Nâzım'ı tanıyan yoktu. O da sakın adımlarla restoranların ve meyhanelerin önünden geçtikten sonra Konak (Tarabya) Oteli'nin bulunduğu köşeye geldi. Orada da canlılık yoktu. Hortumla otelin önünü yıkayan görevlilerden başka kimse görünmüyordu.

Nâzım oradan boş gözlerle denizi, martıları, açıktaki tekneleri seyrede ede burna uzandı. Saat 9 olmuştu. Refik uzaktan Nâzım'ı görür görmez motoru kıyıya yanaştırdı. Nâzım son kez arkasına baktıktan sonra rahatça tekneye atladı.

"Hoş geldin Nâzım Ağabey, olumsuz bir şey yok değil mi?"

"Hayır, hiçbir terslik olmadı."

"Öyleyse gidiyoruz."

"Hoşça kal Boğaz kıyıları! Elveda İstanbul!"

Refik motoru önce güneye, karşı kıyıya doğru sürdü, sonra da kuzeye, Karadeniz'e açıldılar. Rumeli ve Anadolu Fenerleri küçüldükçe küçüldü. Artık kıyılar görünmüyordu. Derken açıkta bir gemi gözlerine ilişti. Yaklaşmalı mı, yaklaşmamalı mı? Ya bir Türk gemisiyse? Sonunda yaklaştılar. Bu bir Rumen yük gemisiydi. Adını okudular, *Plekhanov*. Geminin üzerine doğru yol almaya başladılar. İyice yaklaşıncı Nâzım Rusça bağırdı:

"Durun! Ben Türk şairi Nâzım Hikmet!"

Gemi yol alıyordu, biraz daha yaklaştılar. Nâzım yine haykırdı:

"Ben şair Nâzım Hikmet! Gemiye binmek istiyorum!"

Güverteye gelen Rumen gemicileri;

"Def olun! Uzaklaşın!" diye bağırdılar.

Refik karamsardı. Dönmek istiyordu. Nâzım ise asla geminin peşini bırakmak niyetinde değildi.

Bir süre daha böyle geminin peşinden haykıra haykıra gittiler. İkisi de artık umutsuzluk içindeydi. Birdenbire *Plekhanov* stop etti. 5-10 gemici güverteden onlara el sallıyordu. Derken iskele indirildi. Demek ki Nâzım'ın kim olduğu anlaşılmıştı. Nâzım tam iskeleye atlayacağı sırada Refik'e;

"Haydi, sen de gel," dedi.

"Nereye?"

"Elinin körüne, benimle gel diyorum."

Refik gidecek durumda değildi, hiç aklından öyle bir şey geçirmemişti. İstese pasaportuyla çıkabilirdi. Hem de kaçması için bir neden var mıydı? Üstelik askerliğini yapıyordu. Tekneyi de Malik'ten ödünç almıştı. Denizin ortasında ne olurdu o tekne?

"Gelemem," dedi, "biliyorsunuz ben kitap basacağım, film yapacağım, hepimizin kaçıp gitmesi doğru mu?"

Nâzım gülümsedi, Refik'i kucakladı, göğsüne bastırdı ve ayrıldılar. Nâzım merdivenleri tırmanırken güverteden alkış sesleri yükseliyordu.

İlk Şaşkınlık

Nâzım'ın Türkiye'den kaçtığını ilk kez 20 Haziran'da Bükreş Radyosu duyurdu. Ertesi gün de *Cumhuriyet* gazetesi haberi birinci sayfadan açıkladı. Herkes şaşkınlık içindeydi.

O sabah olayı *Cumhuriyet*'ten okuyan *Akşam* gazetesi istihbarat şefi Hıfzı Topuz derhal Vâlâ Nurettin'i arayarak kendisinden bilgi istedi. Vâlâ Bey de *Cumhuriyet*'i okumuştı, heyecan içindeydi, Nâzım'ın kaçışını o sabah öğreniyordu.

"Nâzım bugünlerde Ankara'ya giderek yetkililerle askerlik işini konuşacaktı. Çok şaşırdım. Biliyorsun Türkiye'den ayrılmayı asla düşünmüyordu. Evine yerleşme telaşı içindeydi. Eve buzdolabı, elektrik süpürgesi gibi şeyler almıştı. Huzur içinde çalışarak çocuğunu büyütecekti. Ama şu askerlik işi çıkınca büyük darbe yemiş oldu. Kaçışına hâlâ inanamıyorum," dedi.

"Peki, Münevver Hanım'ın haberi yok muydu?"

“Sanmıyorum, olsa ya Müzehher’e söylerdi ya da bana.”

“Kendisine nasıl ulaşabilirim?”

“Sana telefon numarasını vereyim, ara.”

Hıfzı Topuz hemen telefona sarıldı ama Münevver Hanım açmıyordu. Hıfzı Topuz bunun üzerine Vâlâ Bey’den Nâzım’ın adresini aldı ve hemen Karaköy İskelesi’nden vapura atlayarak onun Kadıköy Mühürdar’daki evine koştu. Kapıyı uzun uzun çaldı, içerden ses gelmiyordu. Yeniden zile bastı, bir süre sonra Münevver Hanım kapıda görüldü. Hıfzı Topuz onunla ilk kez karşılaşmıyordu. Kendisini tanıttı:

“Ben Vâlâ Bey’in arkadaşıyım. *Akşam* gazetesinde istihbarat şefiyim. Adresinizi bir saat önce Vâlâ Bey’den aldım. Sizi rahatsız etmek istemezdim ama telefon açılmadı. Sizi niçin aradığımı tahmin ediyorsunuz, değil mi?”

Münevver Hanım’ın gözleri kıpkırmızı kan içindeydi, makyajsızdı, saç başı darmadağındı, üzerinde sabahlığı vardı. Hıçkırıklar içinde kesik bir sesle;

“Evet, duydum,” dedi. “*Cumhuriyet*’ten de aradılar. Nâzım, “Pazar sabahı Ankara’ya gideceğim,” diyerek evden ayrılmıştı. Yanına bir çanta bile almamıştı. Mehmet uykudaydı, onu öptü, beni kucakladı, ‘Merak etme, bir-iki gün içinde dönerim,’ dedi. Telefon da etmedi. Sabırsızlıkla kendisinden haber bekliyordum. Bizi burada böyle bırakıp da nasıl kaçır? İnanmak istemiyorum.”

Hıfzı Topuz, Münevver Hanım’ı rahatsız etmekten çekinerek hemen evden ayrıldı. Bir tütüncü dükkânından gazeteye telefon ederek haberi yazdırdı.

Ertesi gün bütün gazeteler Nâzım’ın kaçışını büyük puntolarla, heyecanlı başlıklarla okuyucuya duyurdular. Nâzım’ın kurtuluşu için kampanya yapmış olan *Vatan* gazetesi de şaşkınlık içindeydi.

Bükreş’te, Moskova’da

Plehanov gemisi ertesi gün Köstence’ye varmadan önce şairin Romanya’ya sığınmak istediği Moskova’ya bildirilmiş ve

oradan onay alınmıştı. Nâzım Köstence’de törenle karşılandı. Rumenler sevgiyle kendisini kucakladılar. Oradan Bükreş’e gönderildi, Grand Hotel’de kendisine bir oda verildi. Ve ziyaret programı hazırlandı.

Nâzım ilk olarak Moskova’daki *Literaturnaya* gazetesine telefonla bir yazı ilettili. Şöyle diyordu:

“Barış için savaşanların uluslararası dayanışması karşısında hapisane duvarları yıkıldı. Ve özgürlüğe kavuştum.

“Hayatım boyunca yurdumun özgürlüğü, halkımın iç ve dış düşman boyunduruğundan kurtarılması uğrunda savaşmış olan ben, Türk halkının bir şairi olarak da halkımı herhangi bir bakandan çok daha yetkiyle temsil ederim. Ben Marksist-Leninist teoriyi ve halkları komünizme ve sürekli barışa ulaştıracak olan bu bilimi Moskova’da, Doğu Ülkeleri Emekçileri Üniversitesi’nde öğrendim. Hayatımı, düşüncelerimin açıklığını, barış uğrunda savaşma olanağını Sovyetler Birliği’ne borçluyum.”

Nâzım Bükreş’te önce rejimin ileri gelenleriyle görüştü. Sonra da köyleri dolaştı ve gittiği her yerde sevgi gösterileriyle karşılandı. 11 gün süren bu ziyaretler sırasında Moskova’da şairi karşılama programı hazırlanmıştı.

Nâzım 29 Haziran’da uçakla Moskova’ya ulaştı. Heyecan içindeydi, Sovyetler acaba kendisini nasıl karşılayacaktı? Yıllar sonra Moskova’ya dönmenin coşkusunu yaşıyordu.

Uçak havaalanına inince Nâzım gözlerine inanamadı. Onlarca gazeteci, yazar, foto muhabiri ve geniş bir kitle alanda kendisini bekliyordu. Onu karşılamak için Yazarlar Birliği temsilcisi Konstantin Simonov görevlendirilmişti. Simonov, ilk kez karşılaştığı Nâzım’ın adını duymuş, şiirlerinin çevirisini okumuş, cezaevinde çektiği acılarını dinlemiş ama şairin hiçbir fotoğrafını görmemişti. Karşısında yıpranmış ve yorgun bir adam bekliyordu. Ama uçağın merdivenlerinden uzun boylu, sarı saçlı, mavi gözlü, keskin bakışlı, dimdik ve sapsağlam bir adamın indiğini görünce şaşırdı; coşkuyla kucaklaştılar. Kendisini karşılamaya ge-

len kızlar da ona çiçekler sunuyor ve şairi kucaklıyordu. Alan alkıştan inliyordu. Protokol görevlileri Nâzım'a mikrofon uzatarak bir şeyler söylemesini istediler. Nâzım soruları Rusça yanıtlıyor, duygularını ve düşüncelerini rahat bir dille anlatıyordu.

Simonov'la birlikte bir arabaya bindiler. Nâzım ona, 1920'li yıllarda tanıdığı sanatçıları ve yazarları sordu. Ama onların çoğu yıllar önce yok olmuştu. Adları bile duyulmuyordu.

Araba Moskova'ya yaklaşırken Nâzım 1922 yılında yani 29 yıl önce bu kente ilk gelişini düşünüyordu. O ne büyük bir coşkuydu, ne büyük umutlarla buraya gelmişti. Ahmet Cevat ve Vâlâ gibi eski yol arkadaşları gözünün önünden gitmiyordu. KUTV'da öğrencilik yılları, coşkulu toplantılar, tiyatrolar, Lenin'in tabutu başında nöbet tuttuğu günler, büyük aşkı Nüzhet'le evlilikleri, sonra ayrılık, sonra Hopa, Ankara, İstanbul, sonra yeniden kaçış, yine Moskova, Lena'yla evlilik, sonra yine İstanbul, *Resimli Ay*, Piraye, tutuklanmalar, türlü acılar, Münevver'le büyük aşk, açlık grevi ve sonunda kurtuluş.

Nâzım bunları anımsarken Simonov'u dinleyecek havada değildi. Zaman zaman onunla iletişim kuruyor kafasını kurcalayan konuları soruyor, sonra yine anılarına dalyordu.

Moskova'dan ayrılalı 23 yıl oluyordu. Başkent o süre içinde ne kadar da gelişmiş ve bambaşka bir kent olmuştu. Görkemli bir otelin önünde durdular, orada Nâzım'a geniş bir oda ayrılmıştı. Simonov kendisine neler yapmak istediğini sordu? Nâzım kenti dolaşmak ve bol bol tiyatroya gitmek istediğini söyledi. Ertesi gün ünlü mimar Filipov onu kent turuna çıkardı. Nâzım görmeyeli kentin nüfusu 1milyon 850 binden 6 milyona ulaşmıştı. Kentte yedi gökdelen yükseliyordu. Yeni bir gökdelenin de yapımına başlanmıştı. Filipov bu yapının planlarının Stalin Yoldaş tarafından onaylandığını açıklayınca Nâzım, "Ben Stalin Yoldaş adında bir şehir mimarı tanımıyorum," dedi. Filipov buz gibi oldu.

On günde on oyun izledi. Oyunlarda Stalin'e övgüler yağıyordu. Bunlar Nâzım'ı düş kırıklığına uğrattı. Yazarlar Birliği'nde onuruna verilen bir yemekte bunu açıklayarak şöyle dedi:

"Bütün oyunların sonunda söylenen, 'Stalin güneşimizdir' gibi sloganları çok yadırgadım!"

Konuşmayı izleyen Simonov huzursuz olmuştu. “Biz Yoldaş Stalin’e dalkavukluk etmiyor, kendisini seviyoruz. O gerçekten bizim güneşimizdir,” deyince, Nâzım bozuldu. O günlerde Stalin’in Nâzım’ı kabul etmesi bekleniyordu ama yetkililer bunu uygun görmediler. Onun yerine Malenkov kendisiyle görüştü.

Nâzım Moskova’da eski Türk dostlarını araştırdı. Bunların başında Hacıoğlu Salih geliyordu. Karadenizli, kocaman gözlü, kocaman burunlu bir delikanlı olan Salih baytardı ve ilk komünistlerdendi. 19 yaşında savaşa katılmış, sonra hapse düşmüştü. Komünist Partisi’nin kurucularındandı. Ankara’da, Kırşehir’de yokluk içinde hapislerde yatmış ama yılmamıştı, savaş gücünü hiç yitirmemişti. Sonra bir yolunu bulup Sovyetler Birliği’ne kaçmıştı. Orada da eylemlere katıldığını Nâzım biliyordu. Ama Nâzım Moskova’dan ayrıldıktan sonra Stalin yönetiminde onu tutuklayıp Altaylara sürmüşlerdi. Nâzım bunları orada öğrendi. Hacıoğlu Salih orada sürgün hayatı yaşarken 67 yaşında sağ ayağına inme inmiş ve ardından hayata gözlerini yummuştu. Onun sürgünde ölümü Nâzım’ı yüreğinden vurdu.

Nâzım’ın araştırdığı dostlarından biri de Şükrü Martel’di. Onunla KUTV’da birlikte okumuşlardı. O da partinin kurucularındandı. Çok duygulu, yardımsever ve sevilen bir insandı. İkinci Dünya Savaşı yıllarında bilinmeyen bir nedenle tutuklanmıştı. İngiliz casusu olmakla suçlanıyordu. Şükrü’nün uzaktan yakından İngilizlerle ilişkisi yoktu. Stalin döneminde Sibiry’a sürüldü. Öteki sürgünler gibi ona da ağaç kestirdiler. Yarı aç halde bu işkencelere katlandı. Ama baytar olduğu anlaşıncı onu hayvan bakımında kullanmaya başladılar. Böylece ölümden kurtuldu.

Nâzım Şükrü’nün Sibiry’a’da olduğunu öğrenince onu kurtarmayı aklına koydu. Ancak, “Uğraşma, o İngiliz casusudur,” denilince isyan etti. “Eğer Şükrü İngiliz casusu ise ben de İngiliz casusuyum,” dedi. Şükrü kısa süre sonra Moskova’ya döndü. Kurtuluşunu Nâzım’a borçluydu.

Nâzım’ın eski dostlarından biri de Sabiha Sümbül oldu. Sabiha Hanım da Mustafa Suphi’nin öldürülmesinden sonra yurda dönmeyi sakıncalı bulmuş ve Sovyetlere sığınmıştı. İkinci Dünya Savaşı yıllarında kızı hastanede ölünce, “Türkiye’ye döne-

ceğim,” diye tutturmuş ve Türk Konsolosluğu’nun kapısını aşındırmıştı. Ama bu gidiş gelişleri gizli polisin gözünden kaçmamış ve o da eşiyile birlikte Sibiry’a sürülmüştü. Ona da ağaç kestiriyorlardı. Dayanamamış, hastalanmıştı. Nâzım onu da buldu.

Bu felaketleri öğrenmek Nâzım’ı çok sarstı. Nâzım’ın eski dostlarından biri de Mehmet Remzi’ydi. Mersin’in Arpaç köyünde doğmuş, çocuk yaşlarında Kurtuluş Savaşı’na katılmış ve dere-lerin, ormanların içinden süzülerek cepheye haber taşımıştı.

Savaştan sonra Mersin’e gelen Atatürk’ün yardımıyla Ziraat Okulu’na girdi, okulu bitirdikten sonra da Tarsus köylerinde tarım memurluğu yaptı. O sıralarda Moskova’daki Ziraat Akademisi ile Türkiye arasında öğrenci değiş-tokuşu anlaşması imzalanmıştı. Remzi de bundan yararlanarak Sovyetler Birliği’ne gitti. Orada okulu bitirip yurda döndükten sonra rahat edemedi, Moskova’ya geri döndü. Ama orada da kendisini rahat bırakmadılar, hainlikle suçladılar, Sibiry’a sürdüler. Türlü acılar çekti, sonunda Nâzım’ın yardımıyla kurtuldu.

Nâzım sürgündeki arkadaşlarını kurtarıırken bir yandan da kendi sorunlarıyla uğraşıyordu. Yayınevleri Nâzım’ın toplu şiirlerini yayınladılar, kitap 50 bin adet basıldı. Ödenen telif ücreti ona rahat bir yaşam sağlayacak düzeydeydi.

Bir süre sonra Moskova’dan yaklaşık bir saat uzaktaki yazarlar sitesinde, bahçe içinde yazlık bir ev kiraladı. Pasternak ve Fadeyev de orada oturuyordu. Evin bahçesi gül ve hatmillerle kaplıydı. Nâzım duvarları koyun postları, kilimler, resimler, Karagöz ve Hacivat figürleriyle donattı. Raflara da takunyalar, tepsiler, tahta kaşıklar ve bir nargile yerleştirdi.

Moskova’ya geldikten bir buçuk ay sonra Berlin’de toplanan Dünya Gençlik Festivali’ne katıldı. Festival dünyanın dört bir bucağından gelen gençlerle doluydu. Hepsi Nâzım’ı sevgi gösterileriyle karşıladılar. Nâzım mutluluk içindeydi. Festivale katılanlar arasında Türk gençleri de vardı. Bunlardan beşi Paris’ten, ikisi de Türkiye’den gelmişti. Zekeriya Sertel’in kızı Yıldız Sertel de Türkiye’den gelenler arasındaydı.

Yıldız, çocukluğundan beri tanıdığı Nâzım’ı son olarak 1950 Ağustosunda, babası ve annesiyle birlikte gittiği Celile Hanım’ın

Cevizli'deki evinde görmüştü. O gün yılların özlemiyle uzun uzun dertleşmişlerdi. O buluşmadan iki hafta sonra da Yıldız, Nâzım'ı Münevver'le kol kola görmüş ve ayaküstü birkaç şey konuşmuşlardı. O gün Yıldız Nâzım'a, "Babam yurdu terk etmeyi düşünüyor," deyince, Nâzım, "Baban doğru düşünüyor, imkânım olsa ben de aynı şeyi yapardım ama işim çok zor," demişti. Gerçekten de Serteller kısa bir süre sonra Paris'e gelmişler ama Zekeriya Bey Yıldız'ı ve Sabiha Hanım'ı orada bırakarak İstanbul'a dönmüştü.

Yıldız çocukluğundan beri Nâzım'a hayrandı. Berlin'de onu coşkuyla kucakladı. İstanbul'dan gelen gençler de Nâzım'la konuşmanın heyecanını yaşıyorlardı.

Nâzım Berlin Festivali'nden 1,5 ay sonra Sofya'ya gitti. Bulgaristan'da yaşayan Türkler o dönemde sosyalist düzene ayak uyduramıyor ve direniyorlardı. Hükümet Türkiye'ye gitmek isteyenlere pasaport veriyor ama huzursuz oluyordu. Bulgar Komünist Partisi Nâzım'ı, oradaki Türklere sosyalizmi anlatması için davet etmişti.

Bu geziden bir ay sonra da kasım başlarında Nâzım Viyana'da toplanan Dünya Barışı Kongresi'ne katıldı. Kimler yoktu o kongrede? Nâzım'ın yıllardan beridir adını duyduğu, yazılarını okuduğu devrimci yazarlar: Louis Aragon, Frédéric ve Irene Joliot-Curie, Pablo Neruda, Eugene Cotton, Jorge Amado, İlya Ehrenburg ve Nâzım'ın Moskova'daki öğrencilik yıllarında tanıdığı Çinli arkadaşı Emi Siao, yani Si-Ya-U. Nâzım yıllardan beri özlemini çektiği devrimci dostlarının arasında ömrünün en coşkulu günlerini yaşadı.

Nâzım o dönemde Roma'da bulunan Zekeriya Sertel'i de Viyana'ya çağırmıştı. Zekeriya Bey bu davete çok sevindi ve ertesi gün bir trene atlayarak Viyana'ya ulaştı. İstasyon'dan bir taksiye binip adrese gitti. Orası büyük bir yayıneviydi. Enformasyondaki görevliler Nâzım Hikmet'in kendisini evinde beklediğini söylediler. Bir görevli Zekeriya Bey'i oraya götürdü. Nâzım orada da yoktu. Nâzım kongrenin toplanacağı Grand Hotel'e gitmişti. Otel çeşitli ülkelerden gelen delegelerle doluydu. Delegeler ateşli konuşmalara dalmışlardı. Zekeriya Bey bazılarını resimlerinden tanıyordu. Onları görünce çok heyecanlandı. Nâzım, Pablo Neruda

ve Amado'yla tatlı bir sohbete dalmıştı. Zekeriya Bey'i görünce yerinden fırladı, kucaklaştılar, onu arkadaşlarına tanıştırdı. Neruda Zekeriya Bey'in elini sıkarken;

"Nâzım'a dikkat edin," dedi, "biz bu adamın yanında şair bile sayılmayız."

Bu tanışma faslından sonra Nâzım, Zekeriya Bey'i bir kahveye götürdü. Orada baş başa gelecek günlere dair planlar yaptılar. Zekeriya Bey Barış Konseyi'ne üye oluyordu, Yıldız Dünya Demokratik Kadınlar Örgütü'nde çalışacaktı, Sabiha Hanım da Budapeşte Radyosu'nun Türkçe yayınlar bölümünde.

Nâzım yaşamın tadını çıkarıyordu. Şiirleri bütün dillere çevriliyor, onlardan şarkılar yapılıyordu. Amerikalı ünlü zenci şarkıcı Paul Robeson bile onun şiirlerinden yapılan şarkıları söyleyecekti. Nâzım Viyana Kongresi'nden sonra 10 gün için Prag'a gitti. Orada Uluslararası Barış Ödülü'nü aldı. Prag'da da dünyanın en ünlü yazarları ve sanatçılarıyla birlikteydi. Artık herkes ondan söz ediyordu.

Aylar birbirini izliyor, Nâzım Moskova'da durmadan, dinlenmeden bir şeyler üretiyordu. Ertesi yıl yaz ortalarında Dünya Barış Konseyi'nin Asyalı ülkeler arasında yapılan bir toplantısına katılmak için Pekin'e gitti. Çin'in kurtuluşunu, iç savaşı Nâzım yıllar önce şiirlerine konu edinmiş ve neler neler yazmıştı:

Yarısı buradaysa kalbimin

Yarısı Çin'dedir doktor

Sarı nehre doğru akan ordunun içindedir

Pekin'de eski arkadaşı Emi Siao'yu buldu, birlikte Çin Seddi'ni gezdiler. Ama Nâzım'ın kalbi bu heyecana dayanamıyordu. Göğsü ağrıyordu. Geziyi yarıda kesip Moskova'ya döndü. Ancak hiçbir şey olmamış gibi kısa süre sonra Berlin'de Barış Konseyi'nin düzenlediği bir toplantıya katıldı.

Göğsündeki ağrılar artıyordu. Bunlara dayanamayarak yine Moskova'ya döndü. Kremlin Hastanesi'ne yatırıldı, sıkı bir kontrolden geçti. Kalbinin çok yorgun olduğu saptandı.

Ama yine duramadı, Viyana'da Dünya Barış Konseyi'nin top-

lantısına katıldı. Orada açılış konuşması yaptı. Yine coşkuyla karşılandı. Joliot-Curie'yle, Jean-Paul Sartre'la, Pablo Neruda'yla, Diego Rivera'yla uzun uzun sohbet etti. Nâzım böyle havalarda kalbinin ağrısını duymuyordu.

Viyana'dan döndükten bir süre sonra, 5 Mart 1953'te komünist âlemi Stalin'in ölümüyle sarsıldı. Gösteriler düzenlendi. Bütün komünist yazar ve sanatçılar övgü dolu sözler söylediler. Stalin, ölümüyle büsbütün ilahlaşmış oluyordu.

Nâzım Vatandaşlıktan Atılıyor

Nâzım kaçtıktan sonra Türkiye'de neler oldu? Büyük bir düş kırıklığına uğrayan Piraye hayata küstü, çocuklarıyla baş başa kaldı. Münevver de sürekli polis denetimi altında çocuğunu büyütüyordu. Bir polis cipi evin önünden hiç ayrılmıyor, Münevver nereye gitse onu izliyordu. Bu durumda Münevver'in gittiği yerler de çok kısıtlıydı. Zaman zaman Vâlâlara ya da yakın akrabalarına gidiyor, başkalarını rahatsız etmekten çekiniyordu. Nâzım'dan hiç haber gelmiyordu. O da hiçbir yolla Nâzım'a haber iletemiyordu.

Nâzım'ın kaçtığı duyulduktan bir hafta sonra *Vatan* gazetesi şairi, "Vatan Haini" ilan etti.

Cumhuriyet gazetesi 12 Temmuz'da Nâzım'ın Moskova'da çekilen bir resmini "Nihayet resmi de geldi" başlığı altında yayınladı. Yazıda şöyle deniyordu:

"Bu fotoğrafı sütunlarımıza geçirirken Şair Eşref'in, Abdülhamit'in bir resmi dolayısıyla söyledikleri aklımıza geliyor: 'Resmi bastırıp dağıtın ki, millet doya doya yüzüne tükürsün.'

Birkaç gün sonra Ahmet Emin Yalman komünistlerin tümünün dengesiz olduğunu yazdı.

Hür Adam gazetesi 31 Temmuz'da avukatlar İrfan Emin ile Mehmet Ali Sebük'ün resimlerini basarak altına şu yazıyı koydu:

"Nâzım Hikmet gitti, lakin memlekette bıraktığı vasileri, avukatları, ajanları ne olacak?"

Sonradan solda büyük savaşımalar veren bir köşe yazarı da 5 Temmuz 1951'de *Yeni Adam* dergisinde Nâzım'ın, "karaktersiz, haysiyetsiz, iradesiz, uşak, şerefsiz" bir kişi olduğunu ilan etti.

Bakanlar Kurulu 25 Temmuz 1951'de Nâzım'ı vatandaşlıktan çıkardı. Karar 15 Ağustos 1951'de *Resmî Gazete*'de yayınlandı.

Bir Kadın Doktor: Galina

Nisan başlarında Nâzım bir kalp krizi geçirdi. Hastanede doktorlar çok yorgun düştüğünü ve kalbinin buna dayanamayacağını söylediler. Lidya İvanna adında bir doktor ona, “Asla sigara ve içki içmeyeceksin, akşamları 10'da yatağa gireceksin, merdiven çıkmayacaksın, sana fazla heyecan, sevinç ve öfke yasak,” dedi.

Hastanede Nâzım'la ilgilenen bir doktor daha vardı: Galina Kolesnikova. Orta boylu, yuvarlak yüzlü, pembe yanaklı, çıtı pıtı, sevimli bir kız olan Galina, Nâzım'la tanışmasını şöyle anlatır:

“Nâzım'ın 1953 kışında çok ağır, yaygın bir miyokart enfarktüsü geçirdikten sonra hastaneye getirileceğini duymuştum. Başhekim ona benim bakacağımı söyledi. Fotoğrafını bile görmemiştim. Uzun boylu, yakışıklı, sarı saçlı, mavi gözlü olduğunu duymuştum. Klinikte kendisini görür görmez tanıdım. Yanına yaklaştım, gözleri pırıl pırıl parlıyor ve gülümsüyordu. Bana;

“‘Merhaba canım, ben Nâzım Hikmet, Allah kahretsin hastalandım,’ dedi.

“‘Hoş geldiniz,’ dedim, ‘ben sizi tedavi edecek doktorum.’

“Elini omzuma koydu; onu, modern bir apartman dairesine benzeyen odasına götürdüm.

“‘Ohh, burada rahat soluk alıyorum,’ dedi, ‘şehirde nerede böyle hava?’

“Nâzım her şeyi o kadar güzel, o kadar renkli, o kadar canlı anlatıyordu ki vizitelerin süresi hep uzuyordu. İnsan böyle konuşan birinin yanından ayrılmak istemiyordu. Yalnızlığa hiç katlanamıyordu. Doktorlar konuşmasına ve yazmasına izin vermişlerdi. Pek çok ziyaretçisi vardı. Radyosunu hastaneye getirtti. Türkiye haberlerini dinliyordu.

“İlkbahar gelmişti, profesörler yakındaki parkta dolaşmasına izin verdiler. Ama yalnız doktorunun, yani benim eşliğimde.

Bir süre sonra sağlık durumu düzelmeye başladı. Yine de doktorlar onun heyecanlanmamasını, yorulmamasını istiyorlardı. Günde en çok iki saat, o da ara vererek çalışacaktı. Geçirdiği enfarktüs nedeniyle kalp kasının incel-diğini söylüyorlardı.

“Kendisine olağanüstü sayđı gösterdiler. 16’dan 70’e kadar her yaşta kadının Nâzım’a açık olduğunu görüyordum. Ben de onu çok beğeniyordum. Ama hiç renk vermiyordum. Sırrımı açığa vuracak firsatlardan çekiniyordum. Ama Nâzım kendisine düşkün olduğumu seziyor ve beni kendisine bağlamak için elinden geleni yapıyordu.

“Birkaç ay sonra iyileşti ve hastaneden çıkması uygun görüldü. Ama sürekli bir doktor denetiminde kalması gerekiyor. Bir akşam ben nbetiydim. Odamda oturmuş çalışıyordum. Herkes uykudaydı, ortalık sessizdi. Birden kapı vuruldu. Bir de baktım karşımda Nâzım.

“Doktor,’ dedi, ‘sizinle son derecede önemli bir konuyu konuşmam gerekiyor. Yazarlar Birliği bana Peredelkino’da bir kır evi veriyor. Ama ben orada tek başıma ne yapabilirim? Eğer hayatımı paylaşmazsanız ben Moskova’daki evimde tek başıma kalmak zorunda kalacağım.’

“Ben bu sözlerden çok hoşlandım ve heyecanlandım ama duygularımı açığa vurmaktan da çekiniyordum. Bu çok ciddi bir neriydi. Hastaneden ayrılıp bir kır evinde Nâzım’la birlikte yaşamam büyük sorunlar yaratacaktı. Düşünmek için süre istedim. Ama itiraf edeyim, ilk gördüğüm günden beri Nâzım’a tutulmuştum, sırlısıklağ aşıktım. Onun evli ve bir çocuğu olduğunu biliyordum. Nâzım onlara çok düşkündü. Sabah akşam bana onları anlatıyordu. Nâzım’ın kalbinde benim ne yerim olacaktı? Bu umutsuz bir sevdaydı. Nâzım hep bana kızım diye sesleniyordu.”

Nâzım ertesi gün hastaneden çıkarak Moskova’daki dairesine gitti. Galina da kısa bir süre sonra Nâzım’ın apartmanına geldi. Nâzım çok mutluydu, Galina’nın sürekli olarak kendi yanında kalmasını istiyordu. Oysa o akşamları hastaneye dönüyordu. Bu tedavi böyle sürüp giderken Nâzım bir gün Galina’ya;

“Sen olmadan ben yaşayamam, hep benim yanımda kal,” deyiverdi. Galina bir an düşündükten sonra;

“Bu imkânsız bir şey,” dedi, “sizin karınız ve çocuğunuz var.”

“Kızım şu anda bunun hiç önemi yok, burada yapayalnızım, bana sen gereksin. Sensiz yaşamamın anlamı yok.”

Galina çok güç durumunda kalmıştı. İşinden ve evinden ayrılırsa büyük risk altına girecekti. Annesine danıştı, o da kesin bir öneri getiremedi. Hastaneden uzun süreli izin istedi, vermediler. Nâzım’a da çok alışmıştı. Onu çok seviyor ve ondan ayrılmak istemiyordu. Bu yüzden işini değiştirdi. Nâzım’ı daha sık görebilmek için başka bir işe girdi. Asla onunla evlenmeyi düşünmüyordu. Nâzım’ın da öyle bir niyeti yoktu.

Galina Nâzım’ın evine geldikten sonra, erkek kardeşi Nâzım’a taşınabilir bir oksijen tüpü yaptı. Geziye gittikleri zaman Galina bu tüpü arabanın bagajına yerleştiriyordu. Nâzım zaman zaman da oksijen çadırı içinde tedavi görüyordu.

Nâzım Galina’yla birlikte olduğu yedi yıllık dönemde beş kez ölümden kurtuldu. Birincisinde Ekber Babayev’le kır evinde sohbet ediyorlardı. Nâzım birden fenalaştı, bir kalp krizi geçiriyordu, yıkıldı kaldı. Bir ambulans çağırdılar. Galina hemen kolları sıvayıp onu kurtarmak için bütün bildiklerini uyguladı. Babayev Nâzım’dan ümidi kesmişti. Ama Galina’nın canla başla uğraşması sonucu Nâzım ambulans gelmeden önce yaşama döndü. Bunu Galina’ya borçluydu. Gelen doktorlar Galina’yı içtenlikle kutladılar.

İkinci olay, mantardan zehirlenmeydi. Doktorlar ondan umdu kesmişlerdi. Galina sevgilisini kurtarmak için tam üç ay uğraştı. O dönemde Sovyetler Birliği’nde mantar zehirlenmesine karşı ilaç yoktu. Galina, Sovyetler Birliği Barış Komitesi’nin yardımını istedi. Onlar da ünlü Fransız bilim adamı ve Nâzım’ın dostu Frédéric Joliot-Curie’ye telgraf çekerek durumu bildirdiler. Joliot-Curie gerekli ilaçları buldu, Aragon’un aracılığıyla ilaçlar Moskova’ya yollandı ve Nâzım kurtuldu.

Üçüncü olay da Bakü’de oldu. Nâzım, Ekber Babayev ve Galina’yla birlikte Azerbaycan’a gitmişti. Ünlü yazar Resul Rıza bir akşam onları yemeğe davet etti. Sofrada Azerbaycan şarapla-

rı, mezeler ve Türk yemekleri vardı. Nâzım bayıldı bu yemeklerle ve galiba ölçüyü kaçırdı, günün yorgunluğu da buna eklenince fazla dayanamadı, “Kalkalım artık, ben tükendim,” diyerek sofradan kalktı. Otele döndüler. Nâzım’ın yüzü bembeyaz olmuştu. Yüzünde ter taneleri belirdi, kusmaya başladı. Galina onun nabzını bakmak istedi, bulamadı. Kalbi durmuş gibiydi. Galina o akşam ne yaptıysa yaptı, Nâzım’ı ölümden kurtardı.

Dördüncü olay da Varşova’da oldu. Nâzım yine sofrada ölçüyü kaçırmıştı. Ama içkiden değil, yemeklerden. Nâzım’ın karnında bir şişkinlik, bir sancı; bunlar kalbi sıkıştırıyordu. Nâzım az daha gidiyordu. Yine Galina onu yarı yoldan geri çevirdi.

Ölüm yolculuklarının beşincisi de *İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu?* adlı komedinin yasaklanması yüzünden oldu. Galina bir pazar günü eve döndüğünde bir de ne görsün, Nâzım yatağa uzanmış bir kalıp, yatıyor. Komodinin üzerinde de yaklaşık elli tane Nembutal tableti duruyor. Nâzım kimbilir bunların kaçını yutmuş, ölümü bekliyordu. Bu bir intihar girişimiydi. Çünkü Nâzım çok özenerek yazdığı bu oyunda Sovyetlerde kişiye tapma eylemini eleştirmiş ve oyun yasaklanmıştı.

Galina, Nâzım’ı bu halde görünce çılgına döndü. Midesini yıkararak onu bir kez daha hayata döndürdü.

Nâzım 1957 Nisanı’nda Bükreş’ten Galina’ya yolladığı bir mektupta şunları yazıyordu:

Galina, beni en aşağı dört kere ölümden kurtardın.

İyi mi ettin, fena mı?

Galiba her şeye rağmen yaşadığıma memnunum.

Bu dünyada bunun üstüne de memnunluk yok galiba, sağ ol kızım.

Zekeriya Sertel’le Buluşma

Nâzım, Zekeriya Bey’le en son 1951 Kasımı’nda Viyana’da, Dünya Barış Kongresi’nde birlikte olmuştu. İki yıl sonra, yani 1953 sonlarına doğru Nâzım, Zekeriya Bey’i Moskova’ya davet etmek için bir bahane buldu. Onu Moskova’da Barış Komitesi’nin

bir toplantısına çağırtdı. Ardından da bir telgraf çekerek, “Bu davet benimdir, mutlaka gel, iyi değşlim,” diye mesaj gönderdi.

Zekeriya Bey Moskova’ya çağrılmaktan çok hoşlandı. Hemen bir uçağı atlayarak Moskova’ya uçtu. Kendisini alanda bir görevli karşıladı. Birlikte komitenin merkezine gittiler. Bir süre sonra Nâzım kapıda göründü. İki yıl içinde çok zayıflamış ve çökmüş-tü. Rengi solmuş, bakışları donuklaşmıştı. Bastona dayanarak yürüyordu. Sarmaş dolaş kucaklaştılar. Nâzım;

“Beni bu hastalık bitirdi Zekeriya,” diye anlatmaya başladı. Çin’de ölümden kurtulduğunu, kapağı güç bela Moskova’ya atabildiğini belirttikten sonra şöyle dedi:

“Üç ay hastanede yattım. Hastalığımın ne olduğunu araştırdım, en çok üç yıl ömrümün kaldığını öğrendim. Bundan sonra sakat bir adam olarak yaşayacağım.”

Birlikte Nâzım’ın Moskova’daki apartmanına gittiler. Kapıda onları Galina karşıladı.

Nâzım’ı ölüm korkusu kaplamıştı. O günlerde yazdığı “Vasiyet” şiirini okudu:

*Yoldaşlar; ölürsem o günden önce yani,
–öyle gibi de görünüyor–
Anadolu’da bir köy mezarlığına gömün beni
ve de uyarına gelirse,
tepemde bir de çınar olursa
taş maş da istemez hani...*

Şiiri dinlerken Zekeriya Bey’in gözleri yaşardı. Nâzım’ı ilk kez bu kadar karamsar görüyordu. Zekeriya Bey karşıındakinin dertlerini kolayca paylaşan duygusal bir insandı. Dostlarına güven veren, babacan bir hali vardı. Onları dinlerken hiç tepki göstermez, hüzünlü bakışlarla dostlarını izler, onaylar, yüreğı onlarla birlikte çarpardı. Dostlarına bir ağlama duvarı izlenimi verirdi. Nâzım’a, mutlaka bu hastalığı yeneceğini ve mutlu günler göreceğini söyledi. Ama onda bir türlü eski, canlı ve coşkulu havayı bulamıyordu.

Uzun uzun dertleştiler. Sohbetin sonu gelmiyordu. Akşam geç

saatlerde Zekeriya Bey otele dönerken, yılğın ve büyük bir burukluk içindeydi. Ertesi gün yine buluştular. Nâzım yine durgun, dalgın ve üzüntülüydü. Zekeriya Bey'e;

"Bilemezsin, yüreğim nasıl yanıyor. Kurtulacak mıyım bu dertten?" diyordu.

Zekeriya Bey yine ona moral vermeye çalıştı ama bu iş hiç de kolay değildi.

Moskova'da Zekeriya Bey için 10 günlük zengin bir gezi programı hazırlanmıştı. Programda Leningrad, Stalingrad, Özbekistan ve Kazakistan da vardı. Zekeriya Bey için bu bulunmaz bir fırsattı. Nâzım'ı böyle kederli bir havada bırakacağına çok üzülüyordu ama buna karşı gelemiyordu. Programdaki yerleri büyük bir merakla dolaştı. Birçok yerde düş kırıklığına uğradı. Ama her şeye karşın bu çok ilginç ve tatlı geziden çok şeyler öğrenerek Moskova'ya döndü. Döner dönmez de dostunun Moskova'daki apartmanına gitti. Şair büsbütün çökmüş ve moralini yitirmiş bir durumdaydı. Eşi Münevver'in ve oğlu Mehmet'in özlemini çekiyordu.

"Zekeriya," dedi, "belki artık Mehmet'i bir daha görmek nasip olmaz. Ona son bir mektup yazdım. Sana okuyayım, dinle." Hüzünlü bir sesle ağır ağır okumaya başladı:

*Bir yandan cellâtlar girdi araya,
bir yandan oyun etti bana
bu mendebur yürek,
nâsip olmayacak Memed'im, yavrum,
seni bir daha görmek.*

Nâzım'ın gözleri sulanmıştı. Zekeriya Bey'in de gözlerinden yaşlar süzülüyordu. Bir süre tek söz söylemeden sustular.

Zekeriya Bey'in Moskova'daki günleri dolmuştu. Artık ayrılması gerekiyordu, ama Nâzım dostunu bırakmak istemedi. Onunla 1920'li yılların tatlı anılarını yaşıyordu. Ağabey kardeş gibiydiler. Nâzım yetkililere başvurarak, oturma süresinin 15 gün uzatılmasını sağladı.

O günlerde Nâzım'ın *Ferhat ile Şirin* masalından esinlene-

rek yazdığı *Bir Aşk Masalı* ilk kez sahneye konulacaktı. Nâzım, Zekeriya Bey'in bunu mutlaka görmesini istiyordu. İlk gösteriye birlikte gittiler. Salonda boş yer yoktu. Onlara bir loca ayrılmıştı. İkisi de oyunun tutup tutmayacağını merak ediyordu. Oyun başladı, Nâzım gergin bir havada, hiç konuşmadan oyunu izliyordu.

Birinci perde bitince izleyiciler sıradan bir alkışla yetindiler. Nâzım'ın yüzü hiç gülmedi. Perde arasında Zekeriya Bey'le yandaki odaların birine çekildiler. Zekeriya Bey, Nâzım'ı konuşturmak için oyuncuların başarısından, dekorların güzelliğinden söz açtı ama Nâzım, "evet", "hayır" demekle yetiniyor ve düşüncele-re dalıyordu.

O arada ünlü yazar Fadeyev odaya girdi ve elini uzatarak; "Seni candan tebrik ederim Nâzım," dedi. "Olağanüstü bir eser. Konuyu çok güzel işlemişsin. Bu oyun çok tutacak."

Nâzım'ın keyfi yerine geldi ve konuşmaya başladı. Sonra yine locadaki yerlerini aldılar. İkinci ve üçüncü perdeler daha da başarılıydı. Oyun bitince bir alkıştı koptu. İzleyiciler yazarı sahneye çağırdılar. Nâzım kulisten dolaşarak sahneye çıkınca salon alkıştan inlemeye başladı. İzleyiciler yazarı ayakta alkışlıyorlardı. Oyuncular da teker teker sahneye çıkıp Nâzım'ı kucakladılar. Yer yerinden oynuyordu. Nâzım kolay kolay sahneden çekilemiyordu. Tam sahne arkasına çekileceği sırada izleyiciler bir yerlerden sahneye tırmanıp yazara sarıldılar.

İzleyicilerin arasından bir ara, "Yaşa Nâzım Hikmet!" sesleri yükseldi. Bir de baktılar, iki Türk kızı. Nâzım şaşırılmıştı:

"Siz kimsiniz küçükhanımlar?"

"Biz Türk'üz, büyükelçilikte çalışıyoruz, piyesinizin oynanacağını öğrenince elçiliğe haber vermeden sizi alkışlamaya geldik."

Nâzım kızları kucakladı. Gözleri dolu dolu oldu. Artık eski havasını bulmuştu. Bu coşku ona ilaç gibi geldi.

Aradan birkaç gün geçti, 1953 yılının son günleriydi. Nâzım, Zekeriya Bey'i eve davet etti. Galina görkemli bir sofraya hazırlamış, bütün yemekleri de boş zamanlarda mutfağa girip yemek yapmaya bayılan Nâzım yapmıştı. Yemek pişirmeyi Moskova'daki öğ-

rencilik yıllarında mutfak nöbetleri sırasında öğrenmiş, sonra da Bursa Cezaevi'nde çok geliştirmişti. Aynı malzemeden her seferinde ayrı ayrı yemekler yapardı. Moskova'da en sık yaptığı yemekler patlıcan, kabak ya da domates dolması, kabak kızartması, kuzu pirzolası, paça, fırında ya da güveçte etli kestane, karnabahar ve pilavdı. Kahveyi de kendi pişirirdi. Eve konuk geleceği günlerde Nâzım saatler önce mutfağa girer ve bütün becerilerini gösterirdi.

Birkaç gün sonra yılbaşıydı. Nâzım yine ziyafet hazırlıkları yaptı. O akşam eve birkaç dostunu daha çağırdı. Sofrada bol bol Türkçe konuşuldu, Nâzım şiirler okudu, hikâyeler anlatıldı. Nâzım'ın keyfi yerine gelmişti. Gece yarısından sonra herkes dağılınca Galina Zekeriya Bey'e salonda bir yatak hazırladı. O da yaşamının en tatlı ve bir açıdan da en hüzünlü yılbaşı gecesini geçirmişti. Birkaç gün sonra buruk anılarla Roma'ya döndü.

Macar ve Polonyalı Dostlarla

Nâzım kış aylarını çalışma heyecanı içinde geçirdikten sonra 1954 Mayıs'ında Dünya Barış Kongresi için Budapeşte'ye gitti. Oraya iki yıl önce de gitmiş, bizden bir şeyler bulmuş, Macarları ve Macaristan'ı çok sevmişti. Macarlar Türklere kardeş gibi davranıyorlardı. Nâzım o duygusallıkla "Macar Toprağı" şiirini yazdı. Şöyle diyordu:

Hoşça kal.

Belki yine gelirim.

Belki ömür vefa etmez.

Ama bilirim, gün olacak, bilirim,

senden bize, bizden sana misafir gidilip gelinecek,

bir bahçeden bir bahçeye geçer gibi

Nâzım vatan özlemi içinde Zekeriya Bey'i de oraya çağırmak istedi, hemen telefona sarıldı:

"Zekeriya, seni Budapeşte'den arıyorum. Burada Dünya Barış Kongresi toplanacak. Hemen kalk gel. Vize sorun değil. Roma'dan

Viyana'ya gidersin, Macar Konsolosluğu'na bilgi verecekler, vizeni oradan alırsın. Mutlaka gel, seni çok özledim.”

“Sen çağırırsın da gelmez miyim? Elbette, hemen geliyorum.”

Zekeriya Bey o gün biletini aldı ve ertesi gün Viyana trenine bindi. Viyana'da konsolosluğa uğrayıp vizesini aldı. Yine atladı trene, doğru Budapeşte. Öyle bir tren ki, eski bir lokomotif, bağımsız ve perişan vagonlar...

İtalya ve Avusturya'daki tren yolculuklarından sonra bu yolculuk Zekeriya Bey'in içini kararttı. İkinci Dünya Savaşı'nın izleri daha silinmemişti. Pencereden görünen yapıların duvarları hâlâ delik deşikti.

Zekeriya Bey, Nâzım'ı kongre binasında buldu, özlemle kucaklaştılar. Nâzım çok mutlu görünüyordu, karamsar havadan kurtulmuştu. Görkemli bir dairede kalıyordu. Budapeşte'ye yerleşmiş Türkler Nâzım'la hemen ilişki kurdular. Orada Türkçe konuşan Macarlar da vardı. Onlardan biri kendi evinde bir Türk gecesi düzenledi. Türk dostu Macarlar İstanbul ve Ankara özlemiyle bir araya geldiler. Türkçe şarkılar, türküler söylendi. Nâzım durup durup, “Şu gurbet ne zor zanaatmış,” diyordu.

Türkler ve Macarlar bu sıcak dostluk havasına doyamadılar. Ertesi akşam da bir şiir gecesi düzenlendi. Geceye yirmi şair ve yazar çağrıldı. Beyaz Macar şarapları ve *barack* denilen kayısı rakıları içildi, nefis Macar yemekleri yendi. Nâzım havasını bulmuştu. Önce Macaristan'da yazdıklarını okudu, sonra da “Kerem Gibi”yi. Salonda çıt çıkmıyor, hepsi hayranlıkla şairi dinliyordu. Nâzım bir ara;

“Dostlar, benden bu kadar,” dedi. “Biraz da sizleri dinleyelim.”

Kimseden ses çıkmıyordu. Nâzım dayattı:

“Hadi yahu, siz de kendi yazdıklarınızı okuyun bakalım.”

Yine ses yok. Sonunda Macar şairlerden biri;

“Nâzım yoldaş,” dedi, “içimizde seninle boy ölçüşebilecek şair yok. Biz haddimizi biliriz. Seninkilerin yanında bizimkiler çok donuk kalır. İzin verirsen Petöfi'den bir şeyler okuyalım.”

“Tamam, hele şükür. Ben Petöfi'yi çok beğenirim. Okuyun bakalım.”

Okudular. O gece coşkulu bir dostluk havası yaşandı.

Konsey toplantısından sonra, sırada bir Polonya gezisi vardı. Nâzım Zekeriya Bey'in de geceye katılmasını istedi. O da hiç te reddütsüz bu daveti kabul etti.

Ertesi gün valizleri toplayıp yola çıktılar. Zekeriya Bey trenin penceresinden, sosyalizmin neleri başarıp, neleri başaramadığını keşfetmeye çalışıyordu.

Nâzım da Polonya'yı çok merak ediyordu. Annesi Celile Hanım'ın büyük babası Celalettin Paşa, Polonyalı Borjenski ailesinden geliyordu. Yani Nâzım ana tarafından biraz Polonyalı sayılırdı. Ama baba tarafı katıksız Türk'tü. Büyük babası şair Nâzım Paşa, onun da babası Çelebi Hikmet Bey'di.

Nâzım kendini hiç Polonyalı saymamış ama Polonya onun ilgisini çekmişti. Yoksa Nâzım soy sop meraklısı değildi.

1951'de Moskova'ya ikinci gidişinde de bu nedenle kendisine Polonya pasaportu vermişlerdi.

Nâzım ile Zekeriya Bey'i getiren tren ertesi gün öğle üzeri Varşova'ya vardı. Nâzım'ı garda Polonyalı yazarlar karşıladı. Kırk yıllık dost gibi kucaklaştılar. Bazıları ona vatandaş gibi davranıyordu. Nâzım Polonezce bilmiyordu. Yanlarına tatlı bir kadın çevirmen verdiler.

Nâzım'ın ilk işi bir kalp uzmanına gitmek oldu. Sıkı bir muayeneden geçti, sağlam çıktı, içi rahatladı.

O akşam hep birlikte operaya gittiler. Leyla Gencer orada ilk kez sahneye çıkıyordu. Salon tıklım tıklım doluydu. Alkış, kıyamet. Oyun bitince Nâzım ile Zekeriya Bey sahne arkasına geçip Leyla Gencer'i kutlamak istediler ama Leyla'yı güç durumda bırakmamak için vazgeçtiler.

Ertesi gün Chopin'in evinde verilen bir konsere davetliydi. Bu muazzam bir müzik ziyafetiydi. Konserden çıkarken Zekeriya Bey;

“Biliyor musun,” dedi, “bu konser bana neyi anımsattı. Chopin’le George Sand’ın Paris’teki aşklarını.”

“Evet, unutulur gibi değil.”

“Sonra, biliyorsun, Polonyalılar Chopin'i hiç unutmadılar, onunla gurur duyuyorlardı. Paris'e bir heyet yolladılar. Kendisini

yurda davet etmek istiyorlardı. Ona hediye olarak bir torba içinde vatan toprağı yollamışlardı.”

Nâzım bunları dinlerken derin düşüncelere dalmıştı.

“Zekeriya,” dedi, “elbet bir gün bize de bir torba vatan toprağı getiren olur, değil mi?”

Ertesi akşam otellerine dönerlerken hiç beklenmedik bir anda Leyla Gencer’le karşılaştılar. Zekeriya Bey, Nâzım’ı bırakarak Leyla Gencer’e yaklaştı;

“Leyla Hanım,” dedi, “dün akşam sizi dinledik. Göğsümüz kabardı. Sizi hem kendi adıma, hem de Nâzım Hikmet adına candan tebrik ederim.”

Leyla Gencer birden heyecanlandı, Zekeriya Bey’in resmini bile görmemişti, tanı mıyordu.

“Siz kimsiniz efendim?” diye sordu.

“Biz iki gurbet kurbanıyız hanımefendi. Vatandan uzak ve vatan özlemi içinde yaşayan iki Türk. Ben Zekeriya Sertel ve arkadaşım Nâzım Hikmet.”

Leyla Gencer şaşkınlık içindeydi. Elbette ikisini de biliyordu.

“Yaa, öyle mi, çok mutlu oldum...” derken, Zekeriya Bey hemen uzaklaştı, Leyla Gencer arkalarından bakakaldı.

Nâzım, Varşova günlerinden birinde, bir sabah erken erken telefona sarıldı.

“Zekeriya,” dedi, “kalk hazırlan, hemen odama gel. Bu sabah birlikte kahvaltı edeceğiz.”

“Hayhay, ben de yalnız kahvaltı etmekten sıkılıyordum. Ama beni çağırmak nereden aklına geldi?”

“Zekeriyacığım, sana bir sürprizim var. Benim Polonyalı yeğenlerim bu sabah bana kahvaltıya gelecekler. Kızları sana tanıtmak istiyorum. Eğleniniz.”

Zekeriya Bey bu davetten çok hoşlandı. Demek ki ünlü Borjenski ailesinin kızlarıyla birlikte kahvaltı edecekti. Her ne kadar hayatı boyunca Sabiha Hanım’dan başka hiç kimseye bakmamışsa da genç ve güzel kızlarla birlikte olmak ona heyecan verecekti. Hele böyle bir otel odasında. Kafasında tatlı hayaller oluştu. Hemen tıraş oldu, temiz bir gömlek giydi, kravatını taktı ve Nâzım’ın odasına yollandı. Koltuklara kuruldular. Zekeriya Bey;

“Nâzım,” dedi, “İstanbul’da paşazadeliğin yetmiyormuş gibi şimdi de Polonya’da aristokrat bir ailenin torunu olarak tanınıyorsun!”

Nâzım bu sözlerden hiç hoşlanmadı.

“Bırak alla sen,” dedi, “bana ne annemin Polonyalı dedesinden. Ama bunlar bu tür şeylere önem veriyorlar. Gazeteler benim soyumu sopumu yazmışlar. Borjenski’nin torunları dün bana telefon ettiler, beni tanımak istiyorlarmış. Ben de onları otele çağırdım. Başka ne yapabilirdim ki?”

“İyi ya, göreceğiz bakalım.”

Az sonra odanın kapısı vuruldu. Zekeriya Bey’in deyimiyle yaşlı başlı bir kokona içeri girdi. Nâzım biraz bozuldu ama renk vermeden, yeğenim bilmem kim, diye yaşlı hanımı tanıttı.

Kahvaltıya oturdular. Derken yine kapı çalındı, bu kez de yine aynı yaşlarda, sürmüş sürüşürmüş, takmış takıştırmış bir madam daha. O da Nâzım’ın yeğeniymiş. Tam sofraya oturacakları sırada bir konuk daha, o da ötekilerden hiç farksız, yaşını başını almış, tonton bir madam.

Derken çevirmen de geldi. Madamlar Nâzım’la çok övündüklerini söylediler. Meğer Borjenski ailesi için Nâzım muazzam bir övünç kaynağıymış. Gazeteler bunu yaza yaza bitiremiyorlarmış. Nâzım sıkıldıkça sıkıldı. Bu hava hiç ona göre değildi. On dakika geçti geçmedi, ayağa kalktı;

“Sevgili yeğenlerim,” dedi, “bu sabah benim bir toplantıya katılmam gerekiyor. Aranızdan ayrılmak zorundayım. Sizleri tanımak benim için sonsuz bir mutluluk oldu. Polonya’ya her gelişimde sizleri mutlaka arayacağım. Beni affedin. Yerimi yakışıklı arkadaşım Zekeriya’ya bırakıyorum. Sizlerle birlikte olmaktan büyük haz duyacak.”

Nâzım sevgili yeğenlerini yanaklarından öptü, sıra Zekeriya Bey’e gelince de;

“Sen kimbilir ne hayaller kurmuştun, değil mi? Sana bu kadarı yeter,” dedi.

Zekeriya Bey fena bozulmuştu. “Aşk olsun Nâzım,” dedi, “ben de elbet bir gün bunun acısını çıkartırım.”

Vera Tutkusu

1953 Aralık ayında Nâzım'ın yaşamına daha sonraki yıllarda yön verecek bir karşılaşma oldu. Moskova'daki apartmanda yazılarıyla uğraştığı bir sırada telefon çaldı. Telefonda çekingen bir kız sesi.

"Alo, Nâzım Hikmet'le mi konuşuyorum? Ben Soyuz Multi-film stüdyosundan Vera Tulyakova. Sizi rahatsız ediyorum. Numanarınızı Yazarlar Birliği'nden aldım. Biz burada Arnavut Halk Masalları'ndan çocuklara gösterilmek üzere bir film üzerinde çalışıyoruz. Acaba bize yardımcı olabilir misiniz?"

"Neden olmasın? Buyurun gelin cancağızım."

"Ne zaman?"

"Hemen şimdi."

"Çok çok teşekkür ederim, hemen geliyoruz."

Telefondaki kız heyecan içindeydi. Stüdyodaki arkadaşları kendisini merakla dinliyorlardı. Nâzım Hikmet gibi ünlü bir şairin kendilerini hemen kabul edebileceği hiç akıllarına gelmemişti. Vera telefonu kapatır kapatmaz hepsi çılgınlıkla atmaya başladı.

"İnanılır gibi değil, Nâzım Hikmet bizi evinde kabul edecek!"

Hemen hazırlıklara başladılar. Stüdyodaki ressamlar eskiz çizmek için malzemeleri topladılar. Türkiye üzerine alelacele bilgi edindiler. Topluluğun şefi, gençlere yarı şaka, yarı ciddi şöyle dedi:

"Aman dikkatli olun, yaşamının yarısını hapislerde geçirmiş bir adamla konuşacaksınız. Sizi parçalayabilir."

Az sonra hazırlıklar tamamlandı. Kadınlarda bir heyecan bir heyecan. Stüdyonun arabasıyla Nâzım'ın evine yol aldılar. Kapıyı çaldıktan bir dakika sonra karşılarında Nâzım'ı gördüler. Sarışın, uzun boylu, yakışıklı bir erkek gülümseyerek kadınlara;

"Buyurun," diyordu, "hoş geldiniz."

Kadınlar çekine çekine içeri girdiler. Nâzım kadınların mantolarını çıkarmalarına yardım ettikten sonra;

"Benimle telefonda konuşan hanginizdi?" diye sordu.

Sarı saçlı, mavi gözlü, çok tatlı bir kız titrek bir sesle yanıt verdi.

“Ben, Vera Tulyakova.”

“Çok memnun oldum.”

Nâzım gözlerini Vera’dan ayıramıyordu. Vera, 1932 doğumluydu. Yani Nâzım’dan hayli küçüktü. Nâzım onun koyun postundan kürkünü alıp askıya astı. Salona girip oturdular. Şairin tatlı bakışları ve gülümseyen yüzü kadınları rahatlatmıştı.

“Söyleyin bakalım, benden tam olarak ne istiyorsunuz?”

Vera ulaşılmaz sandığı bu büyük Türk şairinin alçakgönüllü ve sevimli davranışları karşısında rahatladı ve hemen konuşmaya başladı.

“Efendim, biz bir canlandırma filmi hazırlıyoruz. Bu film Arnavut çocuklarına gösterilecek. Kılık kıyafet konusunda yanlış yapmayalım dedik. Türklerin uzun yıllar Arnavutluk’ta egemen olduğunu ve Türkiye’de binlerce Arnavut’un yaşadığını biliyoruz. Bu bakımdan sizin bize yardımcı olabileceğinizi düşündük.”

Nâzım bastı kahkahayı.

“Tam adamını buldunuz. Ben hiç Arnavutluk’a gitmedim. Ama gençliğimde İstanbul’da pek çok Arnavut tanımıştım. Belki bir şeyler söyleyebilirim.”

Kadınlar ellerindeki eskiz tomarlarını açıp göstermeye başladılar. Nâzım bunlardan hiç hoşlanmadı.

“Bu resimler iyi, güzel ama hepsi fotoğraf gibi. Oysa siz gerçeklerden yola çıkarak güldürü amaçlı bir canlandırma filmi yapmalısınız. Çek sanatçısı Trinka’ya bakın, o öyle mi yapıyor? Gerçeklere dayalı kukla simgeler oluşturuyor, en ciddi konuları çocuklara çok basit çizgilerle anlatıyor. Siz de öyle yapın.”

Nâzım eline bir kurşunkalem alarak, yoksul bir köylü çocuğu çizmeye başladı. Eli resme çok yatkındı. Köylü çocuğunun şalvarını, mintanını, kuşağını, omzundaki çantasını çizdi. Duvardaki kilimden esinlenerek giysilerin üzerine desenler yaptı.

“İşte böyle çalışmak gerekir,” dedi.

“Peki siz stüdyoya gelerek bunları bizim ressamlara anlatamaz mısınız?”

“Peki mademki öyle istiyorsunuz, gelirim. Ama size bir şeyler ikram edeyim. Ne içersiniz? Çay mı, votka mı?”

“Sizi rahatsız etmeyelim.”

“Hayır hayır, ben konuklarımı öyle kolay kolay yollamam.”

“Peki öyleyse, birer çay içelim.”

Nâzım hemen mutfğa giderek çayı hazırladı. Çay demlenirken, kadınlar raflardaki bibloları, oyuncakları, resimleri izlemeye koyuldular. Neler yoktu bu salonda, kızlar hayran oldu. Nâzım Hikmet onlar için ne kadar ilginç bir sanatçıydı. Hiç böyle çok yönlü bir sanatçı görmemişlerdi. Nâzım elinde tepsiyle salona girince bütün gözler kendisine çevrildi. Ama o, gözlerini Vera’dan hiç ayıramıyordu. Büyülenmiş gibiydi. Raflarda duran pişmiş kilden yapılmış Rus köylü kadın heykeltiklerini göstererek;

“Bakın,” dedi, “halk sanatçıları neler yapmış? Ne sanatçılar çıkmış bu halkın arasından?”

Kadınlar Nâzım gibi bir yazarı, bu tür oyunculardan nasıl zevk aldığını gördükçe şaşıyorlardı. Nâzım sözlerini şöyle sürdürdü:

“Geçenlerde ünlü bir Rus yazar bana uğradı. Kilden yapılmış tavuskuşlarını ve köylü kadınları görünce hayretler içinde kaldı. Bunları neden aldığımı sordu. Bastım kalayı. Yahu, bir yazar kendi ülkesinin folklorunu, geleneklerini hiç bilmez olur mu?”

Nâzım sohbeti uzatmak için yeni konular açıyordu. Bir süre sonra Vera’ya;

“Siz kaç yaşındasınız, bakayım?” diye sordu.

“23.”

“Demek ki ben Moskova’ya ilk geldiğimde siz henüz doğmamıştınız. Sarışın olduğunuza göre Rus’sunuz, değil mi?”

“Evet Rus’um.”

“Cancağızım, ben bundan biraz kuşkuluyum. Tatarlar ne kadar kaldı Rusya’da? Her birinizde bir damlacık da olsa Tatar kanı vardır. Bakın şu elmacık kemiklerinize, bunlar Doğulu olduğunuzu gösteriyor. Ya badem gibi çekik gözleriniz? Bunlar Rus gözleri mi? Bağışlayın cancağızım, sizi incitmek istemem.”

Nâzım daldan dala atlayarak aklına gelen her şeyi soruyordu.

“Siz en çok hangi şairi seversiniz?”

“Puşkin’i”

“Neleri okudunuz? Şairin insan yanı sizi ilgilendiriyor mu? Şairin çocukluğunun geçtiği köye gittiniz mi? Köy şuracıkta,

otomobille iki saatlik yolda. Puşkin neden o köye gömülmedi? Puşkin'in aklına *Boris Godunov*'u yazmak nereden geldi? Puşkin ölümü düşünür müydü?"

Vera sınava girmiş gibi soğuk terler döküyordu. Ayağa kalktılar, Nâzım iki saattir hiç lafa karışmamış olan Ekber Babayev'e Türkçe şöyle dedi:

"Fena kız değil, ilginç, ama göğsü düz."

Vera bunu anladı ve kıpkırmızı oldu. Nâzım Vera'ya;

"Dediğimi anladınız mı?" diye sordu.

"Anladım galiba."

"Peki siz Türkçeyi sinema enstitüsünde mi öğrendiniz?"

"Hayır, ben Türkçe bilmem, ama galiba siz Tatarca konuştunuz."

"Peki Tatarca biliyor musunuz?"

"Biraz, savaş yıllarında annemle bir Tatar köyünde kalmıştık. Tatarca öğrendim, iki yıl pazar yerlerinde çevirmenlik yaptım."

Nâzım Vera'yı tatlı bakışlarla dinliyor, Vera da ondan gittikçe daha çok hoşlanıyordu. Kızın gözleri onun dalgalı saçlarına, kartal burnuna, bıyıklarına, sporcu görünüşüne takılıyor ve bu onu sürükleyip götürüyordu.

Vera'nın yanında bulunan yaşlı şefi bayan Valentina da Nâzım'dan çok etkilenmişti. Kendini tutamayarak;

"Siz ne kadar yakışıklısınız, hiç Türk'e benzemiyorsunuz? Neden yalnız yaşıyorsunuz, kadınlar sizi mutlaka çılgınca seviyorlardır," dedi.

Nâzım bu sözlerden hoşlanmış görünüyordu.

"Aileye, özel mülkiyete ve devlete karşıyım da ondan," diyerek gülümsedi.

Vera, bir ara Ekber Babayev'le konuşurken Nâzım bayan Valentina'ya usulcacık Vera'nın evli olup olmadığını sordu. Valentina;

"Evli değil," dedi, "onunla evlenmek isteyen oldu ama o bağımsız kalmakta direniyor."

Bayan Valentina'nın söyledikleri doğru değildi. Vera evliydi. Ama bayan Valentina Nâzım'ın ona karşı ilgisini sürdürmesi için yalan söylemişti.

Artık ayrılma zamanı gelmişti. Kadınlar mantolarını giydiler. Nâzım yine sevgi dolu gözlerle Vera'ya;

“Siz çok güzelsiniz Vera,” dedi, “iyi ki geldiniz.”

Vedalaşıp ayrıldılar, Vera kapının dışında Nâzım ile Ekber'in konuşmalarını duydu. Ekber soruyordu:

“Nasıl, kızı beğendin mi?”

“Harika cancağızım, çok hoş kız, bayıldım.” Vera, bu sözleri de anlar gibi oldu.

Bu ilk karşılaşmadan sonra Nâzım Soyuz Multifilm'in çalışmalarıyla yakından ilgilenmeye başladı. Günaşırı stüdyoya gidip gençlere öneriler götürüyordu. Hatta onlar için bir de senaryo yazdı: “Sevdalı Bulut”. Bu bir masaldı. Bir bulut yoksul bir köylü kızına âşık oluyor ve onu mutlu etmek için kızın kuraklıktan çatlayan tarlasına yağarak kendini yok ediyordu. Nâzım günlerce stüdyoya giderek çalışmalara katıldı. Zaman zaman da Vera ile Valentina onun evine gidiyordu. Nâzım artık Vera'ya tutulmuştu.

Vera ise Nâzım'ın hasta olduğunu, sık sık ilaç aldığını, temiz havadan, rüzgârdan, kardan, güneşten, yağmurdan, yalnızlık ve karanlıktan korktuğunu görüyor ve ona şefkatle yaklaşıyordu.

Aradan aylar geçti. Nâzım bir türlü Vera'ya aşkını söyleyemiyordu. Aralarındaki yaş farkı onun cesaretini kırıyordu.

1956 yılı Kasım ayında Nâzım Soyuz stüdyosunda Jean Louis Barrault'un filmi *Cennetin Çocukları*'nı genç sanatçılara tanıtmak için bir toplantı düzenlemişti. Sevgisini açığa vuramamanın sıkıntısı içindeydi. Film bitmeden yerinden kalktı ve ayrılmak zorunda olduğunu söyledi. Nâzım'ın bu beklenmedik kalkışı herkesi şaşırtmıştı. Vera, Nâzım'ı kapıya kadar geçirmek istedi. Birlikte merdivenleri inmeye başladılar. Nâzım alt katın salonunda durdu, Vera da durdu. Nâzım Vera'nın kollarını kavrayarak gözlerini kızın gözlerine dikti. Tek kelime konuşmuyorlardı. Vera şaşkınlık içindeydi. Nâzım bu sessizliği bozarak;

“Seni seviyorum Vera,” dedi, “hâlâ bunu anlamadın mı, seni seviyorum.”

Vera susuyordu. Nâzım ağlamaya başladı. Vera ne söyleyeceğini bilemiyor, kalbi güm güm atıyordu. Çok acı çekiyordu.

“Ağlamayın,” dedi, “ne olur ağlamayın.”

“Vera, ben iki saat sonra Moskova’dan ayrılıyorum. Uzun süre uzaklarda olacağım. Bana hiç umut vermeyeceğini biliyorum. Bir daha sana sevgiden söz etmeyeceğim. Senden tamamiyle kurtulduktan sonra Moskova’ya döneceğim.”

Vera bir şok geçiriyordu. Gözlerini dört açmış, kendisini deli gibi seven adama bakıyordu. Onu, iyi yürekli ama güçsüz biri olarak görüyordu. Öte yandan da yüreğinde ona karşı derin bir duygunun geliştiğini anlıyordu. Nâzım kızı alnından öperek, “Elveda,” demekle yetindi. Nâzım’ın bu sözleri onu çok duygulandırmıştı. Ayrıldılar. İşte o günden sonra Vera Nâzım’ı düşünmeye başladı. Bu bir “sarışın tutku”ydu. İçinde garip duygular uyandı, hüznünlendi ve çok uzun süre onun hiç bitmeyen özlemiyle yaşadı.

İvan İvanoviç

Bu olaydan sonra Nâzım Moskova’da durmak istemedi. Zaten birçok toplantıya çağrılıyordu. Önce dört ay kadar Çekoslovakya’da, Yesenik Sanatoryumu’nda yattı. Prag şiirlerini yazdı. Sonra 1957 Şubatı’nda Fuzuli’yi anma toplantısına çağrılarak Bakü’ye gitti. Orada devlet başkanı gibi karşılandı. Toplantıya katılan Ankara Üniversitesi profesörlerinden Agâh Sırrı Levent Nâzım’ı görmezlikten geldi. Bütün katılımcılar Nâzım’ı ayakta alkışlarken o kımıldamadan durdu.

Nâzım’ın Moskova dışında bulunduğu 11 Mayıs 1957’de, son oyunu *İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu?*, Moskova Yergi (hiciv) Tiyatrosu’nda sahneye konuldu. Oyun, siyasal bir yergi, bir gülmece, bir eleştiri niteliğindedi.

Nâzım tiyatrodaki yergiye büyük önem veriyor ve o günlerde şöyle düşünüyordu:

“Yergi oyunları yazanlar, oynayanlar, sahneye koyanlar kendilerini acaba neden operet yazar ve oyuncularını kadar özgür hissetmiyor?

“Bir yanda yerginin bize hava ve su kadar gerekli olduğunu söylüyoruz, öte yandan yergiye hiç destek olamıyoruz. Örneğin

Raykin dünya çapında bir yergi ustasıdır. Büyük bir sanatçıdır, sosyalisttir, hümanisttir, Sovyet yergi sanatına pek çok yenilik getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin her köşesinde Raykin'i alkışlayanlar böyle düşünürler ama böyle bir yergi ustası üzerinde belli başlı gazetelerde elle tutulur hiçbir yazı yayınlanmamıştır. Onun tiyatrosu hiçbir zaman yurtdışı turnelere çıkamamıştır.

“Moskova Yergi Tiyatrosu da aynı durumdadır. Bu, koca kent tek yergi tiyatrosudur ama büyük dergiler, belli başlı gazeteler ona gerekli yeri ayırmazlar.

“Eğer yerginin, sosyalist yerginin gerçekten gelişmesini istiyorsak yergiden korkmamayı öğrenmeliyiz. Yergi kendini güven altında hissetmelidir. Yergide fesatçılık aramamalıyız. Eğer yergi yalan söylüyorsa bunu herkesten önce seyirci anlayacak ve tiyatroya gitmeyecektir. Dikkat edilmesi gereken nokta, onun yarı doğruyu söylemesidir. Çünkü yarı doğru, doğru olmayandan daha fazla kötülük getirebilir.”

Nâzım bu düşüncelerini açıklarken Sovyetlerdeki uygulamaları cesaretle eleştiriyordu. Kendisi de bir yergi oyunu yazmıştı. Ama bu oyun oynanırken o Moskova'ya dört günlük yolda bulunacaktı.

Kaygılar içindeydi. Oyundan bir şeylerin çıkarılmasından ya da oyuna bir şeylerin eklenmiş olmasından korkuyordu. Ters anlaşılır düşüncesiyle bazı sözlerin değiştirilmesi onun huzurunu kaçıırıyordu. “Acaba az çok önemli bir yayın organında bir eleştiri çıkacak mı?” diye merakla bekliyordu. Soruların en önemlisi seyircinin bu oyuna göstereceği tepkiydi. Bütün bu sorular Nâzım'ın kafasını kurcalıyordu.

Oyun, Sovyetlerde bir ilçede geçiyordu. Ama Türkiye’de, Polonya’da, Macaristan’da ya da Çin’de de geçebilirdi. Oyundaki kişilerin adları ülkelere göre değiştirilebilirdi. Oyun şöyle özetlenebilirdi: Kahramanlardan Petrov iyi niyetli bir işçidir ve partide görevlidir. Her işi bir çırpıda bitirir, insanları sever ve kendi de sevilen bir kişidir.

İvan İvanoviç ise Petrov'un düşmanıdır. Onu yıkmak için önce yüceltmeye kalkar, duvarlara onun resimlerini astırır, heykeli diktirir, telefonlara cevap vermesini istemez, ona bir sekre-

ter aldırır. Petrov'a madalyalar veririr. Yüzme havuzunda ona özel bir yer ayırır. Bürosunun kapısına pamuklu, muşambalı bir yüz geçirir. Ne var ki Petrov da bütün bunlardan hoşlanır, ne oldum delisi olur. Bu durum, diktatörlük rejimlerinde çok görülen kişiye tapma örneğidir. Petrov yüce bir şef olmuştur, belki de Stalin'dir.

Oyunun ortasında İvanoviç sahnede olmayan Nâzım Hikmet'e seslenerek şöyle der:

"Ey Nâzım Hikmet! Hikmet Bey'in oğlu Nâzım Ran, neredesiniz? Sizin nerede bulunduğunuzu biliyorum. Sovyetler Birliği ikinci yurdunuz sayılır. Eski bir parti üyesi olarak bu ülkeyi, insanları sevip sayıyorsunuz. Bunları da biliyorum; ancak Sovyetler Birliği konusunu işlediğiniz ilk piyesinizin yergi olması mı gerekliydi? Tipik Sovyet insanı Petrov mudur? Niye Petrov'un saygınlığını kırmaya çalışıyorsunuz: Zaten işimiz başımızdan aşkın. Rahat bırakın bizi, hiç yakışık almıyor.

"Elbette konuğumuza saygılı davranmak zorundayız, bununla birlikte her şeyin vakti, zamanı vardır. Sovyet halkının konuk-severliğini kötüye kullanmak doğru mu?

"Size söylemek istediğim şu, bu piyesin arkasına düşmeyin. Sizin için de iyi olur, bizim için de, piyesi oynayacak tiyatro için de. Böyle bir piyesi oynayacak tiyatro bulacağınızı sanmıyorum. Yok, ille de yazacaksanız, sonunu tatlıya bağlayın."

İzleyiciler bu sözleri çılgınca alkışladı. Alkışlar bitince Nâzım'ın önceden banda alınmış sesi hoparlörlerden duyuldu:

"İvan İvanoviç, benim de zayıf taraflarım çok var, ama onları yakalayamadım. Senden nefret ettiğim, Petrov'a da sempatim olduğu için bu oyunu yazdım. Ben Sovyetler Birliği'nde konuğum ama bu güzel ülkede sahibini sokmak isteyen bir yılan görürsem, onu ezmek benim görevimdir. Senin başını ezeceğim."

Bu sözler üzerine salonda yeni bir alkış tufanı koptu. Oyuncular uzun süre alkışların dinmesini bekledi. Sonra oyun devam etti.

Bu tirattan sonra Petrov başkente çağrılır. Ama orada hiç de umduğu gibi karşılanmaz. Düş kırıklığına uğrar, kasabasına döner, İvan İvanoviç'i çağırır ama İvanoviç yok olmuştur, kimse

onu tanımaz. Herkes düşünmeye başlar, acaba İvanoviç var mıydı, yok muydu? Perde iner, oyun sona erer. Yine alkış kıyamet. Herkes şaşkınlık içindedir. Rejim böyle bir eleştiriye hoşgörülle bakacak mıdır acaba? Yoksa oyun yasaklanacak ve yazarı hakkında kovuşturma mı başlayacaktır? İlk gece hiçbir şey belli değildir. Ama ertesi gün yetkililer oyunu yasak eder.

Oyunu sahneye koyan Pluçek yıllar sonra bu yasaklanma olayını şöyle anlatacaktır:

“Ben bu gösterilerin sonucunun acı olacağını anlamıştım. Düşündüğüm gibi de çıktı. Çok geçmeden bizi parti merkez komitesi kültür işleri bölümüne çağırdılar. Bundan daha önce de Rusya Federasyonu Kültür Bakanlığı’nda bir toplantı yapılmış ve oyun sakıncalı bulunmuştu. O gecenin ardından tiyatro müdürünü çağırıp onunla ciddi olarak uzun uzun konuşmuşlar. Partinin kapalı toplantısında yapının yeniden işlenmesi ve oyunun şimdi-lik durdurulması kararı verilmiş.

“Bir piyesi yasaklamak istediklerinde her zaman böyle yaparlardı. Oyun böylece, üç genel prova dışında izleyicilere topu topu iki kez gösterilmiş oldu. Tiyatronun müdürü de, ‘Bizde yergi piyeslerinin oynanamayacağını şimdi daha iyi anladım,’ diyerek ayrıldı.”

Nâzım oyunun sahneye konmasına tanık olamamış, izleyicilerin coşkulu alkışlarını da duyamamıştı.

Kendisine olayı anlattıkları zaman çok çok üzüldü. Bu ne muazzam bir düş kırıklığıydı. Demek ki yöneticilerin bu kadarcık bir eleştiriye bile tahammülü yoktu. Oysa sosyalist bir rejimde bu tür eleştirilere hoşgörülle bakılması ve onlardan birtakım dersler alınması gerekmez miydi? Demek ki yetkililer sosyalizmi hâlâ anlamamışlar ve kişiye tapmanın zararlarını görememişlerdi.

Ama bir süre sonra olaya başka açılardan baktı; liderlerin putlaştırılmasına, dikta eğilimlerine karşı koymak gerekiyordu. Sosyalizm asla putlaştırmadan yana olamazdı. Galina onu intihardan kurtardıktan sonra bunları düşündü, düşündükçe direnci arttı. İntihar etmek, yok olmak, meydanı devrim düşmanlarına bırakmak olurdu. Nâzım, yılmayacak, insanlığın kurtuluşu için, barış için, eşitlik için, özgürlük için savaşını sürdürecekti.

Varna'da Yurt Özlemi

Nâzım bir süre sonra Varna'ya gitti. Varna'da yine yurt özlemi çekiyordu. Orada özlem şiirleri yazdı. İşte onlardan bazıları:

*Bir vapur geçer Varna önünden,
uy Karadeniz'in gümüş telleri,
bir vapur geçer Boğaz'a doğru.
Nâzım usulcacık okşar vapuru,
yanar elleri...*

*Mavi çanakta cacık,
Peynirle pide getirdiler;
-İstanbul'dayım sanki-
peynirle pide getirdiler,
susamlı, sıcak sıcak, yumuşacık...*

*Şu Varna deli etti beni,
divâne etti.
Sofrada domates, yeşil biber, kalkan tavası,
radyoda "Ha uşaklar!" Karadeniz havası,
rakı kadehde aslan sütü, anason,
uy anason kokusu!*

Nâzım iki ay sonra Moskova'ya dönünce *İvan İvanoviç*'i sahneye koyan Pluçek'i buldu. Pluçek oyunun yasaklanmasından çok üzgündü. Nâzım, dostunun bu üzüntüsünü görünce, kendi mutsuzluğunu unutup onu teselli etmeye kalktı.

"Dinle beni kardeşim," dedi, "üzülmeye değmez, anlaşılan biz seninle yerginin dozunu kaçırmışız. Şimdi aynı şeyleri yine yapacağız. Ancak dozunu iyi ayarlamalıyım.

Vera'yla Yeniden Karşılaşma

1957 Temmuz'unun son günlerindeydi, Nâzım'dan bir telefon:

“Vera ben Nâzım, Varna’dan döndüm.”

“Her gün telefonunu bekliyordum, beni hiç aramadın. Anlat, neler yaptın?”

“Olmadı, çok yorgundum. Ne zaman görebilirim seni? Yarın bana eve gelin.”

“Kabul, elbette geliriz. Yarın görüşmek üzere.”

Vera heyecan içindeydi. İçi içine sığmıyordu. Gece gözlerine hiç uyku girmediydi. Anlayamadığı duygulara boğuluyordu. Ertesi gün bir arkadaşıyla birlikte Peredelkino’ya doğru yola çıktılar. Vera’nın kafasından Nâzım’la geçirdiği günler ve son ayrılığı geçiyordu. Kapı açıktı, içeri girdiler. Vera’nın gözleri telaşla Nâzım’ı arıyordu. Üst kata çıktılar, Nâzım’ı masa başında buldular. Birbirlerine anlatacak o kadar çok şey vardı ki. Nâzım anlatmayı çok severdi. Anılarını her defasında biraz daha süsleyerek, ayrıntılar ekleyerek anlatır, dostları onu hiç bıkmadan dinlerdi. O gün de öyle oldu.

Öğlen olmuştu, sofraya oturdular. Masada kuru fasulye, beyaz peynir, taze soğan ve ekmek vardı. Nâzım’ın keyfi yerindeydi. Bir şişe rakı açıp, kadehleri doldurdu. Rakıya Türk Votkası diyordu. Vera’ya olan tutkusunu belli etmemeye çalışıyordu. Bir ara Vera usulcacık masadan kalkarak koridora çıktı. Aynada kendini incelemeye koyuldu. Tam o sırada bir de baktı, Nâzım arkasında. Başını çevirmeye kalmadan Nâzım onun saçlarını yakalayıp kıvrırdı, başını omzuna çekti. Sonra koyuverdi saçlarını ve Vera’yı bırakarak içeriye döndü, Vera da onu izledi. Sofraya oturdular. Nâzım yeni bir konu açarak kadınlara;

“Eğer öteki dünya olsaydı, orada hangi erkekle buluşmak isterdiniz?” diye sordu. Vera cevapladı:

“Ben Puşkin’le.”

“Cancağızım, o kuyrukta sen çok bekledin.”

“Ben kuyruğa alışkınım,” diye cevap verdi.

Nâzım bu sözü iyimserlikle yorumladı. O gün böyle tatlı konuşmalar içinde geçti. Nâzım mutlu görünüyordu. Akşam telefonla Vera’yı aradı:

“Vera, bana gerçeği söyler misin? Âşık olduğun biri mi var?”

“Hayır, nereden çıkardın bunu.”

“Demek kimseye âşık değilsin.”

“Hayır değilim.”

“Anlaşıldı, ama sen çok değişmişsin, bambaşka bir kız olmuşsun.”

“Hayır, sadece dudaklarımı boyamaya başladım. Tek değişiklik bu.”

“Bunu belki birisi için yapıyorsun. Kadınlar hiçbir şeyi boş yere yapmazlar. Sen birinin hoşuna gitmek için bir şeyler yapmış olabilirsin. Belki bunun farkında bile değilsin. Belki de bu senin bilinçaltındadır.”

“Neler söylüyorsun?”

“Ben çok yaşlandım, başka bir şey yok.”

Nâzım bunları söyler söylemez, telefonu kapattı. Vera ise duygularını anlamakta güçlük çekiyordu. Onu düşünüyordu. Onu görmek istiyordu. Kendini biraz aptal buluyordu. Nâzım’ı kıskandığını anladı.

Vera artık günün her saatinde Nâzım’dan telefon bekliyordu. Ertesi sabah saat 9’da Vera daha stüdyodan içeriye adımını atamaz telefon çaldı, Nâzımdı:

“Veracığım, günaydın. Bugün stüdyoya gelebilir miyim? Ressam arkadaşlarla sohbet edeceğim.”

“Elbette, herkes çok sevinecek, bekliyoruz.”

Az sonra Nâzım geldi. Vera onu kapıda karşıladı. Merdivenleri ağır ağır çıkıyor ve sık sık dinleniyordu. Vera’ya;

“Hastanede doktorların kendi aralarındaki konuşmalarını dinledim,” dedi, “bende anevrizma varmış. Bu konuda bütün kitapları karıştırdım, tehlikeli bir kalp hastalığıymış. Birkaç yıl ömrüm olduğunu anladım.”

Vera buna çok çok üzüldü. Nâzım da durgunlaştı ama üst katta çıkıp da ötekileri görünce karamsarlığını gizledi, gülümseyerek konuşmaya, anlatmaya başladı. Herkesi şaşırtacak sözler söylüyordu.

“Sosyalist ailenin temeli aşk olmalıdır,” dedikten sonra konuşmasını şöyle sürdürdü:

“Zorunluluklara uyularak kurulan aile köleliktir, aşksız bir yaşamdır. Eğer kadın karnını doyurmak için evleniyorsa, kocasına

âşık olmadan yaşıyorsa, buna orospuluk denir. Sosyalist aile böyle olamaz.”

Nâzım her gelişinde stüdyoda bulunan herkesi kendine hayran bırakan konuşmalar yapıp gidiyordu. Vera’yı da günde birkaç kez telefonla arıyordu.

Vera yine çelişkili duygular içindeydi, hem Nâzım’ın kendini aramasını bekliyor, istiyor, ona günden güne bağlandığını hissediyor, hem de onu kocasıyla aldatmış olmanın acısını yaşıyordu. Şimdiye kadar Nâzım’a evli ve bir kızı olduğunu söylememişti. Bu davranışını dürüst bulmuyor ve vicdan azabı çekiyordu. Bunları Nâzım’dan gizlemek ahlaksızlık sayılmaz mıydı? Öte yandan, kocasını da aldatıyordu. Hangi davranışı daha çok ahlaksızlık sayılırdı? Bu düşünceler geceleri uykusunu kaçırıyor ve artık bir şeyler yapması gerektiğine inanıyordu. Aksi halde kendini asla affetmeyecekti. Sonunda kararını verdi, her şeyi açıklayacaktı. Hemen telefona sarıldı.

“Nâzım, kocamla seni görmeye gelmek istiyoruz.”

Uzun bir sessizlikten sonra Nâzım yorgun bir sesle sordu:

“Demek ki evlendin? Mutlu musun?”

“Evet, çok mutluyum.”

“Kocan kaç yaşında?”

“Benden bir yaş küçük.”

“Soyadın değişti mi?”

“Hayır değişmedi.”

Ertesi gün, 1957 yılının son günü, Vera ve eşi, Peredelkino’ya gittiler. Nâzım onları gayet iyi karşıladı. Güler yüzlü görünüyor, durmadan şakalar yapıyor, onların tek kelime söylemelerine fırsat vermiyordu. İkisi de dikkatle onu dinliyordu. Duvarda bir Afrika maskesi vardı, Nâzım bir ara o maskeyi okşadı. Maske kimbilir Afrika’nın neresinden getirilmişti? Hüzünlü bir yüz gibiydi. Belki de ataların ruhunu simgeliyordu. Ölümü anımsatıyordu. Nâzım’ın ona dokunması, onu okşaması ölüme yaklaşan bir davranış gibi geldi Vera’ya, hüzünlendi. Nâzım’ın gözlerinde bir acı okunuyor, ama o bunu gizlemeye çalışıyordu.

Uzun uzun oradan buradan konuştular. Vera’nın kocası olanı biteni anlayacak durumda değildi. Ne Nâzım’ın aşkından ha-

beri vardı, ne de Vera'nın çektiği acılardan. Ayrılık zamanı gelmişti. Nâzım;

“Gelin, evliler için birer kadeh içelim,” dedi.

Mutfığa girdi, elinde üç kadehle döndü.

“Mutluluğunuza,” diye sahte bir gülümsemeyle kadehini kaldırdı. Sonra da rol yaptığını anlatmak ister gibi;

“Dünya bir tiyatrodur,” dedi, “kadınlar, erkekler hepsi oyuncudur.”

Sonra sustu. Ortalığı derin bir sessizlik kapladı. Ayrıldılar.

Tiyatro bitmemişti, Nâzım ertesi sabah yeniden telefon faslına başladı. Günde on telefon geliyordu Nâzım'dan. Sevgilisinin evli olması onu hiç etkilememiş gibiydi. Kocasının varlığına hiç aldırmıyordu. Stüdyodakiler de artık Nâzım'ın telefonlarını hiç yadırgamıyordu. Çoğu zaman konuşmaların içeriği anlamsız şeylerdi. Vera'ya ya günü gününe neler yaptığını soruyordu ya da işe neden geç gittiğini. Bazen telaşlanıyor, bürodaki arkadaşlarından bilgi istiyordu.

Nâzım telefonla da yetinmiyor, stüdyoya her gün kutu kutu çikolata, pasta ya da çiçek gönderiyordu. Onun Vera'ya âşık olduğunu artık bilmeyen kalmamıştı. Bu durum Vera'yı tedirgin ediyordu. Vera'nın arkadaşlarından biri Nâzım'a;

“Siz ona çikolata, pasta gönderiyorsunuz ama, o bunları yemez ki,” diyecek oldu.

“Yaa, öyle mi? Vera ne sever?”

“Tuzlu, ekşili şeyler.”

Nâzım bunun üzerine Vera'ya her gün kavanozlar dolusu hıyar turşusu, mantar, tuzlu balık, füme balık gibi şeyler yollamaya başladı. Ama Vera bunlardan da hoşlanmıyordu. Yanı sıra, Nâzım'dan telefon gelmezse Vera telaşlanıyor ve kaygılanıyordu. Ondan sürekli haber ve ilgi bekler olmuştı. Bu nasıl bir duyguydu acaba? Yoksa o da Nâzım'ı seviyor muydu? Bir gün Nâzım'a;

“Neden beni hediyelere boğuyorsunuz? Böyle yapmayın,” diyecek oldu.

“Size hediye vermek, beni mutlu ediyor. Siz ister hoşlanın, ister hoşlanmayın. Ben bunları kendim için yapıyorum. Bu ayıp bir şey mi?”

Vera stüdyodaki iş bitmeden önce her akşam Nâzım'ı bekler olmuştu. O gelince birlikte yakınlardaki تنها bir kahveye gidiyor ve orada bir süre sohbet ediyorlardı.

İşte bu sohbetler sürüp giderken Vera, Nâzım'a tutulmaya başladı. Nâzım'ı özleyiyor ama buna aşk demiyordu. Bu bir alışkanlıktı, bir özlemdi, ama aşk değildi. Aşkın gelmesi daha uzun bir süreyi gerektiriyordu.

O günlerde Peredelkino'daki yazlık ev konuklarla dolup taşıyordu. Evi Nâzım kendi zevkine göre yerleştirmiş ve donatmıştı. Sofanın duvarlarında Polonya sinema afişleri asılıydı. Salonda kırmızı biberler, mısır koçanları, soğan sarımsak demetleri, halk sanatçılarının resimleri, oyuncaklar, biblolar, mumlar, Abidin'in, Picasso'nun, İspanyol ressam Alberto'nun tabloları, Karagöz figürleri, Neruda'nın armağan ettiği içi doldurulmuş bir domuz yavrusu...

Ve ayaklar altında dolaşan bir İskoç köpeği: Şeytan.

Rus yazarlar Peredelkino'daki eve "İnsanlığın ilerici güçlerinin genel merkezi" diyorlardı. Kimler gelmiyordu oraya? Bütün ülkelerin ilerici yazar ve sanatçıları, ressamlar, Latin Amerika ülkelerindeki yeraltı örgütlerinin temsilcileri, Asyalı devrimci aydınlar...

Oraya gelenler Nâzım'ın hiç bilmediği arkadaşlarını da getiriyorlardı. Polonyalı gazeteci ve diplomat Yan Osmañik de bir gün bir dostuyla birlikte gelmişti. Nâzım Osmañik'i ilk kez görüyordu.

"Polonyalı olduğunuzu bilmesem, size Türk derdim," dedi.

Osmañik bu sözden çok hoşlanmıştı.

"Ben yarı Türk sayılırım," diye cevap verdi. "Çünkü babam Türk'tü. Ben de sizin Türk olduğunuzu bilmeseydim, sizi Polonyalı sanırdım."

Nâzım bastı kahkahayı.

"Doğru söylüyorsunuz, ben de biraz Polonyalı sayılırım. Büyük dedem Kont Konstantin Borjenski'dir."

Yazlık eve sık gelenlerden biri de Moskava'ya ikinci gelişinde onu karşılayan şair yazar Konstantin Simonov'du. Bu ünlü Sovyet yazarı sonraları Nâzım'ı şöyle anlatmıştır:

“Nâzım gülümsemesini de, kızmasını da bilir ama kızsada tatlı tatlı gülümserdi. Dostlarının evine gittiği zaman oralarda kendi evindeymiş gibi rahat davranırdı. Hatta bazen mutfağa koşar, yemek pişirirdi. Ekmeğin kokusunu sever, etin kokusuna bayılır, şarabı koklarken kendinden geçerdi. Ama yemeğe, içmeye fazla düşkün değildi.

“Nâzım ulusçuluk yapmaya kalkanlardan hiç hoşlanmazdı. O Türk’tü. Kendi halkını çok severdi. Onun yanında Türkler için kötü söz söylenemeyeceği gibi Ermeniler, Fransızlar, Ruslar, Yahudiler ve başka halklar için de kötü söz söylenemezdi. İnanmış bir komünistti. Komünizmin eninde sonunda bütün insanlığın geleceği olduğuna inanırdı. Çocukları da çok severdi. Yabancı bir dilde yazılmış bir şiiri dinlerken yanağını iki avcunun içine dayayarak yarı kapalı gözlerle şiiri anlamaya çalışırdı. Ateşli bir tartışmacıydı. Karşısındakinin ödün vermeyecek bir kişi olduğunu hiç aklına getirmezdi.

“Herkesi kendine denk sayar, kimseye üstünlük taslamazdı. Tanıdığı herkesi sevmeye hazırda. Birisiyle konuşurken genelde söze ‘Bak kardeşim’ diye başlardı. Oysa ‘kardeşim’ sözü Rusçada pek kullanılmazdı.

“Acaba şiirlerinde neyi anlatmak istiyordu? Aşk mı? Evet. Devrimi mi? Evet. İnsanların kocadığını mı? Evet. Bunun üzücü bir şey olduğunu mu? Evet. Bir ateşi seyretmenin güzelliğini mi? Evet. Şiirlerinde insanoğlunun yaşadığı, soluk aldığı her şey vardı. Şiirleri damlalardan oluşan bir selin coşkun akışı gibiydi. Onu dinlerken insanın nereye ve niçin gittiğini anlıyorsunuz. Nâzım, içini böyle dökerdi.”

Son Yıllar

Paris Tutkusu

1958'in kış aylarında Nâzım Moskova'dan ayrıldı. Önce Varşova'ya gitti, sonra Prag'a, mayıs başlarında da Paris'e. Kendini artık Vera'sız yaşamaya alıştırmak istiyordu.

Paris'i seçmesinin nedeni orada Abidin'le buluşmaktı. Cezaevinde bulunduğu sırada Abidin Ankara'da sürgündeydi, görüşemediler. İstanbul'da da çok az bir araya geldiler. Aralarındaki ilişki kardeşlikten öte, duygusal bir bağ gibiydi. Bu bağ ortak kültür anlayışına ve düşünce birliğine dayanıyordu.

Nâzım'ı Prag'dan Paris'e getiren tren 8 Mayıs akşamı iki saat gecikmeyle Gare du Nord denen kuzey garına vardı. Peronda kendisini Türk ve Fransız dostları bekliyordu. Kimler? Abidin Dino ve eşi Güzin, Pertev Boratav, şair ve yazar Tristan Tzara, besteci Philippe Gérard, çevirmen Dobzinski ve daha birçok şair ve gazeteci. Tren perona girerken hepsinin gözleri pencerelerde Nâzım'ı arıyordu. Bir de baktılar ki Nâzım bir pencereden uzanmış dostlarını arıyor. "Hoş geldin Nâzım!" sesleriyle şairi karşıladılar. Abidin ile Güzin hemen vagona dalarak Nâzım'ı sevgiyle kucakladılar. Nâzım perona ayak basınca kendisine ilk olarak Tzara sarıldı. Bu ünlü yazar Nâzım'ın açlık grevi sırasında onun kurtuluşu için az mı uğraşmıştı? Sonradan Nâzım'ın şiirlerini Paris'te ilk bastıran o olmuştu. Nâzım, "Her şey için sana teşekkür ederim," diyerek Tzara'yı yanaklarından öptü.

Nâzım coşkulu dakikalar yaşıyordu. Philippe Gérard;
“Nâzım,” dedi, “seni bu akşam evimde misafir edeceğim.
Doğru bize gideceğiz. Sen anlatacaksın, biz dinleyeceğiz.”

“Ne mutlu sizlerle birlikte olmak, hepinizi ne çok özlemiştim.
İstedığınız yere giderim.”

Philippe Nâzım'ın valizini yükledi. Onun arabasına bindi-
ler, ötekiler de başka arabalara. Kafiye Etoile Meydanı'na ulaş-
tı. Pek çoğu Nâzım'ı ilk kez görmenin coşkusuyla yaşıyordu.
Etoile Meydanı'ndan Avenue Foch'a saptılar, oradan da Philippe
Gérard'ın apartmanına geldiler. Philippe'in birkaç dostu da orada
şairi bekliyordu. Kendisini kucaklamaya gelmişlerdi.

Nâzım son şiirlerini okudu, Abidin ile Güzin de Fransızcaya
çevirdiler. Bütün gece Nâzım konuştu, onlar dinledi. Hiçbiri soh-
bet bitsin istemiyordu.

Herkes dağıldıktan sonra Nâzım yatağına uzanırken Vera bir
an aklından çıkmıyor, gözüne uyku girmiyordu. Kalkıp masa ba-
şına geçti ve şu şiiri yazdı:

Sensiz Paris, gülüm,

bir havayı fişeği

bir kuru gürültü

kederli bir ırmak

Yıktı mahvetti beni

Paris'te durup dinlenmeden, gülüm,

seni çağırarak.

Abidin'le Köklü Dostluk

Nâzım ile Abidin'in dostlukları 1929 yılına dayanıyordu;
Nâzım'ın Hopa'da tutuklandıktan ve Ankara'da aklandıktan son-
ra *Resimli Ay*'da çalıştığı yıla.

Abidin'le işte o günlerde tanıştılar. Abidin 16-17 yaşlarınday-
dı, Arif Oruç'un *Yarın* gazetesinde karikatür çiziyordu. O dö-
nemde Nâzım ile Abidin, Sertellerle, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'yla
Zahir Güvemli'yle, Necip Fazıl'la, Fikret Muallâ'yla, Nizamettin
Nazif'le, Kemal Ahmet'le, Tanpınar'la, Mahmut Yesari'yle, Elif

Naci'yle, Vâlâ Nurettin'le, Osman Cemal Kaygılı'yla, Peyami Safa'yla zaman zaman buluşuyorlardı.

Abidin, Nâzım'ın ilk kez *Sesini Kaybeden Şehir* adlı kitabını resimledi. O yıl daha 17 yaşındaydı. Yakın dost oldular. Sık sık Babiâli'de Meserret Kahvesi'nde bir araya geliyorlardı.

Abidin 1934 sonbaharında dekorasyon ve sinemacılık öğrenmek üzere Sovyetler Birliği'ne gitti. Orada dönemin ünlü sanatçılarını ve rejisörlerini tanıdı. Özellikle Eisenstein'le sık sık görüştü. Ünlü tiyatro yönetmeni Meyerhold'le çalıştı. "Türkiye'nin Kalbi Ankara'dır" filmini çeken Yutkeviç'le dost oldu. Öykü ve roman yazarı İsaac Babel'le birlikte oldu. Stalin rejiminin sanatçılar üzerindeki baskılarını gördü. Marksizmi derinlemesine inceledi. Stalinciliğin çılgınlıklarını eleştirdi. Üç yıl süren bu deneyimlerden sonra 1937 sonlarında İstanbul'a döndü.

Hemen ardından Londra'ya, sonra da Paris'e gitti. Orada Paris Büyükelçisi'nin oğlu Hamit Batu ve Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün oğlu Nasuhi Ertegün'le dost oldu. Fransa'nın ünlü yazar ve sanatçılarıyla, özellikle Gertrude Stein'le, Tristan Tzara'yla, Picasso'yla, Paul Eluard'la, André Breton'la, Aragon'la, Jean Cocteau'yla yakın ilişkiler kurdu.

Abidin daha Türkiye'deyken Bursa'ya gidip Nâzım'ı görmeyi de ihmal etmemişti. Onun kurtuluşu için kampanyanın geliştiği sıralarda Abidin de birkaç arkadaşıyla birlikte *Nuh'un Gemisi* adlı haftalık dergiyi çıkarmıştı. Dergiye hem yazıyor, hem çiziyordu.

Nâzım'ın affı için Ankara'da imza toplayanların da başında gelen Abidin, Nâzım'ı açlık grevinden vazgeçirtmek için elinden geleni yaptı. Fransız aydınlarının da eyleme geçmelerine yardımcı oldu. O dönemde eşi Güzin'le, yaz tatili dolayısıyla Çiftelhavuzlar'da Tosun Bey Köşkü'nün ahırdan bozma, limonluğa benzeyen evini kiralamışlardı. Nâzım'ı o eve davet ettiler.

Güzin o toplantıları şöyle anlatır:

"O günlerde bütün gazeteler 13 yıldan sonra aftan yararlanarak serbest bırakılan Nâzım'dan söz ediyordu. Evde de yalnız o konuşuluyordu. Nâzım için oraya küçük bir rakı sofrası kurmuştuk. Havuz başına da Nâzım için bir şezlong koymuştuk.

“Nâzım eve geldi, kan ter içinde herkesle sarmaş dolaş oldu. Havuzun başındaki koltuklara ve iskemlelere oturuldu. En önemli konu da Nâzım’ın Münevver’le sevişmesi idi. Nâzım’ın Piraye’den ayrılması yadırganıyordu. Ben Nâzım’ı savunuyordum. Zaten bu olayı Nâzım’ın birini bırakıp bırakmaması olarak görmüyor, bir yaşam, mutluluk hakkı gibi bir duyguyla savunuyordum. Nâzım havuz başında dizimin dibine çöktü, ‘Duydum, sen bizi savunmuşsun, teşekkür ederim,’ dedi. Bir ara şezlonga upuzun uzandı, tepesinde yükselen ulu çamlara bakıp daldı, sonra birdenbire doğrulup, ‘Olacak şey değil,’ dedi, ‘inanamıyorum. Ne bu ağaçlara, ne bu havuza, ne bu duyguya; bana fazla geliyor.’”

Rastlantı bu ya, Ruhi Su da o gün eve uğramıştı. Nâzım Ruhi’yi hapiste radyoda dinlemişti, sazına bayılıyordu. “Ruhi, git sazını al da gel,” dediler. Kimseye bir şey söylemesin diye söz de verdirdiler. Ama Ruhi dayanamamış Behice Boran’a haber vermiş. O da başkalarına söylemiş. Az sonra evde elliye yakın dost bir araya geldi.

Ruhi Su durmadan saz çalıp coşkulu sesiyle türküler söyledi. Aralarında ağlayanlar da vardı. Nâzım da zaman zaman gözyaşlarını tutamıyordu. Hep beraber “Gelin canlar bir olalım” söylüyorlardı.

Abidin’in de Nâzım’a dair bir anısı şöyle:

“Nâzım özgür kalışından üç hafta sonra doktor denize girmesine izin verdiğinde bizim eve geldi. Çok çekingen bir hali vardı: 13 yıl sonra yeniden denize girmek! Yüzmeyi becerebilecek miydi? Cılız ve akça pakça bir damadı andırıyordu, ürkek bir yeni damat.

“Biz girdikten sonra Nâzım da suya atladı. Başını sudan çıkardığında yüzünü görmemiz gerekirdi. O zamana kadar hiç görmediğim en mutlu, bütünüyle kendinden geçmiş bir yüzdü bu. Kısa bir süre sonra güçlü kulaçlar attı. Birden kıyıya yaklaştı ve panik içinde sudan çıktı, ‘Dayanılmaz bir şey bu,’ dedi, ‘gerçekten müthiş güzel, köpoğlu su müthiş.’

Nâzım Çiftelhavuzlar'a bir gelişinde, ressam Balaban'ı da getirmişti. Kadıköy çarşısından uskumru almışlar. Hapishanede uyguladıkları yöntemle uskumru pişirdiler. Yani bol sebzeyi ve balığı suda kaynatarak, nefis bir yemek çıkardılar.”

Melih Cevdet Anday da o toplantılardan söz ederken şöyle diyor:

“Hemen her akşam buluşur olduk. Havuz başındaki şölenimize Zekeriya Sertel ile Sabiha Sertel de arada bir katılırdı. Hatta bir gün Zekeriya Sertel bir gazete çıkarma önerisinde bulundu. Hepimiz düşündüklerimizi söylüyorduk, o da bunları sigara paketinin arkasına not ediyordu. Benim, ‘Siz dalgınlıkla o paketi atarsanız, notlar da gider,’ demem üzerine Sertel’i bir gülme tuttu. Ne var bunda gülecek! Meğer Amerika’dan dönüşünde Ankara’da bir gün köşke çağırılmış. Atatürk’ün buyruklarını böyle sigara paketinin arkasına yazdığı için bir temiz paylanmış.”

Nâzım ile Abidin’in köklü dostlukları vardı. Yıllar sonra Nâzım şöyle diyecektir:

“En büyük düşmanım Marat (Laz İsmail ya da İsmail Bilen), en büyük dostum da Abidin’dir.”

Paris’te İlk Günler

Nâzım’ın Paris’e gelişinin ertesi günü Abidin, Nâzım’ı Philippe Gérard’ın evinden alarak Saint Michel rıhtımı üzerinde Hotel Suede’e yerleştirdi. Orası Abidinlerin evine çok yakındı, her gün birlikte olacaklardı. Abidin rıhtım üzerinde bir apartmanın beşinci katında oturuyordu.

Nâzım Paris’i kitaplardan, dostlarının anlattıklarından biliyordu. Hiçbir yer ona yabancı değildi. Bulvarlar, köprüler, Seine Nehri kıyıları, meydanlar... Hepsinin adını duymuştu. O Paris’e gelmeden önce Doktor Galina Abidin’e Rusça bir mektup yazarak Nâzım’ın nelere dikkat etmesi gerektiğini bütün ayrıntılarıyla

anlatmıştı. Birçok şey Nâzım'a yasaktı. Merdiven çıkmayacak, sigara ve içki içmeyecek, günde 12 saat sırtüstü yatacaktı.

O yıllarda Fransa'nın en ünlü kalp hastalıkları uzmanı Prof. Lenégre'den Abidin randevu almıştı. Nâzım mutlaka ona görünmek istiyordu. Prof. Lenégre, Nâzım'ın durumunu sakıncalı buldu ve ona öteki doktorların söylediklerini tekrarladı. Abidin ile Güzin de Nâzım'ı Paris'te hiç tek başına bırakmak istemiyor, onu sabahtan akşama kadar denetimleri altında tutuyorlardı. Nâzım'ın otelden kaçarak yalnız başına dolaşmaya çıktığı bir gün Abidin, Nâzım'a, "Sokakta tanımadığın bir kişi boynuna sarılma-ya kalkarsa dikkat et, sakın kendini koyuverme. Ne bileyim adam polis olabilir, başına iş açabilir," dedi.

Nâzım bu söze fena kızdı;

"Ne diyorsun Abidin!" diye haykırdı. "Yolda bir Türk karşıma çıkıp boynuma sarılacak, ben de onu istemeyeceğim. Mümkün değil, polis olsun olmasın ben de ona sarılırım."

Nâzım'ın Paris'te görmek istediği yerlerden biri de bir makyaj ve parfümeri mağazasıydı. Abidin ona eşlik etmeyi Güzin'e bıraktı. Birlikte bir mağazaya girdiler, Nâzım bir tezgâhın önünde durarak satıcı kıza;

"Bana sarışın kadınların rengine uyacak bir ruj, bir de pudra verin," dedi.

Tezgâhtar kız Nâzım'a birkaç kutu güzellik malzemesi çıkardı. Nâzım içlerinden birkaçını seçtikten sonra kıza;

"Şimdi de bana esmer bir kadın için makyaj malzemesi gösterin," deyince Güzin kahkahayı bastı.

"Nasıl olur Nâzım," dedi, "hem sarışınlar için, hem esmerler için makyaj malzemesi istiyorsun. Kaç sevgilin var senin?"

"Güzin, kafan hep kötüye çalışıyor, ısmarladılar, ben de alıyorum."

Güzin;

"Vallahi Nâzım, ben bu sipariş işine hiç inanmadım," deyince, Nâzım çocuk gibi kızdı.

Akşamüstü Abidin'le buluştular. Nâzım Abidin'e dert yanarak, "Senin karın amma da dedikoducu olmuş," dedi. "İki ayrı kadına makyaj malzemesi almaya kalktım, söylemediğini bırak-

madı. Ne yani, sipariş verdiler, alıyorum. İki sevgilim olması mı gerekir?”

Abidin, Nâzım'ı çok iyi tanıdığı için bastı kahkahayı.

“Nâzımcığim,” dedi, “Güzin bu numaraları yutmaz.”

Yine bir gün Nâzım ve Güzin Notre Dame Katedrali'nin önünde gezerlerken adamın biri resimlerini çekti. Nâzım huylanıp, adamı yakalayarak, “Siz kimsiniz?” diye sordu. “Neden bizim fotoğrafımızı çektiniz?”

Adam Amerikalı bir turistti. Resmi, Nâzım'ın yakışıklı görünüşü çok hoşuna gittiği için çekmişti. Nâzım bu sözlerden çok hoşlandı. Güzin'le birlikte turiste yeniden poz verdiler.

Paris'te Vera sanki her an Nâzım'ın yanındaydı. “Henüz Vakit Varken Gülüm” başlıklı şiiri o özlem içinde yazdı. Şöyle diyordu:

Henüz vakit varken, gülüm,

...

Paris'in en güzel bir çift sözünü söylemeliyim sana,

en güzel, en yalansız

sonra da ıslıkla bir şeyler çalarak

gebermeliyim bahtiyarlıktan

ve insanlara inanmalıyız.

Nâzım ve Fransız Komünistleri

O dönem Paris kaynıyor, yer yerinden oynuyordu. Cezayir'in bağımsızlık eylemlerine karşı çıkan generaller hükümete başkaldırmışlar, darbe yapmaya hazırlanıyorlardı. General Salan ve çevresindekiler Fransa'nın ve demokrasinin başına bela kesilmişlerdi. Bunun üzerine işçiler, gençler ve aydınlar sokaklara dökülmüş, Cezayir'in bağımsızlığını savunuyorlardı. Paris'te bir devrim havası esiyordu. Tam Nâzım'a göre bir hava. Şairin içi içine sığıyordu. O da bulvarlara çıkıp gösterilere katılmak istiyor, Abidin ve Güzin onu güç tutuyorlardı.

Sonunda Nâzım'ı Voltaire Bulvarı'nda korteji görebileceği bir dost evine götürmeye razı ettiler. Nâzım, apartmanın balko-

nundan gösterileri izleyecekti. Balkonda Nâzım'ın eline bir radyo verdiler. Devlet radyosundaki sunucu gösteriyi küçümsedikçe Nâzım, "Yalancı herifler!" diye küfrü basıyordu.

Göstericiler apartmanın önüne gelince Nâzım dayanamadı, "Ben de yürüyeceğim," diye tutturdu. Dayanamayıp onu sokağa çıkardılar, bulvara indirdiler. Nâzım gençler ve işçilerle birlikte yürüdü, onlarla konuştu. En mutlu günlerinden birini yaşadı.

Ertesi gün Nâzım Fransız Komünist Partisi'nin organı *Humanité* gazetesinde gösteri olayının nasıl abartıldığını görünce deliye döndü, "Nasıl olur, gösteriye topu topu bir otobüs işçi katıldı. Bunu nasıl bir başarı olarak gösteriyorlar," diye kükrediydi. Sonra da Abidin'e;

"Haydi kalk," dedi, "komünist işçilerin en yoğun olduğu fabrikaya gidelim, orada işçilerle konuşmak istiyorum."

Abidin Nâzım'ı vazgeçirmeye çalıştı, sağlık durumundan söz etti ama nafile, dinletemedi. Abidin sonunda;

"Peki," dedi, "sen yarın Güzin'le birlikte gidersin. Parti üyesi, sinemacı Pierre Biro da size rehberlik eder, Billancourt'daki Renault fabrikasında işçilerle görüşürsün."

Abidin Pierre'i telefonla arayıp durumu anlattı. Tartışmalara yol açılmaması için dikkatli davranılmasını istedi. Pierre de Nâzım'a hayrandı. "Sen hiç merak etme," dedi, "bir olay çıkmaz."

O gün Nâzım, Güzin ve Pierre, Renault fabrikasına gittiler. Öğleyn yemek zamanıydı. Pierre onları işçilerin fabrika dışında toplu halde yemek yedikleri bir lokale götürdü. Nâzım'ı komünist partisinin iki temsilcisiyle tanıştırdı, dördü bir masaya oturdular. Nâzım onlara katılımın azlığından ve *Humanité*'de olayın abartılmasından duyduğu düş kırıklığını anlattı. Pierre daha önce parti temsilcilerinden, anlayışlı davranmalarını ve Nâzım'ı kızdırmamalarını istemişti. Onlar da Nâzım'ın eleştirilerini onaylayarak kendisini içtenlikle desteklediler.

Nâzım Paris'te komünistlerin yaşadığı mahalleri de görmek istiyordu. Kafasında 1871 Paris Komünü'nden kalma "Paris le Rouge" (Kızıl Paris) imajı vardı. Pierre Biro'dan kendisini öyle bir mahalleye götürmesini istedi. Bu kez de birlikte Belleville

Mahallesi'ne gittiler. Nâzım sokaklarda, dükkânlarda, otobüs duraklarında hep burjuva kılıklı insanlar görüyordu. Öyle bir fukaralık göze çarpmıyordu. Aradığını bulamamıştı. Bunun üzerine Biro'ya;

"Beni bir de komünist partisinin şubelerinden birine götür," dedi.

Orada devrimci işçilerle karşılaşacağını umuyordu. Gittiler. Nâzım şubeye tek başına girdi. Büroda iki kadından başka kimse yoktu. İkisi de ev hanımı görüntüsündeydi. Nâzım kendini tanıttı, onların sorunlarını dinlemek istediğini söyledi. Kadınlar hiç ilgilenmediler. Nâzım düş kırıklığıyla bürodan çıktı. Pierre;

"Nasıl," dedi, "aradığını bulabildin mi?"

"Kardeşim, burası Kızıl Paris değil, Pembe Paris."

Bir akşamüzeri Nâzım, Abidin'le birlikte şair Jean Marcenac'ın Saint Denis'deki evine çağırılmıştı. Aragon ve eşi Elsa Triolet de oradaydı. Nâzım bir gün önceki gösterilerde Fransız Komünist Partisi'nin ağırlığı olmadığını belirterek partiyi eleştirdi. Aragon ise Nâzım'a karşı çıktı. Aralarında sert tartışmalar oldu.

Daha sonraki günlerde Fransız gazeteleri, Nâzım'la söyleşiler yaptılar. Nâzım havasını bulmuştu, keyfi yerindeydi. Vera'ya olan tutkusundan az çok kurtulmuş gibiydi.

Başka bir gün yine Abidin ve Güzin'le, Vincennes Ormanı'nda kurulan fuara gitti. Neler yoktu o fuarda? Salıncaklar, atlıkarıncalar, müzik gösterileri, nişan atanlar, şarap tezgâhları, karanlık tünellerden geçen arabalar, piyangocular. Nâzım arabalara binip tünellerden geçmek için tutturdu. Kendisini güç vazgeçirdiler.

Başka bir gün Nâzım Saint Germain des Pres'deki bir kitabevinde şiir kitaplarını imzaladı. Bazı gazeteler bunu ilan etmişlerdi. Nâzım'ı seven herkes o gün oraya üşüştü. Nâzım 23 gün kaldı Paris'te. Paris üzerine şiirler yazdı.

Paris'ten İlk Ayrılış – Bizim Radyo– Moskova

Nâzım 1958 Mayıs'ının son günü Paris'ten ayrıldı. Aklı orada kalmıştı. Ama içinde Vera'ya yaklaşmanın sevinci de vardı. Onu kimbilir bir daha ne zaman, nerede ve hangi koşullarda görecekti-

ti. Vera ise Nâzım'ın her gittiği yerden telefon bekliyor, telefon gelmezse onun başka kadınlarla olabileceğini düşünerek, mutsuz oluyordu. Yalnız kaldığı zamanlar da, "Yoksa ben ona âşık mı oldum?" diye düşünmekten kendini alamıyordu.

Nâzım, Paris'ten Viyana'ya döndü, oradan Prag'a geçti. Galina orada kendisini bekliyordu. Birlikte Doğu Almanya'da Leipzig'e gittiler. Nâzım, Galina'ya Paris anılarını anlata anlata bitiremiyor-du.

Galina da onunla birlikte Paris'i keşfedememenin üzüntüsü içindeydi. Oysa oraları görmek onun için ne kadar tatlı olacaktı. Nâzım Paris'ten sağlıklı döndüğü için Galina Abidin'e bir teşekkür mektubu yolladı.

O dönemde Leipzig'te "Bizim Radyo" denen ve Türkçe yayın yapan bir radyo kurulmuştu. Radyoyu Zekeriya ve Sabiha Sertel yönetiyor, Yıldız Sertel, Aram Pehlivan, Dr. Hayk Açıkgöz, Necil Togay, Gün Togay ve Fahri Erdiç de yayın kurulunu oluşt-uruyordu. Nâzım daha önceleri Varşova ve Budapeşte radyolarının Türkçe yayınlarında da uzaktan görev almıştı.

Radyonun adını Zekeriya Bey koymuştu. Yayınların başladığı sırada TKP Genel Sekreteri İsmail Bilen de Moskova'dan oraya geldi. Bilen Sovyetler Birliği'ne körü körüne bağlı ve Türkiye'yle bağlarını koparmış bir insandı. Çevresinde sevildiği hiç de söyle-nemezdi. Her alanda gizlilikten yanaydı. Radyo evinin kapısına iki muhafız dikilmesini istiyordu. Alman danışmanlar, "Size bir polis köpeği verelim, yeter," dediler. Bilen fena kızdı. Zaten radyoda görev alanların hepsiyle çatışlıyordu. Kadrodakiler Nâzım'ı Leipzig'te görünce kendisine dört elle sarıldılar. Nâzım onlar için kurtarıcı olmuştu.

Kısa bir süre sonra Nâzım Stockholm'e giderek orada toplanan Barış Kongresi'ne katıldı. Orada *Dr. Jivago*'nun Fransızca çevirisini bulup okudu. O yıl Nobel Edebiyat Ödülü *Dr. Jivago* yazarı Pasternak'a veriliyordu. Oysa parti Pasternak'ı aforoz etmişti. Nâzım, parti merkez komitesinin bu tutumunun yanlış olduğunu anlatmaya çalıştı.

Stockholm'e gelenler arasında İtalyan bayan delege Joyce Salvadori Lussu da vardı. Bu kadın Nâzım'a büyük sempati duy-uy-

yordu. Konferans sırasında sık sık bir araya geldiler. Bayan Lussu, ilginç ve cesur bir kadındı.

7-8 aylık bir ayrılıktan sonra 1958 Temmuzunda Nâzım Moskova'ya döndü. İlk işi Vera'yı aramak oldu, buluştular. Ona;

“Vera, ne oluyor bana,” dedi, “gençleştim, yaşıma hiç hissetmiyorum. İnsanın gençliği kimlik kartında yazılı olan yaşıyla değil, yüreğinin gençliğiyle ölçülür. Yaşlılık insanın genç kuşakla bağlarını yitirdiği anda başlar.”

Vera bu sözlerden çok mutlu oldu. Nâzım yeniden Vera'nın stüdyosuna gidip gelmeye başladı. Stüdyodaki bütün sanatçılar Nâzım'ı dinlemeye geliyorlardı. Yalnız onlar değil, dışarıdan da birçok yazar ve sanatçı stüdyoya akın ediyordu. Böylece orada bir arkadaş topluluğu oluştu.

Zoşçenko

Aynı yıl yine böyle bir toplantıda Nâzım ünlü öykü ve yergi yazarı Zoşçenko'dan söz edecek oldu. Toplantıya katılanlardan biri Zoşçenko'nun o sabah öldüğünü söyledi. Bu haber Nâzım'ı çok etkiledi. Bütün gün yalnız Zoşçenko'yu konuştular.

Mihail Zoşçenko, Nâzım'dan 8-10 yaş büyüktü. Petersburg'da hukuk eğitimi görmüş, 1922'de adını duyuruncaya kadar sayısız meslek değiştirmişti. Gülmece ve yergi dalında yazdığı öyküler büyük ilgi toplayınca kendini yazarlığa verdi. Yazıları Sovyet edebiyatının anlayışına pek uymuyor, 1950'li yıllarda dergiler onun öykülerine artık yer vermiyordu.

Nâzım toplantı boyunca onunla ilgili düşüncelerini anlattı. Yazılarını ilk kez 1922'de okumuş ve ona büyük bir hayranlık duymuştu. Hiç karşılaşmamışlardı. 1951'de Moskova'ya gelişinde çevresindekilere sorduğu yazar ve sanatçılardan biri de oydu. Konuştuğu insanlar ona Zoşçenko'nun tehlikeli bir hastalık geçirdiğini, Leningrad'da bir hastanede yattığını ve ziyaretçi kabul edecek durumda olmadığını söylediler.

Aradan 3 yıl geçti, Nâzım'ın Leningrad'da bir piyesi oynanacaktı. Nâzım Leningrad'a gidince rehberi ve dostu Ekber Babayev'den Zoşçenko'yu bulmasını istedi. Babayev bir süre uğraştık-

tan sonra ona telefonla ulaştı ve Nâzım'ın kendisini oyunun galasına davet ettiğini bildirdi. Yazar bundan çok hoşlandı ama gelelemeyeceğini söyledi. Çünkü gözden düşmüş ve kitapları yasaklanmıştı. Tiyatroya giderse bu polisin gözünden kaçmayacak ve Nâzım için hiç hoş olmayacaktı.

Nâzım bunu duyunca telefonu Ekber'in elinden kaparak;

“Siz benim en sevdiğim yazarlardan birisiniz,” dedi. “Ben Leningrad’a özellikle sizi görmek için geldim, sağlığınızın da iyi olduğunu öğrendim. Çok rica ediyorum beni kırmayın, mutlaka tiyatroya gelin. Ben sizi evinizden alacağım.”

Zoşçenko dayanamadı, razı oldu. Nâzım da yaşlı yazarı gidip evinden aldı. Birlikte tiyatroya geldiler. Kapıda ikisini bir arada gören parti temsilcileri bundan hiç hoşlanmadılar. Nâzım ise büyük saygı duyduğu yazarı bir an yalnız bırakmadı. Kolunu omzuna koydu, salona birlikte girdiler. Nâzım onu yanına oturttu, oyunu birlikte seyrettiler. Alkış kıyamet. Oyun bitince tiyatrodan birlikte çıktılar. Zoşçenko yaşlanmıştı, yorgundu, heyecanlıydı, ayakta duracak hali yoktu. Nâzım parti temsilcilerinin surat asmalarına hiç aldırmadan yazarı öteki dostlarıyla birlikte kendi oteline götürdü. Lanetlenmiş bir yazara Nâzım'ın gösterdiği ilgi ve dostluk herkesi şaşırtıyordu.

Otelde sohbete başladıktan kısa bir süre sonra Nâzım;

“Son yazdığınız ve bastıramadığınız bütün öykülerinizi evinizden alıp gelin,” diye tutturdu.

Zoşçenko yine Nâzım'ı kıramadı, Babayev onu evine götürdü, o da öykülerini alıp geldi. O gece sabaha kadar Nâzım'ın bütün yakınları yazarın ağzından son öyküleri dinlediler. Bu, eşsiz bir edebiyat gecesi oldu. Zoşçenko'nun o gece okuduğu öykülerden biri *İvan İvanoviç* oyununa esin kaynağı oldu.

Yazarın neden lanetlendiğini Nâzım bir türlü anlayamıyordu. Sonunda keşfetti. Yazar öykülerinin birini şu sözle bitiriyordu:

“Öyle bir ülkede yaşamak istiyorum ki evlerin kapısına kilit vurulmasın, soygun, hırsızlık, cinayet gibi sözler işitilmesin!”

Sabahleyin ayrıldılar. Bu son görüşmeleri oldu. Zoşçenko yine kayıplara karıştı. Kimse onun adını anmıyordu. Ama yıllar sonra Zoşçenko ölümsüzlüğe kavuştu.

Nâzım'ın stüdyoya gidip gelişleri sırasında Vera'yla aralarında ortak bir oyun tasarısı oluştu. Nâzım ona birlikte bir oyun yazmayı önerince sevgilisi hayır diyemedi. Ve *İki İnatçı* adlı oyun bunun sonucu olarak oluşturuldu.

Vera'yla Karadeniz Kıyılarında

Vera yaz tatilinde arkadaşlarıyla birlikte Karadeniz kıyılarında bir tatil köyüne gitti. Bir süre Nâzım'dan uzak kalmak istiyordu. Ama Nâzım onu Moskova'da bulamayınca telaşa kapıldı ve nerede olduğunu öğrendi. Kıskançlıktan kıvranıyordu. Onsuz yapamayacağını anlamıştı. Kararını verdi ve arabasına atladığı gibi Karadeniz kıyılarına ulaştı.

Vera onu görünce çok şaşırdı, biraz da keyfi kaçtı. Çünkü bütün arkadaşları her fırsatta Nâzım'a avans veriyorlardı. Bu da Vera'yı çok huzursuz ediyordu. Nâzım sevgilisinin tatilini berbat etmişti. Aralarındaki ilişkiyi artık anlamayan kalmamıştı.

Orada Vera, Nâzım'dan uzak durmaya çalışıyor ama beceremiyordu. O Nâzım'dan uzaklaştığı sıralarda genç kadınlar şairin başına üşüşüyor ve Vera kıskançlıktan deliye dönüyordu. Nâzım da onu hiç yalnız bırakmamaya çalışıyor, kıyıda bir süre birbirlerinden uzaklaştıkları zamanlarda ufak çakıl taşlarını fırlatarak onun dikkatini çekiyordu.

Kafkasya'da Arhipo Osipovka köyünün kıyılarında geçen günler Nâzım'a esin kaynağı olmuştu. Orada ilk şu şiiri yazdı:

*Bu yıl güz başlarında, güneyde,
denize, kuma güneşe bulanıyorum,
ağaca bulanıyorum,
bala bulanır gibi elmalara.*

*Geceleri gökyüzü kokuyor ekin gibi,
geceleri iniyor tozlu, sıcak yola gökyüzü
yıldızlara bulanıyorum.*

*Denize, kuma, güneşe, elmaya, yıldızlara
alışıyorum, gülüm,
iyice alışıyorum.*

*Denize, kuma, güneşe, elmaya, yıldızlara
karışıp gitmenin zamanı geldi.*

Bu karamsar bir şiirdi. Nâzım ufak ufak dünyaya veda etmeye hazırlanır gibiydi. Bunun ardından ertesi gün şu şiiri yazdı:

*Rüzgârlı bir güvertede
deniz suyuyla
tel fırçayla yıkanmış
bıranda bezinden gömlek gibi
sırtımda keder.
Ve bu güney köyünde durup dinlenmeden
kızarıp ballanıyor güneş
genç kızlarla kayısılarda.*

Dört gün sonra da “Arılar” başlıklı şiiri yazdı:

*İri bal damlaları gibi arılar,
arılar asmaları taşıyor güneşe,
gençliğimden uçup geldiler,
bu elmalar da ordan
bu ağır elmalar;
bu altın tozlu yol,
bu ak çakıllar dere boyunda,
türküllere inanışım,
hasetsizliğim,
bu bulutsuz gün de ordan
bu mavi gün,
çırılçıplak, sıcacık, sırtüstü yatan deniz,
bu hasret
ve aydınlık dişleri bu kalın dudaklı ağzın
bu Kafkasya köyünde arıların ayağında
iri bal damlaları gibi
geldiler gençliğimden,
bir yerlerde unuttuğum gençliğimden,
bir yerlerde doyamadan.*

Nâzım Moskova'ya döndükten birkaç hafta sonra ekim başlarında Taşkent'e gitti. Orada Asya-Afrika Yazarlar Birliği Kurultayı toplanıyordu. Bir gazeteci Nâzım'a edebiyatın barışta ve toplumsal ilerlemedeki rolünü sordu. Nâzım şöyle dedi:

“Bir yazar eğer yazar olmayı hak ediyorsa olayları bir ayna gibi yansıtmakla yetinemez. Hatta yazarın böyle bir ayna görevi olduğunu ileri sürmüş olan irikıyım Avrupa yazarları bile genelde romanlarında bu sınırı aşmışlardır. Yazar her şeyden önce zamanına ayak uydurmasını bilen, halkıyla ve bütün insanlıkla birlikte dünyanın mutluluğu için dövüşen bir kişidir. Yazarın bu alandaki sorumluluğu devlet ve siyaset adamlarının sorumluluğundan hiç de az değildir. Biz yazarlar insanlığın yüzlerce yıl boyunca yarattığı kültür değerlerinin savunulmasında ilk saflardayız. Taşkent kurultayı bu bakımdan önemli olacaktır.”

Nâzım, Galina'yla olduğu halde Vera'yı bir türlü aklından çıkaramıyordu. Münevver'i de unutmuş değildi. Bu ikilem içinde bocalayıp duruyordu.

Moskova'ya döner dönmez, Münevver ve Vera için “İki Sevda” başlıklı şiiri yazdı. Bir kopyasını da Abidin'e göndererek mektubun dibine, “Bir gönülde iki sevda olabiliyormuş,” diye de bir not ekledi. Şiir şöyleydi:

*Bir gönülde iki sevda olamaz
yalan
olabilir*

...

*Fulya tarlasında mıyım
karlı kayın ormanında mı?
Gülüp ağlıyor sevdiğim kadınlar
iki dilde*

Vera da Nâzım'ı deli gibi sevdiğini artık anlıyordu. Bu dayanılmaz bir tutkuydu. Ne yapacak, ne edecekti? Nasıl?

Uzun bir aradan sonra Nâzım'la yeniden baş başa verip *İki İnatçı* oyunu üzerine çalışmaya başladılar. Ama Nâzım sürekli ölüm telaşı içindeydi. O günlerde vasiyetnamesini hazırlayıp no-

tere bıraktı. Bu belgede telif ücretlerinden gelecek paranın dörtte üçünün karısı Münevver ile oğlu Mehmet'e, dörtte birinin de Türkiye Komünist Partisi'ne bırakılmasını istiyordu.

Galina'ya Veda – Vera'yla Evlilik

Vera'yla ilişkileri böyle devam edemezdi. 1960 başlarında birlikte yaşamaya karar verdiler. Ama arada bir kadın daha vardı. Galina, onu son 8 yılda beş kez ölümden kurtarmış ve hiçbir şey beklemeden ona bağlanmış bir kadındı. O ne olacaktı? Nâzım kendisini ona karşı borçlu hissediyordu. Her gittiği yerden ona mektup yazıyordu. İlk mektuplarında ona sadece "Galina" diyordu. Sonra "Galinacığım", "Galiçkam benim", "Galya", "Canım", "Galyuşkam", "Güllü", "Güllü kızım", "Güllü Hanım", "Sultanım", "Güzelim", "Şekerim", "Sevincim benim", "Hayatımın neşesi" diye de mektuplar yazdı.

Ona karşı tutkusu mektuplarda pek yer almıyor, sadece şu tür sözlerle rastlanıyordu:

"Burada çok sıkılıyorum, bir an önce eve dönmek istiyorum. Evden başka hiçbir yerde mutluluk yok. Vallahi sensiz sıkılıyorum..."

Galina'ya sağlığından da söz ederek şöyle diyordu:

"Ekstrasistoller, zaman zaman ağırlar devam ediyor. O kadar sıkılıyorum ki neredeyse aklımı kaçıracağım. İyi uyuyamıyorum, kötü rüyalar görüyorum. Sesini duysaydım hiç olmazsa iyi gelirdi güzel kızım."

Nâzım Vera'yla sevişirken de Galina'ya yazmayı hiç ihmal etmemişti. Ama bunlar genelde dost mektuplarıydı. Ona tek bir aşk şiiri bile yazmamıştı.

Galina onun Münevver'den kopmadığını biliyor ama kıskanmıyordu. Derken Galina'nın karşısına Vera çıktı. Bu kadın Münevver gibi uzaklarda değil, evlerinin içindeydi. Galina Nâzım'ın ona tutulduğunu biliyor ama buna katlanmaktan başka çare görmüyordu. Tek güvendiği şey, Vera'nın evli olmasıydı.

Uzun bir bocalama döneminden sonra Nâzım kararını verdi. Bu kararını mektupla Galina'ya bildirecekti. Şu mektubu yazdı:

Canım, kızım, anam, yoldaşım, bacım, Mehmet'im, Münevver'im, Galyam!

Bunu yapıyorsam başka bir şey yapamadığım içindir. Eğer ben de senin yüreğinde ve kafanda senin yoldaşım, dertlerini paylaşan ağabeyinsem, sen kadınlık gururunu çiğneyen bu acı karşısında ayakta durabilir ve büyük dostluğumuzu çiğnemezsin.

Günlerimin sayılı olduğunu ikimiz de biliyoruz. Elimden geleni yapacak ve daha uzun yaşamaya çalışacağım. Senden son bir ricam, beni affet.

Döndüğümde Moskova'daki evime yerleşeceğim. Eğer istersen kır eviyle otomobil sende kalsın. Elindeki para en az dokuz ay masraflarına yeter. Daha sonra ölmez sağ kalırsak bu masrafları ben üstleneceğim.

İnsanlar ne der gibi düşüncelerle üzülmeyecek kadar olgun bir insansın sen. Dedikodular olacak, buna sevinecek insanlar çıkacaktır. Sana soru soran herkese, 'Nâzım benim en yakın dostumdur, böyle kalacak' de.

Mübarek ellerinden öperim.

Nâzım artık özgürdü. Vera'yla birlikte önce Bakü'ye gittiler, ardından da Kafkasya eteklerinde Kislovodsk adlı bir kasabaya. Mutluluğu yaşıyorlardı. Sevgililer iki aya yakın bir süre oralarda kaldıktan sonra Moskova'ya döndüler. Artık hep birlikte ve çok mutluydular. Ve Nâzım Vera'ya durmadan şiirler yazıyordu.

Nâzım Galina'dan ayrıldıktan sonra Vera da kocasına açık açık durumunu anlatmaya karar verdi. Zaten o da karısının Nâzım'la olan dostluğunu ve ona olan tutkusunu sezer gibi olmuştu. Ama eşinin duygularına saygısı vardı. Vera ona durumu açıklayınca onu kırmak istemedi. Dost kalacaklar, birbirlerinden kopmayacaklar ve Vera hafta sonları eşini ve kızını görmeye gidecekti. 1960 başlarında dostça ayrıldılar.

Nâzım, Galina sorununu çözdükten sonra çok rahatlamıştı. Münevver'le de ilişkisi kopmuş gibiydi. İstanbul'dan gelen bir mektupta ona Münevver konusunda birtakım dedikodular iletilmişti. Nâzım artık köprülerin atılması zamanının geldiğini anlıyordu. 1960 sonbaharında bir akşam Vera'ya;

“Sevgilim,” dedi, “kaç zamandır bir arada yaşıyoruz. Herkes bize evliymişiz gibi davranıyor. Evlilik birlikteliğimizi yasal bir duruma getirecek. Ne olur bana hiç kendini sıkıntıya sokmadan cevap ver. Benimle evlenir misin?”

Vera zaten çoktandır bu öneriyi bekliyordu. Yüzünü mutlu bir gülümseme kapladı.

“Elbette Nâzım” dedi, “elbette, senin karın olmak isterim. Geç bile kaldık. Hemen, derhal evlenelim. Her zaman seninle övüneceğim. Hayatım yeni bir renk kazanacak. Beni herkese eşin olarak tanıttacaksın. Bundan büyük bir mutluluk mu olur?”

Nâzım sevgilisini büyük bir coşkuyla kucakladı. O akşam votka, havyar ve çeşitli mezeler eşliğinde bu kararlarını kutladılar. Ertesi sabah da ilk işleri evlendirme dairesine giderek gerekli işlemleri yaptırmak oldu. 18 Kasım 1960 günü iki tanıkla, gösterişsiz, törensiz, hiç kimseye haber vermeden nikâhlandılar.

Artık mutluluğun doruğuna erişmişlerdi. Evliliklerini herkese açıklamaktan zevk alıyorlar ve her yere birlikte çağrılıyorlardı. Ne var ki çoğu zaman baş başa kalabilmek için davetleri geri çeviriyorlardı. Bütün gün ve gece birlikte olmaktan hiç sıkılmıyor, başka bir şey aramıyorlardı. Evliliğin verdiği bu mutluluk içinde aylar birbirini kovaladı.

Kış, Moskova’nın buz gibi soğukunda karlar altında geçti. Ama bu iklim koşulları altında bile Nâzım çalışmalarını hiç aksatmadı. Bahar gelince birlikte Paris’e gitmeye karar verdiler. Nâzım, Vera’ya Paris’i o kadar çok anlatmıştı ki, sevgili eşi hem Paris’i, hem de Nâzım’ın oradaki dostlarını görmek için sabırsızlanıyordu.

İkinci Kez Paris

Nisan başlarında uçakla Paris’e gittiler. Abidin bu kez onları Saint Germain Kilisesi arkasında Rue Jacob’da bir otele yerleştirdi. Orası da Paris’in göbeği sayılırdı. Café de Flore, Les Deux Magots gibi ünlü kahveler oradaydı. Tzara da metronun karşısında bir apartmanda oturuyordu. Ünlü bütün sanat galerileri, Saint Germain varoluşçuların buluştuğu bu mahallede toplanmıştı. Bir

zamanlar Sartre, Claude Roy, Greco, Mouloudji gibi yazar ve sanatçılar akşamları oradaki barlarda buluşurlardı.

Abidin orada Globe Kitabevi'nde Nâzım'a bir imza günü düzenlemişti. Kitabevinin bulunduğu sokak çiçekçi, mezeci ve meyve dükkânları ve ünlü lokantalarla doluydu. Nâzım'ın kitap imzaladığını öğrenenler o gün kitabevinde kuyruğa girdiler. İçlerinde Türkler de vardı.

O dönemde Paris Büyükelçiliği'nde basın ataşesi olarak çalışan Aydemir Balkan Nâzım'ın kitap imzalayacağını duyunca Paris'te bulunan iki Türk köşe yazarına şöyle demişti:

“Koşun, Globe Kitabevi'nde Nâzım Hikmet kitaplarını imzalayacak, hayatınızın bu fırsatını kaçırmayın.”

Aydemir'e göre bu iki gazeteci, solculuk denildi mi mangalda kül bırakmayan şöhretlerdi. Ama ikisi de imzaya gelmedi. Aydemir iki gün sonra onlara rastlayınca;

“Yahu,” dedi, “ne oldu, gelmediniz?”

“Gitmedik Aydemir, çünkü orada sadece Fransız polisinin değil, Türk polisinin de olacağını düşündük.”

“Yahu siz nasıl solcu gazetecisiniz? Ben devlet memuruyum, Nâzım'ı evime davet ettim, siz kitabevine bile gelmeye cesaret edemediniz.”

Türkiye'deki baskı Paris'e kadar uzanmıştı.

O gün imzaya gelen Türkler Nâzım'ı sorguya çektiler.

“Paris'te ne kadar kalacaksınız?”

“Elçiliğe uğrayacak mısınız?”

“Türkiye'ye gitmeyi düşünüyor musunuz?”

“Neyle geçiniyorsunuz?”

“Ayda kaç ruble kazanıyorsunuz?”

Nâzım'ın bu son soruya cevabı şu oldu:

“Oğlum, bizim şiir kitapları, oyunlar orada yüz bin basar ve iki günde tükenir.”

Aradan birkaç gün geçtikten sonra Abidin, o sıralar Unesco'da görevli olan Hıfzı Topuz'a Nâzım'ın gelişini haber verdi.

“Senden söz ettim, kendisiyle tanışmak istediğini söyledim, sevindi. Yarın onunla saat 11'de otele buluşacağız, sen de gel.”

Hıfzı, Nâzım'ı tanıyacağına çok sevindi. Yıllardan beri onun

şirlerini okurdu. Vâlâ ve Müzehher'den, Nâzım'ın tutukluluk yıllarında çektiği acıları dinlemiş, açlık grevi sırasında başına gelenleri heyecanla izlemişti. Demek ki yıllar sonra Nâzım'ı görebilecekti. Ertesi gün Abidin'in söylediği otele gitti. Nâzım ve Abidin lobide sohbet ediyorlardı. Abidin onu görünce;

"Nâzım, işte hayranlarından Hıfzı geldi," dedi.

İkisi de ayağa kalktı, Hıfzı ikisiyle de kucaklaştı. Nâzım çok şık bir kahverengi takım elbise giymişti. Kravatlıydı, giyimine özen gösterdiği anlaşıyordu. Hıfzı'ya kırk yıllık dost gibi davranarak;

"Ee, anlatın bakalım, Türkiye'de neler oluyor?" diye sordu.

Hıfzı o günlerde gazetelerin manşetlerinde olan haberlerden söz etti, üniversiteden atılan 147 öğretim üyesinin geri dönmelelerine Milli Birlik Komitesi'nin karşı çıktığını söyledi.

Nâzım, "Eski hamam, eski tas," demekle yetindi.

Başka bir haber, siyasal parti çalışmalarının kısmen serbest bırakılmasıydı. Nâzım bu haberden de pek hoşlanmadı. Çünkü beklenen özgürlük bir türlü gelmiyordu.

Gazeteler o günlerde Türkiye'de yeni anayasanın işçilerin grev ve toplu sözleşme hakkını tanıyan maddelerinin kabul edildiğini yazıyordu. Nâzım, "Görelim bakalım, nasıl uygulayacaklar," dedi.

26 Şubat'ta Hasan Âli Yücel ölmüştü, o da gündeme geldi. Nâzım onun bakanlığı sırasında yapılan işlerin başarılı olduğunu söyledi ve Yücel'i saygıyla andı. Ama onun 1933'te kendisiyle "Ey deli şair" diye alay etmesini de unutmuş görünmüyordu.

Sonra yazarlardan, şairlerden, politikacılardan söz açıldı. Hıfzı, onun çok sevdiği Orhan Kemal'den söz ederek şöyle dedi:

"Orhan benim yakın dostumdur. Akşam'da çalıştığım yıllarda onunla sık sık buluşur, sohbet eder, bazen de meyhanelere giderdik. Son olarak onu birkaç ay önce gördüm bana, 'Paris'te Nâzım'ı görürsen, kendisine sevgilerimi ilet. Ben bugün yazar oldumsa onun sayesinde. Bursa Cezaevi'nde onu tanımasaydım, Orhan Kemal olamazdım. Her şeyimi ona borçluyum. Onu asla unutmadım,' demişti.

Nâzım gülümsedi ve büyük bir alçakgönüllülükle, "Onun büyük yetenekleri vardı, ben o yeteneklerinin kullanılmasına yar-

dım ettim. Ona yol göstermeye çalıştım. Beni sevdiğini biliyordum. Beni kırmadı ve kendi kendini yetiştirdi. İstanbul'a döndüğün zaman Orhan'a sevgilerimi söyle, benim tarafımdan yanaklarından öp," dedi.

Sonra Oktay Rifat ve Melih Cevdet'ten söz ettiler. Oktay, Nâzım'ın yakın akrabasıydı. Edebiyata ve şiire meraklıydı. Nâzım onu çok sevdiğini ve kendisiyle her zaman ilgilendiğini anlattı. Açlık grevi sırasında Oktay Rifat, Melih Cevdet ve Orhan Veli'nin kendisine destek olmak için üç gün açlık grevi yapmalarını da hiç unutmamıştı. Üçüne de büyük sempati besliyordu.

Derken Bedri Rahmi'den söz açıldı. Bedri onun için "Yiğidim, aslanım burada yatıyor" şiirini yazmış ve bu şiir yıllar boyu elden ele dolaşmıştı. Nâzım bunu da unutamıyordu. Bedri'yi ressam olarak da çok beğeniyordu. Ondan da hayranlıkla söz etti.

Nâzım daha sonra Hıfzı'ya Unesco'yla ilgili sorular sordu. Unesco'ya hiç gitmemişti. Abidin;

"Hıfzı sana Unesco'yu gezdirsin," dedi. "Orada Picasso'nun Lurçat'ın, Tamayo'nun, Miro'nun, Carter'ın yapıtları var, mutlaka görmelisin. Ama sana merdiven yasak, her kata asansörle çıkacaksın."

Hıfzı;

"Evet," dedi, "yarın mutlaka birlikte gelin, size hepsini göstereyim."

Abidin;

"Ah ne yazık, benim işim var, gelemeyeceğim. Nâzım yalnız gelsin," dedi.

Sohbet sırasında daha birçok şeyden söz edildi. *Akşam*'dan ve ortak dostlarından, Vâlâ'dan, Müzehher'den, Mehmet Ali Aybar'dan. Nâzım onları anarken ve dinlerken vatan özlemini gidermiş oluyordu.

Ertesi gün Hıfzı, Place de Fontenoy'daki Unesco merkez binasının girişindeki resepsiyon görevlilerine Nâzım'ın geleceğini bildirdi. Hepsi onun adını duymuştu. Paris'te çıkan son kitabı yanlarında olmadığı için çok üzüldüler.

Saat 11'de resepsiyondakiler Nâzım'ın geldiğini müjdelediler. Hıfzı hemen danışmaya koştu, kızlar Nâzım'ın çevresini kuşat-

miş, ondan imza alıyorlardı. Nâzım'ı kızların elinden kurtarmak kolay olmadı.

Nâzım'la kucaklaştılar, Hıfzı onu dördüncü kattaki odasına götürdü. Onun geleceğini iletişim bölümündeki arkadaşlarına söylemişti, onlar da başkalarına... Oda bir anda baskına uğradı.

“Mösyö Nâzım, hoş geldiniz.

“Mösyö Nâzım, geçmiş olsun.”

“Mösyö Nâzım, bize bir konuşma yapacak mısınız?”

“Bana bir imza verir misiniz?”

Nâzım kendisine gösterilen bu ilgiden çok mutlu oldu. Demek ki onu tanımayan yoktu. Bütün soruları gülümseyerek karşılıyor, Fransızca yanıtlar veriyordu. Hıfzı'nın sekreteri kahve getirdi. Hep birlikte kahveleri içerken sorular devam ediyordu.

“Topuz'u kıskanıyoruz, sizin gibi bir dostu var,” diyenler de oluyordu.

O dönemde Unesco'da daimi delegasyon yoktu. Bin kişilik personel arasında tek Türk Hıfzı Topuz'du.

Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinden gelen memurlar genelde kendi aralarında yaşıyor, öteki ülkelerden gelenlerle pek kaynaşmıyordu. Yani Nâzım'ın çevresini alanlar hep Batı Avrupalıydı.

Kahveler içildikten sonra Unesco'yu dolaştılar. Picasso'nun, Miro'nun resimlerini, Carter'in heykelini gördüler ve Japon Bahçesi'ni dolaştılar. Nâzım her yapıtın karşısında söyleyecek söz buluyor, kimisini çok beğeniyor, kimisini de eleştiriyordu. Büyük bir sanat eleştirmeni havasındaydı.

Bu buluşmadan birkaç gün sonra Nâzım Küba'ya gitti. Fidel Castro'ya Barış Ödülü'nü verdi. Ve büyük bir mutlulukla Paris'e döndü. Hıfzı, Nâzım'ı görmek için sabırsızlanıyordu. Anlatacağı çok şey olması gerekti. Hıfzı ona, hep birlikte bir akşam yemeği önerdi.

“Çok iyi olur, Vera'yı da alalım.”

“Elbette, başka kimleri istersin?”

“Avni'yi bu kez görmedim, onu ve eşini de çağırırsan iyi olmaz mı?”

“Elbette, ya Abidinler?”

“Onlar çok dolu, sabah akşam zaten onlarla birlikteyim. Yarın akşam onları serbest bırakalım.”

İyi de nereye gideceklerdi? Hıfzı, Avni Arbaş’a danıştı, o da;

“Şöyle rakı içeceğimiz, Türk yemekleri yiyebileceğimiz bir yer olsa ne iyi olur,” dedi. Ama ne yazık ki Paris’te bir tek Türk lokantası yoktu. Olsa olsa bir Rum ya da Ermeni lokantası olabilirdi. Orada rakı ve meze bulabilirlerdi.

Ne var ki oralar genelde Türk turistlerle dolu olurdu. Nâzım’la baş başa kalamayacaklardı. Avni, Pantheon’daki Le Coq d’Or’u (Altın Horoz’u) önerdi. Orası, Çarlık’ın yıkılmasından sonra kaçanların işlettiği bir lokantaydı. Orada rakı ya da uzo bulunur ve Kafkas yemekleri yapılırdı. Demek ki en uygun yer orasıydı.

Avni, ertesi akşam eşi Henriette’le birlikte Nâzım ve Vera’yı oraya götürdü. Hıfzı da Nezihe Topuz’la doğru lokantaya geldi.

Nâzım yine çok zarifti. Takım elbise giymişti. Vera da bir Rus güzeliydi. Saçları saman sarısı, kirpikleri maviydi. Çok şık bir elbise giymişti. Yüzünde gülümseme hiç eksik olmuyordu. Kimseyi yadırgamadı, herkesle öpüştü.

Nâzım son yıllarda iki kez Kafkas kıyılarına gittiği için Kafkas yemeklerini biliyordu. Şaşlık kebabı denilen kebabı ismarladılar. İçki olarak ya votka içilecekti ya da uzo, rakı yoktu. Vera, votka isteyince uzodan vazgeçildi. Masa zengin mezelerle donatıldı.

Garsonlar Nâzım ile Vera’nın Rusça konuştuklarını duyunca, ikisini de Rus sandılar. Avni ve Hıfzı bir zamanlar İstanbul’da Dağcılık Kulübü’nde Rus eskrim hocası Nadolski’den üç-beş kelime Rusça öğrenmişlerdi. Sırası gelince bunları kullanıyorlardı.

Nâzım Havana anılarını anlatmaya koyuldu. Castro ona;

“Ben öğrenciyken senin şiirlerini okurdum. Senin yaşlı başlı bir adam olduğunu zannediyordum. Meğerse bizden gençmişsin,” demiş ve Nâzım bundan çok mutlu olmuştu.

Hıfzı, Nezihe ve Henriette kendi aralarında Türkçe konuştukları zaman Nâzım bunları Rusçaya çeviriyordu. Derken masaya şef geldi. Nâzım’ı saygıyla selamladıktan sonra Rusça bir şeyler anlattı. Nâzım her söze “*Niet, niet*” (Hayır, hayır) diye yanıt veriyordu. Şef masadan uzaklaşınca Hıfzı sordu:

“Ne anlattı bu adam size?”

“Beni tanıdığını söyledi. Ben Çarlık ailesinden bilmem kimmişim! Ama kimliğimi gizliyormuşum. Soylu olduğum her halimden belliymiş. Az sonra buraya gran dük gelecekmış. Beni burada görmesi ne büyük bir sürpriz olacaktı.”

Masadakiler gülmekten katılıyorlardı. Derken şef bir şişe şampanya getirip açtı. Bu, patronun ikramıymış. Az sonra masayı Rus çigan çalgıcılar kuşattı. Bir keman, bir balalayka, bir de akordeon. Nâzım’a ne emrettiğini sordular. Nâzım;

“Siz ne dilerseniz onu çalın,” demekle yetindi.

Başladılar nefis bir Çigan müziğine, sonra balalaykaya geçtiler. Çalgıcılar özellikle Vera’ya ilgi gösteriyorlardı. Nâzım bu işten hiç hoşlanmadı, zaten Vera’yı çok kıskanırdı. Paris’te de Ruslar karşısına çıkınca hırsından deli oldu. Zaman zaman Hıfzı’ya gülümseyerek;

“Bana bunu da mı yapacaktın?” diyordu. “Ben zaten Moskova’da Rus müziğinden, Rus yemeklerinden bıkmışım. Burada da onları karşıma çıkardın. Rusları da başıma musallat ettin.”

Şef garson;

“Ekselans,” diyordu, “kimliğinizi gizlemeyin. Biz sizi tanıdık Kont bilmem kim olduğunuzu itiraf edin artık.”

Nâzım kahkahalar atıyordu. Derken şef garson anı defterini Nâzım’ın önüne koydu.

“Lütfen bize iki satır yazı yazın, duygularınızı anlatın.”

“Âdetim değildir,” dedi, “yazamam.” Sonra da, “Haydi çocuklar,” dedi, “kaçalım buradan. Biraz daha kalırsak adamlar beni tahta oturtacaklar. Başıma da taç giydirecekler.”

Garsondan hesabı istediler. Şef garson masaya gelerek;

“Sizi asla bırakmam,” dedi, “Gran dük telefon ettim, yoldaymış, beklemenizi rica ediyor.”

Para da almamaya kalktılar. Hesabı görmeden kalkmak olur mu? Hıfzı dayattı. Güç bela ellerinden kurtuldular. Nâzım;

“Çocuklar,” dedi, “haydi doğru dürüst bir yere gidelim. Rusların olmadığı bir yere.”

“Nereye gidiyoruz?”

“Loire kıyılarında beyaz şarap içilen bir Fransız lokantasına.”

Coq d’Or ziyafeti böylece sona erdi.

Nâzım'dan Üç Anı

Birkaç gün sonra Abidin, Hıfzı'ya telefon etti. Cumartesi günü Paris yakınlarında Saint Denis'ye gideceklermiş. O gün Hıfzı önce Abidin ile Güzin'i arabasına aldı. Sonra Nâzım ve Vera'yı, sonra da eşi Nezihe ile oğlu Kerem'i, 7 kişi oldular.

Kerem 6 yaşındaydı, Paris'te ilkokula gidiyordu. Doğduğu zaman Yaşar Kemal, Nâzım'ın "Kerem Gibi" şiirinden esinlenerek ona Kerem adını önermişti. Babası da ona fırsat buldukça, "Kerem Gibi"yi okurdu. O da o şiiri ezberlemişti. Yani, o yaşta Nâzım'ın kim olduğunu biliyordu. Kerem heyecanlandı ve Nâzım'ın elini sıkarken, "Bonjour Monsieur" dedi. Nâzım'ın yanıtı şu oldu:

"Oğlum, ben mösyö falan değilim, ben senin amcanım."

Nefis bir mayıs sabahıydı, Paris'te az görülen aydınlık ve güneşli bir hava. Yola koyuldular. Herkes sokaklara dökülmüştü. Her yer tıklım tıklım doluydu.

Hıfzı, Nâzım'ın sesini banda almak istiyordu. Elinde Unesco'dan ödünç aldığı bir Nagra ses alma makinesi vardı. Nâzım'a; "Üstat," dedi, "izin verirseniz konuşmalarımızı banda alacağım."

"Bence hiç sakıncası yok, belki iyi bir şeyler çıkar."

Araba yürüyor, teyp çalışıyordu. Nâzım, Abidin'e;

"İstikametin, yeni Türkçesi nedir?" diye sordu.

"Yön, hani yönelmek yok mu, onun gibi."

"Peki yan nedir?"

"Taraf."

"Doğru ya."

Hıfzı Topuz sordu:

"Üstat, Havana'da Fidel'le neler konuştunuz?"

"Çok görkemli bir tören yapıldı. Ben de ondan esinlenerek 'Havana Röportajı' adlı uzun bir şiir yazıyorum."

"Ne zaman dinleyeceğiz?"

"En kısa zamanda. Daha tamamlanmadı ama yazdıklarımı okurum."

"Mesela yarın."

"Kabul. Otele gel, konuşalım."

Araya başka konuşmalar girdi. Sonra Nâzım yeni bir konuya geçerek anlatmaya başladı.

“Hıfzı, bende üç vesika var. Zannediyorum ki, ömrümün üç büyük vesikası. Birincisi şu: Moskova’ya geldiğimin haftasında Moskovalılarla Politeknik Müzesi’nde büyük bir salonda ilk karşılaşmayı yaptık. Tuttular bana, orada âdet olduğu üzere çeşitli sorular sordular. Soruları kâğıtlara yazıp gönderiyorlar ama o kadar çok soru geldi ki cevap vermeme imkân yok, sabaha kadar konuşmam gerek. ‘Öbür sefer cevap veririm,’ dedim.

“O kâğıtları soktum cebime, geldim eve, açtım okuyayım diye, bir de ne göreyim birinde? Bir fotoğraf, küçücük vesikalık bir fotoğraf, gözlüklü bir delikanlı. Belki uzun zaman tene yakın bir yerde kalmış çünkü kâğıt sararmış. Aynı zamanda da tenin kâğıda verdiği yumuşaklık var. Fotoğrafi çevirdim, arkasında şöyle bir yazı ‘Oğlum, Moskova’yı savunurken öldü. Bende bir tek fotoğrafı var, sana verecek başka bir şeyim yok. Lütfen kabul et.’ İmza Annesi.

“Deliye döndüm. Ertesi gün bütün gazetelere sordum. ‘Yahu, kim bu kadın? Benim hakkım yok bu fotoğrafı almaya.’ Hâlâ her karşılaşmada sorarım, bana o fotoğrafı veren kadın kimdi diye.

“İkinci vesika şu: Bir mektup aldım, diyor ki, ‘Öğretmenim, 25 yaşındayım. Birdenbire gözlerimi kaybettim. Bir ay uyku ilaçlarını biriktirdim, kendimi öldürmek için. Hemşireler bana akşamları kitap okuyorlardı. Kendimi öldürmeye karar verdiğim gün, yani iki gün önce hemşirelere, ‘Yahu, bana şiir okuyun,’ dedim. Senin kitabını okudular. Teşekkür ederim, yaşamaya karar verdim. Ölmeyeceğim. Utanıyorum ölmek istediğim için. İnsan çalışabilir kör gözleriyle.’ Adresi falan da var.

“Üçüncü vesika da şu: İtalya’da ilk kitabım çıktığı zaman bir delikanlıyla bir kız birlikte yazmışlar bana. Mektup ‘Nâzım Hikmet Moskova’ diye geldi. Oğlan diyor ki ‘Biz sevişiyorduk, ben İtalyan’ım ama utangaç bir delikanlıyım. Bir türlü kıza kendisini sevdiğimi söyleyemiyordum. Geçenlerde sizin kitabınız çıktı. Orada bir şiir var, onu kesip sevdiğim kıza yolladım. ‘İşte halim böyledir,’ dedim. Ve sayenizde evlendik.”

Herkes bastı kahkahayı.

Hıfzı bir süre önce Paris'te sosyalist bir kızla tanışmıştı. Kız Hıfzı'nın Türk olduğunu öğrenince, "Ben bir tek Türk biliyorum, o da Nâzım Hikmet," demişti. "Ona bir şiir yazmıştım, bir dahaki buluşmamızda sana o şiiri getiririm."

Gerçekten de kız o şiiri Hıfzı'ya getirdi. O gün gezide şiir Hıfzı'nın yanındaydı. Nâzım'a o kızla konuşmalarını anlattıktan sonra, şiiri uzattı. O da sordu:

"Hıfzı, kız nasıl, güzel mi?"

"Çok hoş bir kız. Sarışın, uzun boylu, Vera'yı andırıyor."

"Aşk olsun, bunu bana şimdi anlatıyorsun. Vera yokken anlatsaydın ya."

Abidin;

"Nâzım, senin aklın hâlâ başkalarında kalıyor," diye kahkaha-yı bastı.

"Şaka ediyorum, şaka, benim artık Vera'dan başkasına bakacak halim mi var?"

O akşam ayrılırken Hıfzı ile Nâzım ertesi gün için randevulaştılar. Hıfzı ertesi sabah Hôtel de la Harpe'e gitti. Nâzım odasının penceresinden bakıyordu. İkinci katta buluştular. Vera, Avni'nin eşi Henriette'le birlikte Saint Michel Bulvarı'nda bir kafenin terasında hava almaya çıkmıştı

Nâzım yine gayet zarıftı. Koltuklara kuruldular. Ses alma makinesi çalışıyordu. Nâzım, "Sana önce 'Saçları Saman Sarısı'nı okuyacağım," dedi. "Sonra da 'Havana Röportajı'nı." Ve başladı okumaya. İkisi de uzun şiirlerdi. Şiirler bitince Hıfzı, "Üstat," dedi, "bantta daha yerimiz kaldı, bir şeyler daha okur musunuz?" Nâzım bunun üzerine, "İlk Roma Akşamım", "Ayrılık", "Bu Yıl Güz Başlarında Güneyde", "Rüzgârlı Bir Güvertede", "Arılar" ve "Denizin Üstünde Ala Bulut"u okudu. "Bu Yıl Güz Başlarında"yı okurken bir ara dili sürçtü. 'Bula balanır gibi' diyecek oldu sonra, "Tüh Allah kahretsin, sil bunları," dedi ama Hıfzı bunları silmeye kıyamadı.

Bant daha dolmamıştı. Hıfzı;

"Üstat," dedi, 'Salkımsöğüt'ü de okur musunuz?"

"Okuyamam, kırk yıl oldu onu yazalı. Okurken belki birkaç dizeyi atlarım, ayıp olur."

Bu, Hıfzı ile Nâzım'ın son buluşmaları oldu. Ertesi yıl Hıfzı bir yıllığına Kongo'ya gitti. O sırada Nâzım üçüncü kez Paris'e gelmişti ama görüşemediler.

Joyce Münevver'i Kaçırıyor

Nâzım Münevver'den çoktan umudunu kesmiş ve yeni bir yaşam düzeni kurmuştu. Zaman zaman onunla mektuplaşıyor ama Vera'yı hiç anlatmıyordu. Vera'yla evlendiğini ona nasıl anlatabilirdi ki.

Nâzım 1958'de Stockholm'de toplanan Barış Konferansı'nda tanıştığı İtalyan delege Joyce Lussu'ya, Münevver'in acıklı durumunu anlatmıştı. O da Münevver'i kaçırmayı aklına koymuştu. Bu hiç de kolay bir iş değildi. Ama Joyce bütün engelleri aşarak kafasına koyduğu şeyi yapan inatçı bir kadındı.

1912 doğumluydu. 10 yaşındayken ailesi faşistlerden kaçıp İsviçre'ye sığınmıştı. Almanya'da Heidelberg Üniversitesi'nde felsefe okumuş, sonra İtalya'ya giderek bir yeraltı örgütüne katılmıştı. Evliydi ve bir çocuğu vardı. Kocas da antifaşist bir aydıındı. Birlikte çalıştılar. Sonra eşi politikaya atıldı. Joyce da uluslararası barış örgütlerinde görev aldı. Çok güzel ve zarif bir kadındı. Nâzım'a Stockholm'de;

“Aileni kaçıracağım. Eşini ve oğlunu sana getireceğim. Eğer yeraltı örgütleri bana yardım edebilirse çok iyi olur, ama kimden yardım isteyeceğim bilmiyorum,” demişti.

Nâzım da;

“Büyük riske giriyorsun,” diye yanıt vermişti. Ancak, aslında Nâzım'ın kendisi riske girecekti.

Joyce bir süre sonra İstanbul'a giderek Münevver'e ulaştı. Münevver çok heyecanlandı. En büyük güçlük polislerle görünmeden İstanbul'dan İzmir'e ulaşmak ve oradan da denize açılmaktı. İş bununla da bitmiyordu, İzmir'den denize hangi tekneyle açılacaklardı? Böyle bir tekne nereden bulunurdu? Varsayalım ki tekneyi buldular, Yunan kıyılarına, pasaportsuz nasıl çıkacaklardı? Orada da albaylar cuntası vardı.

Peki ellerinde pasaport olmadan Yunanistan'dan nereye gide-

bilirlerdi? Bunun da çaresini buldular. Münevver'in de, Nâzım'ın da büyük dedeleri Polonyalı Borjenski'ydi. Nâzım buna dayanarak belki de Münevver'e Polonya pasaportu alabilirdi.

Joyce İtalya'ya döndükten sonra ilk önce tekne işini çözmeye çalıştı. Sardinyalı bir arkadaşı kendisinin çok zengin bir işadamını tanıdığını söyledi. O işadamı belki böyle bir işe yardımcı olabilirdi. Joyce hemen o adamı bulup kendisiyle görüştü. Ona büyük bir coşkuyla Nâzım'ın şiirlerini okudu. İşadamı bundan çok etkilendi ve bu işe aklı yattı. Onun için böyle bir olay, yaşanmaya değer bir macera olacaktı.

Sardinyalı işadamı Triton modeli teknesine atladı, yanına oğlunu da aldı. Joyce da oğluyla birlikte Yunanistan'a gitti. Pire'de buluştular. Bir de kaptanları vardı. Milanolu karı koca, iki çocuklu görkemli bir aile görünümündeydi. Sanki doğu Akdeniz kıyılarındaki arkeolojik zenginlikleri gezmeye hazırlanıyorlardı.

Ertesi gün Sakız Adası'na vardılar. Sardinyalı patron polislerle ve gümrükçülere çöp tenekesine bakar gibi bakıyordu. Adanın en büyük oteline indiler. Adam iyi bir şampanya ve havyarlı kanepler ısmarladı. Herkes kendisine büyük saygıyla davranıyordu.

Ertesi sabah limandan ayrıldılar. Bir süre sonra denizde bir fırtına patlak verdi. Sekiz saat denizde sallandıktan sonra İzmir Limanı'na gelebildiler. Meğer liman askeri bölgeymiş. Polisler onlara kök söktürdü. Sardinyalı patronun morali bozulmuştu, Brindisi'ye dönelim diye tutturdu. Ama Joyce kararlıydı, yılmadı. Sonunda şöyle bir formül buldular: Joyce İzmir'den uçakla İstanbul'a gidecek, orada Münevver'i bulup vapurla Ayvalık'a götürecek, Sardinyalı dostla orada buluşacaklar, sonra da denize açılacaklardı.

Kararlaştırdıkları gibi yaptılar. Joyce İstanbul'da Münevver'i buldu, Münevver de Renan'ı ve Mehmet'i alarak evden kaçtı.

İyi de Ayvalık'a nasıl gideceklerdi? Sorup soruşturdular, tek çare İstanbul'dan motorla Bandırma'ya gitmek, oradan trenle Balıkesir'e, Balıkesir'den de bir arabayla Ayvalık'a ulaşmaktı.

Joyce, Münevver, kızı Renan ve oğlu Mehmet bin bir macerayla polislerle takılmadan birkaç gün sonra Ayvalık'a vardılar. Joyce bir de baktı ki Sardinyalı arkadaşı rıhtımdaki meraklıları tekne-

sine bindirerek tura çıkartıyor, bedava turistik geziler düzenliyor. Ayvalık'tan uzaklaşmak için bundan daha güzel bir yol olamazdı. Joyce, Münevver ve çocuklar kıyıda tura çıkar gibi tekneye atladılar ve tekne rıhtımdan uzaklaştı.

Artık selamete kavuştuklarına inanıyorlardı. Ama hiç de öyle olmadı, gece yarısı büyük bir gümbürtüyle yerlerinden fırladılar, tekne kayalara çarpmış, motor durmuş ve tekne su almaya başlamıştı. Kovalarla suyu boşaltmaya kalktılar. Uğraş uğraş, su boşalır gibi değildi. Yarı bellerine kadar suya gömüldüler.

Başladılar, her dilde "İmdat, imdat!" diye bağırmaya. Kim duyacak seslerini, denizin ortasında yok olup gidecekler. Neyse bir süre sonra bir Yunan gemisi imdada yetişti. Tekneyi denizin ortasına bıraktılar. Gemideki denizciler yolcuların hepsini güverteye alıp Midilli'ye götürdüler. Orada da Yunan polisi pasaport istemez mi? Münevver bütün kâğıtlarının denizde kaybolduğunu söyledi. Polisler buna inandılar, onlara Atina'ya gitmek için geçici birer belge verdiler. Hep birlikte atladılar bir uçağa ve Atina'ya vardılar.

Münevver oradan Nâzım'a telefon ederek, ne yapacağını sordu. Nâzım şaşkınlık içindeydi, bu hiç beklemediği bir olaydı. Ama ona, "Gelme, ben burada evliyim," diyemedi, "Sen orada bekle, ben Polonyalılardan senin için pasaport isterim; oraya gelirsiniz, buluşuruz," dedi.

Münevver ve Joyce heyecanla Atina'daki Polonya elçiliğinde pasaportun gelmesini beklemeye başladılar. Her gün elçiliğe başvuruyorlardı. Bir süre sonra konsolosluk sekreteri, "Yoldaş Andaç'ın pasaportu geldi," deyince, Münevver de, Joyce da sevinç çığlıkları attılar. Münevver'in kızlık soyadı Andaç'tı. Sardinyalı fedakâr dost ve Joyce huzura kavuşmuşlardı. Onlar Münevver'i ve çocuklarını Atina'da bırakarak uçakla İtalya'ya döndüler. Münevver de çocuklarıyla uçakla Varşova'ya yollandı.

Ya ondan sonrası? Nâzım, Joyce'un Münevver'i kaçıracak Atina'ya getirdiğini Moskova'da öğrendi. Büyük bir telaşa kapıldı. Bu sorunu kiminle paylaşabilirdi? Konuyu konuşabileceği tek dostu Zekeriya Bey o günlerde Moskova'da bir hastanede yatıyordu. Nâzım hemen hastaneye giderek, dostunu buldu.

“Zekeriya,” dedi, “felaket, Münevver geliyor, ne yapacağız?”

“Aman yahu, nasıl olur?”

“Onları bir İtalyan kadın dostum tekneyle kaçırmış. Münevver, Renan ve Mehmet şimdi Atina’ dalar.”

“Peki, şimdi ne yapacaksın? Evli olduğunu unutma.”

“Rezalet, Münevver’i Moskova’ya getiremem, evime alamam, iki karılı bir erkek gibi yaşayamam. Varşova’ya gidip Polonyalıların yardımını isteyeceğim. Polonyalılar beni severler. Münevver de Kont Borjenski’nin torunu olduğuna göre biraz Polonyalı sayılır. Münevver’i Varşova’ya getireceğim.”

“Peki, Münevver orada ne yapacak, neyle geçinecek?”

“Oraya yerleşmesi için elimden geleni yaparım. Herhalde onu yad ellerde yokluk içinde bırakmayacağım. Orada Münevver’e bir iş arayacağım.”

Nâzım ertesi gün Varşova’ya gitti. Kendi durumunu Münevver’e nasıl anlatacaktı? Kahroluyordu. Vera da Münevver’in oraya gelişinden hiç hoşlanmamıştı. Onun Moskova’ya gelmesine kesinlikle karşıydı.

Münevver’e Veda

Nâzım Varşova’da Münevver’i bir otelin lobisinde buldu. Gergin bir havada birbiriyle kucaklaştılar. Nâzım Mehmet’i bağrına basarak, “Koca adam olmuşsun, ne kadar da büyümüşsün,” dedi. Münevver, Nâzım’ın bu soğuk ve sevgisiz davranışı karşısında buz gibi oldu. Nâzım’dan asla böyle bir davranış beklemiyordu. 10 yıllık ayrılıktan sonra Nâzım onları böyle mi karşılayacaktı? İkisinin de içinden konuşmak gelmiyordu. Nâzım heycansız bir sesle;

“Anlat Münevver, nasıl kaçtınız? Çok zor oldu mu?” diye sordu. “Doğrusu Joyce’tan böyle bir fedakârlığı hiç beklemiyordum.”

Münevver kendini zorlayarak kaçış macerasını kesik kesik sözlerle anlattı. Nâzım’ın gözleri artık eskisi gibi parlamıyordu. Bir süre önce İstanbul’dan kendisine gönderilen bir mektupta Münevver hakkında yazılanların etkisinden kurtulmuş değil-

di. Ama o konuyu hiç açmak istemedi. Suçluluk kompleksi içindeydi. İkisinin de yüzlerinde eski mutluluklarından en ufak bir iz yoktu. Yapay gülümsemelerle birbirlerine bakıyorlardı. Münevver kaçıp geldiğine pişman olmuş gibiydi.

Bir süre sustular. Bu sessizlik, fırtınadan önceki bunaltıcı bir havaya benziyordu. Bir süre sonra Nâzım bu sessizliği bozarak;

“Münevver, sana her şeyi anlatmak zorundayım. Bunu senden gizleyemem,” dedi.

“Ne oldu Nâzım, bir şey mi var? Biz her şeyden önce seninle çok iyi arkadaş değil miyiz? Anlat, seni dinliyorum.”

“Münevver, ben evlendim.”

Münevver bir anda yıkıldı. Boğulur gibiydi. Göğsü sıkışıyor, boğazı tıkanıyordu. Sanki bütün her şey üzerine gelir gibiydi. Gözleri kararıyor, başı dönüyordu. Böyle bir olayla karşılaşabileceğini asla düşünmemişti.

Mehmet 10 yaşına gelmişti. Ama bu konuşmaları anlamakta güçlük çekiyordu. Nâzım oğlunu yeniden kucakladı, “Seni hiç yalnız bırakmayacağım,” dedi. Münevver hıçkıra hıçkıra ağlıyordu.

Nâzım, Münevver’in Leipzig’deki Bizim Radyo’da çalışmasının doğru olacağını düşünüyordu. Sonra bundan vazgeçti. Onu parti işlerine bulaştırmak istemedi. Kendisi de sık sık Leipzig’e gidip geldiği için orada karşılaşacaklar ve birtakım sorunlar ortaya çıkacaktı. Vera da bundan hiç hoşlanmayacaktı. En iyisi Münevver’in Varşova’da kalmasıydı. Borjenski’nin torunu olarak orada kolayca bir iş bulabilirdi.

Nâzım Münevver’i artık yaşlanmış buluyordu. Acılar içinde geçen 10 yıl Münevver’i elbette çok yıpratmıştı. Onu, bir hayli genç olan Vera’yla karşılaştırdığı zaman Münevver puan yitiriyordu.

Birbirlerine söyleyecek sözleri kalmamıştı. Nâzım onları otele yerleştirdikten sonra kederli bir havada Varşova’dan ayrıldı.

Kısa bir süre sonra Varşova’ya dönerek Münevver’i gördü, ama ayrı bir otelde kaldı. Daha sonra bir yerlerden borç bularak Münevver’e orda bir ev satın aldı ve ona Doğu Dilleri Enstitüsü’nde bir iş buldu. Bu, son görüşmeleri oldu. Ayrılırken onları son bir kez kucakladı. Bir daha birbirlerini göremediler.

Nâzım, Münevver sorununu kendine göre çözmüş oluyordu. Artık yalnız yazı ve şiirleriyle uğraşıyordu. Yaşamı düzene girmişti.

İşte o günlerde *Pravda* gazetesi Nâzım'dan, Yesenin'le ilgili bir yazı istedi. Yesenin, Nâzım'ın sevdiği bir yazardı. Stalin döneminde gözden düşmüş, unutulmuş ve ölmüştü. Nâzım onun hakkından sevgi ve saygı dolu bir yazı yazdı. Yazı şöyle sona eriyordu:

“Büyük tiyatro adamı Meyerhold için de ileride böyle bir yazı yazmayı düşünüyorum.”

Nâzım, nasıl Meyerhold'un adını anabiliyordu. Gazetenin yöneticileri bu sözden hiç hoşlanmadılar. Ve son cümleyi yazıdan çıkardılar.

Nâzım, yazısının sansüre uğrayacağını hiç düşünmemiş ve yazının bir kopyasını Abidin'e yollamıştı. Abidin bu yazıyı Komünist Partisi'nin organı *Humanité*'ye verdi, onlar da derhal bastılar.

Sovyetlerin Paris Büyükelçiliği'ndeki yetkililer bu yazıyı okuyunca telaşa kapıldılar. *Humanité*'de nasıl böyle bir yazı çıkabilirdi? Olayı hemen Moskova'ya bildirdiler. *Pravda*'nın başında devlet başkanı Kruşçev'in damadı Acubey vardı. Yazıyı o sansür etmişti. Acubey hırsından deliye döndü. Sansür ettiği bir cümle nasıl olur da Paris'te yayınlanabilirdi? Hem de Fransız Komünist Partisi'nin organı olan *Humanité*'de. Acubey hemen telefona sarılarak, “Siz bizden izin almadan, kapitalist ülkelere buradan nasıl yazı gönderebilirsiniz?” diye haykırdı. “Unutmayın ki siz bu ülkede bir yabancısınız. Yarın yolda bir kazaya kurban gidebilirsiniz.”

Nâzım hiç böyle bir azarlanma beklemiyordu. Bu apaçık bir tehditti. Demek Acubey, Nâzım'ı ölümle tehdit ediyordu.

Nâzım hemen kendini toparlayarak “Evet böyle bir şey olabilir, ben ölürüm ama adım kalır. Sizden hiçbir şey kalacağını sanmıyorum,” dedi.

Acubey çılgına dönmüştü. Hırsla telefonu kapattı. Nâzım sorununu mutlaka çözmesi gerekiyordu.

Nâzım da hızını alamamıştı. Bu durumda ne yapabilirdi? Uzun uzun düşündükten sonra olayı devlet başkanı Kruşçev'e anlatmaya karar verdi. Ona ulaşmak kolay değildi. Ama Nâzım da

Sovyetler Birliği'nde saygınlığı olan bir şairdi. Özel kalem onun konuşma isteğini geri çeviremezdi. Telefonu Kruşçev'e bağladılar. Nâzım olayı ayrıntılarıyla kendisine anlattı. Kruşçev işbaşına geldikten sonra Stalin'in bir zamanlar putlaştırılmış olmasına karşı çıkmış ve eski dönemde yapılan bütün baskılara karşı savaşaacağını ilan etmişti. Popüler bir kişiliği vardı. Nâzım'ı büyük bir anlayışla dinledikten sonra;

"Siz nasıl yabancı olursunuz," dedi, "burası sizin ikinci vatanınız değil mi?"

"Evet, son gelişimde Türk vatandaşlığından çıkarılmıştım. Bana Sovyet pasaportu vermediler, ben de Polonya pasaportu aldım."

"Olmaz öyle şey, hemen bir dilekçe yazın. Sovyet pasaportunu alacaksınız."

Nâzım bunun üzerine 7 Aralık 1961'de Kruşçev'e şu mektubu yolladı:

Değerli Nikita Sergeyeviç,

19 yaşımdan beri sadece yüreğim ve beynimle değil, bütün hayatımla Sovyetler Birliği ile ilişki içindeydim.

Bolşevik Partisi'ne ilk kez 1923 yılında Moskova'da girdim. Daha sonra 1924 yılında, yine Moskova'da Türkiye Komünist Partisi'ne katıldım.

1920 yılı başlarında Moskova Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'ni bitirdim ve parti çalışmaları için Türkiye'ye gittim. 1925 sonunda yeraltı çalışmalarım sırasında Ankara'da gıyabımda 15 yıl hapis cezasına çarptırıldım.

Yeniden Moskova'ya döndüm, 1928'de de parti çalışmaları için Türkiye'ye gittim. 1950 yılına kadar tam 17 yıl hapis yat-tım. Aslında 56 yıla mahkûmdum. Başta Sovyet vatandaşları olmak üzere dünyanın pek çok yerinden ilerici insanların girişimi sayesinde hapisten kurtuldum.

Mutlu komünist şairlerinden biriyim. Ekim devriminin 5. Yıl kutlamalarında Moskova'da bulundum, şiir yazdım. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 22. Yıl kutlamalarına katıldım ve yine şiir yazdım.

10 yıldır Moskova'da yaşıyorum. Ailem burada, tüm Sovyet halkı gibi Sovyet yaşamı ile dopdoluyum. Bana yardım edin sevgili Nikita Sergeyeviç, Sovyet vatandaşı olmak istiyorum.

Tüm iyi dileklerim ve saygılarımla.

Nâzım Hikmet

Telgrafın hemen ardından Nâzım Sovyet pasaportuna kavuştu. Ama Acubey bu telefon olayını hiç unutmadı.

Kahire, Moskova, Prag, Berlin...

Pasaport sorunu böylece çözüldükten sonra Nâzım 1962 Şubatı'nda Asya-Afrika Yazarlar Birliği'nin kongresine katılmak üzere Kahire'ye gitti. Sağlık durumu ne olursa olsun bu çeşit toplantılara katılmak onu çok mutlu ediyordu. Kahire'ye gitmeden önce şu şiiri yazmıştı:

*Kardeşler,
Bakmayın sarı saçlı olduğuma
ben Asyalıyım
Bakmayın mavi gözlü olduğuma
ben Afrikalıyım*

Kahire'de Nâzım, hep bildiği dükkânları, insanları, giysileri, gelenekleri buldu. Araplarla konuşurken çoğu zaman bildiği sözcükler duyuyor ve onları anlamaktan zevk alıyordu.

Kongrede onu tanıyan, şiirlerini okumuş olan yüzlerce delegeyle karşılaştı. Onu el üstünde taşıdılar. Ama Çinlilerin davranışı hiç de öyle olmadı. Çünkü o dönemde Çin'in Sovyetlerle arası açıktı. Nâzım'ın Kahire'ye Türk pasaportu taşımadan geldiğini öğrenince onun Türk delegesi sayılamayacağını öne sürdüler. Yani Çinliler Nâzım'ın Türk olmasına itiraz ediyorlardı. Böyle bir sav Nâzım'ı deliye döndürdü. Kongrede söz alarak ateşli bir konuşmayla kimsenin onun Türk kimliğine karşı çıkamayacağını haykırdı. Bu konuşma dakikalarca alkışlandı ve Nâzım ilk toplantıda divan başkanlığına seçildi.

Kongrenin toplandığı günlerde Sovyetler Birliği'nden gelen bir opera topluluğu Nâzım'ın *Ferhat ile Şirin*'den esinlenerek yazdığı *Bir Aşk Masalı*'nı sahneye koydu. Oyun çok başarılıydı. Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır da oyunu izlemişti. Nâzım'la özel olarak görüşerek ondan, kültür işlerine yardımcı olması için yeniden Kahire'ye gelmesini istedi.

Kahire'den sonra Nâzım, Vera'yla Moskova'ya döndü. Kışı orada yine türlü etkinlikler içinde geçirdi. Sonra Prag'a, oradan Berlin'e gitti.

Bu arada Nâzım şiir yazmayı sürdürüyordu ancak şiirlerine sanki her an ölümü bekleyen bir duygu hakimdi. Ama o gittikten sonra çocukların yeni bir dünyaya atılacaklarına inanıyor ve mayıs ayında şöyle diyordu:

*Dünyayı verelim çocuklara, hiç değilse bir günlüğüne
Allı pullu bir balon gibi, verelim oynasınlar
Oynasınlar türküler söyleyerek, yıldızların arasında
Dünyayı çocuklara verelim*

Nâzım haziranda Moskova'ya döndü. Eline bir Ankara gazetesi tutuşturdular. Gazetede Nâzım'la ilgili bir yazı vardı, Nâzım ondan esinlenerek şu şiiri yazdı:

*Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ.
Amerikan emperyalizminin yarı sömürgesiyiz, dedi Hikmet.
Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ.*

*Evet, vatan hainiyim, siz vatanseversiniz, siz yurt severseniz,
ben yurt hainiyim, ben vatan hainiyim.*

*Vatan çiftliklerinizse,
kasalarınızın ve çek defterlerinizin içindekilerse vatan,
vatan, şose boylarında gebermekse açlıktan,
vatan, soğuktan it gibi titremek ve sıtmadan kıvranmaksa yazın,
fabrikalarınızda al kanımızı içmekse vatan,
vatan tırnaklarıysa ağalarımızın,
vatan, mızraklı ilmühalse, vatan, polis copuysa,*

*ödeneklerinizse, maaşlarınızsa vatan,
vatan Amerikan üsleri, Amerikan bombası, Amerikan
donanması topuysa,
vatan, kurtulmamaksa kokmuş karanlığımızdan,
ben vatan hainiyim.*

Kasımda Nâzım yine Vera'yı yanına alarak dinlenmek için İtalya'ya gitti. Milano, Floransa, Roma... Sonra da ver elini Paris. Yine Quartier Latin, yine Saint Germain Bulvarı, yine Notre Dame Katedrali, kitabevleri; aydınların gittikleri kahveler; Aragon'la, Elsa Triolet'le, Picasso'yla buluşmalar; Yaşar Kemal'le, Abidinlerle geç saatlere kadar sohbetler; daha bir yığın ileri-ci insanla uzun uzun tartışmalar... Nâzım, Paris'e bir türlü doyamıyordu. Ama asla oraya yerleşmek niyetinde değildi. Onun vatani Türkiye, sonra da Sovyetler Birliği'ydi. Ocak başlarında Moskova'ya döndüler.

Aradan bir ay geçti, Nâzım bu kez de Asya-Afrika Yazarlar Birliği'nin kongresine katılmak üzere Tanzanya'nın başkenti Darüsselam'a gidecekti. Uzun yolculuklar onu derin derin düşündürüyordu. Belli olmaz, insan her zaman her gittiği yerden geri dönemezdi. Yola çıkmadan önce Sovyetler Birliği Merkez Komitesi'ne şu mektubu yolladı:

Saygıdeğer yoldaşlar, çok hastayım. Bu günlerde Tanganika'ya (Tanzanya'nın Zanzibar'la birleşmeden önceki adı) uçuyorum. Dönemeyeceğim gibi bir önsezi var içimde.

Kendim için hiçbir zaman bir şey istemedim. Fakat şimdi sizden bir ricam olacak. İki yakın insanım var: Karım Vera Tulyakova ve oğlum Mehmet. Birikmiş param yok, teliflerim de uzun süre yetmez onlara. Benim ölümümle onların parasız kalacaklarını düşünmek bana korkunç geliyor.

Karımın ve oğlumun geçimini sağlayacak bir yol bulmanızı çok rica ediyorum.

Yaşamım boyunca bir askeri olduğum partimin yardımına ve desteğine güvenmeye hakkım olduğunu düşünüyorum.

Nâzım Hikmet

Yola çıkarken yanında bu kez Vera yoktu. Sevişmeye başladıklarından beri ilk kez onsuz yola çıkıyordu. Sabahleyin Vera uykudayken yatağından kalktı. Bavulunu bir gece önceden hazırlamıştı. Ona, “Beni geçirmeye gelme,” demişti. Oysa bunu istiyordu. Vera’yı uyandırmamaya özen gösterdi. Ekber onu havaalanına götürdü.

Uçak havalanırken hep Vera’nın elini tutmaya alışmıştı. Bu kez eli boşlukta kaldı. Ne kadar çok seviyordu onu.

Uçak Anadolu’nun üstünden geçerken oralarda kışta kıyamette karlar içinde yaşayanları, yağsız bulgur aşı yiyenleri, tezek dumanları içinde oturanları, saçları bitmeden ölen bebeleri düşündü.

Kahire’de onu Mısırlı yazar dostları karşıladı. Bir yıl önce Vera’yla birlikte oldukları yerleri yeniden dolaştı. Hüzünlendi. Gece yarısından sonra uçakla Kahire’den ayrıldı. Sabah ortalık aydınlanırken Hartum Havaalanı’na indiler. Nâzım alanda uzun boylu, ince yüzlü Sudanlı kadınları gördü, beğendi. Sudanlı subaylar da İngilizce konuşuyorlardı. Sarışın İngiliz turistler vardı alanın barında. Sudan’a aslan avına gelmişlerdi. Nâzım bir zamanlar oralarda esir toplayan Osmanlıları düşündü. Zenci çocuklar hadım edilerek saraylara, konaklara, yalılara, köşklere gönderiliyordu. Ya kaçırılan zenci kızlar, oralar da ya halayık oluyordu, ya da cariye.

Hartum’dan sonra ilk durak Darüsselam’dı. Nâzım orada Kara Afrika’nın kokusunu duydu. Her yer yeşil bitki, palmiye ve muz ağaçlarıyla kaplıydı.

Darüsselam kentinin ana meydanında Nâzım Meçhul Asker Anıtı’nı gördü. Tunçtan dökülmüş bir asker anıtıydı bu. Çıplak ayaklı asker elinde silahla ileriye bakıyordu. Nâzım rehberine;

“Kime saldırıyor bu asker?” diye sordu.

“Alaman’a.”

Nâzım kentte Hintlilerle karşılaştı. Onlar da sömürge döneminde oraya gelip, yerleşmiş ve İngilizlerin yardımıyla ticareti ellerine geçirmişlerdi. Tanganikalılar onları hiç sevmezdi.

Birçok insan hasır kulübelerde yaşıyor ve toprağın üstünde yatıp kalkıyordu. Bütün işsizler Tanganikalıydı. Beyaz işsiz ise yok-

tu. Bankalarda bütün memurlar ya beyazdı ya da Hintli. Yerliler ise garsonluk, taşıyıcılık, çobanlık, ırgatlık gibi işleri yapıyordu.

Nâzım gece vıcık vıcık sıcaktan uyuyamadı. Sıcak derisine yaşıyor ve damarlarında akan kana karışıyordu.

Ertesi gün Klimanjaro Dağı'nın eteklerine uzandı. Aruşa'yı, Moşe'yi gördü. Oralarda alacalı entariler içinde başlarında sepetler ve leğenlerle yük taşıyan kızları seyretti. Kimine karabiberim dedi, kimine badem şekerim. Antiloplar kaçıyordu bindiği arabanın önünden. Bir yerlerde bir mezarın yazısını okudu, bir Amerikan turisti çayırda sızıp kalmış, aslanlar sabaha kadar başında beklemişler, bakmışlar ki ayılmıyor, sabahleyin o sarhoş turisti yemişler. Dostları çayırda onun kemiklerini bulmuşlar.

Nâzım orada Afrika'nın başka ülkelerinde özgürlük savaşlarında ölenleri düşünüyor ve direnişçilerin heyecanını paylaşıyordu. Özgürlük için, bağımsızlık için savaş vermenin heyecanını yitirmemişti ve şöyle diyordu: "Dövüşebilirim doğru bulduğum, haklı bulduğum, güzel bulduğum her şey için, herkes için. Yaşım başım buna engel değil."

Elveda Dünya

Uzun süren bu geziden sonra Nâzım Moskova'ya döndü. Kısa süre sonra Berlin'e gitti. Yine Moskova'ya evine döndü. Ölüm düşüncesi hiç aklından çıkmıyordu. Bir gün Vera'ya şöyle dedi:

"Ölümüm kanserden, zatürreeden, ne bileyim neden olursa olsun ama yavaş olsun isterim. Bu seni çok mu şaşırtıyor? Eğer kanser olursam, yok sanmıyorum ya, ama eğer olursam bunu bana söylemeye söz verir misin? Ani ölüm, korkunç bir ihanet gibi geliyor. Sırtından hançerlenmek gibi bir şey, anlıyor musun? Ölmekte olduğumu bilmeliyim, bilmek isterim. O zaman şimdi ve tüm yaşamımda söylemediğim şeyleri söyler ve yaparım. Bu çok önemli. O zaman her şey değişir. İnsan hem kendisi, hem de başkasıdır artık. Hız, cesaret, dürüstlük, genel olarak her şey başkadır. Dünya başka türlü görünür."

O karamsarlık içinde Nâzım 1959 Haziranı'nda "Giderayak İşlerim Var Bitirecek" diye başlayan bir şiir yazmıştı.

Son haftalarda bir gün evdeki tabloları yerleştirirken;

“Vera,” dedi, “evinde tabloları nereye asacağını düşünelim.”

“Sen ne diyorsun, Nâzım! Neden benim evim oluyormuş?”

“Çünkü ben uzun zaman kalamayacağım buralarda. Oysa sen öyle yaşacaksın ki daha! Bağışla beni.”

Vera ağlamaya başladı.

“Seni üzmem istemezdim Veracığım, ama bu düşünceye kendini alıştırmanı istiyorum. O zaman daha kolay karşılırsın. Bu iş nasılsa bir gün olacak. İki yıl yaşamaya çalışacağım, göreceksin.”

Bir gün de Vera’ya şöyle dedi:

“Öldükten sonra yarım saat için uyanmak isterdim. Bana bunca acı çektiren yüreğimi görmek için, bir de senin ağlayışını.”

Bir sabah da Vera’ya şunları söyledi:

“Tüm yaşamım boyunca komünizmin çabuk kurulacağına inanmıştım. Hatta bir yıl öncesine kadar. Ben yaşarken bunun gerçekleşeceğini düşünürdüm. Ama şimdi komünizmin gerçekleşmesi için belki de 100 yılın gerektiğini anlıyorum. Senin kızın Anyuta’nın bile bunu görmeye ömrü yetmeyecek. Benim sözünü ettiğim süre yeni insanın, yani olağanüstü insanın oluşması için gerekli. Ben o insanı öyle seviyorum ki! Biz insan bilincinin gelişme sürecini çabuklaştırmak istiyorduk, olmuyor. Bir baba çocuğunun doğumunu ne kadar çabuklaştırmak isterse istesin dokuz ay beklemek zorundadır. Yoksa düşük olur.”

Aradan birkaç gün geçti, 3 Haziran 1963 sabahıydı. Vera her zamankinden erken uyandı. Günün sıcak olacağı anlaşılıyordu. Pencereden içeri giren güneş odayı ısıtıvermişti. Vera, Nâzım’ı uyandırmamak için yataktan kalkmadı.

Ama az sonra saat yedi buçuğa doğru apartmanın kapısında ki kutuya gazetelerin konduğunu duydu. Kapağın açılışını Nâzım da duymuştu. Vera’yı uykuda sanarak usulcacık yataktan fırladı. Ayaklarının ucuna basa basa koridora geçti, sessizce kapıyı açtı, kutudan gazeteleri aldı. Birden dizlerinin bağı çözüldü, gözleri karardı, yere yığıldı kaldı. Bir bacağının üzerine oturmuştu, öteki bacağın ileriye uzatmış gibiydi. Sırtı kapıya dayalıydı. Bağırarak, Vera’yı çağırarak gücü kalmadan gözlerini kapamış ve dünyaya veda etmişti.

Vera yatakta onun dönüşünü bekliyordu. Ses çıkmayınca meraklandı. Telaşla yerinden fırladı, tuvaletin kapısını açtı, Nâzım yok. Banyonun kapısını açtı, Nâzım orada da yok. Mutfak kapısını açtı, Nâzım yine yok. Kapıya koştu. Bir de baktı Nâzım yerde, başı öne eğik, gözleri kapalı, kapıya yaslanmış kalmış. Vera ellerini Nâzım'a uzattı, en ufak bir kıvıldama yok. Çılgına döndü. Acı gerçeği anlamıştı. Hemen telefona koştu, en yakın arkadaşının numarasını çevirdi ve hıçkırıklar arasında, "Nâzım öldü!" dedi.

"Ne diyorsun, olamaz. Ben hemen geliyorum."

Az sonra avluya bir ambulans geldi. Beyaz gömlekli doktorlar ve hastabakıcılar çıktı içinden, üst kata tırmandılar. Nâzım'ın elini tuttular, nabzını aradılar, kalbini dinlediler, Nâzım daha yere düşmeden ayakta ölmüştü. Vera konuşamıyordu. Ağzı kilitlenmişti.

Daha sonra Kremlin Hastanesi'nin doktorları geldi. Nâzım hâlâ kapının arkasındaydı. Yerde posta kutusunun anahtarı ve gazeteler vardı. Beyaz gömlekliler Nâzım'ın pasaportunu istediler. Vera yatak odasında Nâzım'ın cebinden pasaportunu alarak sayfaları çevirdi. İçinde el yazısıyla yazılmış şu şiiri buldu:

VERA'YA

Gelsene dedi bana

Kalsana dedi bana

Gülsene dedi bana

Ölsene dedi bana

Geldim

Kaldım

Güldüm

Öldüm

Ölüm düşüncesi son yıllarda Nâzım'ın aklından hiç çıkmamıştı. Dört yıl önce Kafkasya kıyılarında "Denize, kuma, güneşe, elmaya, yıldızlara karışıp gitmenin zamanı geldi" dememiş miydi?

Seni Nasıl Unuturum Nâzım?

Aradan yarım yüzyıl geçti, seni nasıl unuturum Nâzım? Paris'teki tatlı günlerimizi nasıl unuturum. Sen, Vera, Nezihe, ben, Abidin, Güzin, Avni Arbaş, Henriette, Pertev Boratav, Bedri Rahmi, Quartier Latin, Pantheon'daki Rus lokantası, Loire kıyıları, Saint Denis'ye gidişimiz, Unesco'ya gelişin, sevgi dolu yüreğin, insanlık aşkın, güzel kadınlara tutkun, coşkulu sesin, gülümseyen yüzün hep aklımda.

Seni nasıl unuturum Nâzım?

Teşekkür

Nâzım romanını yazarken birçok kaynaktan yararlandım. Oralarda bulduğum belgeler ve tanıklıklar kitabıma renk kattı. Başlıcaları şunlar:

Bu Dünyadan Nâzım Geçti (Vâ-Nû), *A'dan Z'ye Nâzım Hikmet* (Memet Fuat), *Nâzım ile Piraye* (Memet Fuat), *Piraye'ye Mektuplar* (Memet Fuat), *Vâ-Nû'lara Mektuplar* (Müzehher Vâ-Nû), *Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl* (Orhan Kemal), *Gel Zaman Git Zaman* (Güzin Dino), *Nâzım Hikmet ve Serteller* (Yıldız Sertel), *Nâzım Hikmet'in Son Yılları* (Zekeriya Sertel), *Mavi Gözlü Dev* (Zekeriya Sertel), *Hatırladıklarım* (Zekeriya Sertel), *Nâzım Hikmet ve Babıâli* (Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve Yıldız Sertel), *Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı* (Kemal Sülker), *Nâzım Hikmet Polemikleri* (Kemal Sülker), *Nâzım Hikmet Dosyası* (Kemal Sülker), *Nâzım'ın Siyasi Yaşamı ve Davaları* (Atilla Coşkun), *Barışın Şairi Nâzım Hikmet* (Kıymet Coşkun), *Nâzım Hikmet* (Kıymet Coşkun), *Nâzım'ın Hasreti* (Prof. Türkkaya Ataöv), *Nâzım'la 1933-38 Yılları* (Faik Bercavi), *Nâzım Hikmet* (Taha Toros), *Şair Baba ve Damdakiler* (Balaban), *Nâzım Hikmet'le 7 Yıl* (Balaban), *Nâzım* (Can Dünder), *Tanıdığım Nâzım Hikmet* (Orhan Karaveli), *Türk Basınında Nâzım Hikmet* (Hikmet Yücebaş), *Hasretle* (Metin Güneş), *Nâzım Hikmet, Siyasi Biyografi* (Hikmet Akgül), *İblisler, Azizler, Kadınlar* (Refik Erduran), *Nâzım'la Son Söyleşimiz* (Vera Tulyakova-Ataol Behramoğlu), *Romantik Komünist* (Saime Göksu-Edward Timms), *Bizim Radyoda Nâzım Hikmet* (TÜSTAV), *Nâzım, Dünyası ve Biz* (Şükran Kurdakul-Sennur Sezer), *Nâzım Hikmet, Tabu ve Efsane* (Ataol Behramoğlu), *Nâzım'dan Armağan* (Cem Yayınevi), *Dünya Şairi Nâzım Hikmet* (Nedim Gürsel), *Nâzım Hikmet* (Ekber Babayev), *Kardeşim Nâzım* (A.

Sverçevskaya, S. Uturgauri), *Türkiye Şairi Nâzım Hikmet* (Aziz Nesin), *Nâzım Hikmet Aydınlığı* (Öner Yağcı), *Nâzım Hikmet* (Asım Bezirci), *Nâzım'la 7 Yıl* (Galina Kolesnikova), *Eluard ve Nâzım Hikmet'le Renklerin Dili* (Medine Sivri), *Nâzım Hikmet-Öteki Defterler* (YKY), *Nâzım Hikmet'in Yaşadığı Adalet Dramı* (Adnan Cemgil), *Nâzım'ın Bursa Yılları* (Güney Özkılınç), *Yazdık Nâzım Nâzım Diye* (Zühtü Bayar-Günel Altıntaş), *Galina'nın Nâzım'ı* (Dursun Özden), *Nâzım'ın Çilesi* (Rady Fish), *Beyaz Perdede ve Sahnede Nâzım Hikmet* (Oğuz Makal), *Kalkın Nâzım'a Gidelim* (Fahri Erdinç), *Sana Tütün ve Tesbih Yolluyorum* (Fusun Özbilgen), *Nâzım* (Samiye Yaltırım-Aydın Aydemir), *Çizgilerle Nâzım Hikmet* (Müjdat Gezen), *Akşam Nöbeti* (Aydemir Balkan), *Suat Derviş* (Liz Behmoaras).

Çeşitli dergilerde de Nâzım Hikmet'le ilgili birçok yazıdan yararlandım, bazıları yakın dostlarıymındı. Onlara teşekkür borçluyum. Başlıcaları şunlar:

Doğan Hızlan, Cengiz Bektaş, Zeynep Oral, Turgut Çeviker, Rutkay Aziz, Mehmet Ali Sebük, Fuat Caner, Ali Serdar, Tahir Abacı, Yücel Kayıran, Mehmet Ali Kılıçbay, Adnan Binyazar, Ferit Öngören, Özdemir İnce, Onat Kutlar, Enver Ercan, Necati Güngör, Kubilay Önal, Metin Ergin, Afşar Timuçin, Göksel Aymaz, Mustafa Öneş, Ayşegül Yüksel, Turgay Fişekçi.

Nâzım Hikmet'in şiirlerinden yapılan alıntılar için Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık'ın yayınladığı 8 ciltlik toplu şiirlerden yararlandım. Bu konuda YKY Yayın Yönetmeni Raşit Çavaş'ın ilgisine teşekkür ediyorum. Ancak bazı şiirlere, Nâzım'ın kendi sesinden Paris'te 1961 yılında aldığım kayda göre yer verdim.

Bu kitapla ilgili belge ve fotoğraf toplanmasında, yazıların bilgisayara geçirilmesinde, düzeltilmesinde, kaynak araştırılmasında bana yardımcı olan yakınlarıma da teşekkür borçluyum:

Ayşe Sağdıç, Meltem Sarıyel, Fusun Topuz, Gülen Zeytinbaş, Kerem Topuz, Aydın Ergil, Müşerref Cimcoz, Av. M. Ali Sebük'ün kızı Ayşe Sebük-Ataman ve annesi Müjde Aykaç.

Kitapta kullandığım görsel malzemenin çoğunu sağlayan Nâzım Hikmet Vakfı İkinci Başkanı Kıymet Coşkun'a, vakıf başkanı değerli dostum Rutkay Aziz'e, Nilgün Ersoysal'a, kapak çalışmasını yapan değerli dostum Remzi Kitabevi sahip ve yöneticilerinden Ömer Erduran'a,

editör Neclâ Feroğlu'na, Hatice Taş'a, Nesrin Palabıyık'a, grafiker Emrah Apaydın'a ve bu kitap üstünde çalışmalara başladığımdan beri her alanda bana yardımcı esirgemeyen Öner Ciravoğlu'na ayrıca teşekkür ederim.

Nâzım'la birçok ortak dostumuz oldu. Onlardan da yıllar boyu Nâzım'la ilgili anılar dinledim. Aralarında şunlar yer alıyor: Vâlâ-Müzehher Vâ-Nû, Abidin-Güzin Dino, Zekeriya-Yıldız Sertel, Hayrû-nisa-Pertev Naili Boratav, Orhan Kemal, Faik Bercavi, Avni Arbaş, Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Fikret Muallâ... hepsini saygıyla anıyorum.

Meraklısı İçin

A

Abasıyanık, Sait Faik, 173, 190
Abdülhamit (sultan), 243
Açıkgöz, Hayk, 281
Acubey, 304, 306
Ada, İhsan, 214
Adivar, Adnan A., 25, 32, 60, 214
Adivar, Halide Edip, 25, 32, 41
Ahi, Sadık, 26, 27
Ahmet Haşim, 83, 189
A. Kadir, 173, 189, 229
Akçura, Yusuf, 41
Akpınar, Selami, 215
Akşam, 68, 115, 116, 117, 143, 156,
183, 184, 190, 193, 215, 235, 236,
291, 292
Alemdar, 13, 25, 109
Alnar, Hasan Ferit, 106, 157, 159,
162, 164, 214
Altan, Çetin, 143
Amado, Jorge, 241, 242
Anday, Melih Cevdet, 219, 227, 276,
292
Ankara Mahpusu, 111
Antel, Sadrettin Celal, 53, 58, 60
Aragon, L., 189, 219, 241, 246, 274,
280, 308
Arbaş, Avni, 313
Arcan, İ. Galip, 102, 215

Arçay, Muazzez, 215
Arık, Remzi Oğuz, 221
Arpad, Burhan, 214
Artemel, Talat, 102
Ar, Vedat, 215
Ataberk, Recai, 215
Ataç, Nurullah, 214
Atatürk, Mustafa Kemal, 13, 14, 18,
19, 21, 22, 29, 30, 33, 34, 35, 36,
42, 56, 59, 64, 85, 86, 87, 97, 111,
125, 126, 134, 141, 142, 143, 144,
149, 155, 160, 240, 276
Atay, Falih Rıfku, 115, 162, 214
Atsız, Nihal, 116
Ayanoglu, Sami, 102, 215
Aybar, Mehmet Ali, 17, 33, 205, 215,
224, 225, 226, 292
Aydemir, Şevket Süreyya, 49, 53, 57,
60, 62, 124, 126, 127, 128
Aydınlık, 58, 60
Aykaç, Fazıl Ahmet, 196
Ay, Lütfü, 214
Ayrıl, Necdet Mahfi, 215

B

Babayev, Ekber, 246, 259, 282
Bakü, 41, 42, 49, 186, 246, 261, 288

Balaban, İ., 216, 226, 227, 276
 Balamir, İsmail Hakkı, 214
 Balkan, Aydemir, 290
 Balkır, Celal, 215
 Baltacıoğlu, İsmail Hakkı, 273
 Baraner, Reşat Fuat, 111, 112, 150
 Barrault, Jean Louis, 260
 Başağa, Ferruh, 215
 Baştımar, Ayşe, 198, 226
 Bataklı Damın Kızı Aysel, 96, 101
 Batu, Hamit, 274
 Batum, 38, 39, 40, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 66
 Baudelaire, Charles, 189
 Bayar, Celal, 182, 221
 Bele, Refet, 60
 Belge, Burhan, 214
Benerci Kendini Niçin Öldürdü?, 89
 Bengü, Vedat Örfi, 90
 Bercavi, Faik, 95, 96, 100
 Berk, Nurullah, 173, 197, 201
 Berksoy, Semiha, 88, 93, 97, 98, 103, 104, 105, 106, 108, 111, 113, 114, 150, 152, 153, 158, 159, 161, 163, 165, 166, 193
 Berlin, 113, 114, 152, 153, 240, 241, 242, 306, 307, 310
 Beyathı, Yahya Kemal, 17, 189, 190, 215
 Bilen, İsmail (Laz İsmail), 62, 66, 68, 276, 281
 Bilginer, Recep, 215
 Birgen, Melahat, 46
 Birgen, Muhittin, 32, 33, 39, 45, 46, 52, 53, 54
Bir Ölü Evi, 89
 Biro, Pierre, 279, 280
 Bizim Radyo, 280, 281, 303
 Bolu, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 75, 185, 186
 Bölükbaşı, Saffet Nezihi, 214
 Boran, Behice, 215, 275

Boratav, Pertev Naili, 225, 272, 313
 Borjenski, 253, 254, 255, 270, 300, 302, 303
 Börklüce, Mustafa, 62
 Bourdet, Claude, 219
 Breton, André, 274
 Budak, Behzat, 102
 Budak, Şerif, 139
 Budapeşte, 155, 242, 251, 252, 281
 Bükreş, 235, 236, 237, 247
 Burak, Ratip Tahir, 225
 Buri, Erdem, 111, 112
 Bursa Cezaevi, 91, 93, 97, 112, 167, 169, 173, 180, 186, 251, 291
C
 Carco, François, 220
 Cebesoy, Ali Fuat, 17, 31, 33, 60, 134, 138, 143, 144, 154, 160, 161, 162, 165, 215
 Celal, Peride, 198, 205, 215, 226
 Celile Hanım, 17, 61, 71, 94, 100, 120, 134, 138, 139, 140, 142, 145, 146, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 197, 201, 205, 213, 218, 219, 227, 240, 253
 Cemal Nadir, 115, 184, 190
 Cemal Paşa, 17, 55, 56
 Cemgil, Adnan, 215
 Cenap, Seyfi, 109
Cennetin Çocukları, 260
 Cerrahpaşa Hastanesi, 151, 219, 220, 222
 Chopin, 253
 Cimcoz, Adalet, 187, 188, 201
 Cimcoz, Mehmet Ali, 187, 188, 201, 217, 226
 Cocteau, Jean, 274
 Cotton, Eugene, 241
Cumhuriyet, 235, 236, 243

Ç

Çağlar, Behçet Kemal, 196, 214
Çakırhan, Nail, 74, 75, 93, 149, 150
Çakmak, Fevzi, 129
Çambel, Halet, 215
Çamlıbel, Faruk Nafiz, 11, 14, 15,
19, 21, 24, 25
Çamlı, İbrahim, 214
Çankırı Cezaevi, 162
Çelebi Hikmet Bey, 253
Çetinkaya, Ali, 60
Çimen, Nesimi, 112
Çılgın Gibi, 111
Çoker, Fahri, 140

D

Dağlarca, Fazıl Hüsnü, 173
Darkot, Besim, 215
de Beauvoir, Simone, 219
Değmer, Şefik Hüsnü, 58, 61, 62
Delideniz, İbrahim, 215
Deniz, Ömer, 129, 131
Dereli, Cevat, 215
Dersan, Kâzım Şinasi, 115, 214
Derviş, İsmail, 109
Dino, Abidin, 84, 124, 188, 270,
272-81, 286, 289, 290, 291, 292,
293, 296, 298, 304, 308, 313
Dino, Güzin, 272, 273, 274, 277,
278, 279, 280, 296, 313
Doğrul, Ömer Rıza, 215
Donanma Davası, 136, 144
Dördüncü, Halil Lütfü, 116
Dr. Jivago, 281
Duru, Kâzım Nami, 33, 38

E

Ediz, Hasan Ali, 61, 62
Ehrenburg, İlya, 241
Eliçin, Emin Türk, 74, 75

Eluard, Paul, 274
Emeç, Selim Ragıp, 214
Emre, Ahmet Cevat, 47, 48, 49, 50,
51, 57, 238
Enver Paşa, 29, 41, 42, 56
Eralp, Vehbi, 215
Erdoğan, Fahri, 281
Erduran, Refik, 230, 231, 234, 235
Erim, Nihat, 215
Erkin Gemisi, 137, 138, 139, 140,
141, 150
Erkman, Faris, 215
Erteğün, Münir, 274
Erteğün, Nasuhi, 274
Ertem, Sadri Ethem, 74, 126, 127
Ertuğrul, Muhsin, 88, 94, 97, 101,
102, 119
Es, Hikmet Feridun, 115
Esen, Bülent Nuri, 214
Esen, Mekki Sait, 214
Eyüboğlu, Bedri Rahmi, 173, 188,
215, 224, 226, 292, 313
Eyüboğlu, İsmet Zeki, 122
Eyüboğlu, Sabahattin, 188, 215, 220,
226
Ezine, Celalettin, 201

F

Fadeyev, 240, 250
Fehamet Hanım, 100
Felek, Burhan, 41
Fenik, Faruk, 215
Fenmen, Mithat, 214
Feriha Tevfik, 102
Fersan, Fahire, 214
Fersan, Refik, 214
Fikret Muallâ, 108, 273
Filipov, 238
Fosforlu Cevriye, 111
Fougeron, 219
Fuat Paşa, 142
Fuzuli, 95, 189, 261

G

Galatasaray, 11, 17, 41, 109, 150,
164, 186
Gece Gelen Telgraf, 91
Gencer, Leyla, 253, 254
Gérard, Philippe, 272, 273,
276
German, Tülay, 111
Goethe, 189
Gökalp, Ziya, 115
Gökberk, Macit, 215
Gökçepınar, Sadettin, 215
Gökçer, Cüneyt, 214
Gökdeniz, Hüsnü, 140, 141
Gökdoğan, Mukbil, 215
Gölpınarlı, Abdülbaki, 215
Gönensay, Hıfzı Tevfik, 12
Gönensay, Samim, 215
Göral, Cemal, 215
Gorki, Maksim, 95
Güntekin, Reşat Nuri, 173
Günyol, Vedat, 226
Güran, Rasih, 97, 226

H

Hacıoğlu Salih, 239
Halit Paşa, 60
Halka Doğru, 149
Henriette (Avni Arbaş'ın eşi),
313
Heybeli Deniz Harp Okulu, 39
Hiç, 111
Hikmet Bey (babası), 17, 49, 55, 57,
66, 71, 77, 89, 90, 91, 230
Hitler, A., 74, 121, 122, 148, 149, 163
Hopa, 66, 67, 68, 238, 273
Hugo, Victor, 189
Humanité, 279, 304
Hün, Hadi, 215
Hüseyin Hüsnü Paşa, 17

I

İlgaz, Rıfat, 189
İrgat, Cahit, 189

İ

İhsan Rıfat, 151
İkdam, 68, 83
İleri, Tevfik, 221
İlmen, Süreyya, 90, 91
İnce, Hamit Şevket, 214
İnebolu, 11, 14, 19, 22, 25, 26, 27,
28, 30, 35, 39, 42
İnönü, İsmet, 60, 126, 144, 159, 163,
214, 215, 218, 221
İnsel, Avni, 215
İpekçi, İhsan, 96, 101, 130, 163, 165,
201, 227, 228
İpek Film Stüdyosu, 96, 101
İpşir, Mazhar Şevket, 215
İrfan Emin, 196, 203, 213, 220, 221,
222, 229, 232, 233, 243
İsa, İsmail, 215
İshokovna, Sofia, 52
İsmail Fazıl Paşa, 17
İstanbul Tevkifhanesi, 69, 141, 144,
151
İsvestiya, 157
*İvan İvanoviç Var mıydı, Yok
muydu?*, 247, 261, 262, 263, 265,
283
İzgen, 216, 217
İzmir, 13, 17, 38, 57, 61, 92, 95, 153,
299, 300

J

Jaures, Jean, 41
Jokond ile Si-Ya-U, 85
Joliot-Curie, Irene, 241
Joliot-Curie, Frédéric, 241, 243,
246

K

- Kafatası*, 88, 89, 97
Kafkasya, 47, 49, 53, 54, 284, 285, 288, 312
Kahire, 122, 306, 307, 309
Kamay, Behçet, 214
Kanık, Orhan Veli, 189, 219, 292
Karacan, Ali Naci, 115, 181, 215
Karacaoğlan Divanı, 157
Karabekir, Kâzım, 38, 40, 42, 43, 60
Karafakılı, İsmail Hakkı, 214
Karakaş, Fethi, 215
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, 82, 83, 173
Karay, Refik Halit, 41, 215
Kastamonu, 27, 28, 30, 35, 39
Kaya, Şükrü, 126-8, 134, 136, 141-3
Kemal Tahir, 136, 137, 154, 155, 158, 164, 172, 173, 175, 177
Kerem Gibi, 87, 252, 296
Kerim Sadi, 75, 76
Kiper, Müfit, 102
Kılıç Ali, 60
Kıvılcımlı, Hikmet, 124, 136, 137, 154, 158
Kökner, Sait, 102
Kolesnikova, Galina, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 251, 276, 281, 286, 287, 288
Koraman, Bedri, 215
Korle, Sinan, 195, 215
Körmükçü, Hazım, 102
Kösemihal, Nurettin Şazi, 214
Kruşçev, Nikita, 304, 305
Kuran, Ahmet Bedevi, 41
Kuran, Sait, 215
Kuvayı Milliye Destanı, 227

L

- Lagerlöf, Selma, 96
Lav, Ercüment Behzat, 215

- Leipzig, 281, 303
Lena (Nâzım'ın eşi), 65, 66, 81, 193, 238
Lenégre (Prof.), 277
Literaturnaya, 237
Lurçat, 292
Lussu, Joyce Salvadori, 281, 299, 300, 301, 302

M

- Marcenac, Jean, 280
Martel, Şükrü, 239
Marx, Karl, 26, 37, 92, 105
Mazhar Osman, 215
Mayakovski, V., 64, 65, 189
Mdivani, 47
Mehmet (Nâzım'ın oğlu), 229, 231, 232, 236, 249, 282, 287, 300, 302, 303
Mehmet Remzi, 240
Melda (Refik Erduran'ın ilk eşi), 230
Memet Fuat, 90, 100, 102, 216, 217, *Memleketimden İnsan Manzaraları*, 168
Menderes, Adnan, 221
Mesut Cemil, 76, 164, 214
Mevlânâ, 17, 95, 189
Meyerhold, 57, 274, 304
Mikailovna, Anna, 56, 62, 63
Miro, 292
Mocan, Şevket, 221
Montand, Yves, 220
Morali, Mahmut, 102, 215
Moran, Berna, 214
Moskova, 41, 46, 47, 49, 50-3, 55-8, 62, 63, 65, 66, 85, 88, 89, 96, 149, 236-51, 253, 256, 258, 261, 262, 265, 272, 280, 281, 282, 284, 286, 288, 289, 295, 297, 301, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 310
Münevver, 176, 197-201, 203, 204, 205, 207-11, 215-7, 222-27, 229,

231-6, 238, 241, 243, 249, 275,
282, 286-8, 299, 300, 301, 302,
303, 304
Müridoğlu, Zühtü, 215
Mussolini, 121, 122
Mustafa Suphi, 35, 41, 42, 43, 239

N

Naci Sadullah, 74, 164
Nadi, Nadir, 214
Nasır, Cemal Abdül, 307
Ne Bir Ses Ne Bir Nefes, 111
Neruda, Pablo, 228, 241, 242, 243,
270
Neyzen Tevfik, 215
Niçin Sovyet Rusya'ya Hayranım,
111
Nuh'un Gemisi, 274
Nüzhet Hanım, 14, 39, 46, 52, 53,
54, 55, 65, 76, 77, 193, 238

O

Okan, Şükrü, 138, 139
Oktay Rifat, 17, 189, 198, 214, 219,
226, 292
Okyar, Fethi, 60, 160
Onar, Sıddık Sami, 215
Ongun, Hamit, 215
Orak-Çekiç, 58, 59, 60
Orbay, Rauf, 60
Orhan Kemal, 112, 169, 170, 171,
172, 173, 174, 178, 189, 232, 291
Orhan Selim, 118, 119
Orhon, Orhan Seyfi, 11, 14, 17
Ortaç, Yusuf Ziya, 11, 14, 15, 19, 21,
24, 25, 68, 109

Ö

Özdemiroğlu, Ragıp, 22
Özsoy Operası, 97

P

Paris, 41, 59, 85, 90, 126, 188, 197,
219, 220, 226, 240, 241, 253, 272,
274, 276-81, 289-96, 298, 299,
304, 308, 313
Pasternak, Boris, 157, 240, 281
Pehlivan, Aram, 281
Peri, Gabriel, 193
Petöfi, Sandor, 252
Peyamı Sabah, 13
Picasso, Pablo, 220, 228, 270, 274,
292, 293, 308
Pignon, 220
Piraye, 89, 90, 92, 98-9, 100, 102-4,
106, 108, 110-11, 113-5, 119, 131-
3, 135, 138, 140, 145-8, 150, 151,
153, 156-64, 166-9, 174-8, 180,
184, 193, 197, 199-203, 205-11,
216, 217, 228, 229, 238, 243, 275
Plekhanov, 234, 235, 236
Pluçek, 264, 265
Portreler, 120, 121
Prag, 306
Pravda, 157, 304
Prevert, Jacques, 220
Puşkin, A., 56, 189, 258, 259,
266
Putları Yıkıyoruz, 80, 82

R

Rado, Şevket, 215
Raşit Kemali *bkz.* Orhan Kemal
Raykin, 262
Renan (Münevver'in kızı), 300, 302
Resimli Ay, 71, 72, 74, 75, 78, 80, 81,
83, 84, 87, 90, 115, 120, 126, 149,
173, 238, 273
Resul Rıza, 246
Rey, Ekrem Reşit, 215
Rıza Nur, 41
Robeson, Paul, 228, 242

Romanya, 220, 231, 236

Rostand, Jean, 220

Roy, Claude, 290

Ruacan, Asım, 214

Œ

Sabahattin Ali, 74, 75, 173, 228

Sadak, Necmettin, 115, 183

Saens, Saint, 220

Safa, Peyami, 74, 78, 116, 120, 274

Sakallı Celal, 53

Salih Paşa, 60

Samih Rifat, 17

Saralacrou, A., 219

Sare Hanım, 71, 77

Sarıdal, Vehbi, 26

Sartre, Jean-Paul, 219, 243, 290

Saydam, Refik, 153

Saygun, Adnan, 97, 214

Sebü, Mehmet Ali, 196, 197, 212-3,
215-6, 218, 220, 222-4, 243

Sedes, Selami İzzet, 109, 115

Sertel, Sabiha, 72, 73, 78-82, 84, 87,
215, 239, 241, 242, 254, 276, 281

Sertel, Yıldız, 240, 281

Sertel, Zekeriya, 72-6, 78-81, 84, 87,
94, 116, 123, 164, 166, 183, 184,
215, 224, 240-2, 247-55, 276, 281,
301

Serveti Fünun, 41

Seviğ, Vasfi Raşit, 214

Simonov, Konstantin, 237, 238, 239,
270

Sirmen, Fuat, 215

Siyavuşoğlu, Ercüment, 166

Sılay, Celal, 189

Sıyman, Hilali, 215

Sonku, Cahide, 102

Son Posta, 87, 123

Son Telgraf, 231

Sökmensüer, Şükrü, 124, 125, 127

Sönmezler, Kemal, 215

Spartakistler, 26, 30, 37

Stein, Gertrude, 274

Su, Ruhi, 112, 275

Suat Derviş, 108, 109, 110, 111, 112

Sülker, Kemal, 164, 229, 231, 232

Sultanahmet Cezaevi, 151, 216

Suman, Nusret, 215

Supervielle, 220

Suzan (Piraye'nin kızı), 90, 100, 167,
216, 217

Œ

Şahinbaş, İrfan, 214

Şair Eşref, 243

Şadan, İzzettin, 116

Şamilof, Hamdi, 62

Şeyh Bedrettin Destanı, 120, 122

Şehsuvaroğlu, Haluk, 140, 142

Şeref, Muvaffak, 215

τ

Talat Paşa, 56

Talu, Ercüment Ekrem, 215

Tamayo, 292

Tan, 116, 117, 149

Tandoğan, Nevzat, 159

Tanin, 39, 41

Tanpınar, Ahmet Hamdi, 215, 273

Tanrıöver, Hamdullah Suphi, 83, 84

Tarancı, Cahit Sıtkı, 214

Taranta Babu, 120, 121, 122

Tarhan, Abdülhak Hamit, 81, 82

Taşer, Suat, 189

Taşkent, 286

Tayfur, Ferdi, 124, 187

Tek, Ahmet Ferit, 41

Tepedelenlioğlu, Nizamettin Nazif,
74, 109, 143, 273

Tevetoğlu, Fethi, 214

Tevfik Fikret, 95, 189

Teziş, Sami, 215

Tiflis, 39, 41, 44, 45, 46, 47, 48
Til, Enis Tahsin, 115, 215
Togay, Gün, 281
Togay, Necil, 281
Tökin, İsmail Hüsrev, 124
Tollu, Cemal, 215
Toprak, Burhan, 157
Topuz, Hıfzı, 235, 236, 290, 291,
292, 293, 294, 295, 296, 297, 298,
299

Topuz, Nezihe, 294
Topuz, Kerem, 296
Tozanoglu, Remzi, 215
Tör, Vedat Nedim, 53, 62, 124
Tulyakova, Vera, 222, 256-61, 265-
70, 272-3, 278, 280-2, 284, 286-
9, 293-6, 298, 299, 302, 303, 307,
308, 309, 310-3
Tunç, Mustafa Şekib, 214
Tzara, Tristan, 219, 220, 272, 274

U

Uçuk, Cahit, 117, 118, 119
Ulunay, Refi Cevat, 13, 25, 41
United Telegraph, 34
Unutulan Adam, 96, 101
Urgan, Minâ, 215
Us, Hakkı Tarık, 19, 78, 79, 80
Ülken, Hilmi Ziya, 215
Üstündağ, Muhittin, 86, 87

V

Vakit, 19, 63, 64, 68
Vâlâ Nurettin (Vâ-Nû), 11, 12, 14-
5, 18-21, 23-40, 43-9, 51-3, 55-
7, 62-4, 69, 71-2-5, 78-9, 88, 115,
181, 183-94, 198-200, 202-4, 209-

11, 214, 218, 223-5, 229, 235, 236,
238, 243, 274, 291, 292
Vâ-Nû, Müzehher, 183-92, 194-
6, 198-201, 204-7, 210, 215, 223,
225, 236, 291, 292
Vatan, 67, 167, 168, 195, 196, 212,
214, 236, 243
Vercors, 219

Y

Yalman, Ahmet Emin, 116, 167, 168,
181, 193, 214, 243
Yalman, Rezzan, 214
Yaltırım, Samiye, 54, 57, 58, 65, 71,
89, 92, 100, 134, 138, 139, 140,
215, 217, 224
Yamaç, Cavit, 215
Yarım Ay, 119
Yaşar Kemal, 296, 308
Yavuz Gemisi, 136, 137, 138, 139,
140
Yedigün, 109
Yener, Melih, 215
Yeni Adam, 243
Yeni Dünya, 9, 16, 18, 20, 21, 22,
41, 48
Yesari, Mahmut, 74, 119, 273
Yesenin, Sergey, 189, 304
Yolaç, Malik, 231
Yücel, Hasan Âli, 157, 291
Yumer, Sacit, 215
Yunus Emre, 157
Yurdakul, Mehmet Emin, 82

Z

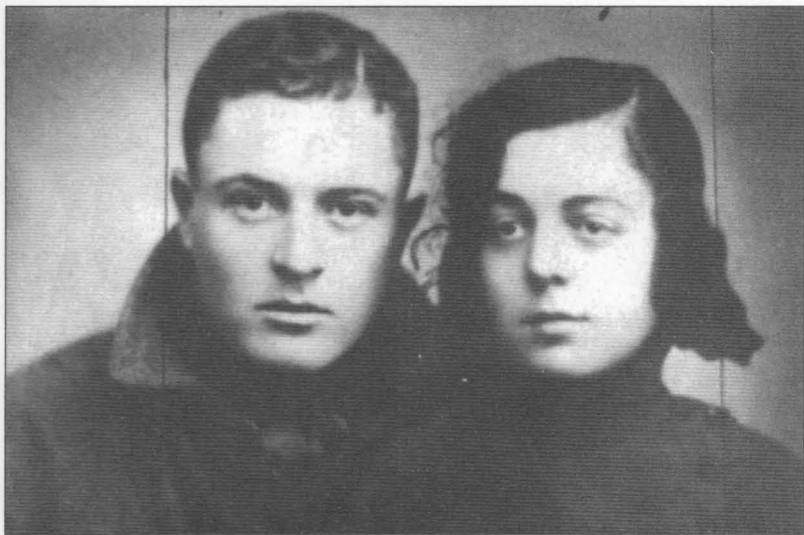
Ziya Hilmi, 37, 38, 40, 74, 75
Zoşçenko, Mihail, 282, 283

▲ Abidin Dino'nun çizdiği ve Hıfzı Topuz'a armağan ettiği bir Nâzım Hikmet deseni. Abidin Dino bu desenlerden 6-7 adet çizmişti.

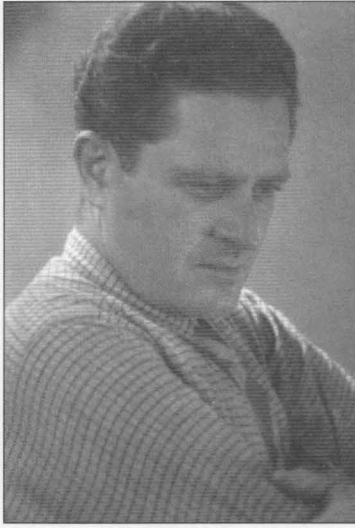
▲ Vâlâ Nurettin'le 1921'de Kastamonu'da.

▲ İlk eşi Nüzhet'le Moskova'da.

▼ İkinci eşi Lena'yla Moskova'da.

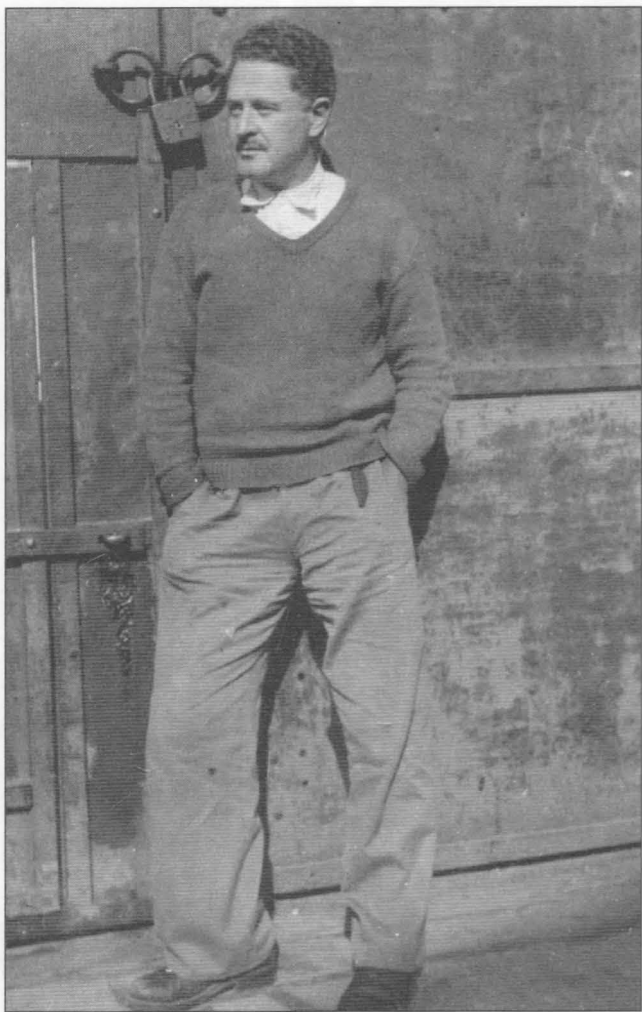

- ▲ Mehmet Ali Cimcoz'un objektifiyle Nâzım, 1930'lu yıllarda İstanbul'da ve Bursa Cezaevi'nde. (Müşerref Cimcoz arşivi)
- ▼ 1938'de İpekçi Stüdyosu'nda. Soldan: Adalet Cimcoz, İhsan İpekçi, Mehmet Ali Cimcoz, Nâzım Hikmet ve Ferdi Tayfur. (Müşerref Cimcoz albümü)

▲ Bursa Cezaevi'nden izinli çıktığı bir gün eşi Piraye'yle.

▲ Bursa Cezaevi'nin kapısında.

◀ Yakın akrabası, TİP'in kurucusu Mehmet Ali Aybar'la Paşakapısı Cezaevi'nde.

► Bursa Cezaevi'nde Orhan Kemal ve Av. İsmail Hakkı Balamir'le.

19 Mayıs 1950

Canakpasa hastahanesi

Mektuplarım Mehmet Ali Sebük Bey

Ankara ve İstanbul'dan aldığım ve haberciler aydınlarımdan
singallerime taşıyan mektuplarda:

• ~~Mektuplarımdan~~ hakkı talepleriyle ilgili olacak
sorunla mekem hergiz fiilen bütchül olmuştur. Yeni
iktidar kuruluncaya kadar ve bu husustaki durumu aydın-
lanuncaya kadar aklı grevine fasıla namanı soruna
sizi elgoyuz,

denilmektedir. Bu girişim kuvvet etkisinden
grevime ara verdim. Kezfiget bildiri, saygılarıma
numarım sayın üstad.

Nâzım

▲ Nâzım Hikmet'in 19 Mayıs 1950'de Mehmet Ali Sebük'e bir mektubu.

▼ Vâlâ Nurettin'in Av. Mehmet Ali Sebük'e bir telgrafı.

T. C. P. T. T. İ. G. M.		TELGRAF		(Örnek: B. 1)	
Devlet telgraf muhaberatından		Adres: 20205		Yol Servis İşaretleri	
==== ELT SAYIN MEHMET ALI SEBÜK CİHAN PALAS					
OTELİ ANKARA ====					
Sıra No	İlk Mörker	No.	KELİME	VERİLDİ	ALINDI
****	768	USKUDAR	244 53	94 12/45	
NAZIMIN UÇ GÜNDEN FAZLA AÇLIK GREVİNE DAYANAMAYIP OLCEĞİNİ TAHMİN EDİYORLAR UMİTLİ BİR HAVA MEVCUTSA KENDİSİNE TELGRAF ÇEKEREK GREVDEN VAZ GECİRMENİZİ MEVCUT DEĞİLSE MUSELLEM KİYASETİNİZLE O HAVAYI ANKRADA YARATMAK MÜCİYASINI GÖSTERMENİZİ İSTIRHAM EDERİM BU GECE CİHAN PALASTA DOKUZDAN SONRA SİZİ ARAYACAĞIM ===: VALA ++					

- ▲ Mithat Paşa Köşkü'nün bahçesinde eşi Piraye, Mahmut Yesari ve Muammer Karaca'yla.
- ▼ 1950'de cezaevinden çıktıktan sonra Mühürdar Bahçesi'nde eşi Münevver, Müzehher Vâ-Nû, Zekeriya Sertel ve Münevver Hanım'ın kızıyla. (Müzehher Vâ-Nû arşivi)

► Moskova'daki evinde duvarına astığı Türk bayrağının önünde.

◄ Peredelkino'daki evinde telefonda.

◀ 1951'de Moskova'da.

▼ 1957'de Galina'yla Belarus İstasyonu'nda.

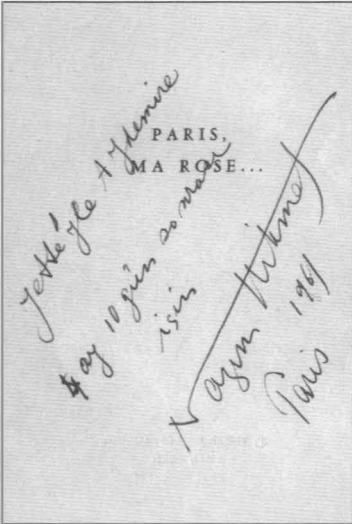
▲ Müzehher Va-Nû Hıfzı Topuz'la Basın Balosu'nda. (1951)

◀ Vâlâ Nurettin Vâ-Nû
1952'de Gazeteciler
Cemiyeti'nin balosunda.

- ▲ Zekeriya Sertel, kızı Yıldız Sertel ve Nezihe Topuz'la, Nâzım Hikmet'in ölümünden sonra Paris'te.
- ▼ Nâzım Hikmet'in, Aydemir Balkan'ın bebek bekleyen eşi Yette'ye yazdığı ithaf. (Paris,1961)
- ▼ Nâzım'ın fırçasından hapishane arkadaşı öykücü Faik Bercavî'nin portresi.

◀ Nâzım Hikmet'in yıllar boyu en yakın arkadaşı Abidin Dino.

▼ Nâzım Hikmet 1962'de Paris'te Coq d'Or Lokantasında (soldan Avni Arbaş, Henriette Arbaş, Vera, Nezihe Topuz ve Hıfzı Topuz).

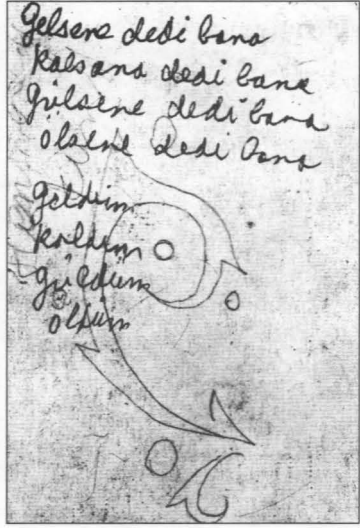
▲ Avni Arbaş'ın çizgileriyle 1961'de Nâzım Hikmet.

► Nâzım Hikmet'in 1961'de Paris'te yayınlanan *C'est Un Dur Métier Que L'exil* adlı kitabına yazdığı sunu.

Topuzları
Ben yunusam
sen yunusan
biz yunusak
nure akar
kavareklar
ayrılıkça?
Nâzım Hikmet
1961
is

▲ Son büyük aşkı ve eşi Vera'yla.

▲ Nâzım Hikmet'in cüzdanından çıkan Vera'ya yazdığı son şiir.

▼ Hıfzı Topuz 1985'te Moskova'da Nâzım'ın mezarı başında.

